Starožitnosti a Památky země České.

Díl první.

STAROŽITNOSTI

a Památky země České.

Nákresy od

Josefa Hellicha a Viléma Kandlera.

Popisuje

Ferdinand B. Mikovec.

Díl první.

V PRAZE.

Nakladatelé: Kober & Markgraf.

(prvé: I. L. Kober).

Tiskem Rohlíčka a Sieverse v Praze, 1860.

Předmluva.

Krásná země Česká, tato perla v koruně Rakouska, má takové množství znamenitých panských a rytířských sídel, kostelních a městských staveb, rozmanitých historicky a umělecky pamětihodných výtvorů sochařských a malířských, jakých, kromě Italie, sotva v které jiné zemi se nalézá. A v skutku, může-li se která země honositi dobami, jakéž rozkvětu a vývinu umění a věd zvláště byly příznivy, jest to zajisté země Česká; může-li který národ s pravou vlastenskou hrdostí nazpět pohlédnouti na slavnou minulost, na řadu proslulých a umění milovných panovníků, na šlechtu, která svému času a dějinám dala rovněž tak velké hrdiny jako horlivé podporovatele umění, jest to zajisté národ Český.

Ze „zlatých dob" posledních Přemyslovců, z nichžto pocházejí umělecké výtvory posud podivení vzbuzující, jako jsou obrazy Matky Boží na Zbraslavi, v Zlaté Koruně, ve Vyšším Brodě a j., z dob Karla IV., Václava IV., Vladislava II., Ferdinanda I. a Rudolfa II. mají Čechy znamenitý poklad uměleckých a stavitelských výtvorů, jakž to bylo možno jen tam, kde rody, jako Rožmberkové, Pernšteinové, Kolovratové, Šternberkové, Zajícové, Valdšteinové, Lobkovicové, Žerotínové, rod Kinských, Lažanských, Vratislavů, Chotků, byli horlivými podporovateli všeho duševního snažení, jež v rodech Harachů, Švarcenberků, Buquoyů, Nosticů, Thunů, Rohanů, Desfoursů a j. nalezly důstojných nástupců.

Ony stavby a umělecké poklady u veřejnou známost uvesti a takové, jimž mocnost času záhubou hrozí, památce zachovati, jest účel díla tohoto, nyní v prvním oddělení svém dokončeného.

Vlastenské podniknutí toto podává velmi zdařilá vyobrazení nejpamátnějších hradů, tvrzí, kostelních a městských staveb s nejzajímavějšími podrobnostmi a vypodobněním vnitřku, vyobrazení dvorů, městských bran, portálu a arkýřů, klášterních staveb atd., vyobrazení nejpamátnějších náhrobků a pomníků, zdařilé podobizny proslulých mužů a žen z České dávnověkosti dle současných originálů, věrné kopie nejvýtečnějších výtvorů starého malířství a sochařství, stěnomaleb, soch, reliefů a řezby, nejpěknějších starodávných slitin, jsou-li originály jejich v Čechách a zasluhují-li buď uměleckou cenou aneb historickou důležitostí, aby známosti a paměti každého horlivého vlastence uchovány byly. Potřebné k tomu výkresy podávají naši dva o vlastenské umění velmi zasloužilí dějepisní malíři Josef Hellich a Vilém Kandler; ocelové rytiny pak vyvedeny jsou od nejlepších toho druhu umělců, a to s bedlivostí, jakéž věc tak vznešená zasluhuje a jakáž zajisté požadavkům i přísnějšího posouzení zadost učiní.

Aby však tato skvostná vyobrazení sledována byla i důkladným vysvětlením, stará se o potřebné popsání chvalně v oboru tom známý a v dějinách vlasti a umění velezběhlý spisovatel český Ferdinand B. Mikovec.

Kojíme se tou nadějí, že takto obrazy věrně okreslenými a výtečně v oceli vyvedenými podáváme obecenstvu nejen dílo skvostné, jakéhož, co Čech se dotýče, posud nebylo poskytnuto, nýbrž přiloženým důkladným popisem i výtečnou knihu, kterážto vším právem nazvati se může vlastenským pokladem domácím. I máme pevnou naději, že při tomto důležitém podnikání budeme i dále ochotně a hojně podporováni od všech vlastimilů, kteřížto naší krásnou vlast a její znamenité přírodní a umělecké poklady v milé paměti mají a o zvelebení její pečují.

Nakladatelé.

Seznam

popsání a vyobrazení.

Jos. Hellich fecit.

Aus der Kunst-Anstalt v. C. F. Merckel, Leipzig. A. Fesca sculpsit.

HROB KRÁLE PŘEMYSLA OTAKARA II.

DAS GRAB PŘEMYSL OTAKAR'S II.

Vydáváno od kněhkupectví
Herausgegeben v. d. Verlagshandlung
Kober & Markgraf
v Praze
in Prag

Hrob krále Přemysla Otakara II.

Slunce 26. srpna 1278, dne sv. Rufa [1]), jenž od českého národu mezi dni nešťastné počítán byl, osvětlovalo mrtvolu „zlatého krále“ českého: Přemysl Otakar II., z královských a rytířských ozdob oloupen a rozerván ranami, jež byli zrádní páni umírajícímu zasadili, ležel krví a prachem zmazán na poli moravském, nechtěv coufnouti, jak sám vítězný jeho odpůrce Rudolf z Habsburku dosvědčil, ano způsobem a myslí obra s podivuhodnou udatností se brániv. Rudolf I. z oka vítězstvím radostného slzu uroniv, dal mrtvého krále na vůz naložiti a přes Marchek do Vídně odvezti.

Ve Vídni byla Otakarova mrtvola nejdříve u Skotův postavena, potom ve průvodu početného lidstva, v němž ještě mnohý želející přívrženec padlého krále se nalézal, slavně k Minoritům přenešena a tam též tak slavně přijata, a však bez zvonění, bez zpěvův pohřebních a obřadův církevních, neboť byl Otakar v kletbě zemřel. Rudolf nařídil, by královská mrtvola po delší čas s odhaleným obličejem veřejně vystavena zůstala, aby se každý přesvědčiti mohl, že král český skutečně mrtev jest, a tím aby všemožné šálení nově z mrtvých vstalým Otakarem zrovna se předešlo [2]). K tomu cíli a konci byla Otakarova mrtvola balzamována a Rudolfova choť, královna Anna, poslala k důstojnému jí zahalení nachový šat. Balzamování mrtvoly, zdá se, bylo tehdejším Vídeňanům něco nového a neslýchaného, neboť Vídenský purkmistr Paltram Vatzo, přívrženec a ctitel Otakarův, oznamuje ve svých zaznamenáních s prostodušním úžasem, že král jako dobytče byl rozřezán, jako ryba vykuchán, jeho vnitřnosti do hrnce vloženy ā od těla odděleny [3]).

Otakar ležel, purpurem zahalen, s odkrytým však obličejem po třicet neděl na marách ve Vídenském minoritském kostele u sv. kříže, jehož velikolepé přestavení hlavně jeho jest dílem. Po třiceti nedělích povolil Rudolf věrným Čechům

[1]) Den sv. Rufa padá v staročeských kalendářích na 26. srpna, v novějších ale na den 27.

[2]) . . . . . „ut videatur ab omnibus, eum fore mortuum et occisum, et ne fieret anceps opinio de eo praesentibus et futuris, et dicant eum esse sublatum et alium venturum, et ex eo fiat novissimus error, pejor priore. (Volcmar abbas).

[3]) „Iste“ — (Otacarus) — — „occisus Viennam ducitur, ibique cunctis spectaculum efficitur et (quod dictu est horridum) jumentino more scinditur, ad instar piscis exenteratur et ipsa exta inollantur et separantur a corpore“. (Paltram Vazzo, cons. Vien.).

přenesti královskou mrtvolu do Znojma, kde opět v minoritském klášteře byla postavena. Srdce Otakarovo zůstalo u Minoritův ve Vídni. Odpočívalo blíž oltáře sv. Jiří[4]), před jehož omřežením později, 1318, český pán Čeněk z Lípy svého hrobu došel. Pozdějším, bezohledným obnovám, jež Vídenský kostel minoritský tak mnohého důležitého pomníku zbavily, musí se přičísti, že dnešního dne nikdo už místa nezná, kde srdce Otakarovo pochováno jest.

Václav II., král český, dal roku 1297 ostatky svého otce ve Znojmě vyzdvihnouti, do Prahy přivesti a v chrámě sv. Víta na hradě Pražském pochovati. Zdá se, že slavný průvod v Praze z klášterního kostela sv. Františka vyšel, kde Otakarův otec, král Václav I., pochován byl[5]). Okolností tou vznikla snad povídka, že Otakarova mrtvola tajně ze Znojma se odvezla a v Praze u sv. Františka dotud schována byla, až se veřejně do chrámu sv. Víta přenesla. Když Juta z Habsburku, choť Václava II., dne 18. června 1297 několik dní po své korunovací, v nejkrásnějším květě věku svého zemřela, nařídil zarmoucený král, aby prozatím pochována byla v chrámě na hradě Pražském vedle hrobu jeho otce Otakara; tam měla odpočívati, až by se dostavěla královská hrobka v cisterckém klášteře na Zbraslavi, a potom aby zároveň i mrtvola Otakarova s královskou slávou tam byly přeneseny[6]). Časná smrt Václava II., dne 21. června 1305 v třicátém čtvrtém roce jeho života, po němž rychle a nenadále násilné shasnutí Přemyslovcův v mužském koleně v poslední mladistvé jeho větvi, Václavu III., dne 4. srpna 1306 následovalo, zmařila vyvedení toho záměru. A přece neměli Otakar a Juta ve svých hrobech podle sebe zůstati. Třetí dozorce chrámové stavby a zasloužilý letopisec, kanovník Beneš Krabice z Weitmíle, měl v prosinci 1373 pod svou správou přenesení knížecích mrtvol, ježto byly v staré basilice sv. Víta pochovány, a nyní z rozkazu Karla IV. v chóru nového chrámu důstojného místa odpočinutí dojíti měly. Otakar II. a jeho děd Přemysl Otakar I. byli v saské kapli, v chórovém ochoze, pochováni, Juta z Habsburku ale se svým bratrem, vévodou Rudolfem Rakouským a Švabským († 1292) a svým bratrovcem, českým králem Rudolfem I. († 1307), synem císaře Albrechta I., v kapli sv. Šimona a Judy. Nemiléť jest, že Beneš ve svých svědomitých zápiskách nic více o starých hrobech knížecích v předešlém chrámě nezaznamenal!

Saská kaple, pátá v levo v chórovém ochoze Pražského chrámu, byla počátečně „svaté panně Marii, sv. Vojtěchu a sv. panně Dorotě“ zasvěcena; jméno obdržela na památku Rudolfa staršího vévody Saského, volence a říšského maršálka, jenž za dnův Karla IV. v Praze v saském domě blíže mostu bydlíval. Jako při jiných chrámových stavbách za starověku, nalézáme i v dějepisu stavby hlav-

[4]) „Ante altare beati Georgii sepultum est cor regis Ottakeri, regis Bohemiae ubi litera D.“ (Necrologium RR. PP. minorum conv. Viennensis H. Pez. Script. rer. Austr. T II.)

[5]) Novější zpytatelé dějin libují si, na hrob Václava I. vztahující se svědectví přikládati klášteru Minoritův sv. Jakuba, já je však vztahuji na klášter sv. Anešky, jenž před věky též u sv. Františka se jmenoval a patrně ku pojmenování sousední městské části „na Františku“ příčinu zavdal. Tvrzení své na jiném místě tohoto díla důvody opatřím. V klášteře sv. Anešky byly též Otakara II. teta Aneška († 1282), první tam abatyše, a jeho dcera Aneška († 1296) vdova Rudolfa Rakouského, pochovány. Jak známo, byli někdy Minoriti i u sv. Anešky.

[6]) . . . „sed cogitaverat — (rex) — et tum hoc etiam verbis expresserat, quibusdam familiaribus loquens secrecius, quod postea edificiis melioribus et locis ad sepeliendum aptatis, ejusdem conjugis et patris sui Ottakari gloriosa corpora vellet transducere et in Aula Regia cum regali decencia humo dare. (Chron. Aulae Regiae).

ního chrámu Pražského, že jednotlivé osoby neb rodiny tu neb onu kapli vystavěly, okrášlily a nadaly, aby takto všemu velikému dílu poněkud samostatně byly nápomocny. Mezi těmito pomahateli stavby chrámu Pražského byl i podotčený saský vévoda Rudolf starší, jenž nepochybně už r. 1347 nazvanou po něm kapli v kůrovém ochoze na svůj náklad dokončiti dal. Saský Rudolf starší měl v Čechách zámek a město Kostelec nad Labem od Karla IV. za léno, a dne 1. března 1354 obdržel obdarovací královský list, kdež se mu udělilo právo, že důchody Kosteleckými ještě na tři léta po své smrti volně nakládati může. Vévoda, jak se o tom i v listě obdarovacím zmínka děje, naložil oněmi tříletými důchody „ku spasení své duše“, což, aby se vyplnilo, Pražskému arcibiskupu, Arnoštovi z Pardubic, svěřil. Zakladací knihy Pražské arcidiécese zachovali listinu arcibiskupa Arnošta, z níž na jevo přichází, že Rudolf starší, vévoda saský v kapli sv. panny Marie, sv. Vojtěcha a sv. panny Doroty v novém chóru Pražského chrámu místo svého posledního odpočinutí si vyvolil [7]). Po smrti vévody Rudolfa († 1356) vynaložil arcibiskup tříleté důchody Kostelce nad Labem, jak byl v Pánu zesnulý ustanovil, učiniv z toho nadání pro oltářníka v jmenované kapli, a jemu mezi jinými jisté povinnosti ohledem památního dne vévody Rudolfa staršího uloživ [8]). Listina arcibiskupova stranu nadání toho jest od posledního února 1359, tedy tři léta po vévodově smrti, datována. — S počátku sedmnáctého století saská tato kaple buď tak tuze sešla aneb byla tak málo podle tehdejší chuti, že se uzavřelo, ji obnoviti. Náklad na to dal r. 1606 tehdejší kanovník, známý spisovatel: „Bohemiae piae“ a od Rudolfa II. korunovaný básník Jiří Berthold z Breitenberku, dle latinského jmena svého rodiště Mostu (Pontum) Pontanus nazývaný. Staré malby na kapelních stěnách musily postoupiti místo novým a přišly tak bohužel na zmar, ano i tyto novější od r. 1606 byly neschopným obnovováním od r. 1668 a pozdějšími ledabylými přílepky pokaženy. Staročeská rodina Šternberkův vyvolila ještě v sedmnáctém století saskou kapli, kde jeden z její předkův už od r. 1595 odpočíval, za svou rodinnou hrobku a kapelní oltář dala obnoviti. „Saská kaple“ byla nyní častěji „Šternberskou“ jmenována a tímto pojmenováním zaniklo pomalu ono původní.

Malby na stěnách saské kaple jsou velmi porušeny, památní verše a letoznamy Pontanovy [9]) jen dílem četlé; lépe zachovaly se malby na stropě, obličej Kristův a pět andělův s nástroji umučení, rovněž od r. 1606. Kde na stěnách pozdější barev navržení se odlouplo, pozorovati místy chudobné sledy starších r. 1606 přetřených maleb. Stěnová malba sv. panny Marie jest prý ukryta za novějším obrazem oltářním, jenž zvěstování panny Marie představuje a škole Petra Brantla náleží. Nad ním skvěje se erbový obraz Sternberkův, pozlacená osmihranná hvězda. Před tabernakulem stojí pozlacená tabulka s obrazy, ježto „gnostický erb Kristův“ s porozličnými představuje přídatky, nepochybně nápodobení starší desky; jak dole připojený smaltovaný štítek

[7]) . . . . „in ecclesia nostra pragensi in choro novo in capella in honorem beate marie virginis, sancti adalberti et sancte dorothee virginis dedicata, in qua dictus dux — (Rudolphus Saxonie) — dum viveret sepulturam eligerat etc.“ (Lib. errect. I. B. 2. G.)

[8]) — „de quibus quidem redditibus et censibus minister altaris supradictus, qui est qui fuerit, debet solvere onera infra scripta, videlicet: in anniversario incliti principis Rudolfi senioris ducis Saxonie predicti etc. etc. (Lib. errect. I. B. 2. G).

[9]) Patrně z péra kanovníka Pontana.

s erbem a obpisem dokazuje, slibní dar Jiřího Pontana [10]). Nejzanímavější část oltáře jest ale kamenná tumba, dobře zachované gothické dílo s řezbami. Paměti hodno, že o důležitém pozůstatku tom posud v nijednom z početních spisův o chrámě Pražském ani slovíčkem zmínka se neučinila, a přece jest to patrně hrobový oltář vévody a volence saského, Rudolfa staršího. Přední strana jest rozdělena do čtyř polí, špičatými oblouky ověnčených. V prostředních jest vévoda Rudolf před sedícím biskupem, patrně sv. Vojtěchem, klečící a se sepjatýma rukama vytesán; má vévodskou čepici na hlavě a dlouhé krsno se složenou kápí; na pravém boku visí dýka. V obou postranních polích nalézají se erby, oba silně porouchané, přec ale ještě značné. Jeden jest obyčejný saský štít s příčními břevny a routovým věncem; druhý má čtyři pole: v prvním a čtvrtém poli opakuje se předešlý znak, v druhém a třetím zjevují se tři listy lekna, erb to hrabství brenského v Ostlandě [11]), jež byl Rudolf starší Saský od své tety Alžběty, po úmrtí její syna Ota, obdržel. Na každé z obou druhých stran oltářní tumby jest vytesaná bohatě a fantasticky vyšnořená přilbice.

Na levé postranní stěně vznáší se hrobka královského hrdiny Přemysla Otakara II., tumba z bílého, leštěného mramoru. Shodek okrašlují tři štíty: dvouohonný český lev, jednoduchý orel, nepochybně moravský, a štít rakouský s příčním břevnem, jejž Otakar II. ve všech svých pečetech míval. Na více tumby leží kamenný obraz Otakara v celé postavě, místo podušky velikou turnajní přílbicí s orlími perutmi a s přilbičným pokryvadlem, jetelovými listy obloženým, pod hlavou. Podobná přílbice s orlími perutmi nalézá se též na rytířském obraze Otakara v jedné z jeho pečetí. Na důrazném, vzdorném čele, silnou hněvu vráskou tím zasmušileji se jevícím, jest jednoduchá domácí koruna, jejíž hroty (zuby) dávno se urazily, obličej jest dlouhými vlasy a hustými vousy obklíčen, k šíji přiléhá drátěná pletenina brněnné košile, ježto i ramena pokrývá a z pod krátkého, přilehlého, bezrukavého a z předu sešněrovaného krsna ještě trochu vyčnívá. Nohy jsou v brnění. Na levo leží jednoduchý meč, jenž k širokému, bohatě okrášlenému rytířskému pásu na kyčli náleží. S plecí vine se dlouhý plášť s límcem hermelinovým. U nohou Otakarových bdí ležící lev. Během pěti skoro věkův utrpěl pomník ten mnohou pohromu, buď fanatickými obrazoborci, buď pruskými koulemi, jichž na tisíce při obléhání Prahy r. 1757 do hradu a slavného chrámu bylo vmetáno [12]). Ruce Otakarovy postavy chybí obě, tak též i nos a dolení část plné brady. Prvním pohledem na tento pomník nabývá znatel úplné jistoty, že jest to dílo druhé polovice čtrnáctého století; jenom tehdáž, když starožitnictví ještě v plénkách bylo, mohlo se

[10]) Nápis zní: „GEORG BARTH. PONT. A BREITENBERG. PRAEP. PRAG. 1602." Tabulka ta stála dlouho na oltáři vedlejší kaple sv. Trojice, původně kaple „císařská" (capella imperatoris) jmenovaná.

[11]) Erb brenský nalézá se v erbovních knihách větším dílem nepravě a to u velmi rozličných podobách. Petr Albinus píše o tom ve svém díle: New Stambuch vnd Beschreibung des vhralten königlichen, Chur- vnd fürstlichen &c. Geschlechts vnd Hauses zu Sachsen (Leipzig 1602): „Schild ist weisz, darinnen drey rote Circul oder vielmehr scheiben, vff welches jeden obertheil ein weisz Klee oder Seeblat geleget, also dass solche Circkel nicht mehr gantz, sondern oben gewickelt, Ist vnrecht dasz man drey rothe Hertz draus macht. In summa die drey Zeichen, es sei nun was es wolle, seind roth im weissen Felde." Erb ale, od Petra Albína str. 230 za erb hrabství brenského vyobrazený, neshoduje se s nijedním těchto popsání.

[12]) Pruská koule od r. 1757 visí blízko hrobu Otakara II.

to považovati ještě za starší. Hrobový pomník Otakarův padá v dobu druhého stavitele chrámu, Petra z Gmündu, jenž i kamenné obrazy dělati uměl; i neníť smělý závěrek, jestli se pomníky knížat Břetislava I., Spitihněva II., Břetislava II., Bořivoje II. a obou králův Přemyslův Otakarův v Pražském chrámě s dílnou Petra z Gmündu do spojení uvedou. Hrobního nápisu Otakara II. není na pomníku samém, nýbrž nad ním na kapelní zdi, a zní:

„Anno dni M.cclxxiii in die Beati Ruſſi obijt in bello Seremisim᷈ princeps Przemyſl. qui et Ottakarus. Rex Boemiae Quintus Marchio Moraviae: Auſtriae, Carinthiae et Styrie dux: Carniole Portus Naonis et Egre terrarum Dominus: hic sepultus.

Nápis ten byl, jakož i nápisy nad pomníky ostatních nahoře jmenovaných pěti panovníkův, od kanovníka Beneše Krabice z Weitmíle samého složen.[13]) Počátečně byla jich písmena pozlacena, při pozdějších osvěžováních, jmenovitě od r. 1767 vloudila se mnohá chyba do textu, a na místo zlaté barvy dala se prostě černá, a přece zachovala se povaha malých písmen dosti dobře. Zvětralý architektonický prospekt a ze štítův Čech a jich korunních zemí složený říšský erb nad Otakarovým hrobem jsou pozdější přídavky. Starší než tento pomník hrobový jest ještě výše na stěně pilně v kameni vyvedená trofea Rudolfa staršího vévody saského; jest od r. 1347 a záleží v jednoduchém saském štítě a turnajní či kolčí přílbici s vysokou, špičatou, kloboukovitou okrasou a vlajícími fafrnohy; při tom stěnový nápis:

Arma seu scutū Illustrissi. Principis Rudolphi seni-
oris Ducis Saxonie sacri Imperij Roma-
ni Electoris ꝛc.
Qui ſuit auūcul.
Karoli Quarti Mcccxlvii.

Na protější stěně, rovněž docela podobnými malbami pokryté, viděti na podobné tumbě odpočívající postavu krále Přemysla Otakara I., ozbrojenou a dlouhým pláštěm zahalenou, pod korunnovanou hlavou dvě podušky, u nohou lvovu postavu. Na tumbě jsou vytesány dva erby, jeden s českým lvem, druhý s jednohlavým orlem. Na stěně čteme v malých písmenech tyto řádky:

Anno domi. M.cc.xxx. xviii. kalen. Januarij obiit Clarisſimus princeps Przemisl. qui et Ottokarus Rex Boemiae tercius. hic sepultus. Cuius anima cum omnibus ſidelibus deſunctis requiescat in ſanctissima pace Amen.

Z ostatních pomníkův saské kaple jest nejvíc nápadný mezi hrobem Otakara II. a oltářem na shodku ležící sarkofag z českého mramoru, velmi podivinského tvaru a ve své figurální okrase nevkusu polovice minulého století docela podle chuti. Dlouhý latinský nápis svědčí presidentovi komory a místodržiteli království českého Františkovi Leopoldovi říšskému hraběti ze Šternberka na Serovicích a Počátcích, dne 17. května 1745 zemřelému, jehož poprsí s ohromnou kadeřovitou vlásenkou vedle dvou allegorických postav viděti jest. Na protější stěně oltářní nalézají se vnitřnosti Rudolfa II.[14]) Červeno-hnědý mra-

[13]) Koncept Beneše z Weitmíle nalezl bibliotekář pan Hanka před několika lety v chrámovém archivě.

[14]) Rudolfa II. srdce a mozek leží ve zvláštních stříbrných nádobách, ono s latinským nápisem, tento s německým v ozdobné cínové rakvi císaře ve veliké královské hrobce Pražského chrámu.

mor (3′ 6″ dl. 2′ 10″ šir.) je pokrývá; obsahuje na štítu, řetězem řádu zlatého rouna obklíčeném, tato slova:

„O SAXVM
QVAM ANGVSTO LOCO
RVDOLPHI II. AVGVSTI
CAESARIS INCLVSA
VISCERA TENES."

Nad tímto štítem vznáší se korunovaný dvouhlavý orel, v pravém pazouře žezlo, v levém, směrem dolů, kouli zemskou nesoucí. Před oltářem leží mramorové víko Šternberské hrobky, poznatelné rodinným, v mosazi litým erbem. Mezi pomníky obou Otakarův nalézají se v dlažbě tři silně vyšlapané hrobové kameny. Na prvním, tumbě Otakara II. nejbližším, jest erb Šternberkův vedle erbu Valdšteinův vytesán; nápis, od Jaroslava Schallera v jeho popsání Prahy (1796 [15]) sdělený, jest už docela neznalý. Apollonia z Valdšteina věnovala tento památní kámen svému choti Janu ze Šternberka, dne 6. května 1597 zemřelému. Prostřední hrobní kámen, s dvěma erby, jest tak hladce vyšlapán, že z erbův jenom jeden, Lobkovický, určitě poznati možno, z nápisův ale ani jediné řádky; druhý erb podobný erbu Otveinův. Třetí kámen u hrobového pomníku Otakara I. chová památku rytíře Ulricha Pouzara z Michnic, jenž třetí chrámový zvon od Staroměstského zvonaře Stanislava [16]) zjednati dal. Vedle krajův, Pouzarským erbem naznamenaného hrobního víka jde český nápis, z něhož jen tata slova přečísti lze:

„Leta Panie 1545 w Pondieli na den ſ . . . . vmrzel vrozeny a stateczny Rytirz pan Woldrzich Pauzar z Michnic a na . . . . .

[15]) I. díl, str. 196.

[16]) Zvon byl teprva po rytířové smrti slit. Zvon ten jest obrazy sv. Vojtěcha a Sigmunda a dvěma erby ozdoben a má následující třířádkový nápis:

ANNO DOMINI 1546 HEC CAMPANA RENOVATA ET CONFLATA EST POST CONFLAGRACIONEM ECCLESIAE PRAGENSIS AD LAUDEM

ET HONOREM OMNIPOTENTIS DEI ET BEATORUM MARTIRUM ADALBERTI ET SIGISMUNDI PATRONORUM DICTE ECCLESIAE PRAGENSIS

IMPENSIS VERO NOBILIS DOMINI VLRICI PAVZAR DE MICHNICZ PER MAGISTRUM STANISLVM ANTIQVE CIVITATIS PRAGENSIS.

Zříceniny Kokořína.

Sotva dvě hodiny od Mělníka vznášejí se na příkré skalině zříceniny hradu Kokořína v rozkošně krásném ouskalí romantického pohoří pískovcového, ježto se pozvolna k Jizeře a k Labi na východ a na jih sráží, a ještě více svým malebným útvarem než svou velkolepostí znamenitým se stalo. Ouskaliny okolo Kokořína jsou příkré, hlubokými, však slunnými a dosti svěžími údoly ostře prohnány; stromoví jehličné přiskyřicovou vůni vydávající a střídající se

s rozložitými, listnatými stromy, zelená se nad šedými skalními strminami a nedaleko zdí hradu rozestírá se co lesknoucí se zrcadlo ouhledný rybník, jenž co do malebnosti zvláště zvyšuje znamenitý dojem celé té krajiny. Zříceniny však hradu poskytují při zvláštní, křiklavé, běložluté barvitosti svých zdí skoro příšerného pohledu. Roztáhlá vysočina kolmého úskalí zámeckého vyvyšuje se osaměle; jenom na východní straně trčí bližší balvany skal vstříc. Prostora mezi oběma zdá se býti rozšířena a vyhloubena rukou lidskou. Na této straně nachází se hradní brána, druhdy chráněna zdvihacím mostem. Pro četné navštěvovatele zřícenin těch založena jest před několika léty na útraty majetníka panství Vidimského a Kokořínského, knížete z Ahrenberka, nová, dosti pohodlná pěšina, končící se v malých, ve skále vytesaných schůdkách, vedouc takto novou v lomeném oblouku upravenou brankou do vnitř. Základy hradu jsou pro povrch skály nepravidelné; přirozené ohrazení uměle zvýšeno jest velmocnou hradbou: velmi vysoká, velmi silná, nejvíce zachovaná zeď ohradní objímala hrad. Pustou prostoru vnitřní vyplňují zhroucené komnaty a sklepy; nejlíp se udržely dvě ve skále vytesané skrýše. Na severní straně stojí dosti vysoký čtverec z hlavní zámecké budovy s několika dosti zachovanými sklepeními; čtverec ten až na kraj skály vystrčený, přerušuje ohradní zeď. Po straně nacházi se z venčí hlavních náspů zasypaná studně. V okrouhleném úhlu severozápadním vypíná se těsně na ohradní zdi skoro osmnáct sáhů do výše vystupující kulatá strážní věž, ohromné stavení to až na špici dovedně vyzděné; špičatá kamenná střecha a galerie, spočívající na vypuštěných ležinách dodávají věži té velezdobné tvářnosti. Škoda, že špičatá střecha ta sotva dlouho trvati bude; silně od blesků rozedraná a propukaná dočká se brzy konce vichry, deštěm a sněhy! Výhled z vysoké té věže na přepůvabné okolí musí býti velkolepý; ode dávna však nevkročil jistě nikdo na její povětrnou galerii, na níž bují zelené křoví, vzešlé ze zavátého tam semene. Jediný vchod do věže nachází se asi v poloviční výšce její; může se však jediné pomocí dlouhého žebříku na ni dostati, jelikož je prosta bývalého spojení s nejbližšími dávno sesutými nádvorními budovami; schůdky v ní ale jsou shroucené a zrakům objevuje se zdola temná obrovská, okrouhlá prostora, dolejší část naplněna jest rumem a viděti ještě jen řídké ostatky vnitřního rozdělení věže. Na úpatí věže pokoušeli se za novějších dob udělati otvor; upustili však od toho záměru; bezpochyby dělo se to od lidí pokladův hledajících, jižto na počátku tohoto století v okolí se hrabali a kopali a též ve zříceninách kokořinských po starých penězích a po starých — vínech slídily.

Od zřícenin na jih, na té samé straně údolí rozprostírá se nový zámek Kokořínský a téhož jmena vesnice čtyřidceti domků. Obyčejně nazývá se nový tento zámek k rozeznání od starého, zbořeného, též „Nový Kokořín.“ V těch asi místech, kde leží Nový Kokořín, stála kdysi tvrz k starému zámku náležecí, bezpochyby v nynější zámecké zahradě; neboť viděti tam ve skalní rozsedlině staré sklepy a nad nimi základní zdi dosti rozsáhlého stavení. Z těchto sklepů odstraněn byl roku 1801 všecek rum; při této příležitosti našlo se několik středověkých předmětů.

Kdykoli se o Kokoříně psalo, dělo se to vždy bez udání historických dát, jen poněkud dostatečných. Dějepisné prameny nezachovaly nám ovšem nijakých důležitých dějů, přihodivších se buď na hradě samém aneb před jeho zdmi, avšak naše starší listiny, zvláště kvaterny desk zemských, ohledem na dějepis a místopis domácí posud málo vyčerpaných, vykazují důstojnou řadu majetníků Kokořína

a jmena několika nejpřednějších rodin vlasti naší druží se k těmto velezajímavým zříceninám. První listina o Kokoříně uvádí nás až na začátek čtrnáctého století; bylť tehdy Jindřich z Osměchova dědičným majetníkem statku Kokořínského, který pak roku 1320 vyměnil za Velešín s Hynkem Berkou z Dubé. Listina o výměně té byla dne 23. února 1320 do desk zemských vložena u přítomnosti komořího Albrechta z Luběšic, cudaře Oldřicha z Řičan a jiných zemanů.[1] V dotčené listině neděje se ani zmínky o nějakém hradu Kokoříně, zdá se tedy, že tato mocná budova teprva za Hynka Berky aneb za některého z jeho dědiců původ svůj vzala. A v skutku ukazuje tvářnost hradu, i v zříceninách ještě a navzdor stopám pozdějších proměn stavitelských, na polovici čtrnáctého století.

Déle sta let byli Berkové z Dubé v držení Kokořína; ještě v zápisce ode dne 7. prosince 1429 nacházíme Alše z Dubé „sezením na Kokoříně.“ Brzy však po Alšovi na konci válek husitských vyskytuje se Jan Řitka z Bezdědic, jenž s Tábority táhl, jakožto pán na Kokoříně. Z táboru u Plzně byl dne 16. září 1433 kněz Prokop Veliký vypravil jeden zástup vojska svého, asi 500 jezdců a 1400 pěších, pod Janem Pardusem z Horky a Janem Řitkou z Bezdědic do Bavor na plen. Vtrhli u Kouby do země Bavorské, pálili, jímali a plenili. Když dne 21. září s kořistí svou domů táhli, tu blíže vsi Hiltersriedu postoupení od Bavorův, vedených udatným Čechem, Hyncem Pflugem z Rabensteina, jenž s pomocí lidu selského je porazil. Husitů zůstalo prý 1177 mrtvých, 330 bylo těžce raněných a zajatých, ostatek uprchl. Mezi uprchlíky byli oba hejtmané, Pardus a Řitka, kteří ztratili celý povoz svůj. V ležení u Plzně byl Jan Pardus zle uvítán, svázalit jej a chtěli co zbabělce a uprchlíka odsouditi k smrti. Kněz Prokop s tíží ho obhájil, a byl při tom od jednoho bojovníka svého, Tvaroha, uražen stolicí až do krve. Že by se bylo podobně jednalo proti Janovi Řitkovi, nenalézáme nikde; buď že se u Hiltersriedu lépe byl zachoval nežli spoluhejtman jeho, buď že moudřejší byl a neprchl do ležení Plzenského. Dne 31. ledna 1444 zapsal Jan Řitka z Bezdědic v sumě tisíce kop grošů Závišovi z Klinšteina dědictví své, Kokořín hrad a dvůr poplužní pod hradem, Kokořín ves a jiná dobra svá.[2] Dvě léta na to byl Jan Řitka již nebožtíkem a vdova jeho Kateřina byla se po druhé vdala za Milotu z Chřenovic, i prodala roku 1446 věno své, 200 kop, na Kokoříně témuž Závišovi z Klinšteina, jenž se tehda již psal „z Klinšteina a z Kokořína.“[3]

Po smrti Záviše z Klinšteina a z Kokořína postoupil král zámek Kokořín s příslušenstvím dne 19. března 1454 Jetřichovi z Janovic a Chlumce. Klinšteinové, předně však Bohuněk z Klinšteina, položili odpor, a rozepře o Kokořín trvala až do roku 1460. Ještě před ukončením pře zemřel Bohuněk z Klinšteina, jenž byl dne 8. listopadu 1454 Elišce z Bezdědic, pozůstalé dceři Jana Řitky, klášternici u sv. Anny v Praze, odkoupil dědičné právo její „na Kokoříně hradu s předhradím“ a na jiných statcích za 100 kop grošů. Po smrti páně Bohunkově postoupil Jetřich z Janovic a z Chlumce hrad Kokořín

[1]) Původně v prvním kvaternu Zdislava. Po shoření starých desk smlouva vložena z novu do desk, a sice do kvaternu trhového červeného od r. 1544—1606.

[2]) Archiv český, III. 528.

[3]) Archiv český, III.

Wilhelm Kandler fecit. Aus der Kunst-Anstalt v. C. F. Merckel Leipzig. A. Fesca sc.

KOKOŘÍN.

Vydávano od kněhkupectví Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung

Kober & Markgraf

v Praze in Prag.

Alšovi a Hynkovi z Klinšteina, bratrovcům nebožtíka Bohuňka a Janovi z Klinšteina, bratrovi jejich strýcnému[4]).

Za Vladislava II., na počátku šestnáctého století náležel Kokořín rytířskému rodu Beřkovských z Šebiřova, kteří měli za erb lilium bílé na červeném štítu a chlubili se pradávným původem. Hynek Beřkovský z Šebiřova, jenž dle Paprockého[5]) byl syn na slovo vzatého nejvyššího písaře v království českém, Radislava Beřkovského († 1537), obdržel Kokořín sňatkem svým s Markétou z Klinšteina. Synové jeho, Jan a Hynek Beřkovští z Šebiřova, učinili roku 1522 v pondělí před svatou Marií Majdalenou mezi sebou rozdíl statků, kteréž jsou bez rozdílu dosavad drželi. Jan na svůj díl otcovský přijal jest v Beřkovicích tvrz a dvůr, v Citově dvory a jiné svršky, Hynek vzal jest zámek Kokořín s dvorem poplužním a s poplužím, ves celou a dvory kmetcí s krčmou a s platem při zámku Kokoříně[6]).

O následujících změnách v držení Kokořína nemáme podrobnějších zpráv. V druhé polovici šestnáctého století byl Jiří Vosterský Kaplíř ze Sulevic a na Brozně pánem na hradě a na tvrzi Kokoříně; bydlíval však na tvrzi, která bez pochyby ve vsi Kokoříně stála, na místě nynějšího nového zámku. Na tvrzi té stalo se přiznání zápisu věnního, kterýmž týž Jiří Vosterský Kaplíř v pátek po smrtelné neděli 1587 před Janem Hoškem, ouředníkem podkomořího při dskách zemských, a Bohuslavem Mazancem z Frymburka a na Mimoni a Slatinanech, písařem menších desk zemských, zapsal manželce své, paní Mandaleně z Sulevic, na dědictví svém na Kokoříně jakožto věno půl osma sta kop grošů Pražských; na též pak tvrzi sepsán byl kšaft Jiřího Vosterského Kaplíře a roku 1590 v pátek po sv. Valentině doklad ke kšaftu[7]). Poručníky dětí svých učinil manželku svou Mandalenu, které byl na tvrzi Kokoříně byt vykázal, pak Jana Sezymu z Oustí a na Oušti, Zdislava Kaplíře z Sulevic a na Koštálově a Jana i Jaroslava bratry vlastní Kaplíře z Sulevic a na Čížkovicích. Kdyby potomstvo Jiřího Vosterského vymřelo, ustanoven byl za nápadníka dotčený Zdislav Kaplíř na Koštálově s rodem svým.

Syn téhož Jiřího Vosterského, Jiří Vosterský Kaplíř z Sulevic, jenž se později „na Zehušicích" psával, byl roku 1595 z poručenství propuštěn a prodal Kokořín Oldřichovi Hřanovi z Harasova, jehož manželka byla z rodiny Kaplířův.

Oldřich Hřan z Harasova a na Kokoříně byl též pánem na Vidimi a na Stránce a k bohatším náležel rytířům, avšak častá choroba skličovala tělo jeho. Manželka, Johanka Kaplířova z Sulevic, byla mu věrnou družkou. Pro její šlechetné, manželské každého času k němu chování a v nemocech věrné a pilné opatrování odkázal jí kšaftem, dne 23. února 1599 v nemoci učiněném, na čas života jejího všechen statek Kokořínský, avšak aby po smrti její týž statek na syna jeho připadl. Jediný tento syn, Adam Tobiáš, byl hlavním dědicem. Poručenství nad synem a nad jedinou svou dcerou Eusebií Evou Alžbětou svěřil Oldřich Hřan manželce své, pánům Ji-

[4]) Archiv český, III. 555 a 559.

[5]) Diadochus. O stavu rytířském str. 130.

[6]) Dcky; kvatern trhový červený vejpisův od r. 1542—44, do něhož listina ta nově vložena z desk starších, třetích Romhapových.

[7]) Kvatern trhový zelený od r. 1585—87.

římu z Šternberka na Votici a Janovi Sezymovi z Ousti a na Oušti, a rytířům Adamovi Zapskému ze Zap na Dubci, Kašparovi Kaplíři z Sulevic na Neustupově a Zvěstově, témuž, jenž po letech dvacíti a dvou dne 21. června 1621 v Praze byl odpraven, pak Adamovi Hřanovi z Harasova na Skalce a Landskronu, Tobiášovi Hřanovi na Líbeni a Vrutici, Sigmundovi Belvicovi z Nostvic na Liběchově a Stěnách a Šťastnému Vosterskému Kaplířovi z Sulevic na Egrburce. V též poslední vůli své prosí Oldřich Hřan na Kokoříně, Vidimi a Stránce poručníkův dítek svých „pro Boha,“ aby dítek jeho „v tom náboženství křestanském, v kterémž jsou se zrodily, zanechali a mimo to evangelické učení k žádnému jinému jich nižádným vymyšleným spůsobem do let jejich rozumných vesti nedopouštěli, ale hned z mládí k liternímu umění, z něhož se předně Pána Boha a vůle jeho svaté znáti naučily a mravnému a šlechetnému obcování zvykly, oddali a vidělo-li by se za dobré, do cizích zemí odeslali, do dvacíti let nákladu žádného na ně nelitujíce“ [8]).

Ještě za živobytí matky své, která se provdala za rytíře Přiskovského, obdržel Adam Tobiáš Hřan z Harasova Kokořín a prodal v pátek po neděli oculi 1610 statky Kokořín, Vidim a Stránku, „s zámkem Kokořínem, tvrzemi, jedné Vidimské, druhé Kokořinské“ a t. d. za 96000 kop grošů rázu mišenského císaři a králi Rudolfovi II. Ku Kokoříně náležely tenkráte, vedle zámku, tvrze a dvoru s poplužím, ves Kokořín celá a podíly na vesnicích Sedlci a Bosini, k statku Vidimskému pak vesnice Vidim, Sitná, Dobřín, Jestřebice, Streživojice, Tukož, Blatečky, Vlkov a Olešna [9]).

Kokořín nezůstal o mnoho déle roku statkem královským, neboť Rudolfův nástupce, Matyáš, prodal „jakožto král český“ Kokořín, Vidim a Stránku již roku následujícího, 1611, ve čtvrtek po sv. Jakubu Václavovi Berkovi z Dubé a z Lipého na Dešně a Bezdězi [10]) za 75000 kop grošů mišenských, úplně a docela zaplacených. Smlouvu tržební uzavřeli na místě osoby královské Kristof Albrecht z Roupova a Prokop Dvořecký z Olbramovic na Maštově, k tomu zvláště zřízeni [11]).

Jmeno téhož Václava Berky vyskytlo se již roku 1611 při jednání stranu odbytí vojska pasovského z Čech a stálo pak, v pořádku sedmé, na seznamu direktorův, ustanovených dne 26. května 1618, třtího to dne po vyhození královských místodržících z oken hradu Pražského. Při volení nového krále českého, dne 29. srpna 1619, byl Václav Berka z počátku pro volence saského, brzo však se přidal ku straně volence falckého. Bedřicha V., jemuž pak jakožto korunovanému králi českému věrně a horlivě sloužil. Co jeden z přednějších přívrženců a rádců krále Bedřicha musil po bitvě na Bílé hoře z vlasti prchnouti. Karel kníže z Lichtensteina, plnomocný místodržitel Ferdinanda II. v království českém, předvolal dne 17. února 1621 otevřeným listem třicet znamenitějších povstalců, mezi nimiž

[8]) Kvatern trhový plavý od r. 1597.

[9]) Kvatern trhový lazurový od r. 1610—15.

[10]) Václav Berka byl od r. 1607 pánem na Bezdězi manželkou svou Barborou Popelovou z Lobkovic, která byla tento zámek obdržela po svém prvním manželovi, Janovi z Vartenberka, nejvyšším číšníkovi v království českém, zemřelém na svém zámku v České Lípě dne 4. ledna 1595.

[11]) Kvatern trhový lazurový od r. 1610—15.

i Václava Berku, aby se v šesti nedělích, pořád zběhlých, dostavili k soudu do Prahy. Václav Berka však se nedostavil, pročež proti němu pokračováno dle patentu Lichtenšteinova; bylť in contumatiam odsouzen, jmeno jeho bylo na černou tabulku napsáno a na šibenici na Staroměstském náměstí přibito, majetek jeho propadl koruně. Statky, Václavovi Berkovi pobrané, jmenovitě též Bezdězko, Vidimsko a Kokořínsko zakoupil dne 2. června 1622 za 12000 zlatých nejvyšší hofmistr království českého, Adam z Valdšteina, jenž se před rokem byl vrátil z vyhnanství a velmi velký vliv na nový pořádek záležitostí domácích míti počínal. Vidimsko s Kokořínem a se Stránkou tenkráte ceněno na 72000 kop grošů. Adam Bohumír Berka z Dubé a z Lipého, Václavův syn, zdržoval se v posledních letech za příčinou študií svých v Paříži, daleko vzdálen od bouří, zuřících tehda ve vlasti české, a zasazoval se později o to, aby mu navrácena byla alespoň část statků, otcovi jeho pobraných, avšak nadarmo.

Již za rok, léta 1623, proměnil Adam z Valdšteina statky po Václavovi Berkovi za jiné, náležící bratrovci jeho, Albrechtovi Václavovi Evsebovi z Valdšteina, již tenkráte oslavenému vojevůdci, jenž je až do své smrti držel. Po tragickém konci tohoto velikána bylo Vidimsko a Kokořínsko i se Stránkou podruhé konfiskováno a roku 1636 od Ferdinanda II. postoupeno Janovi z Boeku, císařskému generalovi a nejvyššímu nad třemi tisíci lidu pěšího.

Úplných sto let, pořád zběhlých, od Oldřicha Hřana totiž, byla trojice dotčených statků vždy spojena, až při rozdělení pozůstalosti po Karlovi Josefovi baronovi z Boeku, roku 1700, část Vidimska odtržena a k Stránce přidána, nově sestavený pak statek ten pode jmenem Vidimsko-Stránecko prodán hraběti Kunradovi Matouši z Sparrů [12]). Kokořín s ostatkem statku Vidimského obdržela hraběnka Leopoldina Schützová, rozená baronka z Boeku, na svůj díl pod názvem allodialního panství Vidimsko-Kokořínského. Po smrti její převzala r. 1720 toto panství Karolina hraběnka z Bubna a z Litic, rozená baronka z Boeku. Léta 1740 přešlo Vidimsko-Kokořínsko prodají na Rudolfa hraběte ze Sweerts-Sporku. Knížecímu rodu Ahremberskému náleží Vidim s Kokořínem od půl století; r. 1807 totiž panství dotčené od Barbory hraběnky z Sweerts-Sporku rozené O'Reilly-ové prodáno kněžně Terezii z Ahremberka rozené kněžně z Vindišgraců.

Kdy starý zámek Kokořín zkázu svou vzal, není známo. Na počátku sedmnáctého století byl ještě dost dobře zachován. Snad v třicetileté válce od Bavorů nebo Švédů hlavní škodu utrpěl, pravdě však ještě podobnější jest, že byl následkem rozkazu Ferdinanda III., opětovaném od syna jeho Leopolda I., docela opuštěn a zhoubě věnován, poněvadž přičten k počtu oněch hradů, které více nesměly ani obnoveny ani opravovány býti.

[12]) Hrabě Kunrad Matouš Sparr prodal Stránku císařskému generalovi A. Benedovi z Nectína, ten pak r. 1756 dne 1. července provincií české řádu sv. Augustina. Vidimsko-Stránecko nazývá se ve dckách zemských úředně též statku Vidimského první část a Vidimsko-Kokořínsko — panství Vidimské, druhá část.

Kostel sv. Štěpána v Praze.

Dávno, než Nové město Pražské založeno bylo, nalézala se nedaleko za branami Staroměstskými, tam kde nyní farní kostel sv. Štěpána stojí, ves Rybník, zmenšovacím slůvkem Rybníček též jmenována. Jmena toho nabyla nepochybně od „rybníka“, u něhož se založila. První zmínka o vsi té děje se v zakladací listině kláštera Břevňovského, ježto ovšem o něco později, nežli v roku založení 993 zhotovena byla, předce však pro starý místopis Čech beze všeho odporu velmi důležita jest. Širá orná půda táhla se ode vsi Poříčí až tam. Klášter Břevňovský měl desátky se všech orních polí, k Poříčí a Rybníku náležejících[1]). Záhy už byl ve vesnici Rybníku kostelíček formy okrouhlé, až po dnešní den stojící a, soudě dle prosté byzantinské stavby, z dvanáctého století pocházející.

Dne 27. ledna 1179 duněla vesnice Rybník hukotem válečným rozhodné bitvy, svedené mezi vévody Soběslavem a Bedřichem v nejtužší zimě, při zvonění všemi zvony v Praze a na Vyšehradě. Roj válečný valil se také vesnicí samou. S večerem bylo vítězství na straně Bedřichově a vojsko „selského knížete“ Soběslava zcela se rozprchávalo na útěku k Proseku. Vítězova choť Alžběta Uherská, založila na bojišti, u vsi Rybníku, slibní kostel sv. Jana, jenž jmeno „kostel sv. Jana na bojišti“ obdržel, a též kostelem sv. Jana na rybníce (ecclesia s. Johannis in piscina) se nazýval[2]). Vévoda Bedřich daroval ho r. 1181 řádu sv. Jana Jerusalemského. Dle prof. Tomka[3]) nalézal se tento kostel „blíž nynější Slepé brány (konec Ječné ulice v pravo ke bráně jdouc)“.

Za dnův Přemysla Otakara I. vznikla první kommenda německého řádu v Čechách a mezi její statky zjevuje se ves Rybník. Druhá choť krále Přemysla Otakara I., Konstancia Uherská, koupila r. 1233 kostel sv. Petra ve vsi Poříčí i s dvorem k ní náležejícím a vesnice Rybník, Hloupětín a Borotice od řádu německých rytířův, aby jich k založení jeptišského kláštera cisterckého použila. Že ale rychle úmysl svůj změnila a jeptišský klášter řádu cisterckého v Tišňovicích na Moravě, Brána nebeská (Porta Coeli) jmenovaný, založila, darovala kostel sv. Petra na Poříčí se vsí Rybníkem i s ostatními od německých rytířův koupenými statky špitálu sv. Františka, od nábožné její dcery Anešky téhož roku založenému a péči nového bratrstva, špitalním bratrům u sv. Františka[4]), odevzdanému. Z tohoto bratrstva vyvinul se řád křižovníkův s červenou hvězdou, jenž až do založení Nového města v osedlosti vesnice Rybníku zůstal, jejíž kostel ale co filialní k Staroměstskému kostelu sv. Havla patřil.

[1]) — „decimam quoque de omni agricultura in Porecze, et de omnibus agris, qui pertinent ad Ribnyk“ dí se v Břevňovské zakladací listině.

[2]) Continuatores Cosmae. (Scriptores rerum Bohemicarum. I. 461).

[3]) Dějepis města Prahy, I. 133.

[4]) „fratribus hospitalis S. Francisci“.

Dne 1. dubna 1347 bylo založení Nového města Pražského ponejprv diplomem, daným na Hrádku Křivoklátě, veřejně vysloveno, dne 2. března 1348 vydala se vlastní zakladací listina, a dne 26. neb 27. března 1348 položil Karel IV. vlastnoručně základní kámen. Objemní zeď Nového města zasahovala i posavadní vesnice Poříčí a Rybník a velikou část polností, od královny Konstancie špitálu sv. Františka darovaných. Špitál musil dostati náhrady, a mezi náhrady náleželo též udělení dvou kostelův na Novém městě řádu křižovnickému, totiž nově založeného kostela sv. Jindřicha a sv. Kunhuty a dlouho už stávajícího kostelíka svatoštěpánského ve vsi Rybníku. Farní osady obou kostelův byly nařízením arcibiskupovým od Vyšehradského děkana Jana z Padui a Pražského kanovníka Jenča dne 28. února 1351 ustanoveny, načež vlastní povýšení obou kostelů za farní kostely dekretem arcibiskupa Arnošta z Pardubic dne 16. března 1351 následovalo [5]). Za farní okres svatoštěpánský musili se bratr Jindřich, špitalní mistr křižovníkův s hvězdou u Pražského mostu v domě u sv. Františka a jeho konvent [6]) s knězem Václavem, farářem u sv. Havla v Starém městě, dříve porovnati. Mluvili se v oné arcibiskupské listině od 16. března 1351 o štěpánském kostele, že už v dávno minulých časích vystaven byl [7]), patrně rozumí se pod tím okrouhlá, byzantinská kaple, ježto později jmeno sv. Longína obdržela, a stavba nynějšího gothického kostela štěpánského se začala tedy teprva po březnu roku 1351, nikterak ale mnohem později, jak to sloh její dokazuje. Proti roku, od Bohuslava Balbína stranu nové stavby štěpánského kostela udanému, 1367, nedá se nic podstatného namítati. Jmeno „kostel sv. Štěpána na Rybníčku" zachovalo se dlouho; jmenoval se také „větší kostel štěpánský" aneb „veliký Štěpán" k rozdílu kostelíka sv. Štěpána na Starém městě, chrámu „sv. Štěpána menšího", jenž také pode jmenem sv. Štěpána ve zdi a kaple chudých studujících znám byl [8]).

Při kostelích sv. Jindřicha a sv. Štěpána rozšířily se brzo rozsáhlé hřbitovy, kde za čas moru i mrtvoly z jiných farních okresův se pochovávaly. U sv. Štěpána pohřebovali se poutníci, hlavně ti, jižto za čas velikolepé od Karla IV. nařízené slavnosti ostatkův v Praze zemřeli, protož nazýval se hřbitov u sv. Štěpána také hřbitovem cizincův (sepultura peregrinantium). Jiná zvláštnost štěpánského hřbitova byla před věky, že se odpravení na něm pochovávali, jak to z následujícího místa pokračování v kronikách Přibíka Pulkavy a Beneše z Hořovic [9]) vysvítá: „Léta Božího 1403 arcibiskup Zbyněk (Zajíc z Hasenburku) dobyl jest Mikuláše Zúla (z Ostředku) pro loupež na Cej-

[5]) Otištěno v Hammerschmidově: „Prodromus gloriae Pragenae". Str. 233.

[6]) „Frater Henricus magister hospitalis cruciferorum cum stella in pede pontis Pragensis domus Sancti Francisci".

[7]) „ecclesias, Ss. videlicet Stephani Protomartyris, dudum retroactis temporibus, et B. Henrici imperatoris nec non S. Cunegundis, nuper licentia et voluntate nostra in fundo seu haereditate quondam hospitalis ejusdem constructas" etc. etc. V listině arcibiskupské od 28. února 1351 dí se o tomto kostele: „secunda (ecclesia) videlicet B. Stephani Protomartyris dudum in haereditate ejusmodi fuit fabricata".

[8]) První zmínka o kostele tom děje se r. 1310. Už ve čtrnáctém století počítal se mezi farní kostely. R. 1590 shořela fara a znova se nevystavěla. Ferdinand II. daroval kostel ten Dominikánům u sv. Jiljí. Po vyzdvižení (roku 1789) byl menší štěpánský kostel dne 8. června 1790 hraběti Janu Josefu Longuevalovi z Buquoy prodán a brzo na to stržen. Nyní stojí stavení c. k. policejního ředitelství na místě tom a jmeno placu před ním, štěpánský plac, ještě na bývalý kostel připomíná.

[9]) Scriptores rerum Bohemicarum III.

chanově Hrádku a kázal jeho všecky svěsiti na Pražské šibenici a Zúla nejvýše. Toho Zúla s jeho se všemi mistr Hus provodil až blíž k šibenici a navedl jeho na to, že obrátiv se k lidu, řekl: „Svata obci prosimť vás, proste za mne Pána Boha!“ — „Ten Zúl visel sedm let, neb byl za hák oběšen, a jeden blázen jest jemu nohu utrhl jednu, chtě jeho dosáhnouti a pochovati. Neb jest každého viselce, kteréhož mohl dosáhnouti, rád pochoval aneb do Prahy přinesl a postavil ho v noci hokyni, a ona musila zjednati, aby jeho nesli k sv. Štěpánu na Rybníčku, kdežto takové lidi nebolito stínané pochovávají“.

Kostel sv. Štěpána nalezl hned po svém založení nábožných dárcův, nejvíce z Novoměstských měšťanův, jižto oltáře zakládali, nadáním opatřovali atd. Mimo hlavní oltář, kde od Karla IV. darovaný kámen, jak se udávalo od kamenování sv. Štěpána pocházející, schován byl a jisté dni lidu se ukazoval, činí se už r. 1376 zmínka o oltáři Božího těla v sv. štěpánském kostele, r. 1383 dal v něm postaviti Jan z Mühlberku z Míšně oltář sv. Václava, r. 1408 zjevuje se oltář sv. Bartoloměje a oltář sv. Barbory [10]).

Za čas bouří husitských býval i svatoštěpánský kostel divadlem bouřných událostí. Dne 22. července 1410, téhož dne, když arcibiskupovi v chrámě sv. Víta v obnovování klatby násilně se překáželo, přepadlo osm ozbrojencův kazatele, túž bullu klatební na kazatelně u sv. Štěpána opět ohlašovati chtějícího, a zle s ním nakládali, tak že s těží jen zachoval svůj život. Fanatický kazatel husitský, Jan Dloubal, odpadlý mnich Želivský, vedl dne 30. července 1419 veliké procesí husitův od Marie Sněžné k sv. Štěpánu. Vida, že dvéře u kostela zavřeny jsou, dal je vypáčiti a svátosť večeře Páně uděloval tam pod obojí způsobou. Od sv. Štěpána šlo procesí přes dobytčí trh až k Novoměstské radnici, tam nastalo osudné házení kamenův po mnichu Želivském, kterým se vztek lidu v první krutý, bezuzdý výbuch zňal: rozkvašený lid hned radnice dobyl, kdo se tam na odpor stavěl, byl na místě rozsekán, purkmistr ale, sudí městský, sedm radních pánův a několik starších obecních oknem shozeni na vyzdvižené oštěpy a sudlice divoce vlnícího se množství. Tímto pak výbuchem počaly vlastně husitské války záhubný svůj běh. Štěpánský kostel zůstal v rukou husitův. Jan Dloubal svolal do něho na den 19. října 1421 zvoněním obce Staro- a Novoměstskou k důležitému shromáždění, kde s velikou horlivostí o neupřímnosti a věrolomnosti pánův zemských mluvil, aby se od nich oddělili, vyzýval a obci radil, aby někoho věrného a k tomu spůsobného nejvyšším hejtmanem Pražských měst ustanovili. I hned byl Jan Hvězda z Vícemilic, příjmím Bzdinka, pro toto důležité místo navržen a hřmotným voláním: „Tak, tak!“ za nejvyššího hejtmana volen.

Příští rok po slavném ohlášení Basilejských kompaktatův, r. 1438, předevzal legat Basilejského sněmu, Filibert, biskup Kostnický, nové vysvěcení štěpánského kostela. Blíže oltáře, na straně epištoly, bylo viděti ještě as před šedesáti léty zbytky latinského, na svěcení to se vztahujícího nápisu.

Dne 22. září 1576 zemřel v Praze mistr Jakub Kodicillus z Tulechova rodič Sedlčanský, schopný právník a lékař, též i co pěvec a malíř miniatur cvičený. Byl mistrem a děkanem filosofické fakulty a professorem lékařství na vysokých školách Pražských, potom však zakoupil se na Novém městě a stal se městským písařem.

[10]) Zakladací listy a darování jsou ve svazcích 2. 4. 6. 7. 9. 12. a 13. knih o zakladání kostelův úplně zaznamenány.

O čtverodílném zpěvníku pro sbor literatův štěpánského kostela pracoval co malíř i co písař, ba pro zpěvník ten byl nepochybně činný i co skladatel. S velikou slavností byl u sv. Štěpána blíže hlavního oltáře pochován[11]). V málo letech došli jiní dva členové učené rodiny Kodicillovy v témž kostele místa svého odpočinutí, nejdříve Matěj Kodicillus z Tulechova, doktor práv a kancléř Starého města Pražského, dne 15. září 1589 zemřelý, potom universitní rektor mistr Petr Kodicillus z Tulechova, dne 29. října 1589 podlehlý následkům mrtvice, která jej ranila právě, když důstojnost rektora po osmé byl složil. Tento druhý byl znamenitý mathematik, astronom a astrolog, tentýž, jenžto se, ač sám pod obojí, svesti dal a ve svém kalendáři na r. 1583 jmena Hus a Jeronym z Prahy ze zaznamenání svátečních dnův vynechal, začež ho vtip lidu známým rýmem bičoval:

Stal se Čechům posměšný kus,
vyletěla jim z Prahy hus,
prodal ji mistr Kodicillus atd.

Náhrobní kámen Jakuba z Tulechova zachoval se v kostele štěpánském po dnešní den, ježto zatím kameny Matějův a Petrův dávno zmizely aneb neznalými se staly.

Dne 20. června 1593 uhodil hrom do kostela sv. Štěpána, uškodil klenutí, rozdrtil pilíř, tak že oprava byla potřebna, po níž brzo zcela nové ozdobení kostela za Matyáše I. následovalo. Na památku obnovení toho byly mimo chiffru Matyášovu a erby jeho zemí, po dnešní den zachované, na kostelním klenutí a pod kruchtou hudebníkův umístěny erby a titule oněch šlechticův a měšťanův, jižto nějakou v tom část měli. Bylyť erby ty a nápisy pohříchu asi před šedesáti léty přetřeny[12]). Páni, rytíři a měšťané, jichž erby a titule na klenutích se skvěly, jsou tito: Adam z Valdšteina na Hrádku nad Sázavou, nejvyšší hofmistr království českého[13]), Rudolf Jan Trčka z Lípy na Opočně a Lipnici, Vojtěch Jan Smiřický ze Smiřic na Skále, Dubu a Kumburku, Ulrich Gersdorf z Gersdorfu a z Malšvic na Mašťově, Hynek Beřkovský z Šebiřova na Košeticích, Jan Seltenschlag z Friedenfelsu, Jiří Funk z Olivetu s chotí Johankou z Proskovic, Václav Magerle z Sobic, Švik z Lukonos, Vojtěch Had z Prosče s chotí Alžbětou Kamarytovou z Rovina. Mezi erby, pod kruchtou hudebníkův umístěnými, četla se jmena: Václav Žatecký, Jan Figar z Mošny, Jan Chrisostomus Himmelstein z Velechova, Jan Římský z Kosmačova, Jindřich Řečický, Jiří Zijel z Chocemic, Krištof Prager z Grönenberku, Melchior Šerý z Letovic, Václav Matiáš z Bělehlavu, Jan Ludigar z Holmsteina, Jindřich Jindřichovský z Bučiny, Jindřich Buchelius (r. 1592 kostelní představený u sv. Štěpána), Jan Čába z Chyš a z Špicberku, Ondřej

[11]) Bernhard Sturm napsal elegii na smrť Jakuba Kodicilla, jež začíná:

Tu quoque nos lingues, Codicille Jacobe, praeisti
Ad Christum, hic qui dux et Tuus ardor erat,
Vivus ei aptasti ludos, fora, templa, theatra,
Stirpe et progenie, laude fideque Tua etc. etc

[12]) Nápisy jsou v Hammerschmidově: Prodromus gloriae Pragenae (str. 249), ovšem ne docela věrně, zachovány.

[13]) Za Hammerschmidova času, v první polovici osmnáctého století, nalézal se na štěpánském hřbitově hrobní pomník z mramoru s Valdšteinským erbem; ze silně porouchaného nápisu mohla se jen jmena „Nicolaus“ pod tím . . . „Catharina de Waldstein“, potom „Elisska“ čísti.

Janovice z Varvatic, Sigmund Jan z Zinzenu, Petr Veselský z Vodňan, Jiří Hummel z Kuppersdorfu, Jiří Mysl z Kirschfeldu a Cyprian Zahrádka z Turnova.

Mezi faráři pod obojí, jižto u sv. Štěpána úřadovali, zasluhuje Jiří Dikast z Miřkova (1611) zvláštní zmínku. Došelť až důstojnosti předsedy konsistoře pod obojí a korunoval volence Bedřicha V. z Falcu v hlavním chrámě Pražském na království české. Jeho nástupcové ve farním úřadě u sv. Štěpána byli: Václav Lipanský a Jan Hartvík. Tento byl poslední zde farář pod obojí a trpkých časův se dočkal. Slunce strany své viděl zacházeti na Bílé Hoře a hlavy její padati na popravišti. Jemu a jeho úřadnímu bratru, mistru Adamovi Klimentovi, faráři u sv. Václava na Novém městě, bylo uloženo, aby odsouzené přívržence zimního krále, jižto r. 1621 na Novoměstské radnici seděli, navštěvovali; pět jich dne 21. června 1621 na smrt jdoucích doprovázel Adam Kliment na poslední jich cestě. Dne 13. prosince 1621 vyšel dekret vyhnání duchovních pod obojí v Praze: ve třech dnech měli se z města, v osmi dnech ze země vykliditi. I Jan Hartwík odešel a kněz katholický zaňal u sv. Štěpána jeho místo.

Za čas moru, od července 1625 až do podzimu v Praze zuřícího, bylo zvonění při pohřebech přísně zapovězeno. Za příčinou toho zákazu vzniklo srocení na štěpánském hřbitově a faráři u sv. Štěpána stala se násilí, že přísně musila býti trestána. Dva původcové srocení toho, usedlí měšťané Novoměstští, byli trapně vyšetřováni a 26. listopadu 1625 na dobytčím trhu odpraveni. Že se dalšího rušení pokoje očekávalo, byly tři prápory vojákův za čas popravy na dobytčí trh postaveny.

Tři kněží pod obojí, Matiáš Špína ze Zdánic, Vít Lev z Ludic a Šimon Oralides z Moravské Jaroměře, složili dne 6. července 1630 v štěpánském kostele před velikým lidu množstvím slavně vyznání víry katolické.

Když se byli Königsmarkovi Švédové Malé Strany a královského hradu Pražského zmocnili, podařilo se kanovníku Václavu Celestinovi z Blumberku na Nové město se dostati, kdež fara štěpánská obsazena nebyla, a kdež on od r. 1648 až do 1651 administroval. Po svém navrácení do kanovnického sídla a ještě po svém povýšení za probošta (1666) osvědčoval se Celestin co štědrý ctitel štěpánského kostela, jejž za místo odpočinutí zletilé matky své určil. Též on to byl, jenž vzácný, staročeský obraz Panny Marie u sv. Štěpána drahocennou okrasou a novou slávou opatřil.

Morem r. 1649 vznikl opět nový hlomoz na hřbitově svatoštěpánském. Mělyť býti pro morovou ránu, tehda zle zuřící, mrtvoly v noci v největší tichosti, bez zpěvu a zvonu pochovány. Při pohřbu jistého zedníka, dne 22. srpna 1649, stal se veliký sběh lidu; mrtvolu jeho nesli za bílého dne při zpěvu a církevních obřadech ku hrobu, stráže chtěla tomuto nepořádku učiniti přítrž, i vznikla z toho krvavá seč. Lid rozptýlil se teprva, když mnoho jich poraněno a voják od zedníkův, mrtvolu doprovázejících, zabit byl.

Od r. 1649, celou druhou polovici sedmnáctého století, přicházel štěpánský kostel dobromyslnými okrašlovateli pomalu a pomalu o staré své oltáře a obrazy, a obdržel zato jenom počtem vydatnou náhradu; toliko dva obrazy od našeho slavného Škrety byly patrným ziskem. Větším dílem byly nové oltáře r. 1649 a 1686 od světicích biskupův Josefa Corti a Jana Ignáce rytíře Dlouhoveského z Dlouhé Vsi zasvěceny. Novou dlažbou, as r. 1670 nákladem

Wilh. Kandler fecit. *Aus der Kunst-Anstalt v. C.F. Merckel, Leipzig. A. Fesca sculpsit.*

CHRÁM SV. ŠTĚPÁNA NA NOVÉM MĚSTĚ PRAŽSKÉM.
NÁKRES Z ROKU 1835.

DIE ST. STEFANSKIRCHE IN DER NEUSTADT ZU PRAG.
GEZEICHNET IM JAHRE 1836.

Vydáváno od kněhkupectví Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung,
Kober a Markgraf
v Praze. in Prag.

kr. přehledačního rady **Jana Oktaviana Miserona z Lisonu** položenou, byl snad mnohý zanímavý hrobový pomník odstraněn.

Při obsazení Prahy od Prusův r. 1744 byla štěpánskému kostelu kontribuce 6000 zlatých uložena, ještě ale horší byli dnové při obléhání r. 1757; střeše a klenutí kostelnímu velmi uškodily pruské bomby.

Josef II. zapověděl pochovávati mrtvoly vnitř města a od toho času pustnul štěpánský hřbitov. Širý, pustý a nerovný jeho prostor byl až do února 1833 zdí obklíčen, tři staré kaple a osamotělá zvonice štěpánského kostela nacházely se na něm, širá půda byla roztlučenými náhrobky, vpadlými rovečky, kostmi, rumem a kamením pokryta. Zeď hřbitovní šla od fary zrovna k domu pod číslem 567 „u Bachorů“ zvanému, zdéli 5° 4¾' a odtuď přímým úhlem 49° 1' dále až ku staré škole svatoštěpánské, nyní pod číslem 535, tak že kostel v nitru této zdi se nalézal. Dvě branky a brána šly touto zdí. Brána byla naproti hlavnímu vchodu do kostela. Nejhlavnější ale prostor jeho šířil se dále za kostelem. Škola na kraji hřbitova, nyní číslem 535 znamenána, byla ve slohu renaissančním pěkně vystavena, počátečně červenými ozdobami pomalována. Nade dveřmi četl se, od obnovení r. 1568 učiněného, následující chronogram:

Est reparata re-
Cens sCHoLa MVsIs Ista CanorIs
Ignea ContIgerat soL VbI sIgna LIbrae. b)

Před desítí léty nabyla škola ta pozdějším zákupníkem zcela nové podoby; některé památky po předešlé stavbě zůstaly jen na zadní straně. S někdejší školou mezuje zanedbaný domek v slohu renaissančním (Nr. 536), kdež nyní kostelník a jeho pomocníci přebývají. Počáteční jeho ustanovení bylo však jiné; bylť r. 1613 za strašného moru co nemocnice vystaven. Průčelí bylo rustikami pokryto; jakkoliv jsou deštěm smazány, možná předce ještě allegorické postavy vítězství, spravedlnosti, střídmosti a síly poznati. Nad mramorovými dvéřmi domu toho stojí tento chronogram:

Ista noVa est aegrIs aeDes eXtrVCta LeVanDIs:
eXCVbIas hVIC tV sVffICe ChrIste tVas.

Na povýšeném místě za kostelem vznáší se zvonice se špičatou střechou, důkladně ze čtyřhraných kamenův vyzděná. Nad mramorovými dvéřmi nalézá se chatrná vypuklá práce, spasitele na hoře olivetské představující:

VsibVs hanC sanCtI stephanI respVbLICa tVrrIM
sIC grata ereXIt ConstItVIt qVe sVIs.
Ägidius Perger studium, Humelusq. Georgos
Communi assensu constituere Patrum.

Na protější straně zvonice jest zasazena tabule, na níž v ozdůbkovaném rámci čteme:

Ista Dioecesin Stephanensem
Turris adornat
Vnum inter Pragae tot monumen-
ta Novae.
Quisq. suo Civis modulo, se prae
stitit aequum:
Contulit huc missam Rosor
aduncus opem: Ao D. 1604.

Největší zvon byl roku 1490 od Novoměstského zvonaře **Jiřího** pod dohledem měšťana **Jana Vodičky**, řezníka **Hajka, Václava Haldeckého**, sládka **Tomáška** a cinaře **Jakuba** ulit, jak následující třířádkový malopísmenný nápis jeví:

„anno incarcionis domce M cccc xc opus istud perfectū est . . . in die s. floriani per georgiū campa-

nariu incolam civitatis nove pragensis da laude et
horem oipotetis dei
et gloſe vgs marie ſci ſtephani prothomis nec no
proni huius ecce diligen ad hoc phibita dni johanis
dcti wodiczka ſil et . . . . tum eiusde eccle pro tuc
exinciu haykone.
carnifice wno haldecky tomaska brascatore et iacobo
cantariſta."

Druhý zvon, dílo známého zvonaře Bartoloměje na Novém městě Pražském od r. 1516, má dvouřádkový malopísmenný nápis:

anno domini milleſimo quincenteſimo decimo ſexto
en ego campana nvnqvam pronuncio vana ignem vel
feſtum bellum aut funus honeſtum qui me fecit magi-
ſter bartholomeus nomen habet,
in nova civitate pragenſi ad laudem deo patri omni-
potenti beate marie virginis et ſancto ſtephano cum
omnibus ſanctis deo gra.

Třetí zvon, od Zachariaše Dietricha na Novém městě r. 1729, nepochybně z kovu staršího zvonu mistra Bartoloměje od r. 1525, ulitý, není zanímavý, tím víc ale čtvrtý, od dávna Lochmar zvaný, ve své nynější podobě r. 1585 v dílně nejznamenitějšího českého zvonaře Brikcia z Cimberku přelitý a umělce toho obrazem a erbem v okrouhlých rámcích okrášlený. Nápis:

LETA 1585, SLOWVTNY BRYKCY
ZWONARZ Z CYMBERKU TENTO
ZWON NAKLADEM PANU OSA
DNICH SV. STIEPANA WELIKEHO
PO ROZBITI STAREHO ZWONU
GEST ZNOWU PRZELYL.

Na druhé straně jest kamenování sv. Štěpána u vypuklém obraze představeno, pod tím k tomu vztahující se nápis:

Stiepan pln gſa Ducha Swateho wzhledl
do Nebe
vzřel Slawu Boži, a Gežiſſe an ſtogy na
prawicy
Bozy, i řzekl, Hle, widim Nebeſa otew-
řzena, Syna
Człowieka an ſtogy po Prawicy Bozy.

Starší zvon Lochmar na zvonici sv. Štěpána byl u lidu u veliké pověsti. Mnoho báječneho se o Lochmaru vypravovalo. Smutná událosť, kteréž byl zvon ten r. 1542 nevinnou příčinou, zachovala se až na začátek nynějšího století na témž hřbitově pomníkem s následujícím českým, rýmovaným nápisem:

Poſlyſſte Djwu ſmutného,
Że Lochmar Zwon, Syna mého
Sſymona z Okna wyhodil,
Mne ſmutnau Matj vhodil
W Srdcze Zármutkem welikým,
Na Přjklad Matkám wſſelikým,
Aby Oſud Božj znali,
Gežjſſe Kryſta žadaly,
By Neſſtěſtj proměniti
Račil, zle w dobre změniti.
Neb znás každy k Cýly běži;
Tuď Křjžz na Znamenj ležj.

Severovýchodně od konce gothického chóru hlavního kostela stojí jeho předchůdce, někdejší vesnický kostelík sv. Štěpána na Rybnice, později svatému Longinu zasvěcený. Jest to jedna ze tří zachovaných okrouhlých byzan-

tinských staveb v Praze a na Vyšehradě: prostá okrouhlá budova s též tak prostým, trochu nižším chórním výklenkem, na východní straně v polokruh vystupujícím. V polovici sedmnáctého století byl k této kapli svatolonginské přístavek přilepen, jenž za kostnici sloužil, také dal si tam Adam starší Mirovský z Radotína, měštěnin Nového města Pražského, před rokem 1636 vystavěti rodinnou hrobku. Později, as ku konci sedmnáctého století, byla celá kaple nákladem Ludvíka Fleišmanna z Tumpachu, měštěnina a spoluradního Nového města Pražského, obnovena a při té příležitosti k žalu i hezká lucernová věžička nad prastarou stavbou dle nového kroje trochu předělána. Při posledních proměnách, r. 1844 na štěpánském hřbitově předsevzatých, byl tento památný kostelíček u velikém nebezpečí, měl se rozbourati, na štěstí ale přišli záhy přímluvčí, tak že ho ochránili. Nešvarný přístavek se odstranil a kostelíček pečlivě byl obnoven. Hned vedle něho jde nová ulice, urovnáváním a rozdělováním štěpánského hřbitova r. 1844 vzniklá, ježto se teď „nová štěpánská ulice“ nazývá. Škoda jen, že nyní longinská kaple jen farním domem přístupna, neboť novou zdí octnula se ve farářově zahradě, vada to, jíž by se malým nákladem dalo pomoci. Vnitřní zřízení longinského kostelíčka jest méně než nepatrné. Teprva nyní bude staročeský obraz, Ukřižovaného a u zpodu kříže Marii a Jana představující, chudobný jeho oltář ozdobovati. Nynější farář u sv. Štěpána, pan Řivnáč, přítel a znatel umění, našel tento mnohocenný obraz, snad z Karlovy doby pocházející, na půdě kostelníkova bytu i odevzdal jej schopnému obnovovateli obrazův panu Myslbekovi, a longinský kostelík určil za budoucí místo tohoto starožitného uměleckého díla, protože dosti starý snímek obrazu toho venku v jeho byzantinském výklenu mimo jiné staré obrysy v maltě vyškrabaný a vápennými barvami vyvedený se zjevuje.

Ještě jiné dvě úhledné kaple stály na širém prostoře štěpánského hřbitova. Jedna, kaple Jerusalemská (Capella Jerusalem), byla gothická, mnohohranná stavba, s ozdobnou vysokou střechou, kterou r. 1832 svévolně strhli. Lakýrník umístil svou dílnu v odsvěceném její nitru. Až roku 1844 kaple Jerusalemská postoupila místa novým stavbám domův č. 1364 a 1365. (Na našem obraze jeví se v popředí; okrouhlá longinská kaple má na něm ještě nešvarný přístavek.) Stranou kaple Jerusalemské nemáme určitých zpráv. Hamerschmid tvrdí, že ji jakýsi Divišovský z Prošovic založil a že se v ní rodinná jeho hrobka nalézala. Ani komu počátečně zasvěcena byla, nelze dokázati; hlavní oltář s nepatrným obrazem Božího těla, byl teprva r. 1667 ze štěpánského kostela tam přenesen. Nemohlo by se snad jmeno „Capella Jerusalem“ spojiti s řádem sv. Jana Jerusalemskéko, od vévody Bedřicha na Rybníce usídleným?

Třetí kaple štěpánského hřbitova byla všech Svatých, už před rokem 1830 do soukromého domu přestavena. Činí teď, pod č. 1268, pravý roh hořeního konce nové ulice. Kaple všech svatých nazývala se také „Rasovská kaple,“ a posud se myslíc, že ji před časy kati, rasi a jiní za nepočestné považovaní lidé navštěvovali. Pojmenování bylo náhrobním kamenem r. 1845 blíže této někdejší kaple vyhrabaným, avšak neprozřetelností neb svévolí roztlučeným, nenadále dle přání vysvětleno. U prostřed kamene toho byl kolmo rozdělený štít vydlabán, v něm šikmo na pravo dvěma růžema obložený trám, nad štítem vpravo obrácený kolčí helm se stříškou a vínkem a rozepjatými křídly orlími helmový klénot jedné růže štítu. Latinský nápis patrně měl svědčiti o učenosti muže, jemuž napsán byl, ne-

známého nám patricia nebo doktora Bartoloměje Rasa, neboť obsahoval hebrejský letopočet a dvě řecká slova, podivný překlad šlechtického predikátu. Jen následující bylo na tomto roztlučeném kameni, k žalu jen s polovice ve dláždění blíže někdejší kaple všech svatých zachovaném, možno vyčísti:

„Anno (hebrejský letopočet) 1566 prima die.......ervditvs vir d. Bartholomeus Rasus ΠΕΡΙ ΕΡΥΘΡΠΗΙΔΙΝΟΥ ex hac vita in celestem pat..... deꝰ misereat' anime“.

Patrně jmenoval se tento Bartoloměj Rasus — „z Rothenfeldu“ či „Červenopolský“ a po něm, po vystaviteli aneb což víc pravdě podobno, po obnoviteli, nazývala se „Rasovská kaple.“ [14])

Neomluvné užití náhrobního Rasova náhrobku za kámen do chodníku, není jediný případ vandalismu, ještě r. 1844 a 1845 na štěpánském hřbitově spáchaného. Některé pomníky zasadily se ovšem tenkrát do venčí stěny severní strany štěpánského kostela, mnohé však zmizely tak říkaje před našima očima, n. př. náhrobní kámen Jakuba Kacovského z Kacova s nápisem: Leta 1566 w sobotu den swatého Jana Husy vmrzel gest Slowutny Jakob Kaczowsky z Kaczowa miestienin Nowého Miesta“ a jiný náhrobek s nápisem: Leta Panie MDLXXXVII ...... Maji na noc vmrzel Slowutný Hynek Krw.... z Waalcze“. Hůře vypadalo to před rokem 1832 a též roku 1832 při strhování hřbitovní zdi s pomníky velikého prostoru toho, hrobové kameny se tloukly a na vozích odvážely, rodinné hrobky na venčí straně štěpánského kostela mezi pilíři se nalézající a skoro naskrze na způsob kaplí stavené a kryté, bez milosrdenství se strhly. Jenom jedna z rodinných kaplí těch zůstala; a právě zas nejmladší a beze všeho vkusu, divná slátanina řezeb a malby, vystavena r. 1739 od měšťana a mistra sklenářského na Novém městě, Jana Ferdinanda Branbergra. Na levo od toho, u vchodu do sakristie, stála hrobní kaple staré šlechtické rodiny Pražské Myslíkův z Hyršova, která se štědrými nadáními o štěpánský kostel slavnou učinila. Kaplovité nadstavení a dvojnásobné zábradlí, od kamene a železa, chránily hrobního pomníku rodiny té, byly však r. 1836 neomluvným způsobem odstraněny, pomník, výborně omalované dřevěné lešení, byl všem větrům a všelikému svévolnému uškození podvržen, a nebude-li rychlé pomoci, naprosto v čase nejkratším zajde a město naše bude zas chudší o mnohocenné umělecké dílo z Rudolfova času. Veliký, na postavy bohatý hlavní obraz pomníku představuje proroka Ezechiele a z mrtvých vstání, dílo velikolepé, snad z dřívějšího času Jana z Cách nebo Sprangersa pocházející. M. de Vos měl malbu tu jistě před očima, když byl obraz „Carnis resurrectionem,“ k vyznání víry apoštolskému, od Jana Sadelera v příčném čtverci vyrytému, navrhoval. Pod hlavním obrazem klečí rodina Myslíkova, stařec, zakladatel pomníku toho, Adam Myslík z Hyršova na Radici a Košířích, přísedící rada úřadu nejvyššího purkrabství (†1581), [15]) dva mužové a dva chlapci, jim naproti dvě matrony

[14]) „Prag“, přílohy k „Ost und West“ od roku 1845, str. 623.

[15]) Umělecká mysl tohoto Patricia jeví se pěknými stříbrnými penízky, jež r. 1573 se svým a své choti poprsím dal raziti. Nápis na první straně zní: ADAM MYSLIK Z HYRSSOWA AETA 53; na druhé: PRUDENCY MYSLIKOWA Z DAVBRAVY AETA 48. Od roku 1553 náležel Adam Myslík k českému stavu rytířskému. Památka této Myslíkovy rodiny zachovala se v ústech lidu populárním pojmenováním někdejšího její domu, pivovaru „u Myslíků“ na spálené ulici.

Wilh. Kandler fecit. *Aus der Kunst-Anstalt v. C. F. Merckel, Leipzig.*

SOCHA MATKY BOŽÍ
v hlavním chrámě Plzenském.

MARIENSTATUE.
in der Stadtkirche zu Pilsen.

Vydáváno od kněhkupectví Herausgegeben v.d. Verlagsbuchhandlung
Kober & Markgraf
v Praze. in Prag.

[illegible] Habana

(jedna z nich paní Prudencie z Doubravy, Adamova manželka), tři paní a dvě panny, při tom tabule s následujícím nápisem:

Brozencho pana Adama Myſlika z Hyrſſowa a na Radiczi a Koſſirzych nejwyžſſi°. Purgkrabſtwy Praž°. Raddy; Kteryž Letha Panie 1581 Wſtředu den Ste Prýſſky w pánu ſwug žiwot dokonal, a w tomto miſtě geho a Předkuw z rodu ge°. pohřeb geſt, Očekáwagice w blažené nadegi radoſtne°. zmrtwých wſtáný.

S Myslíkovou hrobkou hraničila pospolitá hrobka, od Novoměstského magistratu r. 1736 literatům čili českým kostelním zpěvákům u sv. Štěpána propůjčená. Fresky z téhož času nalézají se tam na kostelní stěně a na dvou pilířích; hlavní jich předmět je vzývání beránka dle apokalypse. Tentýž výjev byl představen starším obrazem na témž místě, jenž nyní odpadávající maltou zas je viditelný a nepochybně z patnáctého století pochází. Krypta i kámen nad kryptou jest z roku 1736, jakž dosvědčuje následující nápis:

Letha panie MDCCXXXVI
ſlawny magiſtrat raczil
tuto griptu propvcziti
kuru literatskemu czeskemu
na wieczne a bvdavczi czasi,
by kdyz duſſi swau stworiteli
swemu odewzdali, tielo tvto
odpocziwati mohlo w pokogi.
genž ſe ſtalo 19. Sept.

Na severní straně kostela jest několik ochráněných hrobních kamenův zazděno, málo který však je pozoru hoden; dotýkáme se jen jediného, z longinské kaple přeneseného tam hrobkového víka s dvěma erby a s nápisem:

SLOWVTNY PAN ADAM STARSSI MIROW
SKI Z RADOTINA MIESSTIENIN NOWEHO
MIESTA PRAZSKEHO TOTO MISTO POHRZEB
NI DAL GEST UDIELATI SOBIE LIDMILIE MAN
ZIELCZE SWE ROZENE PROKOPCZE Z ROWIN
DIEDICZVM A BVDAVCZIM SWIM NA PA
MATKV ABY JICH TIELA MRTVA V PANV
ZESNVLA OCZIEKAWALI BVDAVCZIHO Z
MRTWICH WSTANI K ZIVOTV WIECZNEMV.

Na obrubách kamene toho jsou vyryty řádky:

A. 1633. 24. OCTOBRIS VSNVLA W PANV PANNA LIDMILLA
DCERA PANA ADAMA STARSSIHO MIRROWSKÍHO

a dole:

WTEBETH GSEM PANE BOZIE DAVFAL — WIM
ZIE NEBVDV ZAHANBEN NA WIEKY.

Něco dále, až za kaplí Branbergrovskou, jest pomník, na němž vytesány postavy dvou r. 1594 a 1595 zemřelých dcer rytíře Václava Mitrovského z Nemyšle a s manželky jeho Alžběty Mitrovské, odtud z Nemyšle, s erbem Mitrovských a nápisem českým, pohříchu vápnem poházeným.

Štěpánský kostel jest úzká pilířová stavba s nízkými, trochu hmotně vystupujícími postranními lodmi, ježto zdají se, že později jsou staveny. Pěknou věží ze čtverců, s vysokými okny a hezkou gothickou střechou je hlavní vchod. Nad ním, v prvním poschodí věže byla kaple s vysokým klenutím do špičatého oblouku; od časův nepamětných je prázna a z někdejšího vyozdobení nezbylo ani dost

málo; z ní přijde se do světnice, r. 1588 pro kostelní zpěváky vystavené a zřízené. Do hořejších poschodí věže vzejde se točitými z venčí postavenými schody. Mešní dva zvony visí nahoře, jeden od r. 1498, kterýž letopočet českými slovy jakožto obpis udán jest.

Okrouhlým obloukem vejde se do kostela, základu věže. V dlažbě nacházejí se některé silně vyšlapané hrobní kameny, největší a jediné četlý mezi nimi obsahuje tři erby a český nápis, jímžto se zřízení pohřebního stánku rodinného nákladem Jana Čáby z Chyše a Spicberku r. 1611 vypravuje. Na levo od vchodu spatřujeme zasazený do stěny pomník mramorový s řezbami dílem pozlacenými; dříve byl starým obrazem zakryt a mnohých hrůzoplných bájek stal se pramenem. Anděl, dva štíty držící, jest na něm pečlivě vytesán. V štítu na pravo nalézá se erb a pod ním nápis:

NOB: V: D. IOANNES SELTENSSLAG
A FRIDENFELS ZC.
OBIIT ANNO MDC – DIE –
MORS IANVA VITAE.

Rok a den úmrtí nebyly patrně nikdy vyplněny; rok 1617 na obou stranách štítů znamená jen rok postavení. Erbovní štít v andělově levé ruce je prázen, helmová jeho ozdoba a figury byly i s nápisem, pod nimi se nalézajícím, bedlivě dlátem smeteny, a jest víc než pravdě podobno, že zde erb manželky onoho Jana Seltenschlaga z Friedenfelsu[16]) pro nějaké její těžké provinění zničen byl.

Zdélí je kostel 148′, zvýší 56′. Délka dělí se šesti svobodně stojícími pilíři do tří lodí. Štíhlá hlavní loď spojuje se úplně s jednostejně širokou stavbou chóru, ze dvou jednoduchých křížem klenutých čtverců a mnohostěnného závěru zaležícího. Dlouhá okna se špičatými oblouky chórního stavení se zachovala, ovšem prosta všech ozdob, okna v kostele byla v sedmnáctém století do notně nemotorného druhu slohu renaissančného změněna, a vedle kapelního přístavku, z postranní pravé lodi vyšinutého, nalézají se v křiklavé nesouhlasnosti s rázem stavby. Žebra křižového klenutí jsou důstojna, ztrácejí se v chóru, v prostřední lodi spočívají však na ozdobných polosloupcích, v nízkých a stěsněných postranních lodech na hrubých nosičích pasma, žel však, konce žeber byly dílem renaissančnými ozdobami znešvařeny, na jichž odstranění při posledním obnovování štěpánského kostela se zapomnělo, ač se tenkrát, r. 1856, dosti důrazně jednalo a špatné stěnové malby ze sedmnáctého století se v prostřední lodi přetříti daly. Každá loď má čtyry pole do špičatých oblouků. Kruchta hudebníků spočívá rovněž na starém klenutí špičatého oblouku, jen podprsní zeď předělala se do nového kroje. Za kruchtou hudebníků poskytuje vysoký otevřený oblouk výhlídku do někdejší věžní kaple.

Zatím co oltáře štěpánského kostela v sedmnáctém a osmnáctém století podivného vzhledu nabyly, skvěje se kamenná kazatelnice ve svých počátečních gothických ozdobách; s ní promluvil Jan Dloubal mnohé ohnivé slovo, mnohou rozplamenil mysl. Jenom její klobouk pochází z časův pozdějších. Dorota Borková z Volšan dala jej r. 1613 zhotoviti. Jiná zajímavá starožitnosť štěpánského kostela jest jeho křestitelnice, z cínu, v levé postranní lodi. Má tvar v Čechách obyčejný překoceného zvonu, jenž na třech zvláštních nohách spočívá. Kolem jímky jsou ve dvanácti ploše vypuklých gothických výklenech umístěni

[16]) Jan Seltenschlag z Friedenfelsu, v důchodenském úřadě království českého, byl r. 1595, ve středu po Kristově na nebe vstoupení do rytířského stavu povýšen.

apoštolové u vypuklém díle, a kolem hořeního kraje jde ve dvou řádcích malého písma náledující nápis, jenž nám rok lití 1462 a jmeno slevače mistra Petra, nazvaného Hezká Konve, na Novém městě Pražském, zachoval: deſcendat in hanc plenitvdinem fontis virtvs ſpiritvs ſancti omnes ex eo regenerentur in vitam eternam in nomine patris et filij et ſpiritvs ſancti qvi crediderit et baptiſatvs fuerit ſalvvs erit aleluia. — — A. d. m cccc lxij hoc bapiſterivm eſt diſpoſitvm per Dominvm petrvm dictvm heczka conwe in nove civitatis pragenſis avla. Dle neceléhe českého nadpisu pochází víko z dílny pozdějšího Pražského liče, Bartoloměje z Cimberku.

Chórní závěr obsahuje hmotný dřevěný oltář s řezbinami a sochami, asi r. 1700 obnovený. Veliký obraz hlavního oltáře představuje kamenování sv. Štěpána, a na vzdor manífe a suchotě náleží k nejlepším dílům Matěje Cimbrechta představeného, malířského cechu na Novém městě, r. 1680, zemřelého jenž i hořejší menší obraz téhož oltáře, sv. Trojice, zhotovil. Ceny znamenitě větší jest malovaný náhrobník na straně evangelia hlavního oltáře, naznačen jmenem umělce: „B. Spranghers Ant. (orpiensis) f.“ Jest to epitafium Pražského illuminatora, dřevorytce a kněhtlačitele Michala Peterle z Annaberku zvěčnělého dne 17. září 1588 v padesatém prvním roce svého věku. Nedlouho před úmrtím dal pomník ten malovati. Spranghersových obrazů[17]) jest on snad nejdůležitější, jejž v Praze máme, z mrtvých vstání Krista, obraz svížích barev s mistrovskými podobiznami rodiny Peterlovy. Nápisní tabule byla při posledním obnovování r. 1856 odstraněna, doufáme však, že se o to bude usilovati, aby zas brzo byla na svém místě. Obsahuje řádky:

MICHAEL PETERLE DE ANNABERG CIVIS
ET TYPOGRAPHVS PRAGĒSIS QVI **XVII**. DIE
MENSIS SEPTEB. ANNO **MDLXXXVIII**.
AETATIS VERO SVAE **LI** VITA FVNCTVS ANI-
MAM DEO CORPVS HVMO REDIDIT
HOC MONVMENTVM PAVLO ANTE OBITV̄
SVVM SIBI SVISQ MEMORIAE ERGO F. F.

Blíže sakristie leží mimo jiné buď nepatrné buď nečetlé náhrobní kameny prostý, erbem ozdobený mramor, jejž císařský rada a doktor práv Ondřej z Hartviku svému dne 22. září 1562 v Praze zemřelému dvacetiletému synu věnoval. O něco blíže k hlavnímu oltáři leží náhrobní kámen Jakuba Kodicilla, na němž se nad jeho znakem a pod ním jen následující řádky čísti dají:

VIVIT REDEMPTOR MEVS
DOMINO IACOBO CODICILLO A TV
LECHOVA SEDESANA CIVITATE . . . .
FVNDATORI ET IVRIS PRVDENTI
INSIGNI PROTONOTARIO VRBIS NO
VAE PRAGENSIS QUI PRIMUM INGYMN
. . . HUIUS URBIS PHYSICEN
. . . . CVM LAUDE PROFESSVS
TANDEM VOCATVS AD REMPV
BLICAM AC SENATV̄ COMMVNI BONO
NO VIGINTI . . . INNO . . . .
(erb)
. . . . DUIT LIBROS CANONI
LAR . . . . DIGOSSI . . . LIBERTATE VI
CIVITATIS ASSERVIT CUM . . . .
CREDIBILI LVCTV SENATVS ET

[17]) Spranghers byl dlouho Rudolfovým malířem v Praze a r. 1595 byl do českého rytířského stavu přijat.

. . . . MORTE AD VITAM
AETERNAM TRANSLATVS
ANNO DOMINI
CIƆIƆLXXVI. DIE
SEPTEMBRIS XXII.

Na straně epištolní nalézá se v dlažbě zcela vypuklé dílo: obrněný rytíř v celé postavě, z roku 1562, z obpisu dá se však ještě jen následující vyčísti: Im Jahre 1562 Sonntag den 20. September ist in Gott verschiden der Edl erenfeste Georg von....

Hlavní oltáře v lodích nemají do sebe nic zvláštního, tři jen jsou pozoru hodny mistrovskými obrazy znamenitého českého malíře Karla Škrety Šotnovského z Zavořic, a čtvrtý veleváženým a ctěným staročeským obrazem Panny Marie, v jehož rámci osm výjevův ze života bohorodičky s velikou způsobilostí namalováno jest. Této perle starého vlasteneckého umění, ježto se na oltáři na druhém sloupu levé postranní lodi nalézá, budeme v některém svazku tohoto díla zvláštní článek věnovati, ku kterému vyobrazení přiložíme.

Z maleb Škretových nachází se první na konci levé postranní lodi na oltáří, r. 1649 od místodržitelského tajemníka Jana Benedikta Smolíka založeném. Představuje křest Krista v Jordáně a právem považuje se za jedno z nejznamenitějších děl Škrety, jenž při jeho tvoření, ve své často až tuze veliké eklektické vnikavosti, umělecký ráz Quidona Reniho nápodobil. Toto výborné, opět a opět od jiných nápodobené dílo českého mistra známo i v Římě. Dvojí obnovování drahocenému dílu již poněkud ublížilo. Naproti, na rozhraní mezi hlavní a pravou postranní lodi jest oltář sv. Václava, v nynější podobě r. 1756 od Novoměstského cechu sladovnickéko postaven, a nyní ovšem už tuze potemněným obrazem sv. Václava od Karla Škrety okrášlen. Sv. Václav zjevuje se na něm v životní velikosti, v celém brnění mezi dvěma anděly. Až do roku 1756 skvěl se obraz ten na ohromném cechovém práporu Novoměstských sládkův. Nejlepší obraz Škretův v tomto kostele spatřuje se na oltáři sv. Rosalie, od faráře Jakoba Chvojného († 1663) a jeho nástupce Daniela Hubky z Lilienthalu v pravé postranní lodi postaveném a r. 1686 světícím biskupem Janem Ignácem Dlouhoveským z Dlouhé Vsi zasvěceném. Rosalia, panna čarovné spanilosti, leží u svého skalného hrobu umírajíc jako svátá, na pravou ruku skleslá, levou tiskne kříž a bílé růže k mladým prsoum. Nad umírající světicí vznášejí se dva andělé a sypou růže. Starší posuzovatel českých děl uměleckých dí o této Rosalii velmi pravdivě: „Škreta maloval obraz ten tři léta před svou smrtí, a ačkoli jmena svého skoro nikde nepodepsal, zde to přece učinil (pravo dole hned u obložení), dobře cítě, že něco krásného byl utvořil.“

K pravé postranní lodi na místě někdejšího vchodu přilepená kaple, jmenuje se kaple Dvorského a na jediném oltáři svém má dva obrazy od Cimbrechta, pohřbení Krista a sv. Veroniku. Od Novoměstského radního Jana Kornela Dvorského z Greifenberku byla založena a r. 1686 od světícího biskupa Dlouhoveského zasvěcena. Před kaplí je hrobka zakladatele s dvojnásobným chronogramem, rok 1678 udávajícím.

Hrobní kameny vdlouhé lodi neposkytují nic důležitého a jsou špatně zachovány. Řezbami zanímá náhrobní kámen sládka jednoho, od r. 1564, blíže postranních dveří. U oltáře Panny Marie nalézá se už nečetlý hrobkový kámen Novoměstského senátora a patricia Michala Ignace Termana z Ostrova z poslední třetiny sedmnáctého století.

Socha Panny Marie v Plzni.

Mimo Vlachy a Španěly bude snad málo zemí, aby na starožitné a zároveň umělecké obrazy Marianské tak byly bohaty, jako Čechy. Madonny v Staré Boleslavi, v Zlaté Koruně, ve Vyšším Brodě, Krumlově, Roudnici, Jindřichově Hradci, u sv. Štěpána v Praze a Maria de pluvia na Vyšehradě činí samy jediné poklad starého umění, jenž sobě rovného hledá a už několikráte oceněn byl, nikdy však dostatečně. Ještě ale větší jest počet takovýchto obrazův sem tam po zemi české, o nichž se posud nikde ani zmínky neučinilo, aniž se na ně aspoň s umělecko-historického stanoviska bylo popatřilo. Tak u př. nebyla nikde oceněna socha Panny Marie v arciděkanském kostele sv. Bartoloměje v Plzni, stará a důležitá řezba, k níž lid od mnohých let důvěrně a s úctou putuje.

Plzenská Madonna jest čtyři stopy vysoká, z čisté opuky utvořená, v přímé postavě, trochu jen na zad nakloněna, milostný však obličej dívá se přece volně po dítěti, jež svobodně oběma rukama drží. Krásná socha náleží k omalovaným řezbám, někdy v Čechách tak oblíbeným, na jichž vyskytání se a významnosť už Wach a Schorn nejdříve pozornosť obrátili, onen hlavně, když byl obzvláštní staré omalování krucifixu v Pražském chrámě Matky Boží před Týnem ocenil. Barvy na hlavách matky a dítěte zachovaly se dosti svíží a živé, jen zde onde je v obličeji malá natrhlina, jistě následkem pozdějšího pokostem natření, ano outlá barvitosť obličeje mohla by se posud výbornou nazvati, kdyby lesk od pokostu nepřekážel; jest jemně a rozumně natřena. Oči jsou modré, a kadeře z pod závoje Madonny plynoucí, zlaté, krátký zlatem lemovaný závoj volně splývá, počáteční bílá jeho barva přešla působením času do teplé, šedivé barvy. Vznešené čelo jest objato obroučkou pozlacené koruny, jejíž jetelovité zoubce silně porouchány, avšak na naší rytině od kresliče doplněny jsou. Prostý spodní oděv je nyní skoro tétéž bělošedé barvy jako závoj, a má úzký zlatý lem jako široký, bezrukavý oděv hořejší, jenž na šíji sponou zapjat a dle způsobu nejstarších dalmatik střížen jsa, od obou dítě nesoucích rukou v krásných záhybech držán jest a plně splývá. Na pravé kyčli, kde se hoření oděv odhrnuje, zjevuje se temněmodrá podšívka s ozdůbkami v přísně heraldické podobě jablek granatových, ve zlatě a se zlatým lemem. Neoděné dítě drží, jak se to na mnohých starých obrazech Marianských spatřuje, hravě mezi oběma rukama obyčejné jablko, nepochybně co symbolické poukazování na příčinu vtělení se Krista. Ústa dítěte jsou pootevřena, tak že skoro jazýček jest viděti; dobře uspořádané vlasy jsou bez lesku vyzlaceny. Ohledem pečlivého vypracování jest památná okolnosť, že tam, kde ruka nebeské Panny outlých prsou dítěte pod levým ramenem se dotýká, pleť pružně ustupuje.

Vůbec je socha velmi dobře zachována; několik malých uškození utrpěla dne 6. února 1835, když blesk velikou

věž arciděkanského kostela byl zapálil a celý kostel v náramném nebezpečí se nalézal. Hledělo se nejdříve zachovati sochu tu a těžké břémě nesly s poměrně nepatrnými silami do kláštera františkánského, při kteréž příležitosti nejen šat Madonny sem tam se porouchal, ano i špička u pravé její nohy a několik prstův dítěte se ulomily.

Škoda, že navštěvovatelům arciděkanského kostela nedopřívá se, těšiti se z pohledu na staré toto dílo mistrovské, protože v Plzni příliš se hoví zkažené chuti nevzdělancův, kteří z pouhého nerozumu, nejsouce totiž spokojeni s krásným rouchem, rukou sochařovou soše Panny Marie Plzenské udìleným, chtějí, aby krásné její formy byly nemotornými ozdobami, plechovými korunami a pestrými hedbávnými šaty šířky skoro krinolinové zahaleny!

Sochou samou jeví se beze vší skoro pochybnosti umělecký ráz druhé polovice čtrnáctého století, roku ale zhotovení a jmena bohatě nadaného její mistra nezachovalo se nám nijakou listinou, nijakým starým rukopisem. Teprvé ke konci sedmnáctého století sepsal kněz Josef Alex Čapek,[1]) někdy arciděkan Plzenský, latinskou knížku o soše té, kdež nejhlavněji pověsti a legendy se podávají, o její vzniku ale nijakých a o její dějepisu jen sporé nacházíme tam zprávy. Titul Čapkovy knížky jest: „Miracula magnae Dei matris Mariae.“

Zdá se, že Plzenská Madonna už roku 1384 v bartolomějském kostele byla, a že na onom oltáři neposkvrněné Panny stála, jejž Pražský arcibiskup Jan z Jenšteina dne 2. prosince 1384 odpustkovým listem obdařil, v němž byl všem věřícím, po skroušené zpovědi ranní mši sv. ke cti neposkvrněné Panny přítomným, čtyřicetidenní odpustky povolil. S větší jistotou můžeme za to míti, že to byl onen, touto sochou ozdobený oltář, u něhož se od r. 1468 tak zvané Římské mše čítaly. Papežský legat a biskup Vratislavský Rudolf, povolil jmenovaného roku, aby každou bílou sobotu při východě slunce Římská mše, jak dříve v klášteře minoritův v Plzni[2]) byla obyčejná, po nějaký čas ale se nesloužila, ke cti „bolestné Matky Boží,“ takéž v bartolomějském kostele čtena býti mohla. A v skutku víme, že tato mše, alespoň, jak daleko jen památky sáhají, až do našich dnův vždy čtena byla u oltáře, na němž socha ta se nacházela. K témuž oltáři založil Jan Chrt roku 1520 slibní mši ke cti neposkvrněného početí Panny Marie a Vít Svoboda r. 1552 „věčnou lampu.“

Roku 1634 obdržela socha Panny Marie Plzenské drahý pás, dar to Příchovského z Příchovic, jenž co vyšší důstojník v bitvě u Nördlingen proti Švedům byl bojoval a v ní ze zvláštního nebezpečenství života šťastně vyvázl. Že v sedmnáctém století na oltáří Madonny té dosti znamenitý počet darův a obětí složen byl, vysvítá z Čapkova rukopisu, v němž se na to stěžuje, že se jich vypočtení

[1]) Plzenksý arciděkan Jan Alex Čapek, obdržel dne 3. prosince 1672 pro sebe a své nástupce právo, že mohl při kostelním úřadování vystupovati s infulí a berlou. Čapek byl rodem z Vysokého Mýta a studoval v Praze v konviktě sv. Bartoloměje na Starém městě. Jako alumn přeložil modlitby uherského Jesuity Jana Nadasiho z Trnavy, zpovědníka ovdovělé císařovny Eleonory, z latiny do češtiny. Překlad svůj věnoval Pražskému kanovníku a děkanu u sv. Apollináryše, Václavu Vykročilu z Bílenberku a, r. 1660 dal ji pod titulem: Rok ukřjžowaného Boha Ježjsse, každý počátečný den přes celý rok atd. v Staroměstské jesovitské kollejí vytisknouti. Když Leopold I. dne 14. srpna 1673 v Plzni slavně byl uvítán, pozdravil ho Čapek latinskou řečí.

[2]) Klášter a kostel minoritův, za Václava I. r. 1246 založené, obdrželi za krále Jiřího roku 1460 františkáni.

a zaznamenání jejích původu zanedbalo. [3]) Socha ta požívala už tenkrát pověsti a vážnosti obrazu zázračného. V české listině od r. 1671 zděluje se zpráva o některých obětech, jež byla jistá měšťanka Plzenská, jmenem Majdalena Svobodová, po těžké a dlouhé nemoci se uzdravivší, roku 1671 tomuto zázračnému obrazu obětovala, jakž vysvítá z následujícího, na děkanství Plzenském zachovaného původního zápisu:

„Já níže podepsaná vysvědčuji podle mého dobrého svědomí, že jsem od léta 1668 až do léta 1671 a dne 4. aprilis v veliké a těžké nemoci skrze bolení hlavy mé postavena byla, tak že jest nebylo možné déle takové bolesti snášeti. Pana doktora jsem k sobě povolala, a jiných, kteříby tomu mohli rozuměti, a od nich raddy a pomoci žádala, a jakáby bolesť byla od nich předzvěděti jsem chtěla; však žádnou pomocí lidskou jsem sobě spomoci nemohla. Pročež s celým srdcem jsem se k nejsvětější Rodičce Boží u sv. Bartoloměje apoštola zázračné obrátila. jí se poroučela a že vděčna býti chci, slib učinila. A v tom lépe jsem míti (se) počala, víc takového bolení hlavy necítila, i také dokonale uzdravena na poděkování nejsvětější Rodičce Boží tabulku s černým aksamitem přetaženou, na něm obraz blahoslavené panny Marie Plzenské, též lampičku a osobu ženskou ze stříbra obětovala, a při oltáři blahoslavené Rodičky Boží pověsila. Že tomu tak jest, pokudžby toho potřeba byla, hotova jsem i přísahou potvrditi, až taky podpisem ruky mé a sekrytem stvrzuji.

(L. S.) Majdalena Svobodová, měšťanka města Plzně.“

[3]) Dolendum vehementer est, quod per nonadvertentiam haec minori diligentia scriptis mandata, et beneficia ad sacram hanc iconem obtenta sufficienter non sint annotata.

Nejstarší známé stanovisko, kde Plzenská Madonna stála, byl oltář u prostřed vchodu do presbyteria, jímžto se arci výhlídka z kostelní lodi na hlavní oltář odnímala. Z té příčiny byl Marianský oltář r. 1658 do presbyteria ke zdi na straně epištoly pošinut, dne 15. září téhož roku od Pražského světicího biskupa, Josefa Corti, znova vysvěcen a novým odpustkovým listem obdařen [4]). Když roku 1787 z jeden-a-třiceti oltářův kostela toho, dvacet čtyři se vyzdvihly, odstranil se i oltář Madonny a socha Panny Marie Plzenské přenesla se na hlavní oltář, kde se podnes skvěje.

Velmi pamatná jest věc, že kdykoliv se v Plzni o plastické aneb grafické zhotovení Madonny jednalo, obyčejně socha tato za vzor se brala. Chvalně známý náš spisovatel, pan prof. Hugo Karlík, jemuž za mnohé vzácné poukázání k tomuto článku děkuji, shledal, že socha ta na více starých městských praporcích je nápodobena, jmenovitě na jednom od roku 1662, a jest toho mnění, že bez pochyby starý Marianský praporec, jejž Plzenští měšťané o tak zvané „nové slavnosti“ na památku od husitův dne 8. května 1434 vyzdviženého obležení jich města v slavném procesí nosívali, nijakou jinou malbou ozdoben nebyl, než obrazem naší sochy Marianské. Nápodobení téhož sochy nachází se také na postranním oltáři na předměstí [5]) svatomikulášského kostela, roku 1406 od Víta malíře ke cti sv. Mikuláše a sv. Jana Křestitele založeného; jiné nápodobení jest na venčí straně kostela, kamž je nynější arciděkan pan Antonín Hlavan teprva nedávno se zdi hřbitovní přenesti dal.

[4]) Tannerova kronika Plzenská.

[5]) Postranní oltář s nápodobením této Madonny, českým svatým dědicům zasvěcený, jest mnohem mladší než kostel sv. Mikuláše sám.

Když dne 15. září 1680 Plzeň navštívena byla morem, před nímž dosti dlouho byla zachráněna[6]), zavázalo se obyvatelstvo slibem, že za odvrácení záhubné nákazy obrovský se postaví sloup Mariánský, a zase byla za vzor sochy, na sloupě tom se skvějící, zvolena stará, od lidu zvláště ctěná Madonna arciděkanského kostela. Už dne 28. října 1680 bylo pro základy sochy té kopáno a dne 7. listopadu základní kámen od arciděkana Čapka, purkmistra Cypriana Frozína[7]) a primatora Pavla Martince položen[8]). Rok na to, 1681, vyšlo vyobrazení sochy té na náměstí v příležitostném spise: „Decades quatuor sacrorum anagrammatum, metrico artificio elaboratorum, honori urbis Plsnae dedicatae," jejž byli někteří z Plzně rodilí alumni semináře sv. Františka Xaveria na Novém městě Pražském sepsali a tiskem vydali. Titulní obraz této sbírky básní jalových jest zároveň nejstarší nám známé vyobrazení Plzenské Madonny v mědirytině, ovšem jen dle plastického nápodobení. Dvě větší, a však ne o mnoho dokonalejší rytiny vyšly brzo na to dle originalu, ještě později (1763—1772) třetí od Jana Arnolda z Králové Hradce, Rencova žáka schopností dosti všedních.

Ku konci budiž nám popřáno o pověstech a legendách této sochy, aspoň o třech nejstarších, něčeho podotknouti. Mladík jakýs pracoval prý o této soše za prázných hodin svých ve tmavém sklepě. Od lidu udává se docela dům, kde se to dálo, s dokladem, že se nadaný jinoch při díle tom tajně chovati musil pro závistivého a zlomyslného mistra svého, ano někteří považují zlého mistra za pohana! — V druhé pověsti tvrdí se naproti tomu, že sedlák sochu tu na svém poli vyoral a do města ji přivezl. A chtěje se podle kostela sv. Bartoloměje ubírati, nemohl s vozem dále, i zbudila se v něm myšlénka, že sv. Panna Maria si žádá, aby socha její v kostele tom se postavila, což se i hned stalo. — Roku 1595 dav se mládenec řemesla trubačského v bartolomějském kostele v noci zavříti, odňal Marianské soše koralovou ozdobu. Chtěje ji prodávati, byl zatknut, před soud postaven a k smrti odsouzen. Před odpravou prý se vyjádřil, že krada onu ozdobu, sv. Pannu Marii s vlajícími se vlasy naproti sobě jíti spatřil, řkoucí: „Synu! nechejž toho, neb budeš-li se tak chovati, zahyneš." Z počátku prý se vidění toho velmi ulekl, brzo ale zvítězila lakota nad nábožným postrachem a dohnala ho, že se svatokrádeže dopustil, za čež nyní na popravišti se kaje.

[6]) Mnozí vzácní pánové hledali r. 1680 před morem, ve mnohých krajinách Čech zuřícím, svého útočiště v Plzni. Dne 20. srpna 1680 přišel i nejvyšší purkrabě Bernhard Ignác hrabě z Martinic s větším počtem zemských úředníkův z Prahy do Plzně. Když byl ale mor i zde vypuknul, spěchal nejvyšší purkrabě s úředníky dále, do Klatov.

[7]) Z jeho rodiny byl onen vladyka Antonin Frozín z Plzně, usedlý na Březových Horách u Příbrami, jenž rokův 1699, 1700 a 1701 celé Čechy prošel, by se na své oči přesvědčil, v kterých krajinách království toho česky a v kterých německy se mluví. Výsledky cesty své podal v památné předmluvě své knížky r. 1704 u Jiřího Labouna v Praze tištěné „Obrowiště Marianského atlanta, swět celý Marianský w jedinké knjžce nesoucjho." Knížka ta je první část českého spracování Vilíma Gumppenberkova obrázkového spisu „Atlas Marianus."

[8]) Roku 1714 byly tři nové sochy, sv. Františka Xaveria, Petra Alkantarského a sv. Barbory co sochy slibní pro odvrácení hrozného moru r. 1713 k Marianskému sloupu postaveny a od Plzenskéko arciděkana Václava Mezleckého z Palmlvů zasvěceny.

With. Kandler fecit. — Aus der Kunst-Anstalt v. C.F. Merckel, Leipzig. A. Fesca sculp.

STARÁ RADNICE LITOMĚŘICKÁ. — DAS ALTE RATHHAUS ZU LEITMERITZ.

Vydáváno od kněhkupectví — Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung
Kober & Markgraf
v Praze — in Prag.

Stará radnice Litoměřická.

Přinášíme opět vyobrazení vlastenecké starožitnosti v někdejší její podobě, obrys staré radnice Litoměřické, jak vyhlížela až do posledního obnovení, vyvedeného roku 1853 v celku dosti šetrně a obezřele.

Město Litoměřice nad Labem jest jedno z nejstarších měst ve vlasti české a bez pochyby již v době hlavního rozkvětu měšťanstva v Čechach stávala tam zvláštní radnice, snad již za Přemysla Otakara II., dozajista však za krále Jana Lucemburského. První zprávy podstatných pramenů o Litoměřicích sahají až do desátého století. Již v nejstarších časech vyskytují se Litoměřice jakožto hlava župy a píší se: „Lutomeric,“ „Ljuthomeric,“ „Lutomiricz.“ První známý župan Litoměřický byl, roku 1093, Mutina Vršovec[1]), tentýž, jenž roku 1096 knížetem Břetislavem II. ze země vypovězen, po pěti letech, navrátiv se po Břetislavově smrti, Bořivojem II. opět v milost přijat a v dávný svůj úřad znovu dosazen, konečně dne 27. října 1108 z rozkazu krutého knížete Svatopluka na župním hradě Vratislavském nedaleko Vysokého Mýta zradně a hanebně zavražděn byl. Kníže Soběslav založil roku 1057 kollegiální kostel sv. Štěpána v Litoměřicích a při témž kostele hojně nadal probošta. Ode dávna bývalo město Litoměřice velmi živým tržištěm a hlavním stanoviskem lodí, již v desátém století vybíralo se tu výnosné clo knížecí, jehož desátky Boleslav II. daroval klášteru Břevňovskému, četní řemeslníci nacházeli v městě slušné výživy, pod hradem župním stávalo více mlýnů a pekáren, na trzích Litoměřických vedl se obchod, hlavně s vínem a se solí, tak hlučný, že množství kupců a prodavačů z ciziny, zejmena židé a Řekové v jedenáctém již století do Litoměřic přijížděli. Zámožnosti a platnosti měšťanům tamějším přibývalo valně; nacházímeť za Václava I. jistého měšťana Litoměřického, jmenem Hertvíka, tak bohatého, že dne 6. května 1248 vesnici Lovosice koupiti mohl od Jindřicha z Lipého královského kastelana na Žitavě.[2])

Králové Václav I. a Přemysl Otakar II., onen roku 1249,[3]) tento roku 1277, obdařili Litoměřice důležitými privilegiemi, ale ještě prý v třináctém století požár jakýs původní majestáty obou králů zmařil. Skvělou však náhradu obdrželo město během časů privilegiemi králů Jana, Karla, Václava IV., Ladislava, Jiřího a Vladislava II,, kterýmiž se obchodu napomáhalo a mnohý nový důchod se otvíral a pojišťoval jak obci takž obyvatelům. Rány, které město utrpělo válkami husitskými, brzo se zacelily. Nejbujnější pak moc měst českých rozvinula se v době Jagelovců Vladislava II a Ludvíka, i trvala ještě v prvních letech panování Ferdinanda I. Požár,

[1]) Druhý známý nám župan Litoměřický byl r. 1176—1180 Bleh z Třebušova.

[2]) Viz. Erben. Regesta. Str. 562.

[3]) Roku 1249 byl Luthold sudím Litoměřickým.

jenž starší radnici v Litoměřicích zahladil, stal se právě z počátku Ferdinandova panování příčinou nové stavby radniční, která se v létech 1538 a 1539 konala.

První větší obnovení stavby z roků 1538 a 1539 stalo se léta 1662. Tenkráte ubráno něco převysoké, trojdílové špičaté střechy, lomenice se opravily a nad krovem vystavěno tré nových vížek, do každé pak vížky zavěšen zvon. V první visel zvon občanský, kterýmž se až do roku 1820 zvonilo každý pátek o osmé hodině ranní při počátku sezení radního; zvon na druhé vížce zazníval toliko při popravách; zvonu na třetí říkávali vůbec „Z hospody ven,“[4]) poněvadž se jím dávalo znamení, by se zavíraly krčmy. Roku 1748 shledalo se na radnici, zvláště na rohu jihovýchodním, několik štěrbin a silných rozpuklin, rychle však pomohlo stužení kleštěmi. V běhu dalších devadesáte let stala se celá budova tak chatrnou, že skoro na zboření byla, i uznalo se úředně, že v ní více přebývati nelze, pročež se tehdejší magistrat s radní kanceláři r. 1839 ze staré radnice přestěhoval do tak zvané zásobárny, starého to obecního domu na náměstí, pod číslem 15., budovy památné, a původní i rázovitou svou bání či věžní makovicí zajisté každého příchozího překvapující[5]).

Dvanácte let byla radnice záhubě věnována, až roku 1852 obec ustanovila, že ji důkladně opraví, a předsevzatou opravu ihned roku následujícího nákladem asi 10.000 zlatých ve stříbře vyvedla, aby se získalo příležité místnosti pro c. k. krajinský soud. Přímluvě chvalně známého Pražského stavitele Josefa Krannera a obezřelosti, vlastenecké horlivosti a energii Litoměřického purkmistra pana Jana Votruby máme děkovati za šetrné a rozumné obnovení starožitné budovy této, jejížto ráz pokud možna zachován. Tré vížek, z roku 1662, zrušeno a toliko ponecháno čtvrté, nejstarší, v níž se druhdy nacházely cimbály velkých hodin, avšak roku 1853 hodiny i cimbály odstraněny[6]) a na místo starého ciferníku vsazena tabule s malovaným znakem městským, do vížky pak, na místo cimbálů, přenešen zvon občanský, roku 1662 od zvonaře Herolda litý. Okna, nepravidelně rozdělená, byla pravidelněji spořádána, avšak starý gothický ráz obruby okenné zachován.

Z chatrné polozříceniny stal se statečný velkotvarný dům, kterýž celé náměstí, do něhož z ostatních domů jaksi vystupuje, valně zdobí a rázu velkoměstského mu dodává. Ze-

[4]) Jazyk český přestal v Litoměřicích v matrikách kostelních roku 1719, v radních zápisech teprva roku 1739, v lidu udržel se ale ještě mnohem déle. O zněmčení města i okolí pak nejvíce pracoval za Josefa II. biskup Ferdinand Kindermann, pro své zásluhy o německé školy v Čechách do stavu rytířského povýšený s predikatem „von Schulstein.“

[5]) Jestiť makovice, na špičaté střeše jako nějaká vížka postavená, v podobě ohromného kalicha, věru velezajímává stará práce tesařská. Uvnitř kalicha toho jest stůl, okolo něhož asi dvanáct osob zasednouti může. O povstání podivné této makovice vypravuje se lecos báchorkovitého. Zajisté jest to starožitné dílo a odznak jakýs náboženství pod obojí. Historických zpráv o budově té, která před několika lety od nějakého krajského stavitele velmi nešetrně restaurována byla, nelze se dopíditi. Na starém obraze od roku 1654, který hlavně Litoměřický proboštský, nyní biskupský kostel spolu s částí ostatního města představuje a v biskupské residencí se nachází, vyobrazena střecha s kalichem v téže podobě, v jakéž ji podnes spatřujeme; podpis jmenuje onen dům „das Knopfhaus.“ Název „zásobarna“ (Proviant-haus) povstal, poněvadž obec Litoměřická dotčený dům, zakoupený od Anny Mostníkové z Adlerberka, ustanovila pro sklad vína svého i obilí.

[6]) Hodiny ty spravil jest r. 1598 mistr Pavel Adam Litomyšlský a předělal r. 1676 Jan Wechsler, hodinář Litoměřický.

vnějšek radnice jeví nyní hlavně ráz doby stavitelské, která Vladislavem II. započala a za Ferdinanda I. se končila, jmenovitě průčelí s dvojím pořadím oken, rázovitě obroubených, přízemí ale s čistě gothickým podloubím, jakož i mnohý détail v přízemí a pak podzemí jsou mnohem starší. Podloubí sestává z lomených oblouků, toliko na straně jižní má novější klenutí okrouhlé. Střecha radniční nebyla, — jak se to léta Páně 1853 v staroslavné Praze na radnici Staroměstské stalo! — zohyzděna nízkým, neforemným krovem, nýbrž stará, ještě dosti vysoká a důkladná střecha od roku 1662 s štíhlou vížkou průčelní dle možnosti zachována tak, že s ostatním stavením úplně souhlasí. U prostřed vysokých lomenic, odpovídajících sedmnáctému století, ční ona stará, mědí pokrytá vížka a pod ní skví se od nedávna znak města Litoměřic: zeď s cimbuřím a s otevřenou branou, nad cimbuřím český lev, vše v poli červeném.

Na rohu podloubí hlavního průčelí ku pravé stojí sloup slohu renaissančního, poznamenaný letopočtem 1539, na němpak jest z pískovce vyobrazena postava muže, držícího palici. Jest to tak zvaný sloup Rolandův, jakýchž v Čechách neznáme než tři, a značí starodávné skladové právo, jakž již Pavel Stránský dosvědčuje.[7]) U dříku sloupovém bývaly městský loket a městská měřice, na druhém, levém rohu městská váha, a to u pěkného gothického pilíře, sestávajícího z pěti souměrných ústupů; škoda, že z nedorozumění asi polovice tohoto pilíře již zbourána! Ještě roku 1762 stál při hlavním průčelí radnice pranýř, který teprva dne 27. května 1762 po dlouhém soudění - se odstraněn byl působením kněžstva, poněvadž překážel při průvodě slavnosti Božího těla, i přenesen konečně k východnímu průčelí.

Uvnitř radnice zachováno dosti starožitného, tu klenba, tam pažba okenná neb obrubeň dveří. Nejvíce však překvapuje příchozího stará obecní šíň s ozdobnou galerií u schodů, k poschodí druhému vedoucích, kterážto galerie druhdy sloužívala též co altán k čtení důležitějších publikac. Zábradlí u schodů jest v ušlechtilém renaissančním slohu pracováno; jedno hlavní pole zaujíma český lev, uměle rýsovaný, druhé pak štít, od angelů držený, s letopočtem 1538, vůkol souladně rozděleno několik medaillonů, sličně vyvedených až skoro k podobiznářské podrobnosti hlav. Vážná tato síň uvítala dne 5. února 1547 krále Ferdinanda I., jenž zde očekával stavy a hotovost zemskou k válečnému tažení proti Janovi Bedřichovi, volenci saskému. Arcikníže Ferdinand, pozdější kníže tyrolský, byl královského svého otce do Litoměřic doprovodil. Král se ubytoval na radnici Litoměřické, kdežto i postavena „korouhev s znamením a erbem království českého,“ před radnicí pak obdržela hrubá střelba královská, z Prahy přivežená, své stanovisko. Velké množství osob ze všech stavů dostavilo se k rozkazu královskému, ale málo bylo povolných k tažení. Dne 8. února pozval král stavy k sobě na radnici a mluvil k nim jazykem německým, napomínaje jich k výpravě. Řeč ta byla ihned tlumočena do jazyka českého, avšak sla-

[7]) Carolus Imp. mercatu annuo ab VIII. Calend. usque ad VI. Idus Aug. celebrando, seu nundinis solennibus, quin et jure Stapulae, quo omnis generis Albim navigantes mercatores non alibi naves suas, quam in hujus urbis seu emporii portu (Nakel nostri vocant) sive onerare sive exonerare permittuntur, eum locupletavit. Saxea in curiae angulo stylobatae imposita, in forumque despectans, Germanorum Rolando ὁμοιόσημος statua, huic rei etiamnum praebet testimonium. (Respublica Bojema a M. Paulo Stransky; Lugd. Batavorum 1643, Pg. 95 & 96.)

bého nalezla ohlasu. Stavů většina nechtěla táhnouti bez snešení sněmovního. Ve jmenu stavů mluvil ku králi nejvyšší purkrabě Volf starší Krajíř z Krajku a po něm důrazněji Gabriel Klenovský z Ptení a na Psařích co svolený řečník. Král Ferdinand odmlouval, a skončil řeč svou doložením: „aby Jeho Milost královská dokonalou vědomost toho míti mohla, kteří s Jeho Milostí táhnouti a při Jeho Milosti státi chtějí, a na koho se také Jeho Milost ubezpečiti má, ti všickni aby se poznamenati dali, a ti, kteříž pak té vůle, s Jeho Milostí táhnouti, nejsou, ti aby po schodě dolův jdouc, též se poznamenati dali.“ Gabriel Klenovský ve své odpovědi pravil: „Poněvadž páni a rytířstvo i města v znamenitém počtu shromážděni jsou, kteříž ne všickni nahoru vjíti mohli, než dole zůstati musili, a všickni tohoto Jeho Milosti královské předložení neslyšeli, a potřeba toho káže, aby jedenkaždý o tom vědomost měl, protož Jeho Milosti královské páni a rytířstvo i města za povolení poníženě prosí, aby spolu o to rozmluviti a těm, kteříž jsou pro ouzkost místa vejíti nahoru (na radnici) nemohli, předložiti a Jeho Milosti zejtra na to konečný úmysl svůj oznámiti mohli.“ Toho jest stavům od krále dopuštěno bylo, však aby před danou odpovědí žádný z Litoměřic neodjížděl. Druhého dne bylo k večeru nové shromáždění na radnici zahájeno novou řečí Volfa Krajíře. I toto shromáždění minulo se s žádaným účinkem: většina stavů nechtěla přivoliti k výpravě i rozjeli se rychle. V pátek, dne 10. února, rozkázal král, aby všickni stavové, kteří ještě nebyli odjeli, na radnici se sešli, kdežto k nim promluvil laskavě, a většina těch, kteří byli v Litoměřicích zůstali, naklonila se k žádosti královské i přivolila k výpravě pod jistými výminkami. Málo měsíců na to byl Ferdinand zase v Litoměřicích, a zase hospodou na radnici. Přijel dne 3. června 1547, navráceje se ze šťastné proň výpravy, provázen synem svým, arciknížetem Ferdinandem, Jindřichem z Plavna, kancléřem, Zdislavem Berkou z Dubé a z Lipého, nejvyšším hofmistrem, Ladislavem Popelem z Lobkovic, maršálkem, a Jiříkem Žabkou z Limpurka. Stavové byli zase do Litoměřic pozváni a mnozí se dostavili. Tenkráte se král přísněji k nim měl, konalyť se v Litoměřicích již přípravy k nastávajícímu pokoření stavů českých a především měst Pražských. Ve všem asi čtyry neděle zdržoval se král tenkráte v Litoměřicích se svými věrnými a s hojným vojskem, a slavil tu na den Božího těla velkou processí. Když byl vydatnou moc shromáždil, vyjel král s troubením a bubnováním z Litoměřic ku Praze s Ferdinandem synem svým, s knížaty Augustem Saským a Václavem Těšínským, s třemi biskupy, Olomúckým, Vratislavským a Jagerským, s Moravany, Slezáky a Lužičany, kteréž byl před tím k sobě do Litoměřic obeslal, a s četným vojskem a hrubými děly, k nimžto byli kameníci Litoměřičtí na překot musili robiti koule kamenné.

Z bývalé obecní síně vstupuje se v síň radní, kteráž jest opatřena zajímavým, docela dobře zachovaným stropem dřevěným čisté staré práce řezbářské a pěkně vykládaným; podobnou ozdobu mají stěny z rozličného dřeva. U kamen stávala jindy lavice k mučení. Pět křížků v podlaze naznačovalo místo, kde státi musili ti, kteří u výslechu byli. Po stěnách viselo do nedávna mnoho staročeských a staroněmeckých obrazů, nejvíce na dřevě malovaných, dílem cenu uměleckou, skoro vesměs ale starožitnickou majících; prozatím jsou dobře schovány a co nejdříve zavěšeny budou důstojně v domě pod číslem 12., v tak zvaném Hrádku, který na místě radnice, c. k. krajinskému soudu odstoupené, usta-

noven co sídlo úřadu urkmistrovského[8]). V radní síni města Litoměřic sedával v šestnáctém a sedmnáctém století mnohý učený muž, jako veleslavný Pavel Stránský, spisovatel důležitého díla „Respublica Bojema“, a Václav Nosidlo, jenž sepsal v jazyku českém kroniku, dosti potřebnou k dějepisu první polovice sedmnáctého století.[9]) Onen byl osobou radní a berníkem krajským, tento písařem městským; oba odešli do vyhnanství, když leta 1625 na radnici Litoměřické rozkazoval ve jmenu nové reformací Vlach Lorenzo de Medici, rytmistr kyrysnický od pluku Baltazara de Maradas, na jehož místo v následujícím roku zase nastoupil v Litoměřicích jiný důstojník s pěchotou od Breunerova pluku[10]). Těžkého protivenství již nebylo konce až do míru vestfalského: vojsko za vojskem město sužovalo, nejvíce však saské r. 1632, vedené surovým Janem Melchiorem Schwalbachem. Kolik strastiplných sezení, jakého vzdychání, jakých hrozných rozpaků byla tenkráte tato radní síň němou svědkyní, když nepřítel se blížil, když se obec měla starati o výplatné a o spíži, kdežto předce vše vyčerpáno bylo![11])

[8]) Obecní dům pod číslem 12., na tétéž straně náměstí ležící, jako zásobárna, zove se vůbec „Hrádek.“ Jest to statná budova, opatřená zděnými na střeše lomenicemi, a jeví ráz stavitelské doby Rudolfa II. Nad vchodem visí posud stará, deštěm poněkud vybledlá tabule z času Ferdinanda III., na níž namalovaný říšský orel a nápis:

„Salva guardia.
„Králů hrádek.
„Königs Pürgel.“

Za Ferdinanda III. náležel „Králův hrádek“ Petrovi Oulíkovi z Třebenice, císařskému rychtáři v Litoměřicích. Město koupilo tento dům dne 24. července 1726 od Ferdinanda svobodného pána Oulíka z Třebenice.

[9]) Kronika od Václava Nosidla, o které Jungmann sděluje, že pamětihodnosti od r. 1626 až do 1658 vyčítá, nachází se v knihovně hrabat Thunů na zámku Děčíně nad Labem.

[10])Již dříve, r. 1623 byla protireformace v Litoměřicích s Jiříkem Michnou z Vacinova v čele a zatím byli též kapucíni Valerian Magni a František z Rozdražova pilně pracovali k obrácení měšťanů.

Archiv městský byl za předešlých magistrátů velmi nešetrně opatrován, ba ještě v nejnovější době mnoho listin z něho roztaháno, některé až do Budyně zavlečeny, odkud se však Litoměřické městské radě opět navrátily. Nynější purkmistr, pan Votruba, dal pozůstalý archiv na radnici spořádati ode dvou mužů, k tomu schopných. Velká část listin a spisů městských jest v češtině sepsána. Privilegia městská chovají se posud nejvíce v původních listinách. Nejstarší original zachoval se od krále Václava II. z roku 1300. Pamětihodnější jsou původní listiny od panovníků z rodu Lucemburského, od králů Jana, Karla, Václava a Sigmunda.

Jedna z tří listin krále Jana Lucemburského, ode dne 4. května 1325, potvrzuje stará práva městská i dovoluje, aby měšťané Litoměřičtí práv, svobod a obyčejů Děvínských, jakýmiž se od starodávna spravovali, užívati jako dříve vždycky mohli[12]). Totéž právo Karel IV. a Vá-

[11]) O sužování Litoměřic válkou třicetiletou a následujícími léty nouze a bídy, zachoval se popis radního písaře Václava Nymburského od roku 1652 v makovici tamějšího kostela sv. Vavřince. Obsah jeho zdělen potomním kanovníkem a c. k. místodržitelským radou Ignácem Jakschem roku 1834 v časopisu „Bohemia“ v číslech 10. a 11.

[12]) . . . . et ex certa nostra sciencia confirmamus, uolentes ut ipsi ciues juribus libertatibus et consuetudinibus Maydeburgensibus, quibus ab antiquo freti sunt, frui ut antea perpetuo debeant et gaudere. (Orig. in archivo civ. Litom.)

clav IV. městu potvrdili; i užívali Litoměřičtí práva Děvínského nepřetrženě více než tři sta let, teprva r. 1610 usnešením stavů toto právo zrušeno[13]). Privilegia a listiny od Karla jsou z roků 1348, 1349, 1359, 1372 a 1375, od Václava IV. z roků 1379, 1394, 1397 a 1409. Karlovo privilegium ode dne 7. května 1359 dovoluje konšelům i veškeré obci města Litoměřic, aby proměnili horu Radobyl a sousední stráně ve vinice a za tou příčinou aby je rozdělili dle vlastního svědomí a náhledu; kdož novou vinici na Radobylu nebo některé sousední stráni obdrží, ať jest úplných deset let svoboden všech berní, šosův, desátkův i dávek, a teprva po desíti letech budiž povinnován, každý desátý sud vína odváděti do královského domu v Litoměřicích, a kdyby tomu purkrabí nebo služebníci jeho chtěli, dovážeti tam tento desátek vlastním povozem[14]). Listina krále Václava IV., dne 28. července 1379 v Praze německy daná, obmezuje přepych při svatbách i při křtinách: poněvadž prý náklad na veselosti a hody při nich bývá tak veliký, že měšťané Litoměřičtí tím u veliké škody přicházejí, nařizuje král, aby k svatbě nebylo více hostů pozváno, než co by se ke dvěma tabulím vešlo, k jedné tabuli mužští, k druhé panny a paní (*einen Tisch von Mannen, den andern von Junkfraven und Fraven*); při křtinách smí šestinedělka pozvati kmotry a ženy jejich a uctiti je nápojem dle obyčeje, avšak aby hlučných hostin nebylo, na nejvýš aby se pozvalo vedle kmotrů tří nebo čtyr z nejbližších přátel (*usgenommen wen gevattern vnd den nechsten frunden dryer oder viren vff das meiste*), dále pak v šestinedělích dokonce nikoho více, to vše pod pokutou dvaceti kop grošů, polovici do královského pokladu, polovici městu Litoměřicím. — Listina Sigmundova, daná dne 17. února 1421 v Litoměřicích, osvobozuje měšťany Litoměřické ode vší viny a pokuty, kterou by kdo na ně uvalovati chtěl proto, že před tím Zdislavovi ze Zvířetic, kollegiálnímu proboštovi Litoměřickému, přívrženci učení Husova a nepříteli města, zbořili jsou dům jeho na předměstí, pěkně vystavený, z něhož se obávali, že jednou městu by se mohlo uškoditi od husitů, které prý probošt do něho vpustiti chtěl proti městu[15]). Sigmund meškal, jak známo, v prvních letech válek husitských několikráte v Litoměřicích, v květnu 1420, v únoru a na konec října 1421, pak ve společnosti Bedřicha markraběte Braniborského a dvou markrabat Míšenských ku konci prosince 1421, a na počátku ledna 1422. K vůli Sigmundovi stala se dne 30. května 1420, brzo po odjezdu krále samého, v Litoměřicích pamětihodná událost, kterou tuto vypravujeme doslovně dle staršího sepsání:

[13]) Respublica Bojema. (Lugd. Batavorum 1643. pg. 98.)

[14]) Karl &c. erlauben . . . . von besunderer gnaden, dasz sie den Berg, den man heisset die Radobeyle, vnd darzu die Leuthen, die darum gelegen sind, zu Weingarth-Werk mugen vnd süllen machen. & . . . . Es sullen auch alle Leuthe, die an dem vorgenannten Berge vnd den Leuten Wein geben vnd ausgemessen werden, zehn ganze Jahre von aller Steuer, geschosse, zehende vnd ander allerley Forderung frey, ledig und los seyn, vnd darnach nach den ausgehenden zehn Jahren soll Jedermann das zehende Vasz Weines auff Vnser Haus zu Leuthmeritz für einen zehenden geben, vnd das mit seiner eigenen fuhre darauff antworten, wen es der burggraffe oder seine diener an seiner statt an sie fordern &c. &c.

[15]) — — — domum predicti prepositi in suburbio leuthomericensi sitam decentibus edificiis erectam et ad capiendum homines ipsis ciuibus nocere valentibus aptam, ad quam prefatus Zdislaus wicclefistas intromittere disposuerat, funditus everterunt. (Orig. Sigism. in archciv. Litom.)

„Purkmistr Litoměřický, Pichel, člověk ukrutný a lstivý, jedné noci čtyry a dvacet přednějších měšťanů, a mezi nimi zetě svého[16]), zjímal a do hluboké věže u brány sv. Michala uvrhl. Potom pak, poradiv se s některými Sigmunda císaře hejtmany a pojav něco žoldnéřů, je hladem a zimou na polo zmořené vytáhnouti, ortel smrti jim přečísti, ruce i nohy v hromadu svázati, na vozy vložiti a k břehu řeky Labe vézti poručil. Zběhlo se množství lidu, manželek, dítek, příbuzných a přátel, kteříž v pláč a kvílení se vydali. Přistoupla jednorozená purkmistrova dcera a se spjatýma rukama k nohoum otci padši, za život jen aspoň svého muže žádala. Ale kamene tvrdší otec, aby neplakala, že neví zač žádá, a že vzácnějšího manžela dostati může, řekl. Ona, vidíce že nic vyprositi nemůže, vstala a řekla: „Nebudeš ty mne, otče, více vdávati!“ A plačíc a v prsa se bijíc i vlasy trhajíc s jinými za mužem pospíchala. Mučedlníci k břehu přivezeni a z vozů zházeni byli, a nežli prámy zhotovili (nebo mostu ještě nebývalo), hlasů pozdvihše, nebem i zemí svou nevinnost osvědčovali, s manželkami, s dítkami, přátely se žehnali, k stálosti a horlivosti a k přidržení se raději božího slova než nálezků lidských sebe i jich napomínali, až také i za nepřátele se modlili a duše pánu Bohu poroučeli. V tom na prámy vloženi, na hlubinu veženi a tak, ruce k nohuom přivázané majíce, do řeky vhozeni a utopeni. Stáli kati okolo břehů, majíce v rukou železem okované sochory i vidly, aby žádnému z nich k břehu se přiblížiti a vyjíti nedopustili, a když se kdo k břehu přibližoval, toho bodli a na hlubinu odstrkovali. Purkmistrova dcera znamenavši zrakem manžela svého, do řeky vskočila a v půli ho uchytivši z vody vytáhnouti se snažila. Ale že ani ona v hlubinu jíti, ani on rozvázán býti nemohl, a mimo to on, vodou již naplněný, jen ke dnu se táhl, stalo se, že oba spolu utonuli a na druhý den tak, jakž se byli objali, vytaženi a do hrobu vloženi byli[17]). Stalo se to 30. máje 1420[18]). Ta historie brzo potom v kostele Litoměřickém u všech Svatých na věčnou památku literami zlatými vypsána i též na bráně, svatého Michala řečené, na zavěšené tabuli vídána byla, až teprva v letu 1623 osmého dne července z rozkazu Jiříka Michny, komisaře nad reformací, všecko to zahlazeno jest.“ Tak pramen náš. — Za rok a den po této události bylo na cimbuřích Litoměřických viděti prapor kalichu. Litoměřičtí, bojíce se Žižky, jenž se městu již blížil, vzdali se dne 29. května 1421 Pražanům na milost a dán jim Hynek z Valdšteina za hejtmana. Přímluvou Pražan upustil pak Žižka od tažení proti Litoměřicím. Později stalo se město Litoměřice sídlem nejhorlivějších vyznavačů náboženství pod obojí, tak že obec Litoměřická dne 21. srpna 1517 ustanovila a do kněh městských i do kněh každého cechu vepsati dala, aby žádný pod jednou za měšťana přijímán nebyl, byť i tu doma rodilý byl, ano přimlouval-li by se k tomu který soused, ten každý měl se ve čtyrech nedělích pořád zběhlých vyprodati a města prázden býti. Litoměřičtí osmělovali se, na onen obecný zápis od 21. srpna 1517 ještě po bitvě na Bílé hoře se odvolávati proti straně pod jednou, tehdá vítězné.

[16]) Dle Palackého (Dějiny národu českého, dílu III. č. I. str. 326 a 327) bylo jen sedmnácte měšťanů zajatých a mezi nimi byl ženich (ne manžel) dcery purkmistra Pichla.

[17]) Podobná událost stala se téhož léta 1420 u Chotěboře. Kdyz vítězové upalovali mnoho Táborů z posádky Chotěbořské, tu vidúci jedna žena, že muž její již hoří, vskočila za ním do ohně a shořela s svým mužem.

[18]) Palacký totiž opravuje, že se to stalo roku 1420; pramen náš má rok 1421.

Avšak ještě o archivu! Od králů českých skoro všech od Ladislava až do dnů n vějších jsou tu listiny různého obsahu. Dvě listiny Ladislava a Jiřího týkají se mostu Litoměřického; ona jest latinská, od roku 1454, tato česká daná v neděli Judica 1470, i obsahuje následující svědectví: „že (Litoměřičtí) také náklady svými ke cti a užitku království našeho most přes Labe udělali jsou, kterýž nyní vodou pokažen a přetržen jest jim, kteréhož k opravení náklady veliké potřeby jim učiniti.“ Z té příčiny měšťanům od krále Jiřího opětně povoleno, na mostě vybírati cla, kteréžto právo králem Vladislavem II. netoliko roku 1473 potvrzeno, nýbrž i roku 1497 toto clo ještě zvýšeno. Z Ferdinandových listin zajímá obzvláště ona od roku 1547, daná na hradě Pražském v sobotu u vigilii Panny Marie na nebevzetí, v nížto král Ferdinand I. Litoměřicům povolil, aby — jak listina praví — „podnes více žádní židé v dotčeném městě, na předměstí, ani okolo města na gruntech téhož města nebydleli, nepřebývali ani jakýchkoli příchozí pod žádným vymyšleným způsobem nemívali a moci míti nemohli nyní a na budoucí časy a to pod jistým a skutečným trestáním.“ Jedna z listin Rudolfa II. zvyšuje znova clo na mostě nad Labem. Do téhož archivu náleží též sebrání některých starších kněh městských a mezi těmi nejvíce zasluhuje pozornosti starší kniha právnická, v češtině sepsaná, a dvojice velkých kancionálův, jeden latinský a druhý český. Ona kniha právnická obsahuje snešení některých práv. Nejprvé počíná český překlad práva Děvinského takto: „Tyto knihy jsú knihy vykpildě práva sasického řádu, jakož Majdburg požívá a Hališene, jenž svého svolení práva tu berú a ti z Lipska v Hali, a k tomu mnoho měst v tom markrabství v Míšni, jenž své svolení v Halle a v Lipsku berú.“ Po dalším rozkládání a rozsáhlosti i platnosti Děvinského práva pokračuje předmluva: „Věziž pak každý múdrý člověk, že tyto knihy jsou vytaženy neb vyňaty a ujištěny z císařských knih, z zemského práva, z Sachsenšpigl, z vykpildských kněh, z manského práva a z duchovních kněh, ježto nemají štrafovány býti, a jeden každý člověk můž na ně dobře se vstaviti, neb což jsou staří v svých knihách velmi skrytě a krátce postavili, to tyto knihy zpravují mnohem svědoměji k člověčímu rozumu. Tehda dobře všem těm, ješto písmu rozumějí právě bez smíšení a bez protivenství práva, neb ti jsú šťastni od Boha, avšakž jich pohříchu jest málo, jenž v písmu v právech úplně rozumějí a jeho v neprávo nepřevracují, i chci se rád k tomu obrátiti s pomocí Boha milého Jesu Krista, pána našeho, neb bez jeho božské milosti nemohu to dokonati. I chci po starých knihách právo rychtovné zpraviti, že jemu jeden každý sprostý člověk muož srozuměti bez núze a bez překazy, jakož svatý Řehoř i jiní světí doktorové božská práva stavěli, tak že všecka světská práva z duchovních jsú vytažena a vyňata“ . . . Na konci: „Léta božího tisícího čtyrstého osmdesátého pátého dokonány a dopsány jsú tyto knihy práv Majdburských v sobotu den svatého Apolinářiše v hodinu sedmnáctú etc., kterýchžto mnohé země okolní v Němcích a mnohá města v Čechách jakožto Litoměřice, Hradec Králův nad Labem a Menší město Pražské s jinými městy se jimi spravují a jich požívají, majíc na ně výklady rozličné a dostatečné od doktorův práv světských, duchovních a papežských doložené.“ Pak se počínají obšírná registra práv Děvinských, dopsaná jak následuje: „Skonána jsou registra kněh práv Majdburských velmi užitečných v světském řádu, v pátek před zvěstováním Matky Boží v postě léta božího tisícího, čtyrstého, osmdesátého sedmého.“ — Hlavní části ostatku silného tohoto

Jos. Hellich fecit. Aus der Kunst-Anstalt v. C. F. Merckel Leipzig. A. Ferca sculpsit.

KŘIŽOVÁ CHODBA V BÝVALÉM KLÁŠTEŘE
dominikánů v Budějovicích Českých.

KREUZGANG IM EHEMALIGEN KLOSTER
der Dominikaner zu Budweis.

Vydáváno od knéhkupectví — Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung
Kober & Markgraf
v Praze. — in Prag

Wilh. Kandler fecit. Aus der Kunst-Anstalt v. C.F. Merckel. Leipzig. A. Fesca sculp.

ZŘÍCENINY JENŠTEINA. DIE RUINE JENSTEIN.

Vydáváno od kněhkupectví Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung
Kober a Markgraf
v Praze. in Prag.

rukopisu jsou: práva od Klimenta papeže VI. žákovstvu neb kněžstvu dána." Dále: „práva císařská" — práva české země[19]), „práva „manská" s rozličnými příměsky a dodatky.

Ohromný latinský kancional husitů, s množstvím drahocenných miniatur jest největší poklad archivu městského. Chová se pro velkou svou cenu ve zvláštní skříni, kdež i složena památní kniha, obsahující mnoho jmen vznešených mužů, jižto se pohledem na tuto znamenitou památku staročeského umění kochali. Kancional Litoměřický patří k nejkrásnějším v Čechách. Ohromná to kniha, český loket a pět palcův vysoká, devatenáct palců široká, sestává z 463 pergamentových listů a váží i s vazbou s mosazným kováním 110 českých liber. Obrazů v ní hojnost, bohatě vesměs komponovaných, pilně vyvedených a co do barvitosti i zlatých ozdob skutečně skvělých, písmo naskrze ozdobné. Některé miniatury obnášejí až šestnáct palcův a jeví naskrze ráz české školy, jenž však ještě mnohem jasněji vyniká z hojných, fantastických a věru znamenitých arabesk, které by i nejlepším v tomto oboru umělcům našich dnů ke cti sloužily, u figurální části předce již pozorovati poněkuď vliv cizí, ač toliko v té míře, že původnosti na ujmu není. Největší a nejskvělejší malby týkají se mistra Jana Husa; zaujímať každá úplný list. První představuje mistra, hájícího se na sboru Kostnickém u vyvedení velmi rázovitém, se znamenitou podrobností hlav. Druhá malba obrazuje upálení jeho u živém a ráznem skupení, a jest spolu votivní: klečíť na témž obraze, v popředí, pod stromem vážná osoba muže, v zbožnou modlitbu pohrouženého, v úplném brnění, přes nějž má oblečenou šubu červenou, na stromě zavěšen jeho štít s erbem a s nápisem: „Wn̄s de Rzepnicz." Pohříchu není nám ani malíř ani písař kancionalu toho znám, ani rok, v kterém započat nebo dokončen, avšak patrně vyveden na počátku šestnáctého století. Jakkoli již malba i písmo na dotčenou dobu ukazuje, máme tu ještě důkaz v obraze votivním, neboť onen vladyka z Řepnic připomíná se v listině od roku 1517 co tehdejší primátor Litoměřický. Hlavní původce kancionalu, na němž se zúčastnilo více dobrodinců, byl jistý Jakub Ronovský z Velgnova, bez pochyby osoba radní v Litoměřicích za Vladislava II. Nacházíť se hned z předu knihy erb Ronovského a znak města Litoměřic, a připsané: „Epigramma in hujus operis emptorem" (nápis na kupce tohoto díla) výslovně dí:

Pangite cantores, vobis Ronovský Jacobus
De Welgnau nitidae comparat artis opus,
Arte ciete sonos, sunt cantus arte notati,
Pulchrior in pulchro vox modulata vivat &c. &c.

Emanuel Arnošt hrabě z Valdšteina, šestý biskup Litoměřický (nar. 1716 † 1789), znatel, ctitel a sběratel staročeských památek, měl kancional ten roku 1781 na své residencí vypůjčený; porovnával ho bedlivě s pověstným gradualem Třebenickým, k tomu účelu z Třebenic u Libochovic schvalně přivezeným, i uznal, že Litoměřický skvostností a cenou uměleckou v celku nad Třebenický vyniká, jen jednotlivé malby v Třebenickém že jsou krásnější, jmenovitě narození Páně a vraždění dítek v Betlehemě. Bývalý děkan Litoměřický, Jan Ambrož Strahl, učinil hodně obšírné sepsání o latinském kancionalu Litoměřickém a snažil se z rozličných známek ustanoviti stáří jeho, zaběhl však příliš daleko, totiž až do roku 1435. Z jeho

[19]) Tyto se zavírají, jak následuje: „Konec statut českého království nepřemoženého jest tuto léta od narození Syna Božího tisícího pětistého v úterý u vigilii Matky Boží zvěstování."

bádání zdá se nám jedno poznamenání pozoru hodné a platné, dokazujeť, že kancional dokonán býti musel před rokem 1524, proto že se v něm nachází votivní mše za zemřelé, a tyto mše návodem kněze Havla Cahery, administrátora konsistoře Pražské pod obojí, v lednu 1524 zastaveny jsou. Dle Strahlova udání není a nebylo mší těchto votivních v gradualu Třebenickém, sepsaném a ozdobeném v létech 1574 a 1575, nyní však pohříchu vyříznutím některých maleb porouchaném. Druhý kancional Litoměřický, či vlastně graduale, zasluhuje též povšimnutí, ač se co do úpravy nedá porovnati s právě popsaným. Graduale to jest v češtině na pergamenu sepsané asi u prostřed nebo spíše v druhé polovici šestnáctého století. Na jednom listu poznamenáno: „Petr Pecha, jinak Dardík, byl počátkem těchto kněh první.“ Na památku jiných zakladatelů gradualu jsou malovány tři erby, jeden s chiffrou F. K. Z. P. Obrazů v této knize není mnoho, toliko při „Kyrie summum,“ něco větší malba při „Sanctus Summum,“ také „officium o vtělení pána Krista“ ozdobeno miniaturkami (na kraji vyobrazeno pozdravení angelské a Gideon), pak při „officium o zmrtvých vstání“ na kraji Jonáš, Simson a angel u hrobu Páně. Cena maleb jest toliko prostřední. Patrny jsou známky, že graduale pochází z dílny Jana Táborského z Klokotské Hory, kněhpísaře a správce orloje Pražského, od něhož se zachovalo mnoho podobných kněh v Čechách i ve Vídni. — Při knihách těch složeno několik nástrojů z dávné mučírny městské, z nichžto zvláště tak zvaná „hišpanská bota“ hrůzou diváka naplňuje, pak něco starých pečetidel města Litoměřic.

Křížová chodba v klášteře dominikánů v Budějovicích českých.

Někdejší dominikánský klášter náleží bez odporu mezi nejstarší stavby královského krajského města Budějovic. Přemysl Otakar II., zakládatel měst, podporovatel a ochrance měšťanstva, se udává, že založil město i klášter; tento ale že o několik let dříve stál než město samo, jehož první děje ostatně pověstmi a českému jmenu „Budějovice“ přikládanými etymologickými smyšlénkami naplněny jsou. Vyšebrodský řeholník a professor bohosloví na vysokých školách Pražských, Dr. Xaver Maximilian Millauer, jenž se v Budějovicích r. 1784 narodil a r. 1840 v Praze zemřel, pilný a však velmi nekritický zpytatel, vydal r. 1816 v pojednáních královské české společnosti nauk dissertací o zbudování král. svobodného horního a krajského města Budějovic („Ueber die Erbauung der k. befreiten Berg- und Kreisstadt Budweis“), ježto mezi jeho podařilejší práce náleží. Spisovatel snažil se dle sil svých, aby temnotu, o rodinném jeho městě panující, poněkud objasnil.

„Dle pověstí,“ vypravuje Millauer, „učinil prý Otakar II.

slib, že tam, kde zprávy o narození dědice trůnu dostane, klášter založí. To prý stalo se blíže nynějších Budějovic, a král prorockým duchem zvolal jest: „Bude jich více!“ tak že i klášter i při něm vystavené město tím způsobem prý jmena došly. V jiné pověsti se praví, že kolem dříve vystavených posvátných síní dominikánských chaty osadníkův za krátký čas tak se rozmnožily, že Otakar, navštíviv ona místa, s podivením o nich se vyjádřil a doložil: „Bude jich více,“ z kteréhož předpovědění, když chat v skutku více bylo, jmeno města se utvořilo.“ Jmeno Budějovice bylo pramenem mnohé jiné etymologické hříčky, sám Pavel Stránský libuje si v nich ve své „Respublica bojema,“ a odvozuje jmeno města následovně: „Jmena svého zdá se dostalo město od slova „buditi,“ což nám tolik, co latiníkům ex somno excitare znamená, tedy Budějovice jest místo, kde se spící budí, ačkoliv jiní tomu chtějí, aby se jmeno to od zvolání ku porodu pracující choti jakéhosi knížete: „Bude jich více!“ odvozovalo.[1])

Už Jan Stryal, Budějovický spisovatel v šestnáctém století, tvrdí, že dominikánský klášter v Budějovicích dříve stál, než město samo, a odvolává se na obraz děťátka, vytesaný tam z kamene prý co na pamětní znamení, že choť Otakara II. na témž místě porodila, a že událosť ta byla příčinou vzniku kláštera i samého města. A však už Balbín, spravedlivě pochybuje o Stryalově udání, jest domnění toho, že dominikánský klášter v Budějovicích snad od Otakara založen byl, aby svému prvnímu bezplodnému sňatku s Markétou Rakouskou z rodu Babenberského, dědice trůnu vyprosil, a důmyslně ukazuje na okolnost, že Babenberská Markéta po nějakou dobu závoj jeptišky řehole sv. Dominika nosila.[2])

I jest památno, že se ono znamení v dominikánském kostele Budějovickém na pilíři klenutí lodního právě tam nachází, kde někdy oltář sv. Markéty byl, dle něhož pak i tato část kostela kaplí svatomarkétskou se nazývala. Znamení to jest malá, se hlavní kostelní stavbou současná kamenná řezba, představující korunované dítě a při něm lva.

Markéta Rakouská, sestra posledního Babenberka, Bedřicha Bojovného, odebrala se opravdu po smrti prvního manžela svého, Jindřicha z Hohenstaufu († 1242), do kláštera dominikánek, dříve než r. 1252 ruku svou Přemyslovci Otakaru k druhému sňatku byla podala. O věc tu, zdali královská choť Jindřichova řádový slib úplně byla složila čili nic, byl dlouhý spor, a svědectví Pernoldovo v letopisích Lilienfeldských se obyčejně za rozhodující považovalo. V Pernoldově kronice praví se výslovně, že se nábožná královna Markéta ovšem do jeptišského kláštera sv. Kateřiny u Trevíru odebrala, a však že se nestala jeptiškou, ani že řádový slib složila, nýbrž že v posvátném domě nábožně a pokojně živa býti zamýšlela.[3]) Dnešního dne jest arci autorita onoho Pernolda, jenž mezi podezřelými letopisci Lilienfeldskými dosti dlouho slul a co domnělý dvorský kaplan Markétin u věci té až tuze často se citoval, náležitě od-

[1]) Respublica Bojema. (Lugd. Batavorum 1643.) Pg. 43.

[2]) Atiquot uxores Ottokarus habuit, primam Margaritam, olim praedicatorii ordinis virginem. Sed haec sterilis fuit; nisi forte votivus ille sit infans et voti impetrandi causa coenobium sit extructum.

[3]) . . . . insuper pia domina erat, ad monasterium monialium Sanctae Catharinae ordinis Beati Dominici apud Treverim recessit, non monialis facta, nec ordinem professa, sed in domo sancta pie et quiete victura. (Pernold ap. Hanthaler in fastis Campililiensibus.)

souzena, a pod jeho jmenem vyšlá kronika co falsifikát uznána; zprávy tedy, že Margareta v skutku jeptiškou dominikánkou byla, nabývají nyní tím větší váhy.[4]) Znamenitý rozdíl v stáří mezi Přemyslem Otakarem II. a Markétou má za sebou pravdě podobnosť, že se učinil slib v naději narození dědice trůnu; při zasnoubení v Hainburku dne 8. dubna 1252 byli Otakar sotva 25, královská nevěsta ale už 46 roků staří. Kostel někdejšího dominikánského kláštera v Budějovicích, rovněž jako i křížová chodba, mají ve svém rozvržení a v nejstarších zachovaných ozdobách v skutku povahu času Otakara Druhého.

Balbín tvrdí, že Přemysl Otakar II. silně upevněné město Nové-Budějovice na bažinatém, Vltavou obklíčeném místě založil, naznačiv dříve všecky ulice, veřejná stavení a velmi prostranné náměstí, a že dohled na nové městské stavby, jež se předsevzíti měly, svému purkrabí na Zvikově, rytíři Heřovi odevzdal. Při udání tom odvolává se Balbín na původní, ovšem už ztracenou listinu od r. 1265, ježto se za jeho času v archivě Budějovické radnice nalézala.[5]) Budějovice byly už za Otakara II. do počtu královských měst přijaty. Dominikánský klášter byl patrně dříve založen než město, jestli tomu tak, že královna Markéta byla spolu příčinou jeho založení, neboť už roku 1260 začalo se o rozvedení Otakara s Markétou jednati. Že se už před Přemyslem Otakarem II. na místě nynějšího města Budějovic osada téhož jmena nacházela, jejíž název na město nové se přenesl, o tom není pochybnosti.

Millauer píše o věci té ve svém pojednání; „Budějovice záleží ze starého i nového města. Ono, obyčejně Staré město nazývané, leží severo-východně a mimo ně, tak že nyní Pražské předměstí činí. Táhne se po pravém břehu Vltavy a na konci má společný hřbitov s kostelem u sv. Prokopa. — Staré toto město, s počátku snad jen vesnice nebo městys, jest mnohem starší než vlastní město, jak na to jeho posud zachované a vůbec užívané pojmenování „Staré město“ ukazuje, a jest nepochybně i příčinou, že novější právě na témž místě se vystavělo. Zatím co někteří spisovatelé tvrdí, že jistý pán z Rožmberka při narození syna, jemuž dáno bylo jmeno Budivoj, toto město vystavěl, praví Balbín, na kroniku Rožmberskou se odvolávaje, že je (Staré město v protivě k Novému městu) Budivoj z Rožmberka založil. Byl-li on sezením na sousedním hradě Hluboké, tedy jest to mnohem pravdě podobnější, neboť jen tam pobuď a pocítíš, jak lákavá jest poloha tamního okrouhlého úvalu, totiž místo u stoku Malše a Vltavy, kde Budějovice stojí, aby se tam k nějaké obci základ položil.“ Jest to rozumování docela pravé, jenom že onen B u d i v o j nebyl z Rožmberka, a však od téhož hlavního kmene. Vítkovec totiž, nepochybně B u d i v o j na H l u b o k é (1220 – 1265), otec Z á v i š e z F a l k e n š t e i n a. Jmeno Budivoj opakuje se ostatně v nejstarším rodokmeně rodiny Vítkovy. První pojmenování místa Budějovic nalézá se v listině, od

[4]) Letopisy Kolmarské jmenují Markétu „Sororem monialem in claustro fratrum praedicatorum apud Treuerim. Erfurtský anonymus (Schanat. Vindic. liter. I. 205) dí výslovně, že po složení řádového slibu po druhé se vdala: „relicto summo sponso suo Jesu Christo, quem in fauie ecclesiae publico voto emisso habituque religionis assumpto, fideliter elegerat.“ Též Tomáš Ebendorfský z Haselbachu praví o ní: regi coelorum se antea servituram devovisse.

[5]) Idem Otokarus II. . . . . . fortissimam civitatem Novum Budvicium uliginosa in loco, circumeunte insuper Moldava flumine, anno 1265, condidit et fundavit, designatis prius omnibus plateis, publicis aedificiis foroque amplissimo, totique huit operi equitem Bohemum quemdam, Hirz nomine (Hirz de Klingenberg, juxta literas originales in curia Budvicensi 1265) praefecit. (B a l b i n).

Přemysla Otakara II. ještě za živobytí jeho otce r. 1251 v Netolicích dané,[6]) v níž Zeyzt de Budoywiz jmenován jest, patrně tentýž Čeč z Budějovic, od něhož se na zelený čtvrtek r. 1263 v Budějovicích („in Budivoj in coena Domini,") zhotovená listina zachovala.[7]) Ve svém majestátě od r. 1292, kde svému mincmistru Klaricovi, Vlachovi, a jeho potomkům dědičný uřad městského sudí propůjčil,[8]) jmenoval Václav II. toto město „*civitatem nostram Budwoyz.*"[9])

Klíč, jak Otakar k tomu přišel, že se stal zakladatelem města Budějovic, podává nám Dalimilova rymovaná kronika a opat Neplach, že totiž král po nastoupení vlády, některým mocným pánům hrady i statky pobral, mezi nimiž Čečovy Budějovice. Pějeť Dalimil:

„Zavišie z země vypudí,
Vítkovice z Ústského Hradiště,
Budějovice otje Ciečovi
Poděbrady Vilémovi atd."

Neplach totéž o Budějovicích tvrdí.[10])

Nad fortnou dominikánského kláštera Budějovického nalézá se nápis snad s konce sedmnáctého století pocházející a zcela přímo pravící, že klášter o třicet a jeden rok starší jest než město: „*Triginta ac uno locus hic prior urbe stat anno.*" Z prvopočátku stavby zachovaly se ještě kostel a křížová chodba, ostatní klášterní stavení mnohokráte se přestavovalo a dle času měnilo.

Podáváme tu vyobrazení nejkrásnější a nejlépe zachované části gothické křížové chodby s nízkým trochu oknem do špičatého oblouku, jehož hojné ozdoby patrně z času Otakara Druhého pocházejí. Ovšemť nemají všecka okna těchto ozdob z poslední třetiny třináctého století. Zdá se, že tyto ozdoby oken křížové chodby teprva při posledním velikém ozdobování kláštera a kostela, od Budějovických dominikánův předsevzatém, z nerozumu se odstranily, aby chodby světlejší byly. To stalo se roku 1774 několik let před vyzdvižením jich konventu a tím zaniklo mnoho, hlavně v nitru klášterního kostela, z jeho starého rázu. Litovati jest, že se tenkrát zatřel starý nápis, jenž se při staročeském orlu a dvouohonném lvu Otakarově nad hlavním oltářem nalézal a založení kláštera se týkal; pokud nám známo, nepečoval nikdo ani o věrný přepis jeho. Také s hrobními kameny kostela a křížové chodby, docela po odchodu dominikánův, nesvědomitě se poklízelo, a nadarmo ptáme se dnes po vznešeném hrobním pomníku, jenž pro velkou nábožnosť znamenitého převora kláštera toho z první jeho doby představoval a r. 1789 ještě tam byl, nadarmo po hrobním kameni slavného Zdeňka Konopištského z Šternberka, jejž Sommer mezi památnosti klášterního kostela toho počítá.

Dominikáni Budějovičtí byli r. 1784 vyzdviženi. Klášter jich zaňali rok na to piaristé, jichž posavadní kollej za sídlo nového Budějovického biskupství zvolena byla. Mimo kollej piaristskou jest také c. k. vyšší gymnasium v kobkách dominikánův, kdež byli déle než pět set let sídlili.

[6]) Erbenova Regesta. Str. 593.

[7]) Týká se prodeje vesnic Záboře klášteru Vyšebrodskému.

[8]) Ještě za Sigmunda byl Sigmund z Klaric městským sudím v Budějovicích a r. 1422 obdržel královské potvrzení svého dědičného úřadu.

[9]) Obpis nejstarší Budějovické městské pečeti z třináctého století, zní SIGILLVM CIVIVM DE BUDIVOYZ.

[10]) Suis multas violentias inferebat, bona eis aufferendo, (rex) Vitkonibus Usk et Novam Domum abstulit, Czieczoni Budiegiwicz etc. (Neplacho).

Socha sv. Václava v pernšteinské kapli chrámu svato-vítského v Praze.

Na záporném pilíři nad kaplí sv. Václava hlavního chrámu na hradě Pražském stál ještě před několika lety kamenný obraz sv. Václava, důležité dílo sochařské věku čtrnáctého, bez ochrany před zlobou deště i bouře, až některé škody, které starožitná socha rychle po sobě utrpěla, velezasloužilého kanovníka Dra. Václava Michala Pešinu, nynějšího rytíře z Čechorodu, k tomu přiměly, že slavnou tuto uměleckou starožitnost zhoubnému vlivu povětrnosti měnivé odňal a pod bezpečné přístřeší přenesti dal, aby zachována byla potomstvu. Přenesena tedy socha svatováclavská do kaple sv. Trojice vedle velké věže, do zbytku to někdejší příční lodi chrámu svatovítského. Kaple ta zřízená teprva po hrozném požáru roku 1541 od pánů z Pernšteina, pročež se obyčejně kaplí pernšteinskou nazývá. Nad renaissančným vchodem do ní jsou erbové nejvyššího kancléře království českého, Vratislava z Pernšteina (nar. 1530, zemř. 1582) a jeho krásné choti Marie Maximiliany Manrique de Lara, ze slavného rodu Mendozův, vytesáni.

V kapli Pernšteinův očekává vzácná socha tato posud důkladné opravy a důstojného postavení. U nohou sochy spatřuje se rodinný znak, jak se zdá ze dvou u prostřed složených rohovníků, původně bílých, v štítu červeném sestávající; jest to znak mistra Petra, vůbec Arler nazvaného, druhého stavitele chrámu svatovítského na hradě Pražském. Tentýž znak nalézáme též na ozdobném gothickém reliquiaři v metropolitánském pokladu Pražském a na kamenném poprsí mistra Petra na znamenitém triforiu téhož chrámu svatovítského, při něm pak následující nápis, který nám zachoval první v širších kruzích rozšířené zprávy o druhém staviteli hlavního chrámu Pražského:

Petrus henrici arleri de polonia magiſtri de ge
munden in ſuenia. ſecundus mgr. huius ſabrice. quem impera
tor Karolus iiii? adduxit de dicta ciuitate. et fecit eum ma
giſtrum huius eccleſie et tunc fuerat annorum xxiij. et
incepit regere Anno dni
m. ccc. liij. et perfecit chorum iſtum anno dni m. ccc. lxxxvi. quo
anno incepit ſedilia chori illius. et infra tempus preſcriptum
eciam in
cepit et perfecit chorum omnium ſanctorum. et rexit pontem
mltauie. et incepit a
fundo chorum in Colonya circa albiam.

(To j. po česku:

Petr z Gemundu ve Švábích, syn mistra Jindřicha Arlera z Polonie, druhý mistr tohoto stavení, jejž císař Karel Čtvrtý přivedl ze zmíněného města a učinil stavitelem tohoto chrámu, a tenkráte bylo mu 23 let a počal říditi l. P. 1356. a dokonal kůr tento l. P. 1386., kteréhož léta počal sedadla toho kůru a též v předepsaném čase započal i skončil kůr všech svatých a stavěl most vltavský i počal z gruntu kůr v Kolíně nad Labem.)

Kromě toho ještě dva jiní nápisové hlásají jmeno téhož

stavitele Petra. Jeden byl teprva roku 1847 znovu odkryt odstraněním copatého oltáře postranního vedle sakristie hlavního chrámu v Kolíně nad Labem. Jest na hladkém, čtverhranném kameně písmem minuskulovým v pěti řádcích vytesaný a částečně již porouchaný, předce však dají se bezpečně přečísti slova:

„Incepta est. hec. structura chori. sub anno.
dni. m. ccc. l. x...... februi. temporibus.
serenissimi. principis. dni. karoli. dei. gra.
imperatoris. romanor. regis. bohemie
p — petr. de. g ... dia lapicidam."

(T. j. Počato jest toto stavení kůru roku Páně 136..... února za časů nejjasnějšího knížete pána Karla z boží milosti císaře Římského krále českého Petrem z g . . . die kameníkem.)

Druhý nápis, jenž mistra Petra zpomíná, jest na památní tabuli současné o vedení stavby hlavního chrámu sv. Víta na hradě Pražském, na jižní straně téhož chrámu z venčí. Nápis ten jmenuje v řádce 26. 27. a 28. při zprávě o položení prvního kamene velké lodi chrámu svatovítského, o sv. Duše roku 1392, tehdejšího dozorce stavby, kanovníka Václava z Radče, z jehož příbuzenstva pocházel hrdinský maršálek Josef Jan Václav hrabě Radecký z Radče, i tehdejšího stavitele Petra z Gemund těmito slovy: ſub directore ſabrice pragenſis Wenzeslao de Radecz Canonico pragenſi Et petro de Gemund magiſtro ſabrice prefate.

Život tohoto výtečného stavitele i řezbáře zahalen jest dosti hustým mrakem, ačkoliv o něm více víme, než Němci o většině svých mistrů staré gothiky. Toliko sdělené tuto nápisy a rukopis: „Liber judiciorum bannitorum civitatis Hradczanensis" (1350—1395) podávají nějaké zprávy o něm a rodině jeho. [1])

Otec Petrův, Jindřich, nazývá se de Polonia. O významu přijmení toho posud se lecos hádalo. Byli, kteří tvrdili, že místo Polonia se čísti má Colonia a že tedy mistr Jindřich byl Němec z Kolína nad Rýnem. Avšak písmena **P** jest v tomto slově posud jasná a neomylná. Drahný čas brali jsme jmeno Polonia dle přímého smyslu a měli otce Jindřicha za rozeného Poláka. Nynější však náhled náš, podporovaný slohem mistra Jindřicha i syna jeho Petra, jest, že slovo Polonia tuto značí francouzské město Boulogne, kteréž se v středověku skutečně psávalo tak. Náhled ten schvaluje i potvrzuje náš slavný František Palacký úplně. Otec Jindřich stavěl kathedralní chrám v Švabském Gmündu. Tam poznal císař a král Karel IV. našeho Petra, zalíbil si ho a získal jej pro pokračování ve stavbě svatovítského metropolitánského chrámu Pražského, přetržené smrtí Matyáše z Arrasu, roku 1352. Teprv třiadvacet let stár přikročil Petr, r. 1356, k velikému dílu.

Manželka Petrova byla Aneška z Buru. Z jeho synů jmenují se čtyři: Pavel, Mikuláš, Václav a Jan. Mikuláš stal se knězem, Václav a Jan oddali se umění otcovu. Co manžel nejmenované dcery Petrovy nachází se r. 1383 Michal, kameník z Kolína nad Rýnem. Bratr Petrův též jmenoval se Michal a byl kameníkem a majitelem domu na Hradčanech.

Od r. 1360 do 1368 seděl náš stavitel Petr v radě města Hradčan. Ačkoli majitel dvou domů, z nichž jeden ležel

[1]) První obšírnější zprávy o mistru Petrovi dle těchto pramenů podal jsem v říjnu 1846 v německých Pražských novinách a r. 1847 obšírněji ve Květech (č. 32 a 33) v článku: „O staviteli Petrovi de Gmynda, mylně Arler zvaném."

na Pohořelci, druhý na Hradčanech vedle domu nejvyššího hofmistra královnina, bydlel Petr nicméně v domě mansionářů metropolitánských. Oba domy zapsal 18. ledna 1383 manželce své Anešce a synu Pavlovi; roku pak 1386 koupil nový dům na Pohořelci od zlatníka Dominika. I druzí jeho synové, Mikuláš, Václav a Jan připomínají se v Hradčanské zápisní knize několikráte co majitelé domů; tak n. p. koupili r. 1383 na Hradčanech dům od rytíře Petra ze Slivna, bratra známého kronikáře, kanovníka Beneše Krabice z Veitmile, a o dvě leta později jiný dům vedle Hradčanského kostela sv. Benedikta. Při r. 1386 připomíná se třetí dům těchto bratří na Pohořelci.

V našich pramenech naskytuje se stavitel Petr pod rozličnými jmeny: *Petrus (filius) Henrici Arleri de Polonia — Petrus dictus Parlerz — idoneus vir magister Petrus novae fabricae Pragensis ecclesiae, dictus de Gmynda — Petrus Parlerz — Petrus lapicida dictus perlerius — Petrus dictus parler — Petrus dictus parlerius — parlerz Petrus — Pessek dictus parlerz — magister Peter latomus seu magister novae fabricae — Petr kameník kostela Pražského — Petr de g—dia lapicida* a *Petrus de Gemund magister fabricae.* [2])

Jmena Arler, pod kterým Petr ve všech novějších spisech se uvádí, pokud nám známo, nikdy neužíval, ono vzato jest pouze od jeho živnosti a znamená parlíře (zednického políra, vlastně parlíra, od parler, parlare). Arler stojí pod poprsím v metropolitánském chrámě, jinde pokažené to slovo nikde nenacházíme; jinak čteme: *parlerius, perlerius, parler, parlerz,* aneb obdobné významy: *lapicida, lathomus, kameník.* I Petrův bratr Michal nazývá se na jednom místě *Michael lathomus* a na jiném *Michael parlerz*, a ze synů Petrových dává se Václavu a Janu příjmí *lathomus,* nikoli však Mikulášovi, který byl duchovním.

Ve čtvrtém roce po smrti předchůdce svého, slavného Avignonského stavitele Matěje z Arrasu, jenž od slavného položení prvního kamene, dne 21. listopadu 1344 až do své smrti 1352 byl dokonal část velkého kůru a některé kaple v ochoze kůrovém, roku tedy 1356 jal se mladý mistr Petr pokračovati v velkém díle stavby, tak skvěle započatém pod vrchní dohlídkou druhého dozorce stavby kostela Pražského, kanovníka Mikuláše Holubce, [3]) jenž roku 1355 zemřel. Mistr Petr přečkal po Holubci ještě dva dozorce stavby chrámové, horlivého kanovníka Beneše Krabici z Veitmile, zasloužilého též o dějepis český, jenž zemřel dne 27. července 1375, a Ondřeje Kotlíka, též kanovníka a spolu altaristu sv. Diviše v chrámě Pražském, zvěčnělého roku 1380 i dočkal se ještě čtvrtého dozorce, kanovníka a kapitolního děkana Václava z Radče.

Mistr Petr, jenž nebyl toliko velikým stavitelem, nýbrž, čehož by jediná tato socha svatováclavská dosvědčiti postačovala, i znamenitým sochařem, spojoval se skvělým nadáním též podivuhodnou pilnost, nebo hned v prvních letech své důležité činnosti co stavitel hlavního chrámu Pražského vedl i jiné znamenité stavby. Roku 1360, v měsíci únoru započal z rozkazu císaře Karla IV. stavbu velkého kůru v Kolíně nad Labem a dokonal ji za osm let tak, že dne 8. října 1368 již nový kůr kostela Kolínského vysvěcen

[2]) Jmena Petr z Brandye, z novějšího chybného nápisu českého v chrámě Kolínském neuvádíme ani, poněvadž povstalo pouze z nejapnosti buď čtení buď obnovení před několika lety.

[3]) První dozorce stavby chrámu toho, Bušek, syn Linhartův, arcijahen Kouřímský a kanovník Pražský, byl dvě leta před prvním stavitelem, mistrem Matějem, roku 1350 zemřel.

Wilhelm Kandler fecit. Aus der Kunst-Anstalt v. C. F. Merkel, Leipzig. A. Fesca sculp.

STARÁ PRAŽSKÁ BRÁNA A HLAVNÍ CHRÁM V SLANÉM. DAS ALTE PRAGER THOR UND DIE STADTKIRCHE ZU SCHLAN.

Vydáváno od kněhkupectví Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung
Kober & Markgraf
v Praze. in Prag.

byl Hynkem, biskupem Ladimunenským, řádu sv. Augustina. Do roku 1386 dovršil Petr stavení kůru hlavního chrámu Pražského a jal se právě hotoviti do něho sedadla ozdobná, v tétéž pak lhůtě dokončil i Karlův most v Praze přes řeku Vltavu a kůr všech Svatých na hradě Pražském. [4]) Den, kterého se položil poslední kámen kůru hlavního chrámu Pražského, byl 12. červenec 1385, a však ještě sedm let pracovalo se v huti kamenické o stavitelských ozdobách; mnohý kamenný podstavek oltářní, mnohé sedadlo, pomníky knížat a králů českých a poprsí na triforiu, díla to veleslavná, zhotovili dílem stavitel Petr sám, dílem příbuzenstvo jeho, dílem dělnictvo v jeho huti. O sv. Duše roku 1392 položil král Václav IV. sám první kámen velké lodi kostelní, zatím však stavělo se o lodi příčné a zajisté též o základech věži, vstupujicím do chrámu v pravé. Okolo roku 1396 zdá se, že mistr Petr s světem se rozžehnal, neboť v té době stal se stavitelem hlavního chrámu Pražského syn a žák jeho, Jan Parléř. A však další děje stavby té vypravovati bylo by alespoň v tomto článku od místa: dosti známo, že válkami husitskými přetržena a již za Sigmunda, pak zase Vladislava II. v ní opět a opět pokračováno, budiž nám toliko dovoleno podotknouti, čehož sobě posud asi málo kdo, jestli vůbec kdo, byl povšimnul, že totiž huť stavitelská i kamenická kostela Pražského se dochovala časů Ferdinandových a teprva přestala strašným požárem dne 2. června 1541. Čtemeť v souvěkém popisu dotčeného ohně doslovně takto: „A tak sumou ten hrad Pražský, počnouc od dolejší brány od černé věže, až k druhé bráně všecken shořal; mezi mosty na tu stranu k Hradčanům všecky věže, parkány i mostové též i brány do zámku, okolo bran pavlače, bašty a maršťale, dům vikářský, huť kamenická, při tom i hranice, na kteréž visal veliký nový zvon, a t.d.“. [5]) Sedm let na to přestala i huť kamenická u sv. Barbory na Horách Kutnách, z kteréž byla Pražská v poslední době se doplňovala. Mnoho tovaryšův z huti Kutnohorské povoláno též k vystavění shořalého hradu Pražského. A však čas již, bychom se navrátili k soše sv. Václava, znamenané znakem mistra Petra Parléře z Gmyndu!

Socha sv. Václava náleží k nejkrásnějším sochařským pracím našeho středověku. Jest přísně stylizovaná a při tom nevšední vnadnosti uspořádání a forem, i velmi poučlivá ku poznání brnění na koni čtrnáctého století. Svatý vévoda představen u velikosti skoro životní, mladistvá to postava vojína s dlouhými na čele i na šíji přistřiženými vlasy a plnými, z brady ve dvou kadeřích splývajícími vousy. Obličej trochu na levou stranu nakloněný, jeví se šlechetný a půvabný, předce však nikoli zženštilý. Pravice drží oštěp, s tělem téměř rovnoběžně, levice spočívá lehce na velkém štítu, dole zašpičatilém a znamenaném heraldickou podobou jednoduché staročeské orlice. Krsno (cotte) bez rukávů, napřed zašněrované, přiléhá těsně k štíhlému tělu, na krku a při šosu, vykrojenými ozdobami vyzírá drátová košile, která též celé rameno až k samé ruce pokrývá. Na prsou viděti dvojici stylisticky modellovaných ozdob, z nichž jindy až k pasu visely řetízky, připevněné k dýce a meči při samém pasu rytířském, který na kyčle přiléhá a uprostřed co hlavní okrasu jednoduchou

[4]) Za stavbu mistra Petra se též považuje znamenitý, směle klenutý chrám na Karlově.

[5]) Hajek: „O neštastné příhodě, kteráž se stala skrze oheň v Menším městě Pražském a na hradě sv. Václava i Hradčanech atd. leta MDXXXXI!“ Tisk Bartoloměje Netolického na Malé straně, 1541.

orlici staročeskou má. Nohy jsou docela v brnění, velké ostruhy s kolečkama jsou k nim připnuty. S beder splývá až na paty v jednoduchých záhybech hladký, trochu úzký plášť, jejž spojuje na prsou uzel s třepením, jehož šňury vycházejí ze dvou ozdobných sponek na plecích. Knížecí koruna kryje hlavu. Litovati jest velice, že překrásná tato socha v posledních letech valně utrpěla; pravá ruka s hořejší částí oštěpu a dýka na pravém boku jsou ulomeny, levice pak, hořejší část štítu a jilec meče jsou silně porouchány. Obraz náš však ukazuje znamenité toto dílo, jaké bylo bez těchto pohrom, pomocí staršího, věrného nákresu. Prohlídneme-li sochu sv. Václava, z tvrdého pískovce tak uměle vyrobenou, blíže, tuť shledáme stopy barev a pozlátka, kterými se původně skvěla. Vlasy a vousy byly žluté nebo světle hnědé, obličej zčernal následkem olova, bílé barvě inkarnátu druhdy přimíchaného. Barva krsna představovala zlatohlav, rytířský pas, šperky, zbraně, ostruhy i nakolenice byly barvy zlaté, drátová košile a ostatní zbroj barvy ocelové, vévodská koruna červená, s pozlacenou obručí i pozlaceným oblíkem, plášť barvy červené, podšívka pláště barvy zelené.

Zříceniny hradu Jenšteina.

Jmeno Jenštein zjevuje se teprvé v polovici čtrnáctého století; hrad i panská rodina byly toho jmena, neví se však, přešlo-li jmeno s hradu na pány aneb naopak. Doba, která se slohem v rozvalinách hradu Jenšteina jeví, souhlasí s časem, kdy se jmeno rodiny té vyskýtá.

Pánové z Jenšteina byly větví pánův z Vlašími a podrželi jich erb, dvě supí hlavy. Pavel z Vlašími, bratr ctihodného Pražského arcibiskupa, Jana Očka z Vlašími, začal se v polovici čtrnáctého století z Jencenšteina aneb z Jenšteina psáti, a synové jeho sdědili nové to jmeno; třetí bratr, Míchal z Vlašími, podržel a potomkům zůstavil otcovské příjmení z Vlašími. Pavel, první pán z Jencěnšteina čili z Jenšteina, zjevuje se roku 1360 co notár královské komory. Roku 1368 založil služby boží památní za svou sestru Kateřinu, svou choť Markétu, svého tchána Jenklína i za svého v Bologni pochovaného bratra Míchala z Vlašími. Sám byl už tenkrát velmi letitý muž, jehož bratr, arcibiskup Jan Očko, byl asi roku 1300 narozen, neboť při úmrtí svém, měsíce ledna 1380, počítal právě osmdesáte let. Pavel I. z Jenšteina, o němž listina od 11. února 1376 už co o zemřelém se zmiňuje, měl čtyři syny, Martina, Jana, Pavla a Václava; všickni byli příjmením z Jenšteina. Pavel II. stal se pokračovatelem rodiny, Jan a Václav oddali se stavu kněžskému. Jan dosáhl až důstojnosti Pražského arcibiskupa a patriarchy Alexandrinského, Václav byl kanovní-

kem Pražským a Vyšehradským, pak proboštem Pražského kostela sv. Apolináře.

Hrad Jenštein nebyl dlouho majetností rodiny téhož jmena, jež dosti mnoho statkův v Čechách měla. Už Pavel II. z Jenštein a sídlil obyčejně na Staré (u Kopidlna). Arcibiskup Jan ztrávil snad mladosť svou na otcovském zámku Jenšteině a po úmrti svého bratra Martina byl bez pochyby jakožto nejstarší majetníkem jeho. Neníť pravdě nepodobno, že Václav IV. ve svém známém sporu s tímto arcibiskupem, jemu hrad Jenštein rozbořiti anebo odňíti dal.

Jan z Jenšteina, ve svém mládí, bezpochyby pod dohledem svého ujce, arcibiskupa Jana Očka z Vlašími, nabyl dokonalé na onen čas vzdělanosti, horlivě čítal římské klassiky, kochal se v starých latinských básnících, a mezi prosaiky byl Valerius Maximus jeho miláčkem. Při tom byl živý světák, uměl kopím silně kláti a opéřený šíp na jisto odesýlati, nezamítal rozkoše u poháru a jiných radovánek, ano povýšen jsa roku 1376 na biskupský stolec Mišenský, zanášel se raději myslivostí nežli obřady církevními, a honil se raději po horách a lesích, než aby kostelní práh byl překročil.[1]) Dne 14. února r. 1380 zemřel jeho osmdesátiletý ujec, arcibiskup Pražský, a Jan z Jenšteina byl na jeho místo povolán. Bujný, světem se těšící arcibiskup byl docela vhod královskému rozkošníku Václavu IV., ovšem ne na dlouho, nebo zvláštní a neočekávaná s oním se přihodila změna. Morová nákaza, r. 1380 Čechy hubící, byla první příčinou, že nový arcibiskup na jiné myšlénky přišel, rozvážlivým a přesným se stal a k nábožnému modlení a kání odebral se do Roudnického kláštera augustinianův. Odřekl se posavadního živobytí, ano i místo klassikův obral sobě biblí, svaté otce a spisy ascetické, jež místo posavadního nářadí světského s sebou i na cesty do vozu brával a i při jetí čítal.[2]) I stalo se roku 1382, že arcibiskup Děvinský, Ludvík, za čas masopustní veselosti noc protancovav, a když náhlý pokřik, že hoří, vznikl, v pomatenosti z okna skočiv, vaz zlomil. Uslyšev o tom arcibiskup Pražský, poklekl a děkoval nebesům, že ho podobným způsobem nepotrestala, i znova oddal se velmi horlivě nejpřísnějšímu pokání. Brzo stal se z něho největší ascet a konečně docela visionář. Jeho životopisec, řeholník augustinianského kláštera v Roudnici, píše podivné věci o jeho zdrželivosti, mučení těla a zbožných vytrženostech arcibiskupových, jak stolní nářadí až do poslední stříbrné lžičky chudým rozdal,[3]) jak konečně tabuli svou až na slanečky, jen vodou vymočené, obmezil,[4]) jak často se i jídla a spaní odříkal, jak studenou kamennou podlahu za lože, biblí neb zcela kámen za podušku míval a největším mrazům, kaje se, trpělivě vzdoroval, jak se po ostrém trní válel, jak si na svých hradech Roudnickém a Helfenburském zvláštní komory pro

[1]) Etiam pontifex factus Misnensis ecclesiae, plus montes et nemora, quam sacrae ecclesiae limina excolebat (Vita Joannis de Jenczenstein etc. ex manuscripto Rokycanensi coaevo).

[2]) Lectioni quoque in cursu insistebat, nam quocunque necesse ei erat pergere, replebat currum libris, pro aliis vasis, quibus antea utebatur. (Vita Joannis a Jenczenstein.)

[3]) Poslední stříbrnou lžičku hodil jednou do hrnku s pokrmem pro chudé (in vas, quo prebenda colligitur), a kdo z chudých si ji vyloví, buďiž jeho.

[4]) — nec phasianos nec perdices, nec caetera hujusmodi, nec jejunus lucios praetiosioresque piscium que species sumebat, sed utebatur quam maxime halecibus eliquatis tantum, quod saporem perdere videbantur. (Vita Joannis a Jenczenstein.)

pokání a oratoria, těsným se podobající žalářům, vystavěti dal. V mučení těla svého pořád pokračoval, posléze, na své cestě do Říma, roku 1390, již na koni vykonal, oblékl nohavice, v nitru pichláky opatřené na způsob cilicia. [5]) U vytržení býval nejvíc při oltáři, často u prostřed obřadování aneb u přijímání. Ačkoliv Jan z Jenšteina po svém obrácení světa utíkal, samoty hledal a asceticky se mučil, nicméně předce nezapomínal na své arcibiskupské povinnosti, ano důrazně stavěl se světské moci na odpor, všelikých práv stavu svého háje. Svou ascetikou vzdálil se od hodů Václava IV, i brzo vzniklo jakési napnutí mezi nima, pak nastaly opravdové roztržky a už v listopadu 1383 přišlo to k veřejnému sporu. Arcibiskup považoval stavení jezu na Labi, od královského maršálka Čucha z Zásady podniknuté, za sáhání na svá práva a nechtěl toho trpěti, ba vyslal lid svůj ozbrojený, aby započatou stavbu rozbořil. Maršálek žaloval to králi, jenž arcibiskupa ke dni prvního listopadu 1383 na Karlův Týn si pozval. Arcibiskup přišel, a však zpěčoval se, dosti učiniti pánu z Zásady, jak toho Václav IV. žádal. Nad tím rozhněván podržel král arcibiskupa několik dní na hradě a dal mezi tím statky jeho drancovati. Bylof dosti lupu žádostivých, než aby pěkné příležitosti nebyli užili. Tenkrát byl snad i na hrad Jenštein útok učiněn, ano byl snad při této příležitosti arcibiskupovi docela odňat, aspoň nenalézáme ho později mezi statky rodiny z Jenšteina. Další spor tento mezi žezlem a berlou v Čechách jest známá, důležitá doba v dějepise země, ukončilť se hádkou o volení opata Kladrubského, mučením arcibiskupova officiala Mikuláše Puchníka, utopením generalního vikáře Johánka z Pomuk a po zdánlivém smíření pak útěkem arcibiskupa do Říma, kde nadarmo usiloval pohnouti papeže k rozhodným krokům proti českému králi. Z Říma poděkoval se z důstojnosti své r. 1396. Nástupce v arcibiskupství Pražském, Olbram ze Škvorce, jeho vlastní sestřenec, slíbil mu roční plat posýlati, ten však brzo se stenčil a konečně ani nepřicházel, tak že Jan z Jenšteina, jenž titul patriarchy Alexandrinského obdržel, r. 1400 v skutečné chudobě v Římě zemřel, kdež pochován v kostele sv. Praxeda.

Pavel II z Jenšteina na Staré žil ještě roku 1414, a však už r. 1415 byl syn jeho Jan pánem na Staré. Tento, nepanovav na Jenšteině zajisté nikdy, psal se z Jenšteina a Staré, později také z Jenšteina a z Humpolce, a zůstavil pět synův: Jana, Jindřicha, Pavla, Čeňka a Václava. Zase byl Pavel pokračovatelem rodu: totiž Pavel III z Jenšteina, jenž r. 1489 co královský relator při dskách dvorských úřadoval a také ze Skály se psal. V tituláři na rok 1534 uvádějí se mezi tehdá žijícími členy stavu panského ještě dva páni z Jenšteina: Jan a Jiří Skalští z Jenšteina, a však původní rodina z Vlašími udržela se mnohem déle, až do minulého století, neboť ještě roku 1736 žil Maximilian Arnošt hrabě z Vlašími, pán na Jamnici, Vrchní Kornici a jiných statcích na Moravě, císařský skutečný tajný rada a komoří, jenž ještě pečetil původním znakem starých pánů Vlašímských.

Od roku 1414 až do 1419 náležel Jenštein bohatému a váženému Pražskému měšťanovi Jindřichu z Cách, v listinách toho času pod jmenem „Henricus de Aquisgrano“ a „Henricus de Ach, residens in Jenstein“ se vyskytujícímu, témuž, jehož Sigmund r. 1419 co svého jednatele do německé říše byl odeslal. Palacký jest toho

[5]) Hoc etiam anno jubilei, anno videlicet MCCC nonagesimo, ciliciniis femoralibus cinctus equester sanctorum apostolorum limina visitavit. (Vita Joannis a Jenczenstein.)

domnění, že velký vůdce Táboritův Prokop Holý sestřencem byl tohoto pána na Jensteině, od něho za vlastního přijat, vychován a na cestách ve Francouzích, Španělích, ve Vlaších a Palestině vzdělán. Za čas husitských válek opouští nás stopa v dějepise Jensteina a teprvé r. 1431 můžeme zas na ni nastoupiti; tenkrát a ještě r. 1443 byl seděním na Jensteině Aleš Škopek z Dubé.

Okolo r. 1448 vidíme rytíře Jana z Lělic majetníkem Jensteina, několik let později vládyku Jana Zachariáše z Plotiště, jenž hrad tento i s dvorem a vesnicí Lemusy za dluh rytíři Václavu Bechyni postoupil. S něho přešel s příslušenstvím na Jana Listoborského z Chlumu, jenž jej dne 16. května 1526 za 800 kop Pražských grošův Janu Hrušovskému z Hrušova prodal. Rychleji a rychleji přecházel Jenštein z ruky do ruky. Rodina Hrušovských prodala hrad a ves Jenštein r. 1539 Mikuláši Rendlovi z Oušavy, jenž jej toliko tři leta udržeti v stavu byl a r. 1542 usedlosť tu za dluh 1250 ſſ. nejvyššímu písaři zemskému Hynkovi Krabici z Veitmile postoupiti musil; tento však prodal Jenštein ještě téhož roku 1542 bratřím Václavu a Mikuláši Hřanům z Harasova. Když oba ti bratří po smrti svého otce Adama r. 1544 o statky se dělili, byla Jensteinská část: zámek Jenštein, ves téhož jmena, tvrz Vostrov, tvrzka a ves Šestájovice a vsi Radonice a Křivenice. Hřanové k bohatším rytířským rodinám českým náležející, byli po dosti drahná léta sezením na Jensteině.

Za Matyáše nalézáme Ehrenfrieda z Berbisdorfu jakožto pána na Jensteině. Roku 1609 bydlel Ehrenfried z Berbisdorfu v oboře pod horou Kunětickou, bez pochyby jakožto úředník královský. Téhož pak roku v první neděli po sv. Trojici stalo se, že byv s Scipionem della Grangia, dozorcem stád J. M. na panství Pardubském, jeho bratrem Jakubem a jistým Konstantinem, Francouzem, hostem u místohejtmana Pardubského, tu po obědě byl na kamenném mostě předhořejšího zámku Pardubského od Konstantina přepaden. Nastala na místě krvavá rvačka, Scipio a Jakub della Grangia pomáhali Francouzovi, avšak Ehrenfried z Berbisdorfu, Francouzem škodně poraněn, popadl dlouhou ručnici, kterou nějaký pacholek právě při ruce měl, a prostřelil Francouze, jenž na místě neumřel, než teprva druhý den. Umíraje poslal Konstantin bratry della Grangia k Ehrenfriedovi z Berbisdorfu, že ho prosí „aby mu, co jest koli proti němu učinil, odpustil, nebo že se vyznává, že jest mu křivdu učinil a, co se jemu stalo, Ehrenfriedovi že učiniti chtěl, pročež že jemu to z duše odpouští.“ Co horlivý protestant zúčastnil se Ehrenfried z Berbisdorfu v nepokojích v Čechách v první řadě. Při vyhazování z okna dne 23. května 1618 byl osobně činný. Tajemník Filip Fabricius Platter, za oběma královskými místodržiteli oknem do zámeckého příkopu hozený, vypravuje v listě od 16. června 1618 onu událosť a píše mezi jiným také o svém vlastním osudu: „A nejvíce jsem při tom fedruňku pana Smiřického užil, od něhož jsem i dříve na všelijaký způsob dosti byl sužován. Ehrenfried z Berbisdorfu byl můj nejčelnější exekutor, jenž i dříve mých vlasův na hlavě a ve vousech strpěti nemohl. [7])“ Ehrenfried z Berbisdorfu vedl

[6]) Dějiny národu českého. D. III. Č. 2. str. 33.

[7]) Listiny, toho se týkající, jsou ve dvorských lenních deskách a v k. zemských deskách v Praze.

[8]) „Und habe meistentheils des Herrn Smiřicky Beförderung genossen, von dem ich auch vorher auf allerlei Manier genugsam tribulirt worden. Ehrenfried von Berbisdorf ist mein führnehmster Executor gewesen, welcher auch vorher meine Haare am Kopf und Bart nicht leiden können.“

prápor pěších v stavovském vojště a jakožto stavovský komisař z rytířstva byl osobně přítomen obléhání Plzně. Po bitvě na Bílé Hoře utekl z Čech a ani na opětné vyzývání knížete Karla z Lichtensteina se nedostavil. Dům jeho v Tejnském dvoře v Praze a jeho statky Jenštein a Sluhy byly skonfiskovány. Dům koupil Pavel Michna z Vacinova, statky oba daroval císař Ferdinand II. dne 27. března 1621 jezovitské kolleji v Praze co náhradu za škodu, již bylo stavovské vojsko na jezovitských statcích Kopanině a Bernarticích učinilo. Brzo prodali jezovité Sluhy Jiřímu Beníku z Petersdorfu a roku 1624 postoupili Jenštein za přiměřenou náhradu zase Ferdinandu II. Od r. 1624 jest Jenštein s komorním panstvím Brandejským spojen.

Kdy Jenštein zanikl, nelze určitě říci; nepochybně v třicetileté válce, při jejíž začátku ještě Ehrenfried z Berbisdorfu na hradě bydlil. Professor A. G. Meissner, jenž ve svých „Historisch-malerische Darstellungen aus Böhmen“ (v Praze u Calve 1798) místnosti Jenšteina zvláštní pozornost věnoval, vyslovuje náhled pravdě velmi podobný, že Bannerovo švédské vojsko r. 1640 na zpátečním pochodě ze sousedního města Brandejsa, jež spálilo a jehož královský zámek v popel obrátiti zamýšlelo, i Jenštein v říceniny změnilo. Švédové, jak známo, panovali tenkrát z Brandejsa dosti dlouho nade vším okolím, a bez pochyby obsadili též i zámek Jenštein. „Patrně,“ — píše A. G. Meissner, — „vidíme posud na věži, že ne obléháním z venčí, ale že požárem v nitru v nynější stav přišla, a švédské zákopy Bannera, jak se jisté ví, za Vinořskou bažantnicí k ochraně švédského vojska založené, udělují domněnce té větší ještě pravdě podobnosť.“

První pohled na polohu a způsob upevnění Jenšteina zavedl by snadno k tomu, abychom jej za z nejstarších v zemi považovali, a však ukazují všecky části stavby, ježto ještě poznati lze, se vší určitostí na polovici, nejvýš na první polovici čtrnáctého století. Stanovisko hradu jest docela nízká pískovcová vysočina nedaleko silnice od Prahy k Brandejsu na rovině. K severu jest do pískovce vytesán příkop a z části vyzděn, k východu a západu prostíraly se veliké, nyní skoro docela vypuštěné a v luka změněné rybníky, k jihu bylo podhradí, nyní chudobná vesnička, jež jmeno městyse má; okolo ní šla v půlměsíci nyní v rumech ležící zeď. Dle objemu byl hrad malý, a však vysoký, pevný a hrdě vystavený. V říceninách jest několik chatrčí vtěsnáno, jež byly patrně stavivem z pobořených zdí se opatřily a tím způsobily, že někdejšího základního obrysu naprosto poznati nelze. Víc než zbraní nepřátelskou pomohlo se zkáze Jenšteina tím, že se, po spojení s Brandejsem, okolním obyvatelům povolilo, v pustém hradě podle vůle řáditi; i mámeť nyní před sebou směs rumu, nad čímž mocná věže co poslední nepřemožený svědek někdejší nádhery strmí, věže okrouhlá, čtrnáct sáhův vysoká, z velikých pěkně tesaných čtverců vyzděná. Některé z těchto čtverců jsou ještě routovitě přitesány. Skoro až do polovice obkličovala ji někdy, nyní větším dílem rozpadlá věžní bašta či tak zvaná „košile“ v klínovité formě. Gothická okna se zbytky ozdob v rázných tazích a zbytky arkéřův i komínův vlaských zachovaly se ve věži. Má tři vysoká klenutí, z nichž nejdolejší po rozpadnutí hradu do tří bídných nízkých poschodí se rozdělilo, kdež před několika ještě lety stará žebračka přebývala. Do prvního vysokého klenutí možná se jen po žebříce dostati, odtud vedou podrcené točité schody dále nahoru. Všude říceniny a rum, nejvíce

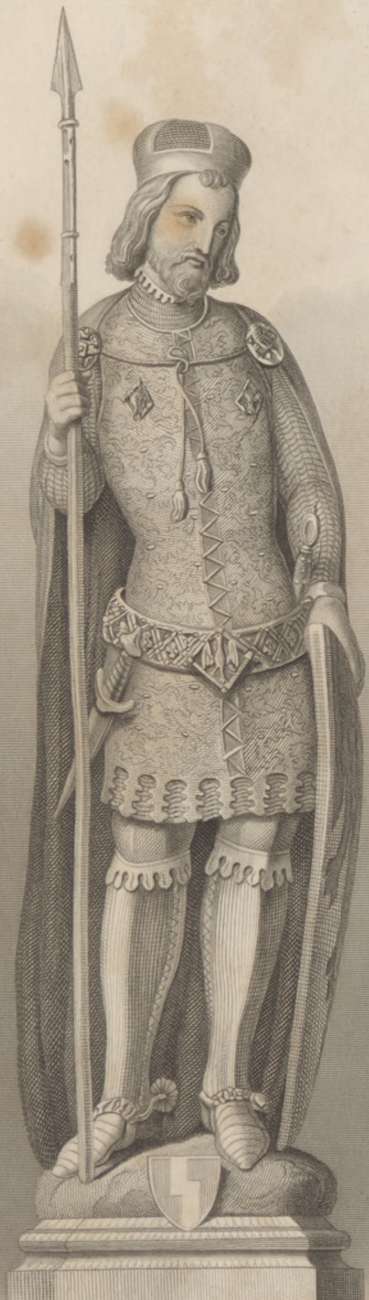
ze spadlého, někdy zděného krovu pocházející. Krovu toho bylo ještě před šedesáti lety as do polovice, tak že se forma jeho mohla ještě poznati, teď z něho málo zbylo a co rok svalují se kusy zdí, zatím co jádro věže posud povětrnosti vzdoruje; i byl by už tedy čas, aby se pro její zachování něco učinilo.

Zanímavé popsání, jak to před šedesáti lety ve věži Jenšteinské vypadalo, podal nám A. G. Meissner roku 1798 ve svých historicko-malebných popisech země české: „Když jsem teprva před několika měsíci,“ — píše Meissner r. 1798, — „abych hrad Jenštein lépe obezřel, se silnice tam si byl zašel, nemálo jsem žasnul, vida, že všechen někdejší hradní příkop chatrčemi pokryt jest, ježto dílem k zámecké, napolo stojící zdi přiléhaly; žasnul jsem ale ještě víc, shledav ve věži samé, že v třikráte nad sebou vystavených, nelze říci pokojích, ale úzkých, sotva na sáh vysokých klecech čtyři rodiny bydlily. K nejhořejší vedly schody z venčí, z úzkých, napolo zpukřelých prken zhotovené a nad dosti hroznou propastí se vznášející, a obyvatelé dolů a vzhůru jdouce, nalézali se vždy patrně v nebezpečí života. Obyčejně bydlívaly tam snad jenom tři rodiny. Právě tenkrát posavadní majetník nejhořejšího obydlí prodal je za deset zlatých jinému nádenníkovi, ženu a děti majícímu, a jen si vymínil, aby prozatím na krátký čas tam ho nechali. V prostoru tedy as dvanáct neb třináct stop ve čtverci bydlely tři dospělé osoby a čtyři děti. Spávali nad podrcenými schody na místě, kam vylezti mně a mému průvodci po mysli nebylo. Když jsem k novému majetníku s podivením se vyjádřil, jak se zde zakoupiti mohl? odpověděl mi prostě a ne bez významu: „Inu, pane, přec máme něco svého!“ S rovnou skoro dobromyslností vypravovala nám v prostřední komnatě nadenníkova žena, že se tu narodila, vdala a matkou dvou ještě žijících dětí stala. Když se jí můj průvodčí byl tázal, nebojí-li se tu strašidel? odpověděla velmi prostosrdečně: „Já, chvála Bohu, už ne! ale můj otec slyšel jako hoch jednou na květnou neděli nahoře ve věži zvoniti.“ Rozloučili jsme se s ní, přejíce jí, aby ničehož podobného neslyšela. Nemohl jsem však utajiti v sobě slov: „Bože, což nemají v této krásné, šíré a úrodné zemi lidé dosti místa, vedle sebe přebývati, že tu nad sebou hnízdí!“

Hlavní chrám a bývalá Pražská brána v Slaném.

Lysý a nepatrný byl by zajisté první dojem vstupujícího od strany Pražské do starožitného města Slaného od té doby, co nestojí více slavná někdy „hradská brána“ se svou mohútnou baštou, kdyby právě u někdejších zdí městských nevyhoroval hlavní chrám sv. Gottharda, imposantní to stavba gothická, sestávající z vysoké dlouhé lodi, vysokého kůru a dvou nízkých lodí postranních, ukazujících výstavností svou na druhou polovici čtrnáctého nebo na první léta patnáctého století. Ve vysokých oknech kůru, do špičatého oblouku klenutých, jeví se posud bohatá ozdoba původní, ze záporných pilířů stavby kůrové kvetou, bez oblouků spojujících s hlavní zdí, štíhlé a spanilé fiály. Na jednom pilíři pozorovati jest poprsí kamenné angela v životní as velkosti, závitek rozvinujícího, z kterého však déšť a pokaza času nápis bývalý až na některé nesouvislé stopy liter setřely. Původně zdá se, že bylo při kostele tom počítáno na dvě věže, avšak jedna toliko stojí, v hlavní loď tlačící, nedokonaná a přestavená, ne mnoho vyšší klenutí kostelního. Má krov vysoký, špičatý, s rohovými vížkami. Mocní pilířové přiléhají k ní; stalit se potřebnými po pohromách válek husitských.

Za těch město Slané mnoho utrpělo. Již v květnu 1420 Vilém Zajíc z Hasenburka s vojskem královským horu nad Slaným obsadil a velikou škodu činil městu, tenkráte už horlivě husitskému, až se podvodem a zrádou Slaného zmocnil. Od měsíce března 1421 s Pražany osudem válečným spojeni viděli Slánští dne 31. března 1425 vojsko Táborské a sirotčí nepřátelské, spolu s vojsky Žateckými a Lounským před hradbami svými, a hlavní chrám, zvláště pak věže kostelní staly se tenkráte stanoviskem a útočištěm obhajců města těžce sklíčeného. V čele výpravy proti Slanému byli tři přední vojevůdcové: Jan Hvězda z Vicemilic, vůbec Bzdinka nazvaný, Jan Roháč z Dubé a Bohuslav z Švamberka. V městě bylo posádkou něco Pražanův a služebnictvo Hynka Kolšteinského z Valdšteina, hejtmana městského. Nepřátelé pokusili se o první útok již 31. března v noci na květnou neděli, přistavivše žebříky ke zděm městským, chtěli je ztéci, ale obležení odehnali je ode zdí i od žebříkův, pobivše jich, počet nemalý. Dne 5. dubna, právě na zelený čtvrtek obehnali celé město, ale teprva 17. dubna stal se hlavní útok rozhodný Táborův a sirotkův k městu, o němž ve starých letopisech českých takto se píše: „V kterémžto městě panoši páně Hynkovi z Valdšteina a jiní statečně sú se bránili, a potom lstivě skrze zradu některých měšťan na nich dobyto jest. Potom lid v něm mnohý zbivše, panoše na zvonici zapálivše, rychtáře a konšely a mnohé měšťany v masných krámích spálivše a statky jim pobravše, všecko město z kořen vypálili sú; a ty věci staly sú se v úterý po provodě. V kterémžto městě Slaném zabit jest osvícený kněz a slovútný kazatel Křistan s knězem Václavem ze Zvikovce, tředuíkem, kteráž obadva rozdávali sú pod

Jos. Hellich fecit. Aus der Kunst-Anstalt v. C.F. Merckel, Leipzig.

Sv. Václav,
socha v hlavním chrámě Pražském.

St. Wenzel,
Statue im Dom zu Prag.

Vydáváno od knihkupectví — Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung
Kober & Markgraf
v Praze. — in Prag.

Jos. Hellich fecit. Aus der Kunst Anstalt v. C. F. Merckel, Leipzig.

MATKA BOŽÍ VYSEBRODSKÁ. MADONNA ZU HOHENFURT.

Vydáváno od knihkupectví Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung
Kober & Markgraf
v Praze. in Prag.

dvojí způsobú tělo a krev pána Ježíše, a slovútní panoši Jan Srsa jednooký, Petr Kamenec, Zdeněk Haramule a jiných mnoho jest zbito.[1]).

Bývalý hřbitov, jenž se za kostelem rozprostírá, byl tehdá hojně omrven krví zabitých a popelem upálených; dle svého položení musil býti podstatným stanoviskem hrdinských obhájců. Nyní jest hřbitov ten pustý a ze starých náhrobků zachovalo se jen několik. Na jednom mramoru spatřuje se èrb, ve štítu majíc v pravo kráčejicího kohouta pod turnajovou přilbicí, z které mužská hlava vyniká, a čte se nápis:

„Vrozeným: panv . Fri-
drichowi . z ssimberka . ma-
zielv . milemv . a ianowi z ssim-
berka . synv . svemv: anna . no-
wodomska . toto . epitaphium
z lasky . na pamatku gych . s
mystrem . erhartem . manže-
lem . swym . postaviti . dala
letha panie M.D.LXXXIII.
mense martio."

Jiný pamětihodnější pomník jest rezem i jinou nehodou porouchaná tabule měděná, kterou věnoval Havel Ter (Terrigena), děkan Mladoboleslavský, roku 1601 svému zvěčnělému otci, Slanskému měšťanovi Vavřinci Terovi, matce své Anně a svým zesnulým bratřím i sestrám, které všecky byl přečkal, jsa z dvanácti dětí poslední.[2]) Ačkoliv Havel Ter sám latině veršoval a některé své verše uveřejnil, předce nejsou latinská disticha tohoto pomníku od něho, nýbrž od přítele jeho, jenž se v nich jmenuje Krištof Mathebävus.[3])

Na věži kostelní se několik pamětihodných, od Pražských zvonařských mistrů Jiřího Konváře, Bartoloměje a Stanislava litých zvonů nachází. Velký zvon, ozdobený chiffrou krále Vladislava Druhého, sluje Gotthard; nápis jeho nese rok 1494 a udává jmeno mistra Jiřího Konváře (Georgius canulator); druhý a třetí zvon (Vojtěch a Dominik) dle napisů svých lity jsou od jednoho mistra, totiž Bartoloměje na Novém městě Pražském, onen roku 1508, tento 1521; nápis čtvrtého zvonu (umíráčka) udává rok 1515 a jmenuje mistra Stanislava.

Než do chrámu vstoupíme, rozhlédneme se alespoň poněkud v jeho dějinách. Hlavní chrám sv. Gottharda v městě Slaném v nejstarší době náležel jako proboštský k benediktinskému klášteru Ostrovskému. Ještě roku 1390 uvádí se jistý Theodoricus co probošt Slanský, a roku 1405 jistý benediktin Oldřich co též takový. „Ulricus, profes-

[1]) Dle Palackého z celého města jen as 200 osob do vazby vzato, ostatní nejvíce utraceni.

[2]) Nápis dí o Vavřinci, pak o Havlovi Terovi:

„Ille animi purus, vitaeque exemplar honestae
Et caelum, et patriam prole beavit humum,
Nam duodena una suscepit pignora costa,
Dena mares, sexus bina minoris erant.
Quos cum diversis mors dira necarit in aeris,
Illos das patriis vivere Galle foris.
Aenea struxisti vivus monumenta sepultis
Ut Tuus in manes fervidus exstet amor.

[3]) Konec nápisu zní:

Galle, memor lethi, fratrum charique parentis
Erigis in laudes haec pia scripta Tuas.
Arcades armenti pastorem Pana colebant:
Te pastorem animae Bolesilava colit.
Ipse ego, qui fratrum descripsi fata Tuorum,
Christophorus merito Te Mathebaevus amo."

sus monasterii in Insula Ordinis S. Benedicti, praepositus et plebanus in Slana." Tenkráte bylo šest vikářů u Slanského hlavního chrámu, a onen probošt Oldřich učinil roku 1405 základ ještě pro dva kaplany a tři kleriky, kterým k výživě dvě kopy ročních důchodů a vinici s tou výminkou daroval, aby z ní každoročně sud vína Ostrovskému klášteru odváděli. V husitských válkách chrám mnoho škody utrpěl. Hned na počátku bouřek husitských byl, roku 1419, probošt řádu benediktinského ze Slaného vypuzen. Druhého pak roku, když se město 25. května 1420 Vilému Zajícovi bylo vzdalo a císař Sigmund se dvorem se tu zastavil, dali papežský legat Fernand (ne Jan Dominici, jak někteří tvrdili) a Pražský arcibiskup Kunrad, přijevše tehdá do Slaného, veřejně zkaziti vše, co k obřadu pod obojí se vztahovalo, ale i kněze jednoho i laika pro kalich co kacíře upáliti. Služby boží pak po celých dvě stě let pod obojí konány byly. Ku konci šestnáctého století byl kostel opraven a vysoký kůr malbami ozdoben pomocí purkrabat z Donína, blíže města usedlých.

V řadě děkanův pod obojí při hlavním chrámě města Slaného vyskytuje se čtvero mužův zvláště učených a o národní písemnictví zasloužilých, totiž mistrové Vavřinec Leander Rvačovský, rodič z města Roudnice nad Labem, Jiří Tesák Mošovský, Kašpar Artopäus Pardubický a Jan Koupil Týnecký. Nejznamenitější z nich byl zajisté Rvačovský, jehož první tištěný spis vyšel nákladem města Roudnice roku 1577 u Bedřicha Milichthalera v Olomouci pod titulem: „Knížka zlatá, v nížto předkládá se člověku křesťanskému, jakouby zbraní měl se hotoviti proti nepříteli ďáblu." Hlavní jeho dílo jest silný kvartant, roku 1580 u Jiřího Melantricha vytištěný s několika dřevotisky, totiž: „Masopust, či kniha o uvedení v pravou a bohumilou pobožnost skrze kratochvilné o dvanácti synech masopustových rozjímání." Rvačovského „masopust" byl svého času spis vysoce vážený a posud zajímá velice nejen jazykem svým, nýbrž i obsahem z ohledu na dějepis mravů. Spisovatel praví v připisu Václavovi purkraběti z Donína a na Bílém Oujezdci (nynějším to Šternberku[4]) u Slaného), že před lety, byv farářem v Budějovicích Moravských, z příčin některých toho času masopustních rozpustilostí od dobrých přátel požádán byl, aby něco o masopustě sepsal. Jedná o masopustu začátku, vyznamenání, moci a dvanácti synech, již jsou: soběhrd, lakomec, nádherný, ožralec, vzteklík, pochlebník, závistník, klevetník, všetyčka, lenoch, darmotlach a lhář, potom o soudu masopustu s postem a výpovědi mezi nimi, totiž aby se masopust hned od outerka po neděli Quinquagesima až do radostného hodu vzkříšení nedal viděti a jako vypověděnec mezi Turky a pohany bydlel, naposledy o pohřbu masopustu. Na poslední stránce masopustu nachází se podobizna Rvačovského, tehdá muže pětapadesátiletého, v rázovitém dřevotisku.[5]) Roku 1585 vyšel v Praze u Jiřího Nigrina: „Vyklad modlitby Páně velmi utěšený" od Rvačovského, s předmluvou učeného Petra Kodicilla z Tulechova. — Počet spisů Jiřího Tesáka, v letech 1601 až 1618 tiskem vydaných, převyšuje třidcet, avšak polovice

[4]) Jsou to nynější lázně Šternberské. Nové jmeno Šternberk obdržel Bílý Oujezd uprostřed sedmnáctého století od Bernarda Ignáce hraběte z Martinic, nejvyššího purkraběte, ke cti manželky jeho, hraběnky Polyxeny, rozené z Šternberka.

[5]) Rvačovský vyobrazen v oděvu kněžském, jak vykládá při stole stoje nějakou knihu. Hlava jeho jest rázovitá, vlasů má na mále, brada jest dlouhá. Okolo obrazu nápis: „Sacerdos. Laurentius. Leander. Rwaczovinus. aetatis. suae. anno. 55." a dole letopis 1580.

jich se snad ani nedochovala do našich dnů a neznáme než titule jejich z indexu. Jsou nejvíce obsahu bohosloveckého, mezi nimiž i duchovní písně a tenorové i antifony. Poslední známé dílo Tesákovo jest z roku 1618. kázaní při pohřbu Sigmunda Smiřického z Smiřic. Jiří Tesák, nebo, jak se obyčejně psával, Tesacius byl dříve kazatelem u sv. Haštala a sv. kříže v Starém městě Pražském, pak farářem osady Matky Boží nad Louží tamtéž, potom děkanem v Českém Brodě a v Slaném, odkudž roku 1604 povýšen za arciděkana Královéhradeckého. Před námi leží kniha, až posud málo známá, kterou Jiřímu Tesákovi, když se ze Slaného r. 1604 do Hradce odebíral, přátelé a ctitelé věnovali: „Reverendo et clarissimo viro Dno Georgio Tesacio Mosoviensi, a Decanatu Slanensi ad Archidiaconatum Reginaehradecensem proficiscenti 18. Oct. 1604 honoris et boni ominis nomine — amici scribebant. (Excudebat Daniel Sedesanus Pragae.)“ Na slovo vzatý mistr Jan Kampanus z Vodňan, věhlasný básník Pavel z Jisbice, Klingerius z Liběc, Mag. Fabian Ripanus, věhlasný mistr Vavřinec Benedikt z Nudožer, Jan Černovický, měštěnín Starého města, Jiří Nigrin Litomyšlský, Václav Rokycanský (z Kouřímí), Martinus Rhacopaeus Vodňanský a Jiřího syn Adam Tesák Brodský[6]) k této knížce básněmi latinskými přispěli. Z jedné básně Pavla Jisbice vysvítá, že se učenému Tesákovi ani v Českém Brodě, ani ve Slaném nelíbilo.

„Quum nec Broda tibi placuit nec Slana Georgi,
Hradecium poterit forte placere tibi,
Pulcer ocellus enim regni est sidusque Boemiae
Hradecium, Čechici viva medulla soli.“

A však i v Hradci neměl dlouhého trvání; odebralť se Jiří Tesák brzo na děkanství Kouřímské a byl od roku 1609 též členem konsistoře pod obojí. — Kašpar Artopäus Pardubický zastával děkanství Slanské mezi lety 1610 a 1620. První jeho kniha, roku 1610 vytištěná, byla „Sinopsis ps. 22. o Krista pána snížení a v ouřadě messiášském povýšení při památce umučení a z mrtvých vstání.“ Roku 1612 vydal spis pod názvem „Parallelismus“ totiž: srovnání Eliáše proroka s mistrem Janem z Husince, jehož druhé vydání vyšlo roku 1620. — Artopaeův nástupce, Jan Koupil, byl dříve učitelem v Lounech a v Brodě Českém, stal se okolo roku 1619 farářem Staňkovským a roku 1620 povýšen na děkanství v Slaném, kdež ho zastihly následky bitvy na Bílé Hoře. Roku 1619 byl v Praze u Matěje Pardubského vydal „Posilu v stálé trpělivosti“ a ještě roku 1621 tiskem Daniela z Karlsperku v Praze knihu „o pravém ukřižovaného Krista vyznání.“ Když první výprava protireformace s Jiříkem Michnou z Vacinova do Slaného vtrhla, stál děkan Koupil právě před oltářem hlavního chrámu a vykládal evangelium; tu však mu Michna kordem bibli z rukou vyrazil. Co vězen byl z kostela odveden a na přímluvu některých pobožných matron do vyhnanství propuštěn. Odebral se do saského rudohoří, kde ve třech potom letech na morní bolest umřel. U vyhnanství sepsal knihy „de apostasia“ a „o modle světa,“ kte-

[6]) Jiřího Tesáka syn, Adam Tesák Brodský, jenž se roku 1601 bakalářem na vysokých školách Pražských stal a školu Kouřímskou do roka 1603, pak školu u sv. Havla v Praze v letech 1603—1605 řídil, byl též spisovatelem českým. Roku 1604 vyšlo od něho z tiskárny Šumanovy v Praze veršem osmisyllabným česká: „komedie z knihy zákona Božího, jenž slove Ruth, sebraná,“ úředníkům a sousedům záduší kostela sv. Havla v Starém městě Pražském připsaná.

réž k vytisknutí přišly. Starý pramen píše o Janu Koupilovi: „Vypravoval před smrtí svou přátelům sen svůj, v němž se mu zdálo, že byl v nějaké znamenité bibliothece, kterouž prohlédaje našel knížku, jejíž titul latinskými zlatými literami byl takový: „Spravedlivé jest, aby spravedliví byli mordováni, potom korunováni." Kteroužto knížku když zamilovav, aby v příhodném čase čísti mohl, pod levé paždí sobě ji vložil, procítiv hned, pod týmž paždím místo knihy hlízu našel, od kteréž na čtvrtý den umřel."

Obyvatelstvo Slanské bylo však teprva roku 1626 k náboženství katholickému přivedeno horlivým působením Jaroslava Bořity z Martinic a na Smečně, jemuž královské město Slaný od císaře v moc dáno bylo, a hejtmana jeho, Mikuláše Hanžburského.

Již od počátku XVI. století až do času císaře Josefa II. byl při Slanském chrámě sbor literátů, kteří něco polí a luk měli. R. 1531 odkázal jim Slanský farář Jiřík z Vysokého louku u Ovčar, zlatý kalich, skvostnou na přijímání lžičku a pěkný missál. Za tento kalich obdržel r. 1783 tehdejší děkan tolik peněz, že za ně velké kostelní varhany zakoupiti mohl. R. 1636 dostali literati od hraběte Jaroslava Bořity z Martinic propadlé grunty vypovězence Jana Veselského.

Roku 1782 byl hlavní chrám Slanský obnoven, jak Schaller dí „nach dem heutigen Geschmack," což tolik asi znamená co „nešetrně."

Hlavní vchod do chrámu vyniká dveřmi velmi uměle v slohu čistém, gothickém řezanými, patřícími k nejkrásnějším toho druhu památkám ve vlasti. Vnitřek chrámu jest zajímavý, utrpěl však rozličnou novotou. Střední loď má klenbu velmi jednoduchou, však ušlechtilou, ozdobenou růžemi a výpustky hrubě řezanými, z nichž některé představují mužské a ženské hlavy. Lodi postranní jsou mnohem nižší a chudší. Kůr jest pěkně klenut a pomalován starými neslavnými fresky, dílem i barevným potřením zohaven. Na klenbě jeho nachází se několik znaků: císařský orel, štít města Slaného a dva Donínské erby s podpisem: „OTTO, PURGHRABIE Z DONINA" a „WLADISLAW PURGHRABIE Z DONINA." Zvláštního povšimnutí hodna jest prostřední růže v presbyteriu; jestiť to z modrého pole vynikající plastická hlava spasitelova, živé, začervenalé barvitosti, zlatých kadeří, avšak s černými vousisky a též takovou bradou.

Z oltářů a obrazů, jichžto hojnost, nezasluhuje ani jeden podotknutí, jsouť, dle Schallera, „nach dem heutigen Geschmack." Na jeden obraz byl jsem pozorným učiněn, jakožto na hlavní některdejšího kostela pod obojí, které udání se však hned na první pohled nepravdivým býti ukazuje, neb špatná tato malba sotva sto let stará. Z náhrobků, dílem nepatrných, dílem až k nečetlosti už vyšlapaných zajímá snad jediný mramorový, v levé lodi vedle oltáře sv. kříže zazděný, památník to děkana Slanského Jiřího Blahy od roku 1650. Zajímavější však jest stará cínová křtitelnice v obyčejné v Čechách formě, kteráž nás se jmeny dvou ctihodných mistrů z počátku šestnáctého století seznamuje; jest shotovena za místorektora Tobiáše od mistrů Pavla a Jana konváře příjmením Kováře roku 1519. Nápis jest následující:

„Anno domini millesimo CCCCCXI. factum est hoc opus per magistrum pawel et magistrum iohannem[8]) dictus faber."

[7]) Musí se čísti: „magistrum iohannem canulatorem," neb nachází se zde konvička vyrytá,

„ego te baptizo in nomine patris et filii et spiritus sancti amen. prorectore tobias.

Sakristie nemůže se ničím znamenitějším honositi, ale v chodbě, kteráž ji s pravou lodí spojuje, stojí v jednom rohu mocné zděné sanctuarium dosti čistého gothického slohu, fialou v poměru tuze malou, přec ale souvěkou, ozdobené.

* *
*

Město Slaný mělo již alespoň v čtrnáctém století své hradby a brány, jež se staly roku 1370 příčinou velkého neštěstí. Na den sv. Pankrace roku 1370, právě v čas trhu, vypukl strašný požár v městě. Bylo prý asi dva tisíce navštěvovatelů trhu z Prahy a z jiných měst v Slaném; tu nastal hrozný strach a množství utíkajících před zmahájícím se ohněm nemohlo úzkými branami dosti rychle z města ven, i stalo se, že v branách mnoho lidu v tlačenici udušeno a poraněno.

Brána na straně Pražské měla původně jmeno „brána hradská“ či „brána podhradská,“ dle bývalého župního hradu [8]), který nedaleko asi stával, totiž na malé výšině, kde nyní kollej piaristův a c. k. pošta. Název „Pražská brána“ vyskytuje se ponejprv v nejstarší městské knize Slanské roku 1443, [9]) avšak tamtéž se ještě jednou roku 1468 branou hradskou jmenuje. [10])

[8]) Stará župa Dřevická proměnila se později v Slanskou, kteráž se uvádí už v listině od roku 1239. Místa Slaného stává se už zmínka v základní listině Břevňovské, ovšem padělané k roku 993, avšak předce prastaré.

[9]) Paulus Carpentarius de Zacz emit molendinum in preurbio pragensi ex opposito valve Pragensi etc. (1443).

[10]) Petr Synák, lazebník, kúpil lázeň před hradskú bránú u Vaňka lazebníka, atd. (1468).

Za Jiřího a Vladislava II. králů, v letech 1460—1472 byly brány a hradby Slaného z novu pěkně vystaveny, a však, bohužel, nezachovala se než jediná, hojně ozdobená „Velvarská brána.“ Nová budova hradské čili Pražské brány dokonána jest v prvním roce panování krále Vladislava, léta 1472. První větší oprava stala se na též bráně roku 1612. Tenkráte postavily se na ni lomenice slohu renaissančního a nový, cihlový krov ozdobil se dvojicí pozlacených makovic. Do jedné z nich vloženo památní poznamenání, a „do toho poznamenì“ — jak akta radnice Slanské dosvědčují — „jest dán exemplář kázaní, které má titul: Parallelismus, to jest srovnání Eliáše proroka s mistrem Janem z Husince, kteréžto kázaní k vyhlášení přišlo jest na ten den památní atd. stálých a věrných Čechův mistra Jana Husy a mistra Jeronyma Pražského, na kterémžto exempláři toto poznamenáno jest: „*Autore S. Casparo Artopaei Pardubiczeno, tum temporis apud Slanenses ministeriorum ministro fideli et industrio, quem libellum autor ex industria anonymon esse voluit; cusus et tunc primum in lucem editus Anno 1612.*“ [11]) — Pod zástěrou, že by brána tato překážela jedoucím, jednalo se roku 1840 poprvé o sboření této stavitelské starožitnosti, po celých Čechách na slovo vzaté. Někteří přátelé starožitností, sám pan hrabě František Thun z Hohenšteina v čele, hleděli toto bourání zameziti, avšak nadarmo, neboť než docíleno býti mohlo rozkazu k zachování, urychlilo se roku 1841 zbourání tak vážné starožitnosti s energií, která by se byla lépe hodila k některému šlechetnějšímu záměru. Bourání samé konalo se na překot s takovým vandalismem, že se tehdejšímu vrch-

[11]) Jungmannova historie literatury české zná toliko vydání knihy té od roku 1620, nikoli však toto první od roku 1612.

nímu a právnímu panství Smečanského, panu Františkovi Miltnerovi, nynějšímu c. k. hejtmanu kraje Píseckého, dokonalému znalci a ctiteli staročeských památek, sotva podařilo některé pozůstatky sochařských ozdob brány a bašty zachovati. Jsou nyní zazděny na budově městské školy, která k Pražské bráně přistavena byla a ji oddělovala od hlavního chrámu, kdežto dalekému potomstvu svědčiti budou o vandalismu, roku 1841 v Slaném páchaném.

Brána Pražská s baštou byla roku 1841 v témž stavu, do jakého ji upravila obnova roku 1612. Nad gothickou branou čněla věž dosti vysoká a silná, a před ní stála mnohohranná bašta s průjezdem gothickým a s mnohými ozdobami. Na nízkém krovu bašty bylo čtvero štíhlých jehlanců. Z rukopisných zpráv o podobě brány a bašty z roku 1841 vyjímáme následující podrobnosti: „Z venčí nad průjezdem byl znak Slanský, vedle, v pravo, český lev, vedle lva byla moravská orlice, v levo byl znak s příčným břevnem žlutým v poli červeném, vedle znaku toho byla slezská orlice. Nad těmato dvěma znaky nacházela se v gothickém výklenku soška, představující krále Jiřího Poděbradského, jehož se město Slané věrně a neodvratně přidržovalo a od něhož též roku 1458 obdrželo majestat, posud zachovaný, s důležitými výsadami. Král byl v dotčeném výklenku představen sedě, v rouše královském, s žezlem a jablkem. Na pravé straně bašty, něco dále k hradbám městským byl nápis: Anno domini M°CCCC°LXXII° ffundata est baſſta tempore regis Wladiſlaij anno 1mo regni ipſius. — Hned vedle průjezdu, v pravo, asi u výšce klenby brány samé, byl zasazen okrouhlý kámen s nápisem nerozluštitelným, kterýž pod názvem znamení Slanského skoumatelům starožitností mnohé bolení hlav způsobil.“ Nápis na něm rozličným způsobem se četl a vykládal; Millauer tvrdil, že znamená „Mundus gyrus est,“ jiní dokonce vykládali: „Surge regnum Bohemiae.“ Ona plocha kamenná nebyla však nic jiného, nežli obraz starého groše českého, jehož nápis nebyl věrně nápodoben, nýbrž jen dle rázu liter poněkud naznačen. Vlastní význam základného kamene toho vypátrati, podařilo se důmyslu pana c. k. krajského Františka Miltnera, tehda ještě vrchního a právního na Smečně, jehožto skoumání použito nebožtíkem doktorem a zemským advokatem Matějem Kalinou z Jäthensteina, pánem na Zvikovci, v známém, avšak (mimochodem řečeno) dosti chatrném spisu německém o našich starožitnostech doby pohanské (Böhmens heidnische Opferplätze, v Praze 1836), kdež se i naleзá lithografované vyobrazení dotčeného kamene.

V archivu na zámku Smečně zachoval se protokol městské rady Slanské ode dne 6. června 1679, v němž zapsány jsou výpovědi nejstarších pamětníkův o významu onoho kamene na Pražké bráně v Slaném. Svědků těch bylo sedm, mezi nimiž sedmdesátníci i devadesátníci. Všickni vypověděli jednomyslně a nabízeli se, vyznání svá přísahou potvrditi, že onen kámen na Pražské bráně města Slaného není než obraz staročeského plecháče, totiž groše českého, ještě za krále Vladislava raženého, a osoba, při něm namalovaná, jako by plecháč v ruce držela, že představuje žida, neboť prý znamení plecháče tu bylo vytesáno, aby židé, v čtení českého i německého písma nezběhlí, předce i hned poznali, že každý touto branou do města jdoucí žid takový plecháč zaplatiti musil. Mezi svědky byla též devadesátiletá Kateřina Kratochvílová, měšťanka Slanská, kterážto vypověděla, že jako dítě často takové clo od židů vybírala na místě otce svého, tehdá strážníka Pražské brány v městě Slaném. Staříčký svědek

Jan Stehlík, jehož někdy otec ustanoven byl k vybírání cla v téže bráně, dosvědčoval, že často slýchával od otce svého, že židům, kteří se zpěčovali, dotčené clo zaplatiti, ukazoval na malovaného žida, kamenný „plecháč" v ruce majícího, jakožto na znamení cla židovského. Skutečně až do roku 1841 viděti bylo patrné stopy obrazu, žida představujícího, jmenovitě ruku malovanou u samého plecháče. Co se cla židovského v městě Slaném dotýká, zdá se, jak už uvedený protokol z roku 1679 ukazuje, že se nezakládal na řádné výsadě, nýbrž jen na dávném obyčeji. Ani v majestátu krále Jiřího, daném dne 21. prosince 1458 a výsadu celní pro město Slané obsahujícím, nestává se zmínky o zvláštním clu židovském; jest tam toliko vytknuto: Item in die fori hebdomadalis de institoribus etc., aliunde gratia fori etc. advenientibus juxta antiquam consuetudinem etc. Tato antiqua consuetudo byla to asi, na níž se clo židovské v Slaném zakládalo.

Na pilíři hlavní brány byl na pravé straně vchodu obráceně zazděn kámen s nápisem: „Leta bozieho narozeni M°CCCC°II°" pocházející buď ze starší brány, buď z některého zbořeného domu.

Sochy krále Jiřího zachovala se pohříchu jen hořejší část, kterouž posud spatřujeme zazděnou na budově školní, sousedky to někdy nejbližší sbořené hradské či Pražské brány a bašty. Pokud obličej této sošky královské roku 1846, když jsem ji prohlížel, ještě poznati bylo, představovala patrně Jiřího Poděbradského, nikoliv ale Jagellovce Vladislava, jak se někteří domnívali dle bývalého nápisu, svědčivšího ovšem, že celá bašta nově založena byla za krále Vladislava II., v prvním to roce panování jeho, totiž roku 1472.[12]) Avšak tu nelze zmýliti se, známeť hlavy králů Jiřího a Vladislava II., z dobrých, souvěkých podobizen, i mají tyto věru příliš rozdílné tváře, aby možna byla mýlka. Nad to máme hodnověrného starého svědka, mistra Zachariáše Theobalda,[13]) dějepisce válek husitských.

Zachariáš Theobald vypravuje ve svém pověstném díle o dějinách husitů též o smrti krále Jiřího a dokládá, že se tento panovník v samý den úmrtí svého opět prohlásil, že chce ve vyznání svém, ku kterémuž se veřejně hlásil, žíti i umříti: „Tato stálost ve víře získala mu u Pražanů a u obyvatelů ostatních měst královských takové lásky, že po jeho smrti obraz jeho stavěli před své brány městské. Já sám viděl ho ještě roku 1607 před Pražskou branou v Slaném" (totiž na baště před samou branou).

Tímto tedy svědectvím Theobaldovým potvrzuje se náhled náš o dotčené sošce jakož i pověst, o ní v Slaném obíhající. Mistr Zachariáš Theobald měl dosti příležitosti, o věci té již před 252 lety důkladněji se přesvědčiti, neboť meškal roku 1607 osobně v městě Slaném a proskoumal tamější slaný pramen,[14]) o němž nejen ve svém díle „de arcanis naturae" psal, nýbrž i ve svých dějinách husitův mimochodem zmínku činil.

[12]) Srovnej nápis na str. 58.

[13]) Zachariáš Theobald narodil se roku 1585 v Slavkově v kraji Loketském.

[14]) O slaném prameni před Pražskou branou města Slaného věděli již před Theobaldem kněz Václav Hájek z Libočan a dějepisec Jan Skála Dubravský (Dubravius), biskup Olomúcký.

Žatecká brána v Lounech.

Jako Slaný, bylo i sousední jeho město Louny někdy pověstno svými starými, hezkými branami a brankami. Bran počítalo se v Lounech vždy jen dvé, branek před časy tré. První začátek upěvnění Loun zdmi a branami jest tak málo znám, jako pravý dějepis prvních dob tohoto města. Kdyby Václav Hájek z Libočan nebyl lhářem a překonaným falšovatelem, mohl by začátek města Loun arci položen býti až do roku 789, ano poctivý Polák Bartoloměj Paprocký z Gogol a Paprocké Vole, ve svých nejstarších dátech též tak málo víry jako Hájek zasluhující, jmenuje docela dva rušitele pokoje zemského, Vlastáka a Sobše, co původce prvního upevnění, a směle udává toho rok: 829. Hodnověrných ale zpráv z dějepisu tohoto města nemáme, jež by sahaly přes jedenácté století. Věru pozoru hodný jest verš v latinské básni, sepsané od nejmenovaného básníka Lounského a vytištěné roku 1611, v kterémžto verši se choť vévody Oldřicha, Božena, co zakladatelkyně města Loun a rok 1010 co rok založení udává:

„Ad M adjungas X unum: Urbs condita Launa,
Ulrici a Božena conjuge structa."

Považíme-li, jak veliká byla tenkrát autorita Hájkova, jíž ani Daniel Adam z Veleslavína neodporoval [1]) stane se udání ono tím nápadnějším a vzbuzuje domněnku, že snad nejmenovaný onen básník Lounský z dobrého, teď neznámého nebo ztraceného pramene čerpal. Za dnův Přemysla Otakara II. dají se Lounské zdi a brány dokázati; snad vznikly teprva za tohoto krále, jenž města v Čechách mocnou rukou ochraňoval a zdaru jejich napomáhal. Louny byl tentýž král pánům z Žirotína [2]) odňal. U jedné z těchto bran, u východní či Pražské, založil Přemysl Otakar II. klášter dominikánský.

Za pokojné vlády krále Vladislava II., když se česká města bohatší a bujnější stala a umění v zemi nového vzniku a spolu nového směru nabylo, znova i skvostně vystavěly se Lounské zdi a brány. Obě brány byly ve způsobu věží zcela zvláštním rázem stavitelsky a sochařsky ozdobeny, jedna, Pražská, byla známým monogramem Vladislava II., písmenem to W.,[3]) druhá, Žatecká, nápisem, rok

[1]) Srovnej Palackého „Würdigung der böhmischen Geschichtsschreiber." (Str. 280—281.)

[2]) „Vítkovice z Ustského Hradiště spudí,
Budějovice otje Čiečovi
Poděbrady Vilémovi
Kladsko otje Zviéřetickým,
Luny otje Žirotínským,
i jiným mnoho jiného" etc.
Tak píše Dalimil; v otisku kroniky opata Neplacha jest patrně vynecháno nedopatřením jmeno rodu, kterému Otakar odňal Louny, z čehož mnohý povstal omyl.

[3]) Ještě v osmnáctem století hádali se někteří o význam písmena W na Pražské bráně v Lounech, znamená-li krále Václava IV. či knížete

Wilh. Kandler fecit. Aus der Kunst-Anstalt v. C.F. Merckel, Leipzig. A. Fesca sculp.

ORLIK. WORLIK.

Vydávano od kněhkupectví Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung
Kober & Markgraf
v Praze. in Prag.

vystavení 1500 zřejmě obsahujícím opatřeny. Čas vystavění a zvláštnost v uměleckém uspořádání obou věží shodují se s výtečným stavitelem Vladislavovy síně, královského oratoria u sv. Víta a jiných staveb na hradě Pražském, se slavným Benešem Lounským, jenž mimo mnohé jiné, v skutku znamenité stavby, též krásný hlavní chrám svého rodinného města Loun zbudoval. Chrám ten byl jeho posledním dílem, a proslulý mistr došel v něm, roku 1531, hrobu svého. Dle pověsti byl prý šedý mistr Beneš sám první, jenž v novém chrámě pochován byl. [4]) Nijaký pomník neozdobuje hrobu mistra Beneše, a poukazování na často citovanou hrobku Christofera Wrena, stavitele chrámu sv. Pavla Londýnského, nemůže Louňanův nikterak omluviti, neboť zanedbali po tu dobu, i nejjednodušším a nejlevnějším způsobem, jmeno slavného krajana ve svém kostele, od něho vystaveném a jeho kosti chovajícím, veřejně zaznamenati.[5])

Vladislavské brány v Lounech neutrpěly nijakým tuhým obléháním, otvíralyť se jen tuze rychle, když, jak se to v sedmnáctém století stávalo, opravdivým útokem se hrozilo. V sedmnáctém věku zdálo se, jako by obyvatelé města toho někdejší udatnosti své byli pozbyli a jen tenkráte rozkřičenou hašteřivosť svou byli podrželi. [6]) Čtyři dni před bitvou na Bílé Hoře, už dne 4. listopadu 1620, vzdaly se utraquistické Louny beze všeho boje tehdejšímu císařskému plukovníku jízdy Albrechtovi z Valdšteina. S toutéž ochotností, jež v Stránského „Respublica bojema" přísného pokárání došla, [7]) otevřeli Lounští v listopadu 1631 bez odporu brány vojsku saskému, jež pod vůdcem Traundorfem nepřátelsky přitrhlo, a potom navzdor pokojnému vzdání se v Lounech drancovalo jako v městě dobytém.

Obě brány zachovaly se bez pohromy až na naše časy, a těm bylo zůstaveno, zahroziti jim zkázou; když se však odvrátilo nebezpečenství, měly předc barbarsky porušeny býti. Naše vyobrazení podává západní čili Žateckou bránu v Lounech v prastaré její podobě, jak ještě roku 1842 byla. Massivní věže ze čtvercův vznáší se o dvou poschodích nad průjezdem brány, do silného špičatého oblouku sklenuté, třetí poschodí bylo dřevěné, na podporách vyšinuté, s pavlačí a se dřevěnou, do špičky pokrytou vížkou v čele. Nad klenutím brány nalézá se mezi dvěma, pohříchu prázdnými výklenky s ležinami v pěkném ozdůbkovém rámci starý, silně vypuklý znak města Loun a dále řezba, ježto sv. Marketu představuje. Nad ozdůbkovým rámcem jest vysoký špičatý oblouk s ozdobami a s fialou,

Vojena, pohana, za jehož vlády prý, jak ona pověst vypravovala, Louny roku 829 opevněny byly!"

[4]) Mistr Beneš, rodák Lounský, umřel v Lounech u vysokém stáří dne 29. září 1531.

[5]) Slova na prostém kameni Christofera Wrena v chrámě sv. Pavla zní: Lector si monumentum requiris, circumspice." (T. j. Čtenáři, pomník-li hledáš, ohlídni se!")

[6]) V sedmnáctém století se pravilo: „Oportet esse felicem, qui non fuerit Zatecii ludibrio habitus, Launae pulsatus, Litomericeae vini potu immodico gravatus," t. j. Šťasten, kdo nebyl v Žatci za blázna, v Lounech bit, v Litoměřicích opit.

[7]) — — ad posteritatem parum decoro exemplo, nec ullo prius edito virilitatis documento, (anno 1620) muliebri credulitate verba sibi dare sunt passi, ac Alberto Valdsteinio, postea Fridlandiae duci novo, ejusque legioni, cum qua caesari militabat, portas prid. non. Novemb. aperuerunt. etc. . . . . . . religionem, quam a patribus acceperant, quamque erant hactenus sequuti omnes, momento quasi deseruerunt etc. etc. Respublica bojema. (Lugd. Batavorum 1643. Pag. 81.)

vedle nichž zase dva prázné výklenky se zjevují. Nápis brány jest následující:

„Proprium comodum, occultum odium, iuuenile consilium subuerterunt romanum imperium. Felix ciuitas, que edificatur tempore pacis. A. D. MCcccc.“

(T. j. česky: Sobectví, tajná nenávist a nedospělá rada překotily římskou říši. Šťastné město, jež vystaveno jest za času míru. Leta Páně 1500.“)

Před branou tou bývaly někdy národní slavnosti, původně snad slavnosti žencův, se zápasy, kdež Lounští dle starého zvyku rváti se mohli. Slavnosť ta, i od Pavla Stránského podotčená,[8]) nazývala se Markétky; i budeť pravdě podobno, že obraz sv. Markéty na bráně té jakýsi měl vztah k této národní slavnosti. Žateckou bránu chtěli už zničiti; našlo se však několik uměnímilovných přímluvčí, tak že se ještě v pravý čas ochránila; jen stará, malebná, dřevěná pavlač padla městským obnovovatelům za oběť. Na její místo obdržela věže střílnice na způsob cimbuří, k ní tak se hodící, jako koruna Cybely na hlavu husitského bojovníka. Ostatně byly čtverce silně štukem a maltou pokryty, avšak ještě na štěstí řezby, okrasy a nápisy šťastně ušetřeny.

Hůře vypadlo to krátký čas před tím s východní čili Pražskou branou, podobnou Žatecké, kterou jsme právě popsali a vyobrazenou podali. Mimo mnohé okrasy nalézali se na ní dva obrnění muži, štít s monogramem krále Vladislava II. držící, a následující nápis:

„Exaudi deus orationem serui tui, aperi oculos tuos et vide ciuitatem hanc, auertaturque obsecro ira tua et furor tuus a ciuitate ista.“

(T. j, česky: Vyslyš, Bože, modlitbu svého sluhy, otevři oči své a vzhledni na město, odvrať se, prosím za to, hněv tvůj a zloba tvá od tohoto města.“)

Pražská brána byla k víře nepodobným vandalismem r. 1836—1840 ze starožitných ozdob svých oloupena a zcela přestavena, a to ve slohu, jenž by směšným byl, kdyby takové vandalisování v skutku nebylo hnusné. Jediný monogram Vladislavův s oběma rytíři a s nápisem zachován a na nové bráně opět zazděn nad vjezdem.[9]) Zdá se jakoby Lounští zohavováváním svých bran byli chtěli pravdou míti onu výpověď, jíž byl statný jakýs rada Lounský v spravedlivé nevoli své roku 1712 pronesl, když se beze vší šetrnosti strhovala obdivovaná někdy kašna, od mistra Stražryby[10]) r. 1575 a 1576 bohatými řezbami opatřená:

„Luna denique elipsin patitur quotidie majorem.“

[8]) Klademe zde úplně ono místo ze Stránského Respublica bojema: „Cives ejus (urbis Launae) sunt jurgiosi et conventibus quibusdam commessatoriis, qui ab illis D. Margaretae vocantur, aequo impensius dediti, quos ad portam urbis frequentate dicacitateque procaci agitare urbanitatis loco habent.“

[9]) Nebyv nikdy osobně v Lounech, musí se spisovatel spoléhati na popis obou bran, podaný jemu váženým přítelem, malířem Eduardem Heroldem.

[10]) Více o památné kašně té podává Dlabačův slovník o umělcích a časopis Lumír (ročník 1855 číslo 3.) Znamenité Lounské kašny nemáme ani nákresu více, jediný zbytek její jest nástava jednoho její vodometu kovového, s dobře vypracovanou podobou žáby a s letopočtem 1575 v archeologickém oddělení musea království českého v Praze.

Marianský obraz v hlavním kostele Vyšebrodském.

„Nejkrásnější památka staročeského umění, jakou jsme posud viděli, jest Mariánský obraz s děťátkem v hlavním kostele Vyšebrodském, ku kterémuž dle svědectví tamních listin, už na začátku patnáctého století pouti se konaly. Ačkoliv i zde nakreslení krajností nesprávné jest, plyne předce nekonečné kouzlo z nebeské tváře Madonny a božského dítěte a podivně mysl dojímá.“ Slovy těmi naznačil slavný náš František Palacký, ve svém čtení, v jubilárním sezení kr. české společnosti nauk, dne 14. září 1836 v kolleji Karlově odbývaném o nejstarší době krásného umění v Čechách, povahu Madonny Vyšebrodské, poprvé se stanoviska krásovědeckého,[1]) a Palackého krátké naznačení jest posud pravé, ačkoliv od onoho času umělecko-historická studia v zemi naší už znamenitě jsou pokročila. Od oné doby bylo mnoho starých, výborných děl uměleckých nalezeno a oceněno; není však staročeské malby, aby Madonnu Vyšebrodského kostela předčila.

Dějepis obrazu toho není znám, ani jmena mistra ani roku zhotovení aneb darování jeho hlavnímu kostelu nenašlo se v archivech. Pohlédnouce naň, víme jen, že je to *ex voto* nějakého kanovníka, jenž v koutě omalovaného rámce, oděn v kanovnický kožíšek či tak zvané varium, se zjevuje.

Jsem toho mnění, že Madonna Vyšebrodská při vší příbuznosti se znamenitou hlavou Kristovou v Pražském hlavním chrámě, z časův Karlových prý pocházející, v době před Karlově svůj původ má. Aby se možnost původu takového plodu uměleckého před Karlem IV. v Čechách dokázala, můžeme jen, dva nejznámější příklady volíce, ukázati na codex miniatur svatojiřské abatyše Kunhuty, dcery krále Přemysla Otakara II. (v c. k. veřejné knihovně v Praze) a na Zbraslavskou Madonnu, výborný obraz, ježto král Václav II. kostelu cisterciánského, od něho založeného kláštera Zbraslavského (1297—1305) daroval.[2]) Věnování Vyšebrodského Mariánského obrazu od neznámého nám kanovníka stalo se snad následkem odpustkového listu, Pražským biskupem Tobiášem z Bechyně dne 20. dubna 1293 vydaného, aby se stavba Vyšebrodského klášterního kostela [3]) zrychlila a dobrotivé příspěvky se pro ni vymohly.[4]) Že k této Madonně Vyšebrodské už na počátku

[1]) Vorträge, gehalten in der öffentlichen Sitzung der kön. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften bei ihrer ersten Jubelfeier am 14. September 1836. Prag 1837. Seite 19.

[2]) Na zadní straně Zbraslavské Madonny stojí památní řádky:
„Dum Wenceslaus regalem conderet Aulam
hanc posuit dive virginis effigiem.“

[3]) Založení kláštera Vyšebrodského stalo se roku 1259 od Voka z Rožmberka, Otakarova zemského hejtmana ve Štyrsku. V příštím svazku některém podáme obraz Voka.

[4]) V tomto odpustkovém listě praví se mezi jiným: „Iniungentes, quatenus ad opus ecclesie S. M. V. gloriose monasterii de Altovado, quod construitur et construi debet opere sumptuoso, nec ad ipsum consummandum suppetunt facultates, de bonis a Deo collatis nobis

patnáctého století se putovalo, víme už ze svědectví Palackého, na počátku uvedeného, a právě tenkrát opatřil také Pražský arcibiskup Zbyněk Zajíc z Hazenburka cisterciánský klášter Vyšebrodský odpustkami pro ty věřící, jižto by předepsanou pobožnosť před oním obrazem tamního klášterního kostela vykonali.

Neocenitelný tento Mariánský obraz skvěje se na oltáři pravé postranní apsidy v klášterním kostele Vyšebrodském. Jest na zlaté půdě na dřevěné desce malován, 3′ 3″ zvýší a 2′ 6″ zšíří. Čarovný obličej Madonny jest ku předu nakloněn, k neoděnému děťátku, jež oběma rukama k levé straně drží. Dítě sahá pravou rukou po sponce, jížto se modrý plášť matčin nad prsy spíná, anebo po bílém závoji, po zlatorusých vlasech splývajícím. Těžká, velmi ozdobná zlatá koruna s liliovými okrasami spočívá na matčině hlavě, ježto, jakož i hlava dítěte, obklíčena jest okrouhlou září, do zlaté půdy desky vyrytou. Do zlaté půdy, jižto jemný gothický výkres objímá, jsou také čtyři angelé vryti, zvláště krásní oba hoření, jeden klečící a se modlící, druhý září kolem hlavy Madonny držící. Obličej sv. Panny jest vznesené, idealní krásy, při čemž českého rázu nelze nepoznati. Při všem lesku ku podivu dobře zachovaných barev musíme žasnouti nad jednoduchostí prostředkův, jimiž tak veliký, neodolatelný účinek se jeví.

Široký, ploský rámec Mariánského obrazu toho jest, rovněž jako podotčené hlavy Kristové v hlavním chrámě Pražském, malými figurkami znamenité práce ozdobený, jež pečlivého obezření zasluhují; jsouť to díla mistrovská, plna půvabu a s pravým citem provedena. Figurky ty zhotoveny nejen téhož času jako hlavní obraz, onyť jsou i „nepochybně od téže ruky,“ jak Primisser na podobném předmětu, na často zmíněné hlavě Kristově v hlavním chrámě Pražském dobře poznal. Na nejhořejší liště starého rámce Madonny Vyšebrodské přicházejí na jevo hoření polovice těl tří líbezných angelův s velmi silnými perutmi. Drží pásky, obsahující verš: „*Regina coeli letare quia quem meruisti* (portare) *resurexit sicut di* (xit).“ Na obou stranách po délce rámu nalézají se na každé tři celé figurky, pravo sv. Apollonia s kleštěmi, pod ní sv. Markéta s drakem, obě stojíc, nejdoleji apoštol Šimon s pilou, sedě, levo vidíme nad sebou stojící sv. Kateřinu a sv. Barboru, každou s nevyhnutelným příznakem, onu s mečem a kolem, tuto s věží, nejdolejí však klečí věnovatel slavného obrazu, kanovník ve variu, z jehož sepjatých rukou páska se slovy: „*ora pro ôbis sc. dei* (genitrix)“ vlaje. Nejdolejší lišta obsahuje, dosti těsně při sobě, řadu polofigurek svatých; první jest nějaká korunovaná hlava s korouhví v pravé, nepochybně sv. Václav, druhá jest jinoch s korouhvičkou, třetí jest korunovaný jinoch, šíp nebo oštěp ku prsoum tlačící, čtvrtá jest knížecí jakás osoba pod korunou, ježto pravou ruku žehnajíc zdvíhá, v levé ale přikrytý košíček drží, pátá jest opat s berlou a knihou, nepochybně sv. Prokop, šestá sv. Jan Křtitel s křížovým praporečkem a s beránkem, sedmá jest mnich s knihou, za nímž kráčí jakés zvíře, nepochybně sv. Linhart anebo sv. Ivan.

Podobná znamenitá Madonna na zlaté půdě a v takovém též rámci, téhož uměleckého rázu, ano snad od téže ruky jako Madonna Vyšebrodská a svou dokonalostí tétéž se blížící, nalézá se v kostele minoritův v Krumlově Českém.

uestras pias eleemosynas et alia grata charitatis subsidia largiter erogare curetis, ut per hec et alia bona, que Deo inspirante feceritis, ad eterna possitis felicitatis gaudia pervenire.“

Vyšebrodský klášter má mimo právě popsaný ještě jiný staročeský Mariánský obraz, jenž ve velmi zajímavé obrazárně klášterní se chová. Obraz ten, rovněž v rámci figurkami pomalovaném, jest nepochybně teprva z počátku čtrnáctého století. Poprvé ukázal jsem na to ve své monografii klášetra Vyšebrodského.[5]) Na nejhořejší liště jsou dva proti sobě vznášející se angelé, jižto korunu nad hlavou Marie drží, a Maria zatím, hlavu jednoduchým závojem zahalenou majíc, kloní se s pěkným obličejem napravo. Neoděné děťátko v jejích rukou pne se k figurce cisterciánského opata, kterýž má pásku se slovy: „Miserere mei deus.“ Ani stářím, ani uměleckostí nevyrovnává se této Madonně v klášterním chrámě; jest hrubší, a již v manííře kreslena, oděv již nevyniká onou velkolepou jednoduchostí záhybů, avšak předce by každou obrazárnu zdobila vzácná tato malba.

[5]) Das Cistercienserstift Hohenfurt in Böhmen. Eine monografische Skizze von Ferdinand B. Mikowec. Zur Erinnerung an die sechste Säcularfeier der Gründung Hohenfurts. Wien und Olmütz, E. Hölzels Verlagsexpedition 1858. (S. 10 und 11.)

Pieta v chrámě Matky Boží před Týnem.

Ještě roku 1846 nalézala se na postranním oltáři v chrámě na nebe vzetí Matky Boží před Týnem v Starém městě Pražském nepovšimnutá stará řezba, Pieta se šesti vedlejšími figurami na malé dřevěné desce. Špatný šedý nátěr pokrýval ji v několika tlustých vrstvách tak, že známý vlastenecký malíř a důkladný znatel předmětů starožitnických pan Josef Hellich, jenž bohatou svou sbírkou archeologických nákresů v illustrování „Starožitností a památek země české“ se zúčastňuje, poznal nejdříve cenu zohyžděné řezby, očistil ji roku 1846 pečlivě od hrubých barevních vrstev, jimiž byli ji nerozumní obnovovatelé pokryli, a dal původní, teď zase viditelné barevné omalování pod svým dohledem obezřele obnoviti, tak že staré, výborně zachované dílo zase tak vypadá, jak bylo z rukou umělcových vyšlo, jenom lesk nového, průhledného pokostu, jímžto se obnovená malba potáhla, poněkud vadí, za to však získala řezba ne nepodstatně přiměřeným gothickým rámcem, dle Hellichova nákresu vyřezaným.

Patrně máme před sebou zlomek archy či skladacího oltáře; škoda, že se ztratila většina! Čtrnácté století jeví se úplně v návrhu a vyvedení. Vyvedení silně vypouklé této řezby jest trochu hrubší, ale s naivní jakous určitostí a s patrným citem pracované. Výraz hlav jest poněkud tvrdý, avšak hlubokým citem velmi uspokojující. Nejhlubší bol jeví se v obličeji matky, jež hlavu synovu pravou rukou podpírá, a jejíž výraz bolestné Marii v kodexu abatyše Kunhuty téměř se rovná. Významný bílý závoj ostiňuje hlavu, na záhyby bohatý oděv jest modrý se zelenou podšívkou. Mrtvola

Ježíšova s otevřenou, krvavou bokovou ranou a jizvami po hřebech jest příliš tuhá, a pitvě se v tomto obnaženém těle jen v nejhlavnějších rysech dosti učinilo. U nohou spasitelových klečí hořekující Magdalena, žlutě a bíle oděná a složený šátek držíc. V druhé řadě stojí rovněž hluboko vypracovaných pět figur, těsně při sobě. Nejdříve dvě truchlící paní, s velikými závoji na hlavě barvy vždy tétéž, jako svrchní oděv. První, docela hnědě oděná, chápe se pravou rukou pohybem dosti pěkným skoro jaksi křečovitě svého závoje. Druhá, jejíž svrchní oděv barvy mdle zelené a spodní barvy fialové jest, drží šátek před sebou. Vedle stojí truchle Josef z Arimatie, významu plná to hlava dlouhých černých vlasův a plné brady, v široké v hojných záhybech zplývající roucho oděn, vysokou, hnědou, kalpaku podobnou čepici na hlavě maje, vedle něho na levé straně, v bolestném rozjímání pohřížen a ruce na prsou křížem drže, stojí miláček Jan ve svém vůbec známém typu. Za Janem žoldnéř ku předu se tlače, končí toto skupení; jeho obličej vypadá poněkuď tupě, s nepatrným účastenstvím; na sobě má modré krsno s krátkými rukávy, z pod nichž šedá, drátová košile vyčnívá; hlavu a bedra kryje šedivá kukle, v ruce drží svinutý spis. Hlavy a roucha jsou u všech figur mnohem lepší, než hrubé ještě okončiny, a protož jest hlavní figura, mrtvý Kristus, právě nejslabší na tomto zajisté mnohocenném zbytku starého umění řezbářského, jenž nyní v křížové kapli levé postranní lodi Týnského kostela postaven jest v příznivém světle zrovna nad skrovným náhrobkem dějepisce Jana Floriana Hammerschmida († 1735).

Pohříchu zachovaly se jen nedostatečné zprávy o starých gothických oltářích, které v chrámě Matky Boží před Týnem v druhé polovici sedmnáctého století ustoupiti musily novým slohu renaissančního. Po osvobození Prahy od hrozícího nebezpečí dobytí vojskem švédským vznešenější obyvatelé Starého města Pražského jako o závod nové oltáře zakládali v Týně, avšak několik výborných obrazů od našeho znamenitého mistra Karla Škrety Šotnovského z Zavořic bylo vše, co kostel při tomto obnovování oltářů v ohledu uměleckém získal, kdežto ale při této příležitosti bez poměru více ztratil jen na starých řezbách a malbách. Stará archa, z nížto nám zbylo zajímavé skupení, tuto vyobrazené a popsané, pocházela asi buďto od oltáře Božího Těla aneb od oltáře sv. Magdaleny. Již roku 1344 založili někteři měšťané Starého města Pražského v chrámě Matky Boží před Týnem oltář Božího Těla, jehožto nadání roku 1368 a ještě později valně rozmnoženo bylo. Ke cti sv. Prokopa a sv. Marie Magdaleny založen a nadán v témž chrámě roku 1371 nový oltář nákladem Václava nazvaného Planer, kanovníka kostela Pražského, a jeho sestry.

Škoda, že tato vzácná řezba ušla jest pozornosti Berlinského učence Wacha, když tento v Praze a jmenovitě v chrámě Matky Boží před Týnem pátral po starověkých předmětech pro své výborné pojednání o řezbářství s barevným omalováním a tak důkladně skoumal starý, znamenitý krucifix v. levé lodi téhož chrámu.[1]) Že vyhlášený František Kugler, jenž se předce o některých uměleckých památkách chrámu Týnského ve svých spisech opět a opět zmiňuje,[2]) si nevšimnul naší řezby, tomu se dokonce nedivíme, neboť přesvědčili jsme se, jak zběžně si

[1]) Wach: „Bemerkungen über Holzsculptur mit farbiger Anmalung. (Viz „Kunstblatt“ r. 1833, od L. Schorna č. 3.)

[2]) Viz jeho „Handbuch der Kunstgeschichte“ a téhož „Handbuch der Geschichte der Malerei.“

Kugler památky starého umění v Praze prohlidl a jak chybně o nich psal.

První krátkou zmínku o naši řezbě nalezáme ve spisu „Grundzüge der böhmischen Alterthumskunde“ [3]) od Vocela a Hellicha, v kterémž se uvádí mezi nejpřednějšími zachovalými výtvory staročeského řezbářství a též náležitě se oceňuje znamenitý výraz a výborné uspořádání truchlících osob. Druhou o této řezbě zmínku učinil pan K. V. Zap ve svém popsání chrámu Týnského v Památkách archeologických.

[3]) V Praze u Kronbergera a Řivnáče, roku 1845.

Zřícenina Kostomlaty v kraji Litoměřickém.

Sinistrorsum si flectas lumina, cernes
Stanniferos montes, rivos et lene sonantes,
Seu quoque dextrorsum cupias spectare, videbis
Oppida cum silvis, multas lustrabis et arces.

Thomas Mitis a Limusa.
(Idyllion V. de Thermis Teplicensibus).

Půvabné okolí Teplické, jedna z nejlíbeznějších krajin Litoměřicka, pověstné to zahrady Čech, oplývá historickými památkami, pyšnými panskými hrady a rytířskými tvrzemi, které dílem dosud nepobořeny hrdě hlavu svou do výše pnou, dílem pak jenom v pustých zříceninách zanechaly temné stopy někdejší velikosti a znamenitosti. K těmto posledním náležejí Kostomlaty, německy Kostenblatt, zbytek zdí vždy ještě mocný a zajímavý, jehož další zkáze péče hraběcího domu Ledebour-Wicheln s rázností meze položila.

Dvě silné hodiny od lázenského města Teplice, u paty Františkovy hory, statné to sousedky oblakolomné Milešovky, rozkládá se mezi ovocnými stromy vesnice Kostomlaty se starým farním kostelem, jejž r. 1737 tamější držitel Kostomlat, Filip hrabě z Clary a Aldringen, pán na Teplici, přestavěti dal. Výstavný zámek hrabat z Ledebour-Wicheln vypíná se nad přívětivou vsí, jejíž jméno i sám teď nosí; před časy nazýval se Humprechtswiese po svém vystaviteli hraběti Humprechtovi Černínu z Chudenic.

Předešlí držitelé panství Kostomlatského sídlili na pyšném a pevném hradě téhož jména, jehož zříceniny s dvěma mohútnými okrouhlými věžmi leží na skalnatém pahorku, asi čtvrt hodiny od nového zámku vystupujícím. Poslušen panovníka svého, jenž nechtěje, aby šlechta česká na pe-

vných hradech bytovala, takové buď rozbourati, buď zkáze zanechati nařídil, opustil hrabě Humprecht Černín onen starý hrad a dal roku 1670 vystavěti u jeho paty nový zámek Humprechtswiese. Opuštěný hrad znenáhla zapadl. Roku 1679 směl Bohuslav Balbin při alfabetickém vyčítání slavnějších českých hradů (v třetí knize svých Miscellanei) uvésti hrad Kostomlaty co jeden z nejpevnějších (arx munitissima), málo let nato byl již neobydlitelný a počínal se rozpadávati v rumy. Od té doby, co hrabata Ledebourové vešli v držení zboži Kostomlatského, konečně jen v pěti vesnicích zaležejícího, stalo se všelicos k zachování pamětihodné zříceniny. Roku 1841 byla péče o ni svěřena jednomu ze sousedů vsi Kostomlat, Josefu Fenzelovi, který se ve sbořenině ubytoval a pohodlné cesty, četná odpočivadla a hostinec v ní zřídil, které mnoho přispěly k tomu, že Kostomlatské sbořeniště stalo se jednou z nejoblíbenějších odpočívek při rozmanitých výletech Teplických hostů lázeňských.

Skalnatý kopec, na němž leží zříceniny starých Kostomlat, stoji osamotněn, spojen se sousedním vrchem jen vysokou úžinou, jehličí a listnatý les jej zastiňuje v malebném stupňování, z něhož zdi vysoko čnějící sbořeniny tim značněji vynikají. Ode vsi Kostomlat vede na východ se zatáčejíc, mezi ovocným stromovým a stinným křovím dosti pohodlná vozová cesta až nahoru do hradu.

Jest patrno, že Balbinovo naznačení „arx munitissima,“ před nezcela ještě dvěma sty lety musilo býti úplnou pravdou. Vysoké a pevné jest doposavad, co ze zdí jeho zbylo, a kolmo se vyzdvihujici skalnatý kopec, na němž hrad stojí, byl velmi vydatným přirozeným opevněním; jenom na západ a jih spadá kopec méně náhle, zde však postaralo se umění o příkop pracně do skály vylámaný a vysoko strmící hradby.

První, sotva ještě znalou branou vejde se na prostranství pusté, jen z části ještě rozdrolenou zdí ohražené, zevnitřní to předhradí, které v časech pokojných nejspíše sloužilo k hospodářským účelům. Druhá brána vede do předhradí vnitřního; bývalať chráněna silnou kulatou věží, vystavěnou vedle ní na strmém skalisku. Blesky potrhaly ji, nicméně stojí vždy ještě neskloněna, kdežto stavení předhradní, k nimž bránila přístup, již tak zapadlá jsou, že nelze více rozeznati jich prvotního účelu a rozdělení. Zde usadil se nový obyvatel sbořeniny, zřídiv si skrovný byt a při něm hospodu. Založil tu i malou sbírku starožitnin, nalezených při odvážení rumu a zakládání cest; jsou to naskrze maličkosti: staročeské groše a denáry, šípy, střely, hroty, ostruhy, řetězy, střepy starých nádob a. t. d.; některé skamenělé kosti předpotopních zvířat leží při starém železe, poněvadž i ony byly při kopání na hradě nalezeny. Některé podzemní sklepy tohoto předhradí byly odkryty a vyčištěny, kteréž nynějšímu hostinskému slouží za pivnici. V hlubokém příkopu mezi předhradím a hlavním hradem, přes nějž vedl druhdy zdvihací most, dosažitelný střelám z kulaté věže, zřízen jest kuželník, který arci nehodí se k okolí svému, an rachot kulí a klapot kuželek s ostatním k tomu náležejícím hřmotem vytrhuje navštívitele sbořeniny ze vznešeného napnutí mysli. Letního času v neděli a v den sváteční schází se tu mladá chasa z vesnic okolních a hlučně se v romantických zříceninách veselí: hude, tančí a hraje. Na místě trouby hlásného bručí tu basa a vřešti píšťala, kde jindy hroty ze samostřelův a koule z děl a švihovek fičely, rachotí nyní koule do kuželek, a na místě červených proudů krve lidské rozlévá se tu teď jen pivo v potocích.

Wilhelm Kandler fecit. *Aus der Kunst-Anstalt v. C. F. Merckel, Leipzig. A. Fesca sc.*

ŽATECKÁ BRÁNA V LOUNECH.
Nákres z roku 1839.

DAS SAAZER THOR ZU LAUN.
Gezeichnet im Jahre 1839.

Vydáváno od kněhkupectví Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung
Kober & Markgraf
v Praze. in Prag.

Gebeth

Wilh. Kandler fecit. Aus der Kunst Anstalt v. C. F. Merckel Leipzig. A. Fesca sculpsit.

KOSTOMLATY. **KOSTENBLATT.**

Vydávane od kněhkupectví Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung

Kober a Markgraf

v Praze. in Prag.

Třetí brána, za tímto příkopem, chráněna byla čtverhrannou brannou věží, která jest rovněž tak spadlá, jako čtvrtá brána, stojící o několik kroků dále. Za ní vyčnívala čtverhranná bašta, okolo kteréž a druhé, k ní podobné, vedla široká cesta do polovičného parkánu, a odtud nazpět se zatáčejíc do brány páté, jejíž špičatý oblouk, zbaven všech ozdob svých, nachází se již v pevné, vysoké zdi vlastního vnitřního hradu. Tento byl dokola otočen branným parkánem a dvůr jeho obstaven budovami, jejichžto zdi na straně východní již velmi pobořeny jsou; na ostatních stranách však vyzdvihují se k výši dvaceti sáhů, majíce v průměru osm střevíců tloušťky. U prostřed tohoto pustého, křovím a plazivými rostlinami porostlého prostoru vypíná se krásný vysoký javor, jemuž na blízku zelená se již mladé stromoví rozličného druhu; v koutě severním spatřujeme ještě dosti znalé zbytky ukázalého stavení, jemuž zrovna naproti, v koutě západním, stojí pevná kulatá hlídka, přesahujíc vysoké zdi vlastního hradu o několik sáhů. Pozemí jeho jest zasypáno, a dosti vysoko nad zemí nalézá se starý vchod, ku kterémuž byl přístup z pobořených vedlejších stavení. Teď vedou příkré, dřevěné schody ke vchodu do věže, odtud pak o něco pohodlnější, ale velmi tmavé, na cimbuří její, které jest 65 Vídeňských loktů vysoké a na němž stojí strážní budka, jižto nejspíše druhdy obstupovaly pilíře, nesoucí střechu věže, jakož spatřuje se na vysokých hlídkách Náchodské, Friedlanské a Lemberské. Překrásná vyhlídka otvírá se na všecky strany, obzvláště k východu na čedičové vrchy, pak na blízké témě lesem porostlé Milešovky. S Kostomlatské hlídky viděti modré pásmo hor pohraničních, jež dělí Čechy od někdejší korunní země Lužice, viděti kus půvabného údolí Labského, a s druhé strany dosahuje oko až k tak nazvané úžlabině Oharky u Kadaně.

Nejstarší dějiny hradu Kostomlatského, který až daleko do sedmnáctého století v listinách skoro výhradně jen pod tímto svým prvotním českým jménem se připomíná, nedají se dále vésti nazpět, nežli do polovice století čtrnáctého. Mimo hrad náš a náležející k němu vesnici s kostelem jsou toho jména v Čechách ještě dvě místa: vesnice s kostelem na bývalém panství Běškovickém a vesnice s kostelem na bývalém panství Lysském. Nedaleko těchto posledních Kostomlat (Gross-Kostomlat) jest vesnice Kostomlatky (Klein-Kostomlat); jiná vesnice Kostomlatky nalézá se na bývalém panství Vinořském. Blíž Kostomlat a Kostomlatek na panství Lysském stával druhdy na Labi jiný hrad Kostomlaty, jehož nepatrné zbytky spatřují se u samé vesnice Šnepova. Tento hrad Kostomlaty jmenoval se také Mydlovary.

V jedné listině z roku 1223 vyskytuje se jakýsi Sezema de Costomlat. Později, při roce 1283, nacházíme Mutinu z Kostomlat, 1285 Beneše z Kostomlat, 1348 Raimunda z Kostomlat a 1351 Jetřicha Špačka z Kostomlat, soudce dvorského. Původní sídlo však jejich musí se asi hledati na Labi. Tyto Kostomlaty nad Labem náležely při vypuknutí války husitské strýci horlivých stranníků, Hynka a Viktorina z Kunštatu a Poděbrad, panu Janovi z Kunštatu příjmím Puškovi. Když uherská posádka blízkého města Nimburka dne 5. listopadu 1420 dostala nařízení, popleniti statky bratrů Hynka a Viktorina i strýce jejich Jana Pušky z Kunštatu, a dle něho se také bez prodlení zachovala, staly se tyto Kostomlaty na začátku listopadu 1420 obětí divokých rot Sigmundových. Pobořený hrad byl sice znova vystavěn, ale nezůstal dlouho

v držení pana Pušky: strýcové Kunštatští nepohodli se mezi sebou a Jan Puška byl na tomto svém hradě od svého strýce Hynka roku 1425 zajat a manželka jeho se statku toho odehnána.

Kostomlaty v kraji Litoměřickém náležely za dnů Václava IV. co léno korunní panu Habartovi staršímu ze Žerotína, jehož rodinný hrad Žerotín čili Žirotín rovněž se musí hledati v kraji Litoměřickém. [1]) Habart starší postoupil Kostomlaty s povolením krále jakožto lenního pána Plichtovi a Habartovi z Žerotína, zanechav si pouze doživotní užívání. Plichta a Habart mladší obdrželi 30. dubna 1379 lenní list královský na Kostomlaty, ve kterém Václav IV. připomíná věrné služby, konané od těchto bratří z Žerotína jemu a zvěčnělému otci jeho Karlovi IV. [2])

Na začátku patnáctého století byli pánové z Dubé v držení královského léna Kostomlat. V listině darovací, vystavené na den sv. Vavřince 1405 farnímu kostelu Liběšickému od Beneše staršího z Dubé, seděním na Liběšicích, jmenují se dva synové jeho, jejichž pečeti spolu přivěšeny jsou na pergamenu: Albrecht z Dubé, německý křižovník, a Beneš mladší z Dubé na Kostomlatech.[3]) Beneš mladší zemřel brzo po roce 1405, zanechav po sobě vdovu Kateřinu a sirotky nezletilé, jimž ustanovil za poručníka pana Herborta z Kolovrat na Ročově. Kostomlaty ale připadly křižovníkovi Albrechtovi z Dubé.

Albrecht z Dubé na Kostomlatech byl poslední veliký komendor německých křižovníků v Čechách a na Moravě. Roku 1420 dne 31. srpna dal sobě, bratru svému Jindřichovi a strýci Janovi z Dubé, od Sigmunda, tehdáž v Čáslavi meškajícího, vystaviti dědičné lenní listy na hrady Kostomlaty a Hoyersverdu. Na veliký sněm Pražský, držaný o Havle 1423, dostavil se Albrecht z Dubé co jeden z vůdců strany katolické a královské. Za něho přestály Kostomlaty těžké bouře. V Královeckém archivu zachoval se list Albrechta z Dubé k velikému mistru německých křižovníků, Pavlu z Russdorfa, [4]) v kterém mu dává zprávu, že Taborité četně se shromážďují před Plzní, že v Čechách čekají krále Sigmunda, který na ně zamýšlí s vojskem táhnouti; dále že hrad jeho Kostomlatský byl silně od nich porouchán, jmenovitě ale že trpěl nedostatkem potravy, čemuž ale slovútný panoše Hanuš Mazin pomohl, začež prý mu dlužen jest více nežli sto kop. Žádá velmistra o radu a pomoc, kterak by hrad Kostomlaty řádu zachoval, a poručuje mu věrného panoše

[1]) Čeští Žerotínové rozdílni byli rodem od starožitného domu Žerotínů moravských, dosaváde kvetoucích. Rodinný hrad moravských pánů z Žerotína nacházíme v okresu Olomouckém, znak jejich jest lev. Čeští Žerotínové měli v erbu černého orla v stříbrném poli. Mikuláš II. Popel z Lobkovic, manžel Ofky z Žerotína, poslední to větve svého kmene, přijal do svého erbu černého orla českých Žerotínů, který dosavad se vypíná v prostředním štítu Lobkovického znaku.

[2]) Nos votis ipsorum justis et rationabilibus annuentes benignius, pensantes etiam eorum recolendae memoriae genitori nostro clarissimo, cum viveret, ac nobis fidelibus exhibitis servitiis etc. (Listina v c. k. státním archivu.)

[3]) Haec firmavi (ego Benessius senior de Dube) sigillo meo et filiorum meorum, Alberti, crucigeri Prutenorum, et Benessii junioris de Dube, residentis in Kostomlat. (Lib. erect. VII. E. 3.)

[4]) Pavel z Russdorfa zvolen byl za velmistra německého řádu 3. března 1422 a zemřel 12. prosince 1440.

Mazina, prose zároveň, aby mu dluh jeho byl zaplacen. List komendorův datován jest „feria quarta ante Georgii“ bez udání roku. Millauer ve svém pojednání o německém řádu křižovnickém v Čechách má za to, že se tento list musí položiti na rok 1430,[5]) nám ale zdá se rok 1434 pravý. Dva staré prameny, jeden český, kronika rytíře Bartoška z Drahonic, a jeden lužický, letopisové Žitavského městského písaře Jana z Gubna (Johannes von Guben), líčí při roce 1434 boj, který se brzo po bitvě Lipanské, dne 30. máje 1434 svedené, okolo Kostomlat strhl. Jakoubek Vřesovec z Vřesovic, moravský rytíř, náležející od roku 1426 k vůdcům Táborů, oblehal v tu dobu, když nastalo rozhodné ono sražení, hrad Kostomlaty s válečnými zástupy táborsky smýšlejících měst Žatce, Loun a Slaného. Silný houf branného lidu, nejvíce z Plzenského kraje, veden byl od vítězů Lipanských k Litoměřicům. Sigmund z Vartemberka na Děčíně, který právě tehdáž byl za prospěšné uznal, postaviti se v čelo strany pokoje žádostivé, vybídl tento vojenský sbor, aby mu pomohl osvoboditi Kostomlaty.[6]) Jakoubek z Vřesovic vytáhl s obozem svým proti vojsku lantfridu, u jednoho lesíka strhl se tuhý boj, Jakoubek již dostával převahu, ale tu ze zálohy vpadla v bok čerstvá pěchota a sbila mu na tři sta lidí.[7]) Zdá se však, že osvobození Kostomlat přece se lantfridníkům nepodařilo a že boj zůstal nerozhodnut, neboť nikde nenalézáme zmínky o jeho výsledku, a Jan z Gubna dokládá, kdyby pěchota lantfridu déle byla čekala v záloze své, že by nad zástupy Jakoubkovými byla obdržela úplného vítězství.[8])

V krátce na to spatřujeme Jakoubka z Vřesovic co pána na Kostomlatech, a s ním začíná nový rod držitelů toho zboží, jehož jedna větev nazývala se později od hradu toho: Kostomlatští z Vřesovic.[9]) Kdy hrad Kostomlaty vešel v řádné držení rytíře z Vřesovic, není dobře známo. Teprva roku 1454 vykázal se s listinami, jakž nám dosvědčuje následující článek z register zápisů od roku 1454: „Též Jakoubek z Vřesovic okázal nám listy krále Václava, kteříž svědčí na Kostomlaty, a list pana Albrechta z Dubé a z Kostomlat, kterýž Jakúbkovi a Jankovi synu jeho i jich budúcím, trhem prodaj svědčí na Kostomlaty, a list s majestátem císaře Sigmunda, v němž jim těch listuov královských i toho trhu potvrzuje, jakož ti listové v sobě atd.“ Prodaj Kostomlat padá tedy do času panování Sigmunda.

Jakoubek z Vřesovic,[10]) smělý ale nestálý bojovník, přišel byl z Moravy do Čech a přidal se k Táborům, více však pro válečné jejich štěstí, nežli z příchylnosti k jich

[5]) Str. 70 a 71 uvedeného spisu.

[6]) do kome herr Sigmund von Tetsin czu jn bittende, das sie ym das slos Kostenblat hulfen retten. (Johann von Guben.)

[7]) — do volgte der gereysig geczeug czu schwe vf Jacubko vnd die seinen vnd slugen ir bey IIIc dernyder &c. (Tentýž.)

[8]) — vnd weren sie lenger geharret in irem halde, sie hetten sie gar dernyder geleget. (Tentýž.)

[9]) V šestnáctém století byli hlavní větve Vřesovců českých, kteří měli v erbu svém půlměsíc, tito: Vřesovcové z Vřesovic, Brozanští z Vřesovic, Kostomlatští z Vřesovic a Kyšperští z Vřesovic. Nejdéle udrželi se v Čechách Kyšperští z Vřesovic, neboť nacházíme roku 1737 svobodného pána toho jména, Františka Albrechta Kyšperského z Vřesovic v rukopise nadepsaném: „Consignation deren Potentioren im Königreich Böheim, welche zu dem bevorstehenden Darlehen Anno 1737 ad necessitates publicas gezogen worden,“ zaznamenaného se sumou 1000 zlatých.

[10]) Jakoubkem zván byl bezpochyby od malé své postavy.

náboženským zásadám. Po Žižkově smrti, jsa tehdáž pánem na Bílině, byl jeden s předních hejtmanů táborských. První jeho znamenitější skutek vojenský bylo obležení města Oustí, kamž byl Fridrich Bojovný, markhrabě Mišenský, vložil silnou a statečnou posádku. V dubnu 1426 položil se Jakoubek před město a dobýval ho s velikým úsilím, zařídiv hroznou střelbu na městské zdi pokoušel se o jich poboření. Na obou stranách byly ztráty veliké. Oustí vzdorovalo po tři měsíce. Fridricha Bojovného zmužilá manželka, markhrabina Kateřina, vyslala květ mišenské a durynské šlechty s přečetným vojskem k osvobození Oustí. Jednotliví branní zástupové Husitů, bijící se tehdáž s jednotlivými mišenskými posádkami v Litoměřickém kraji, srazili se dohromady v pravý čas na jedné planině blíž Oustí, kdežto u vsi Hrbovic a Předlic přišlo ráno dne 14. června 1426 k bitvě, ve kteréž kníže Sigmund Korybut a Prokop Veliký vévodili vojsku husitskému, ježto se skládalo z Táborů, z Sirotků, Pražanů a z četné šlechty. Bitva tato byla jedna z nejkrvavějších ale pro Čechy nejslavnějších v celém průběhu války husitské. Pyšné vojsko Kateřinino bylo zničeno.[11]) Jakoubek z Vřesovic osobně bojoval v nejhustší bitvě. Jemu vzdal se vznešený polní hejtman mišenský Waldeburg von Wolkenstein. Aby mu život zachránil, vzal ho Jakoubek za sebe na kůň, ale nemohl jeho unésti, nebo drábi tborští, uzřevše to, postřelili jej na tom koni za panem Jakoubkem. A když Němec umiraje s koně letěl, o málo chybilo, že pana Jakoubka s sebou s koně nestrhl a tak v té kvapnosti byl by také zabit. Po bitvě ten den zmocnili se vítězové Oustí, a vysvobodivše Husity, v něm zajaté, pobořili město. Tři léta leželo Oustí pusto, až Jakoubek z Vřesovic, který až do skutečného na trůn vstoupení Sigmundova dělal pána Oustského, dovolil město znova vystavěti a osaditi[12]). Rok na to vidíme rytíře z Vřesovic co pána Žlutického v tomto městě svém v nebezpečenství od voje křižáckého, blížícího se pod vůdcovstvím Ottona, kurfirsta a arcibiskupa Trevírského. Netroufaje si odolati takové přemoci nedočkal Jakoubek vojska křižáckého, nýbrž opustil se svým lidem Žlutice u prostřed července 1427. Křižáci odevzdali to město panu Alšovi Holickému ze Šternberka. Také Andělskou Horu blíž Lokte, důležitý to pohraničný hrad, měl Jakoubek z Vřesovic za čas husitské války v držení svém[13]). Z Andělské Hory přepadl bohatý klášter Waldsassen na hranici České a hojně tam kořistil. Dovedlť se v průběhu nepokojů zmocniti mnohého zboží a mnohé vsi, k tomu obohatil se vyplacením klášterních statků, od Sigmunda, peníze potřebujícího, zastavených. Netoliko však na bojišti, i v radě uměl si Jakoubek získati vážnosti a platnosti, a promluvil mnohé důležité slovo v tehdejších světských i náboženských sporech. Vidíme ho dne 9. května 1432 jeti spolu v čele veliké české deputace do Chebu, ku promluvě s plnomocníky Basilejského sněmu. V čas bitvy Lipanské, ve které strana jeho byla poražena, smluvil se Jakoubek z Vřesovic ke společné obraně s táborsky smý-

[11]) Obě vojska byla se před bitvou zapřisáhla, neudělovati žádné milosti.

[12]) . . . „po tom poražení ten den táhli jsú zase Čechové k městu Ústí a dobyli města a tam Němce zbili, a tu svých věznův předně pan Jakúbek kázal dobyti z vězení, a město vypálili a zbořili, a bylo jest město sbořeno a pusto plné tři léta. Potom pan Jakúbek zase je osadil a zdělal a držel je až do císaře Sigmunda.“ (Staří Letopisové.)

[13]) Před válkou husitskou seděli páni Hasenburkové na Andělské Hoře. Sigmund zapsal ji kancléři svému Šlikovi, Jiří Poděbradský ale navrátil ji zase roku 1461 Zajícům z Hasenburka.

šlejícími městy Žatcem, Louny, Litoměřicemi a Slaným. S těmito spolčenci ukázal se v poli nejdříve u Kostomlat. V prosinci 1434 přistoupili též ostatní Táboři, jejichž hlavou byl pan Roháč z Dubé, ke spolku Vřesovcovu.

Ke smlouvání Brnenskému u přítomnosti Sigmundově v červenci 1435 byli se krom osmadvaceti poslanců sněmu českého a některých kněží strany táborské a strany Jana z Příbrami dostavili také pan Oldřich z Rožmberka a rytíř Jakoubek z Vřesovic. Jakoubek vždy více a více měnil dosavadní smýšlení své, on se i přibližoval k císaři Sigmundovi a obdržel od něho roku 1436 některé znamenité zástavy, mezi nimi město Chomútov a statky jeptišského kláštera Teplického, jenž byl husitskými válkami zpustl. Město Chomútov postoupil brzo nato synu svému Jankovi, který se pak nějaký čas psal „z Chomútova". Jakoubkův poměr k městům druhdy s ním spolčeným byl se již dávno stal nesnadný, nyní pak mělo mezi nimi přijíti k zjevnému nepřátelství.

Když král Albrecht v září 1438 v Praze cizí lid vojenský ze služby propustil, bylo uloženo Jakoubkovi z Vřesovic, provoditi starého protivníka Čechů, markhraběte Mišenského Fridricha Bojovného a vojska jeho bezpečně až na hranice zemské. Tažení šlo přes Bílinu a přes město Most, obsazené od Míšňáků. Někteří rozkvašenci nechtěli Míšňáky propustiti v pokoji. I spolčili se mladý pan Petr Holický ze Šternberka, syn Alšův, Petr Zvířetický z Vartemberka, Václav Carda z Petrovic, Svojše z Zahrádky, starý bojovník táborský Absolon a několik jiných šlechticů s některými Poláky a žoldnéři měst Žatce, Loun a Klatov, a silný voj nejvíce lidu pěšího, s nimiž však bylo i tři sta jízdných, chtíce Míšňákům u Bíliny zastoupiti cestu. Současný kronikář [14]) vypravuje další průběh toho podniku dne 23. září 1438 takto: „To když uzřel pan Jakoubek, jel k těm městům a pánům od svých houfův, a mluvil s nimi pěkně, prose jich, aby Němcův na pokoji nechali a raději domův se obrátili; já zajisté, dí, mám od krále přikázání pod vysokými závazky, abych jich neopouštěl, ale průvod dal až do Míšně. Ale oni na to nic nedali a haněli pana Jakoubka. On tedy odjel od nich, a ššikovav své lidi s knížecími houfy řádně, táhl předse za Bílinu; a uzřev, že tito proti němu upřímo táhnou, i udeřil na ně udatně s jízdnými svými a porazil Žatecké i Lounské se všemi jejich houfy, a to u vsi řečené Želenice, kteráž leží mezi Mostem a Bílinou. V té porážce pan Holický a Svojše byli jati, a jiných vězňův Žateckých i s jízdnými pět set a zbitých na místě zůstalo půl šesta sta; k tomu také jat byl Absolon . . . . . ,[15]) a ten se dostal panu Jakoubkovi s jinými vězny; jiných pak ostatek přivedeni jsou do Mostu a znamenitější do Míšně. To uslyšev král Albrecht radosten byl z toho, a kázal po kostelích zvoniti a zpívati Te Deum laudamus."

Vítězství u Želenic přimělo krále k tažení proti městům

[14]) Staří letopisové čeští od roku 1378 do 1527, v 3. díle „Scriptores rerum Bohemicarum" (1829) na str. 111.

[15]) Toto místo nachází se toliko ve dvou novějších přepisech ze 17. století. Patrně míněn jest zde Absolon Bělbožek, a zjména Bělbožek neb Bělboček udělal přepisovatel „a Čeček." Jest to týž Absolon Bělbožek, který se byl roku r. 1422 s houfem Táborů usadil na královském hradě Křivoklátě a tam 22. srpna téhož roku od Hanuše z Kolovrat jat byl. Bratr jeho, Zibřid Bělbožek, pokusil se brzy na to smělým přepadením o Křivoklát.

Žatci a Lounům, kterážto vždy ještě přidržovala se horlivě strany táborské. Někdejší hlava jejich spolku, Jakoubek z Vřesovic, vítěz Želenický, vedl vojsko proti nim vyslané. Položiv se již v říjnu 1438 na jednom kopci u Loun, usiloval dostati se do předměstí. Václav Carda z Petrovic a bojovný kněz táborský Bedřich ze Strážnice přišli ku pomoci Lounským, a Jakoubek byl s nemalou ztrátou svou odehnán. K dalšímu útoku nepřišlo, nepřátelství však trvalo v menší míře napořád, a Žatečtí nalezli roku 1441 příležitost, pomstiti se citelně odpadlému vůdci svého spolku a nynějšímu odpůrci: přepadše tvrz jeho Vroutek [16]) zbili její obrance.

Král Albrecht nepoužíval toliko meče někdejšího hejtmana táborského, nýbrž i jeho měšce, a tento se nedal příliš prositi. [17]) Co pravý dobrodruh, každé výhody časové chytře používaje, uměl se Jakoubek z Vřesovic výborně hoditi do všech proměn, které se za jeho živobití Čechami tak rychle po sobě dály, a zjistiti mnohé výboje své listy tržními a zástavními, později lacino nabytými, což zdá se že bylo i při Kostomlatech. Jmenovitě po smrti Albrechta Rakouského, když nebylo krále, účastnil se, nepřiznávaje se výslovně k žádné straně, u veliké míře ve veřejných záležitostech zemských. Dne 17. května 1440 stal se hejtmanem kraje Litoměřického a co takový úředním sousedem Jiřího z Poděbrad, který tehdáž v stejné důstojnosti představen byl kraji Boleslavskému. Při volebním sněmu téhož roku, který korunu Českou přiřknul vévodovi Albrechtu Bavorskému, byl pan Jakoubek z Vřesovic jedním z voličů. Následujícího roku 1441 odebral se s Menhartem z Hradce, s Mikulášem Sokolem z Lamberka a vyslanci Pražskými do Rakous ku královně Alžbětě a králi Fridrichovi. Pražský sněm, v lednu 1443 držaný, vyslal znova Hynce Ptačka z Pirksteina, Jiřího z Dubé a Visenburka, Jakoubka z Vřesovic a Bohuše Kostku z Postupic v důležitém jednání k Římskému králi Fridrichovi a k říši, a roku následujícího byl opět náš Jakoubek s Menhartem z Hradce, Haškem z Valdšteina a Janem ze Smiřic k témuž králi vypraven. Roku 1444 nalézáme rytíře z Vřesovic, an v čele Litoměřického lantfridu a ve spojení s Janem ze Smiřič a s hotovostí Pražanů i lužických šestiměst podniká tažení proti pánům z Vartemberka na Děčíně, kteří neustálými spory a loupežemi rušili veřejný mír. Ve výpravě proti Děčínu, proti Rybníku (u Nového zámku a Holan) a jak se zdá i proti zámku Sloupu účastnil se osobně.

Jakoubek z Vřesovic přibližoval se vždy více ke straně Oldřicha z Rožmberka a Menharta z Hradce, roku 1445 náležel již k jejich spolku, brzo ale přichýlil se k hvězdě Jiřího z Poděbrad, vystupující vždy skvěleji. Již r. 1448 vešel s ním v bližší poměry a vzdálil se od Rožmberka, roku 1450 sháněl zase účastníky pro Plzenský sněm. Téhož roku Jan z Vřesovic, Jakoubkův syn, následoval praporců Jiřího z Poděbrad, táhnoucího proti Fridrichovi Mišenskému a Saskému. Roku 1451 byl Jakoubek u dvora Vídenského co jeden z vyslanců českých, kteří měli doléhati na vydání Čechům mladého krále Ladislava; s ním a se Zbynkem Zajícem

[16]) Na někdejším panství Petršpurském v Žateckém kraji, něm. Rudig.

[17]) Když Rakousko r. 1441 slíbilo zaplatiti dluhy krále Albrechta v Čechách, učiněn byl jich seznam, v němž nejpředněji uvedeni jsou: Menhart z Hradce, Hanuš z Kolovrat, Jakoubek z Vřesovic (s 6200 zl.), Oldřich z Rožmberka a Hynek Krušina ze Švamberka.

z Hasenburka smlouval se tehdáž pověstný kajicní kazatel Jan Kapistran o průvodní list do Čech. Když 27. dubna 1451 Jiří z Poděbrad zvolen jest za správce království Českého, byl Jakoubek z Vřesovic netoliko přítomen, nýbrž sám oněm jedenácti důvěrníkům připojen, které sněm novému správci k radě a pomoci po bok postavil. Od té doby zjevuje se jméno Jakoubkovo ještě v několika soukromých svárech, roku pak 1458 nejspíše umřel.

Rod Jakoubkův rozšířil se v Čechách znamenitě, a jedna větev jeho zůstala až ku katastrofě Bělohorské v držení hradu Kostomlatského, jejž Jan z Vřesovic, Jakoubkův syn, po smrti otcově byl ujal. Větev na Kostomlatech vládnoucí nazývala se po hradu tomto Kostomlatskými z Vřesovic. Jeden z té větve byl přes rok v Daliborce vězen a roku 1520 na hradě Pražském sťat, poněvadž byl přechovával u sebe odpovědníky a rušitele zemského míru.

Až do roku 1562 byl hrad Kostomlatský lenem koruny České. Krištof z Vřesovic, přísedící k. soudu komorního, vymohl sobě u Ferdinanda I., že Kostomlaty i s obvodem k nim náležejícím dne 1. července 1562 propuštěny byly z tohoto svazku a proměněny ve statek spupný.[18])

Ve zmatcích roku 1618—1620 přidržovala se jedna část rodu Vřesovců věrně domu Rakouského, druhá pak stavů podobojí, uznávajíc za krále Fridricha Falckého. K těmto posledním náleželi též držitelé hradu Kostomlat: Oldřich a Petr Kostomlatský z Vřesovic. Po bitvě Bělohorské odsouzeni byli ke ztrátě třetiny svých statků a opustili sídlo svých předků.[19]) Oldřichův podíl na Kostomlatech odhádán jest na 23711 kop, Petrův na 13307 kop, ale v časech oné veliké konfiskace bylo pro množství prodejných statků velmi řídko možná obdržeti sumu odhadní, a Kostomlaty prodány jsou jenom za 26969 kop a 14 grošů Humbertovi staršímu Černínovi z Chudenic, jehož vnuk, téhož jména, hrad Kostomlaty, který byl přestál válku třicetiletou zajisté ne bez všelikého útoku, věnoval zpoustě a záhubě.

Humbert starší Černín z Chudenic byl syn Jana Černína z Chudenic na Nedrahovicích, hejtmana kraje Vltavského, a Marie z Říčan. Náležeje ke straně katolické přidržel se, jako bratří jeho Heřman a Vilém, Ferdinanda II., kdežto starší bratr Diviš, jakkoli též katolík, s nekatolickými stavy stál i padl.[20]) Humbert starší zastával místo cís. rady a purkrabí kraje Královhradeckého, pojal za manželku Evu Polyxenu Voračickou z Paběnic[21]) a stal se praotcem dosud kvetoucí hlavní větve Černínů, jeho bratr Heřman pak, první hrabě Černín, byl zakladatelem lesku, bohatství a moci tohoto staročitného českého rodu.

Po smrti Humberta Černína, r. 1632, vládl na Kostomlatech syn jeho Jan Černín z Chudenic, který po

[18]) Listina v bílém kvaternu trhovém od r. 1561—1563 ve dskách zemských. (XIV. K. 9.)

[19]) Ladislav Kostomlatský z Vřesovic ztratil tehdáž hrad svůj Bečvarky v kraji Kouřimském, jsa odsouzen polovice svého jmění. Také Volf a Volf Karel Vřesovcové z Vřesovic a Albrecht Kyšperský z Vřesovic utrpěli podobným spůsobem konfiskací.

[20]) Diviš Černín z Chudenic byl dne 21. června 1621 v Praze před Staroměstskou radnicí sťat.

[21]) Bylať dcera Adama Voračického z Paběnic a Anny Kaplířové z Sulevic.

desíti letech, roku 1642, otce svého do hrobu následoval, zanechav ze svého manželství se Zuzanou Hanušovou z Harasova dva nezletilé syny, Jana Humberta, obyčejně Humprecht nazvaného, a Zdenka Eusebia. Matka jejich měla poručnictví a na její žádost byli oba synové dne 9. července 1648 do stavu panského v království Českém přijati, jemuž byli Černínové před věky náleželi, později však pro skrovnost svého jmění se ho odřekše.

Jan Humprecht (Humbert) Černín z Chudenic na Kostomlatech, Radoníně, Mitrovicích a Choustníku byl od svého prastrýce s otcovské strany k velikému bohactví určen: hrabě Heřman Černín, nejvyšší komorník království Českého, zůstal v trojím manželství bezdětek a ustanovil v poslední vůli své, dne 15. června 1650 složené, prasynovce svého Jana Humprechta (Humberta) hlavou domu Černínského a dědicem velikého fideikomisu, skládajícího se z panství Petršpurku, Kysiblu, Milčevsi, Kostelce a Velichova v Čechách, pak ze Šmideberka u Svidnice, ze zástavního držení panství Mělnického, ze dvora blíž Unhoště a rozličných domů v Praze. Když hrabě Heřman dne 7. března 1651 co nejvyšší hofmistr království Českého zemřel, dědil Jan Humprecht onen fideikomis a dostal k tomu od císaře Ferdinanda III. dva diplomy, které mu ještě nebožtík prastrýc jeho byl vyprosil; první z nich, od 1. března 1652, uděloval mu stav hraběcí, a druhý, od 7. března téhož roku, titul „vysoce urozený“ (Hoch- und Wohlgeboren). V témž roce učiněn byl komořím a přísedícím dvorského soudu komorního, roku 1656 přísedícím většího soudu zemského a r. 1660 místodržícím v království Českém. Roku 1661 poslán byl hrabě Jan Humprecht Černín co vyslanec do Vlaských Benatek, a po svém návratu roku 1663 ustanoven za sněmovního komisara pro Čechy, kterýžto úřad zastával až do roku 1678 při deseti sněmích českých. Mezi tím obdržel r. 1666 důstojnost skutečného tajného rady, a později, r. 1676, řád zlatého rouna. Zemřel roku 1682. Manželka jeho, Marie Diana, rozená hraběnka Gazaldová, přečkala ho jen o pět let. Srdce jeho uloženo bylo v kollegiátním chrámě Staroboleslavském, tělo pak v kapli sv. Sigmunda svatovítského chrámu Pražského, kdežto mu naproti oltáři sv. kříže synové jeho postavili velmi úhledný pomník z bílého a červeného mramoru, nápadný svým dlouhým a zvláštním nápisem.[22]) V národním museu Pražském chová se peníz, hraběti Janu Humprechtu Černínovi r. 1664 věnovaný, z „alchymického zlata,“ což ukazuje na to, že hrabě byl přívržencem alchymie,[23]) která ještě dlouho po čase nového Trismegista, Rudolfa II., v Čechách se provozovala.[24]) Alchymista hraběte Jana Humprechta Černína, Čech, nazý-

[22]) Začíná takto:

„STA VIATOR
QUO TRANSIT ORBIS ET TV TRANSIBIS,“

a po vypočtení všech jeho titulů a hodností, po vychválení zásluh jeho, o zvěčnělém praví: „cor Vetero-Boleslaviae legavit, ut qui in vita totus erat Mariae, in morte totus esset Marianus,“ a končí slovy:

„ABI VIATOR
et quod tibi factum voles, Piis Manibus bene precare.“

[23]) Nápis jeho zní na líci: EXC:MO D: HVMBERTO. COMITI. CERNIN. D: BATRONO. 1.6.64.; na rubu: OFFERT. MATTHE? M. BOHEM. CLIENS.-AVRVM HOC. CHIMICVM (t. j. Jeho Excel. panu Humbertovi hraběti Černínu, svému panu příznivci, věnuje Matouš M. Čech, sluha jeho, toto chemické zlato r. 1664).

[24]) Slavený druhdy při dvoře císaře Rudolfa II. alchymista Michal Sendivoj směl i při dvoře Ferdinanda II. se ukázati a u pří-

Wilh. Kandler fecit. Aus der Kunst-Anstalt v. C. F. Merckel, Leipzig

Sv. Kateřina.
Obraz v hlavním chrámě Mosteckém.

St. Katharina.
Altarbild zu Brüx.

Vydáváno od kněhkupectví Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung
Kober & Markgraf
v Praze in Prag

vající se Matouš M., byl, jak se zdá, společník augustiniánského mnicha Václava Seylera, který udával, že umí cín ve zlato obracet, proměnu tuto před Leopoldem I. provedl,[22]) svobodným pánem z Reinersberku učiněn, později ale co podvodník odhalen byl.

tomnosti tohoto císaře své domnělé umění provozovati. (Hermann Kopp, Geschichte der Chemie). V čase třicetileté války žil v Praze a tam také zemřel francouzský alchymista Busardière, který mnoho obcoval se šlechtou českou, jmenovitě s rodem hraběcím Šlikovským. Brzy po jeho smrti vyskytnul se v Praze alchymista Richthausen, známější pod jmenem svobodného pána z Caos, a dostal se až k Ferdinandovi III., právě tehdáž v Praze meškajícímu, před nímž 15. ledna 1648 provozoval na hradě Pražském smělé kejklířství, nazvané divina metamorphosis, proměnění rtuti ve zlato.

[22]) Z kusu zlata, o němž Václav Seyler udával, že je učinil z cínu, dal Leopold I. roku 1675 raziti pamětní peníz s nápisem: „Aus Wenzel Seylers Pulvermacht bin ich von Zinn zu Gold gemacht.“

Hrabětem Janem Humprechtem Černínem končí se řada držitelů Kostomlatských na hradě tom sídlících, neboť obnovené Leopoldem I. nařízení Ferdinanda III., týkající se sboření větší části pevných hradů v Čechách, přimělo jej k tomu, že hrad Kostomlaty zůstavil zpoustě a zkáze, vystavěv r. 1670 poblízku něho nový zámek, jenž obdržel po něm jmeno Humprechtswiese.[23]) Ten v předešlém století za sídlo sloužil po sobě větvím hraběcích a panských rodů Clary-Aldringen, de Fin, Věžník a Ledebour, jmenovitě pak od hraběcí rodiny Ledebour-Wicheln, která až dosud jest v držení panství Kostomlatského, pěkně byl obnoven a uspořádán.

[23]) Jmeno tohoto hraběte nese také vystavěný od něho zvláštní lovčí hrádek Humprecht blíž Sobotky.

Sv. Kateřina,

obraz v hlavním chrámě Mostském.

„Leta 1515 v třetí neděli v postě vyhořelo město Most z gruntu všecko, a zapálilo se okolo hodin 24[1]) u mnichův, ježto sobě ryby smažily u večer, a ve dvou hodinách všecko město shořelo, kostelové, klášterové, a tak veliký toho času vítr byl, že, by nehořelo, dosti činiti měli lidé s větrem; a praví, že shořelo ke čtyrem stům, co jich našli a co se jich zdusilo, mužův, žen a dětí, též co se jich ztopilo a zbilo, tlačíce se ven z města branou, neb se most pod lidmi zlámal, i vpadli do příkopu. Co lidská opatrnost může proti Božskému úsudku! neb jsou lidé byli velmi

[1]) Totiž starého orloje, tedy právě při západu slunce.

bedlivi v tom městě.“ Tak píší staří letopiscové čeští o hrozném požáru, jenž celé město Most proměnil v černé spáleniště. Hlavní kostel tehdá skoro celý ssul se, a co zůstalo, muselo pro uvarování neštěstí rozebráno býti. Mostečtí byli utrpěli tak velikých ztrát, že nebylo čáky k sehnání mezi nimi nákladu na opětné vystavění městského chrámu. Požádali tedy shromážděný sněm za pomoc, která jim také slíbena byla. Čtyři vzácní muži obce Mostecké posláni byli v záležitosti stavení kostela do Říma s přímluvčími listy králů Vladislava II. Českého a Sigmunda Polského, a vymohli na papeži Lvu X. bullu odpustkovou, vyhotovenou 25. ledna 1516 pod pečetí rybářovou, která se vztahovala na každého, kdokoliv by na vystavění nového kostela v Mostě buď na penězích aneb na materiálu přispěl nejméně tolik, co potřebuje týdně pro sebe a svou domácnost. Rychle přikročeno bylo k stavbě, kterážto svěřena jest nejznamenitějšímu českému staviteli onoho času, mistru Benešovi z Loun. Ten utvořil výtečnou budovu o třech lodích s původními gothickými klenutími, uměle vyozdobenými kruchtami a smělou soustavou schodů. Roku 1522 dospěla stavba již tak daleko, že mohla zasazena býti okna s malbami na skle, z nichž zachovaly se zbytky s letopočtem 1522.

Roku 1578 utrpělo město Most zkázu novým požárem. Počet shořelých domů udáván na více než tři sta. Také hlavní chrám velice jest porouchán, kovová střecha a zvony rozlily se, uvnitř strávil oheň mnoho oltářů a obrazů, ale klenba i větší část kamenných ozdob zůstaly nedotknuty. V současném zápise učeného Marka Bydžovského de Florentino čteme, že v kostele toliko krucifix zůstal neporušený, gradual shořel téměř všecek kromě listu, na kterémž notováno bylo: „Omnia quae fecisti nobis, domine, in vero judicio fecisti“ (všecko, cokoliv jsi nám učinil, pane, učinil jsi co soudce spravedlivý). Udání toto patrně jest přepiaté, neboť jen znamenitých obrazů a zbytku arch z prvních desetiletí šestnáctého věku nalézá se v hlavním chrámě Mostském takové množství, že nesnadno dá se uvěřiti, aby tam přenešeny byly teprv po ohni, jmenovitě ve městě ohněm tak velice pohubeném[2]).

V jedné kapli pravé lodi Mostského hlavního chrámu visí dvě křídla archy pohříchu ztracené, z nichž na jednom vyobrazena jest sv. Kateřina, na druhém sv. Barbora. Oba tyto obrazy ležely před lety nevšímány mezi haraburdím na půdě kostelní, odkudž spůsobením nebožtíka guberniálního rady Janko vzaty, a na nynějším místě tím spůsobem na zeď pomocí čepů zavěšeny jsou, že snadno i zadní jich stranu ohledati možná. Pokud víme, byl Vilém Kandler první, který r. 1839 zhotovil výkres obou křídel, majících asi 5 střevíců výšky a každý pro sebe asi 2½ střevíce šířky, malbu pak olejovou.

Sv. Kateřina jest z obou těchto obrazů přední strany půvabnější a bohatší, sv. Barbora jest méně krásná, ale zvláštněji pojata a v ohledu záhybů roucha velikolepější, připomínajíc nejkrásnější řasování Albrechta Dürera. Sv. Kateřina jeví u výrazu čistěji a ostřeji staroněmecké představování sobě panenské krásy, oné čistoty, která vyznačuje školu Kolínskou v nejkrásnějších dílech jejích a vlastní svůj typus nalezla v Holbeinových světicích. Barvitost jest outlá a harmonická, neukazujíc při tom všecku ulíčenost směru právě dotčeného. Obličej v zamyšlenosti nachýlený vyznačuje na obraze tomto „mudrkyni“ Kateřinu, tak že

[2]) Oprava po ohni od roku 1578 zdá se, že jenom zvolna se dála; aspoň posvěcení chrámu konalo se teprv r. 1595 arcibiskupem Pražským Zbyňkem Berkou z Dubé a Lipého.

netřeba ani popravního meče, o nějž se opírá, ani kola u jejích nohou, abychom ji poznali. Myslivý obličej obrubuje čepeček ze zlaté síťoviny, celou pak hlavu záře, pozlacená týmž způsobem jako koruna na vrchu čepečku. Tělo objímá, skoro koketně, šněrovačka z černého aksamitu, ozdobená bohatě zlatým lemováním a zlatými tkaničkami. Bílé široké rukávy, obtočené černými pentlemi, sbírají se v zápěstí a nad loktem širokými černými a zlatými páskami v malebné pouchy a končí bohatě ozdobenými taclemi. Svrchní roucho jest vykasané, původně bylo patrně tmavozelené, nyní ale téměř zčernalo; na místech přehrnutých viděti červenou podšívku. Zpodní šat jest fialový, ve světlosti do zelena měnivý. Ostří popravního meče jeví se postříbřeným, veliká rukověť jeho pozlacená; kolo v obyčejných barvách dřeva. Pozadí tvořeno jest malovaným zlatohlavovým čalounem s pestrým kvítím a tmavým třepením, zavěšeným na příčním bidle; nad ním viděti kus modrého povětří dosti jemné barvitosti, jež přetrhuje nahoře pozlacená arabeská se stíny hnědými, méně přísná a krásná, nežli jsme uvykli spatřovati při starších českých malířích a illuminatořích, což nás potvrzuje v mínění, že obě tato křídla jsou díla umění německého.

Zadní strana tohoto obrazu ukazuje ve dvou odděleních zvěstování a narození Spasitele, kdežto zadní strana protějšího obrazu sv. Barbory představuje návštěvu Marie u Alžběty a obřezání Krista.

Nikterak se nemýlíme, kladouce původ těchto obrazů do druhého neb třetího desetiletí šestnáctého věku.

Zámek Orlík.

Směle jako hnízdo orlovo sedí starý zámek, jenž jméno toto nese, na skále nad Vltavou vystupující. [1]) Lid sobě libuje ve hříčkách s jmeny místními, vykládaje z nich původ míst vzdor Olafu Rudbekovi! Také pro hrad Orlík nalezl pověst o jeho původu, která opětně byla vypravována a opětně básnicky vzdělána, i od Karla Hynka Máchy a Karla Egona Eberta. V hustých lesích, které se podél Vltavy hluboko dolů táhly, měla sídlo své rota loupežnická, jejíž vůdce — pověst nazývá ho brzo Baťkem, brzo Hraboněm — neobmezenou láskou lnul k dítěti svému. Orel odnesl dítě z náručí spící chůvy. Celá rota byla vzhůru, hledat dítě a chůvu jeho, strachem uprchlou, v čele jejím divoký vůdce. O dalším příběhu pěje Mácha:

Nade hvozdem tmavým, hustým
Jasoň stojí zlatovlasý,
A v tom hvozdu tmavém, černém
Stojí skála mechem krytá,

[1]) Zámek Orlík s vesnicí téhož jmena leží 5½ hodiny od Písku a 10 hodin od Prahy na Vltavě.

A tam, kde skála nejvyšší,
Skály tvrdší stojí Hraboň,
Zhoubce krajiny vůkolní,
Na vše strany smuten zírá.

Pod skalou řeka silně lká,
Až rozléhá se les kolem;
Na skále lká Hraboň mocný,
Až rozléhá se les kolem;
Silným volá hlasem přes les:
„Vrať se, mé dítě rozmilé!“

Nade hvozdem tmavým, hustým
Stříbrolesklá stojí Luna;
Lká on na skále nejvyšší,
Přes les silnym volá hlasem:
„Vrať zpět se, dítě, vrať se zpět!“
Darmo však, darmo on volá.
Rozsílá v kraje vůkolní
Pacholků svých mnohé sbory;
Sám pak hvozdem tmavým, hustým
Ztraceného hledá syna.

V Luny darmo hledá světle;
Až jitro vzejde nad lesem,
Slyší na skále na příkré
Temný pláč svého dítěte.
Rychle skálu zleze příkrou,
A hle dítě vidí milé;

V hnízdě orla leží tiše,
Kolem orlů mladých sedm.
Lovecké hned hlasem trouby
Pacholků svých svolá sbory;
Založí zde přepevný hrad,
Orlík do dneška nazvaný.

Dějepis nečiní zmínky o hradu Orlíku nad Vltavou před časy Karla IV., od kteréhož zachoval se list, datovaný z Budišína 11. října 1369[2]), svědčící urozenému Hyncíkovi Pluhovi a dědicům jeho na hrad Orlík s přívozem a clem na řece, s vesnicemi, rolími, lesy, i se všemi příslušnostmi, k manství rytířskému, a ku potřebě královské má ten hrad otevřín býti u válkách a po skonání válek Hyncíkovi a jeho dědicům opět vrácen býti. Hyncík Pluh měl v erbu radlici a psal se z Orlíka. Potomkové jeho nazývali se Pflugové z Rabšteina, a bylo mezi nimi několik mužů znamenitých.[3]) Na den sv. Martina 1395 přepustil Hyncík Pluh z Orlíka, s povolením královským, hrad Orlík na

[2]) Listina od r, 1357, kterou známe toliko z regesta: „Karolus IV. Theodorico Mindensi episcopo castrum Orlik olim eidem ad vitae suae tempora collatum, nunc in nobile feudum confert una cum bonis aliis. D. 1357, Pragae IV. nonas Jul. v archivu zrušeného kláštera Sedleckého, vztahuje se bez pochyby na hrad Orlík u Humpolce v kraji Čáslavském. Sommer a jemu podobní uváději ji ve spojení s Orlíkem nad Vltavou.

[3]) Kašpar Pflug z Rabšteina, polní vůdce stavů Českých po Šmalkaldské vojně, musil ujeti z Čech do Sas, kdež potomci jeho posud co baronové žijí. Svobodní páni Pflugové z Rabšteina jsou podnes v držení zámku „Strehlen“ v Sasich, kterýž rodině této náleží od času krále Václava IV.

Vltavě Sigmundovi Hulerovi, měšťanu Pražskému a Chebskému a podkomořímu království Českého, směnou za hrad Boršengrün nedaleko Chebu.

Hulerové čili Hülerové byli stará vzácná rodina městská v Chebu, jejíž památka zachovala se v okrsku Chebském ve jmenu „Hülerawiese“ jistého pozemku na bývalém statku Delickém po dnešní den. Statek Delice náležel roku 1356 Hanušovi Hulerovi, který Bartolomějskému špitálu v Chebu učinil nadání ročních $9\frac{1}{4}$ karu [4]) obilí a jiných úroků na penězích a plodinách, aby špitálníkům dáván byl pěkný bílý chléb (ein schön weiss Semmelbrod). Stejnou dobou držel Mikuláš Huler, měšťan Chebský, tvrz a vesnici Stein, což obojí prodal Rüdigerovi ze Sparneku. [5]) Sigmund Huler byl nejspíše syn některého z obou těchto bohatých měšťanů.

Sigmund Huler z Chebu seděl již roku 1387 v radě Starého města Pražského a roku 1388 obdržel důležitý úřad podkomořího v království Českém. Václav IV. věnoval mu zvláštní přízeň a důvěru. Vliv Hulerův stal se brzo velmi znamenitým; mocí úřadu svého bezprostředně představen byl městům královským, a mimo to měl také jakousi moc nad královskými statky, ano i nad částí klášterních. Dovedlť on rozmnožiti příjmy své nesmírně, a při tom všem podržeti naproti královskému pánu svému tvářnost muže věrného a poctivého. Rozmíšek mezi králem a arcibiskupem použil Sigmund Huler k tomu, aby též duchovenstvu dal ucítit svůj vliv a svou moc. Roku 1393 byli dvá kněží k rozkazu podkomořího uvězněni a po vynešeném orteli odpraveni, jeden mečem a druhý ohněm, tento ovšem pro zločin sprostý, onen pak proto, že byl bez dovolení královského ohlašoval výnosy papežské. Arcibiskup, jenž marně byl napomínal podkomořího, aby od takového počínání upustil, dal ho skrze generálního vikáře a arcijahna Žateckého, Jana z Pomuk, obeslati před soudnou stolici svou, a když se nedostavil, vyřkl nad ním klatbu. Sigmund Huler, královský dvorní maršálek Čuch ze Zásady a dva duchovní, probošt Chotěšovský řádu praemonstratského Sulek a Vyšehradský děkan Václav Králík z Buřenic, pokládají se za ony milce královy, kteří ho štvali na generálního vikáře arcibiskupského Jana z Pomuk, syna Velflinova a hlavní spoluvinníci byli jeho utopení dne 13. března 1393[6]) Od té doby, co byl v držení hradu Orlíka, nazýval se Sigmund Huler obyčejně také z Orlíka. Na udělení sobě toho lena vymohl sobě dne 24. prosince 1400 majestátní list od krále Václava IV., kterým clo a úrok od jezu na Vltavě pod Orlíkem zařízeny jsou ku prospěchu držitele. Sigmund Huler z Orlíka tovaryšil svému králi ve Vídenském jeho vězení, ve kterémž zůstal o celý rok déle nežli král, jenž na začátku roku 1403 úřad podkomořský svěřil prozatím Mikulášovi z Okoře ze vzácného měšťanského rodu Rokycanských. Konečně se poštěstilo Sigmundovi Hulerovi, vyváznouti s několika tovaryši z vazby své. Opět uvázal se v úřad podkomořský, avšak jenom na krátký čas. Míra Hulerova byla konečně

[4]) Jak známo, mělo město Cheb od starodávna svou zvláštní míru dutou i na délku. Kar (khar) obnášel tři strychy české čili $4\frac{5}{8}$ dolnorakouských měřic.

[5]) Rüdiger ze Sparneku podal na to Stein a ostatní své statky: Wildstein, Schönek a Hochwald, císaři Karlu IV. co králi Českému v manství, od něhož vzal je zase co leno.

[6]) F. M. Pelzel „Lebensgeschichte des römischen und böhmischen Königs Wenzeslaw.“

plna i přišla hodina, v které klamaný král spatřil pravou tvářnost svého milého podkomořího. Václav dal ho zatknouti a na Staroměstské radnici Pražské držán nad ním rychlý soud. Sotva že v ostatním městě zvěděli o zatknutí nenáviděného u lidu podkomořího, tekla již krev na jeho podlaze veliké síně v radnici, kdežto dne 23. června 1405 sťat byl[7]). Tělo jeho pochováno bylo na Starém městě v dominikanském chrámě sv. Klimenta. Pelzel a Palacký jasně a důvodně ukazují příčinu této rychlé a neočekávané popravy, kterou lid i duchovenstvo velebili co skutek spravedlnosti královské. Mocný podkomoří byl zpronevěřil peníze, které král r. 1389 se byl zavázal složiti ve lhůtách knížatům Opolským k vyplacení zastavených jim korunních statků českých Jaroměře, Potenšteina a Kostelce. Smělý tento šmejd zakryt byl falešnými kvitancemi, až věc vyšla na jevo a Huler vyzrazen byl. Knížata Opolští opětně upomínali o zaplacení dlužných peněz, které Václav IV. odepíral, maje falšované kvitance za pravé. Král Polský, volen za rozsudího, učinil rozhodnou výpověď v té spletené věci dne 18. června 1405, tedy málo dní před kvapným odpravením Sigmunda Hulera z Orlíka.

Po smrti podkomořího předstoupil bratr jeho Ondřej Huler před krále, žádaje o povolení, aby jako nejbližší jeho příbuzný a dědic dokončiti směl započaté založení kaple a poustevny s několika kněžími a bratřími laiky v Zátoni blíž hradu Husi a rozmnožiti nadání její úrokem 20 kop za duši svého odpraveného bratra, což mu král také povolil. Týž Ondřej Huler psal se nějaký čas „z Orlíka," kterýžto hrad po krvavé smrti bratrově naň pravém byl spadl. Držel však tento hrad sotva tři léta, prodav jej roku 1408 rytíři Petrovi Zmrzlíkovi ze Svojšína, načež usadil se na Nečtinech a později na Hořovicích, dle kterýchžto statků se také nazýval. Ondřej Huler držel s císařem Sigmundem a stranou katolickou. On byl jedním ze statečných obranců Karlšteina proti Husitům a přivěsil také svou pečeť ke smlouvě o příměří 8. listopadu 1422, ve kterouž mimo hrady Karlštein a Valdek pojata byla také tvrz Hořovice. Posledníkráte nacházíme jmeno Ondřeje Hulera mezi katolickými stranníky kraje Podbrdského na listině smírné od roku 1425. O pět let později seděl na Hořovicích Sigmund Huler, který se nazýval z Chebu, jsa, ne-li syn, tedy aspoň blízký příbuzný a dědic Ondřejův. On náležel k manům katolických náčelníků Hanuše a Bedřicha z Kolovrat. Když roku 1430 Husité oblehli tvrz jeho Hořovickou, vzdal se Sigmund Huler 20. července pod smlouvou, slíbiv budoucně státi při straně husitské. Stál ve slovu, a v listopadu 1431 byl v Uhřích co jeden z vůdců sirotčích u Jilavy od Uhrů na kusy rozsekán. V Chebu vymřel rod Hulerů roku 1460.

S Petrem Zmrzlíkem ze Svojšína uhostil se zase nový rod ve zdech Orlíckých. Petr Zmrzlík sám byl nejznamenitější muž svého rodu, který pro svou poctivost v dobách nejnesnadnějších požíval všeobecné vážnosti a důvěry. Václav IV. jmenoval ho okolo roku 1406 nejvyšším mincmistrem království Českého. Manželka Zmrzlíkova, Anna z Frimburka, patřila k nejvýtečnějším ženám svého věku. Král Václav měl ji u veliké vážnosti, ba i rady její poslouchával[8]). Petr Zmrzlík byl dne 6. července 1411 jedním z vyvolených rozsudců, kteří měli po-

[7]) Decollatus est in pallacio pretorii antique civitatis Pragensis. (Beneš).

[8]) Palacký nalezl v současném jednom rukopise výstrahu, aby král neposlouchal rady paní Zmrzlíkové: „Litera regi scripta ut adhaereat, senum consilio non Mrzlikonissae." (Dějiny české III. č. 1. str. 207).

rovnati krále s arcibiskupem. Nejvyšší mincmistr byl v bližším spojení s nejdůležitějšími muži tehdejšího hnutí, kteréž přijímal v Praze ve svém domě, jenž ležel na Starém městě naproti kostelu sv. Jakuba.[9]) Tam složil papežský inquisitor Mikuláš, biskup Nazaretský, dne 30. srpna 1414 známé svědectví o Husovi u přítomnosti pána domu, dvou pánů Zvířetických z Vartemberka, Hlaváče z Ronova, Václava ze Lnář, purkhrabího Lichtenburského Oneše z Míkovic, Ctibora z Bohdanče, Viléma z Doupova a jiných rytířů. Roku 1415 udělil Václav IV. nejvyššímu mincmistru Zmrzlíkovi v léno tvrz Březnici, a krom toho výsadu, aby nebyl povinen platiti dluhy židovské. Mezi přednějšími osobami, které se záhy přiznali k nejráznější straně husitské, stál v čele Peter Zmrzlík, věrný přítel Žižkův, pročež mu Sigmund již roku 1419 odejmul úřad nejvyššího mincmistra, uděliv ho nejkrutějšímu nepříteli kalicha, Mikuláši Divůčkovi z Jemniště; nicméně zastával, jak se zdá, Zmrzlík v Praze povinnosti nejvyššího mincmistrovství bez ohledu na svého nástupce. Když v listopadu 1420 různice mezi Pražany a Tábory nejvyššího stupně dosáhly, odebrali se urození pánové Oldřich Vavák z Hradce, bratří Petr a Purkart z Janovic a Petr Zmrzlík ze Svojšína ke dni 29. listopadu do Prahy, aby spůsobili smíření. Po delším rokování zůstáno na tom, aby vůdcové a přednější bohoslovci obou stran sestoupili se k velikému hádání. Nejprv navrhována za shromáždiště Staroměstská radnice, pak veliká kollej, proti kterýmž oběma místům ale činili Táboři námítky, konečně pak, na návrh Jana Žižky a Oldřicha Vaváka z Hradce, vyvolen k tomu dům pana Petra Zmrzlíka blíž kostela svatojakubského. Tam tedy dála se ona pověstná schůzka dne 10. prosince 1420, ve které mistr Prokop z Plzně, rektor učení Pražského, přečísti dal od mistra Petra z Mladenovic v jazyku latinském a českém sedmdesáte šest článků, které mistři Pražští pokládali Táborům za bludné[10]). Tu vystoupili po sobě co řečníci hejtman táborský Chval Řepický z Machovic, pan Jan Roháč z Dubé, kněží táborští Martin Houska příjmím Loquis, Mikuláš z Pelhřimova a Markolt ze Zbraslavic, konečně pak z Pražanů mistr Jakoubek ze Stříbra. Když přišel večer, propustil předseda shromáždění. Rozešlo se, nedocílivši ničeho jiného, nežli že obě strany od té doby chovaly se aspoň na pohled pokojně a snášelivě[11]). V lednu 1421 sklíčili Táboři jednoho z nejmocnějších svých protivníků, Bohuslava ze Švamberka, na hradě jeho Krasikově čili Švamberku. Bohuslav ze Švamberka, vida nevyhnutelnou zkázu rodinného hradu svého, požádal Žižku, aby k němu poslal pana Petra Zmrzlíka; tomu, ale nikomu jinému, že se chce ihned vzdáti. Podobnou důvěru k rytířské šlechetnosti pana Zmrzlíka ukázali brzy na to i Kutnohorští; přinuceni jsouce přijmouti výminky Pražanů, vyprosili si co zvláštní milost, aby Petr Zmrzlík ze Svojšína na Orlíce hejtmanem se stal nad Horou. Pražané obrátili se v té věci k Zmrzlíkovi, který byl ochoten uvázati se ve správu Kutné Hory. Vojsko Pražanů, vracejíc se ze svého tažení proti Kutné

[9]) Obec starého města Pražského osvobodila Zmrzlíkův dům dne 17. dubna 1416 ode všech platů až na tři kopy.

[10]) Úplně otištěni jsou článkové tito dle rukopisu: „Congregatio omnium communitatum in Praga Antiqua, in qua in domo Zmrzlikonis ista sunt facta anno 1420“ ve Faustina Procházky „Miscellaneen der böhmischen und mährischen Literatur. 1. Bd. 2. Thl. str. 279. Opravy k tomu nalézají se v téhož spise 3. díle. str. 310.

[11]) Palackého Dějiny České. III. 1. str. 393.

Hoře, zmocnilo se dvou důležitých královských hradů, Žleb a Lichtenburka, z nichž onen odevzdali Petru Zmrzlíkovi, tento potomku prvotních jeho majitelů, Hynkovi Krušinovi z Lichtenburka. Petr Zmrzlík umřel, velice želen, dne 16. srpna 1421. Za poslední doby v listinách nazýván byl jedním z „hejtmanů obcí k zákonu Božímu a k městu Pražskému příchýlných.“ Zůstavil tři syny: Jana, Petra a Václava.

Bratří Jan, Petr a Václav Zmrzlíkové ze Svojšína zdá se, že po delší čas otcovské dědictví své spravovali nedílně, sídlíce pospolu na Orlíce. Všickni tři drželi z počátku stranu Táborů. Petr a Jan přítomni byli sjezdu táborskému v Písku, a přivěsili pečetí své k listu jeho ku Pražanům od 6. února 1426. [12]) Následujícího roku táhl Petr na pomoc svému spolčenci Přibíkovi z Klenova, jejž ve Stříbře skličovalo německé vojsko křižácké. I bránili se statečně, sotva se dvěma sty bojovníky, proti veliké přesile, proti které i město Stříbro obhájili. Roku 1427 nacházíme Petra a Jana ve vojště husitském před Plzní. Jan Zmrzlík byl z bratří nejhorlivější Taborita, i účastnil se v taženích Táborů a Sirotků roku 1429 a 1430 do Míšně, Durynk a Uher, kdežto vyznamenal se jmenovitě v krvavé bitce u Grimmy v lednu 1430. Dne 27. října 1432 vypravil se s Přibíkem z Klenova a Svojšem ze Zahrádky proti nepříteli Táborů, královskému hejtmanu Habartu Lopatovi z Hrádku, jehož hradu Lopaty v kraji Plzenském se zmocnili. Petr Zmrzlík naproti tomu, obrátiv v květnu 1434 meč svůj proti dosavadním svým táborským přátelům, bojoval u Lipan při straně spolku panského. Na sjezd Brnenský r. 1435 dostavil se Petr Zmrzlík co jeden z deseti důvěrníků českého rytířstva. Bratří jeho drželi r. 1437 s Hyncem Ptáčkem a po jeho smrti s Jiřím Poděbradským. Roku 1438 měli záští s Burjanem z Gutenšteina. Václav Zmrzlík objevuje se r. 1440 mezi českými vyslanci v Chamu. Jan Zmrzlík zdá se, že umřel okolo roku 1440, a teprv po jeho smrti nejspíše rozdělili se ostatní dva bratří o své statky. Petr vzal sobě Lnáře a Kašperk, od kterých statků se také potom psával; Václav podržel Orlík a Březnici. Tento poslední byl r. 1446 oudem poselství českého k Římskému králi Fridrichovi III., žádajícího o vydání mladého krále Ladislava. Ve smlouvě a lantfridu Vilšteinském od 11. června 1450 účastnili se Petr a Václav Zmrzlíkové i s matkou svou, oba staly se důležitými členy spolku Poděbradského a Václav Zmrzlík byl mezi oněmi, kteří 24. dubna 1452 Jiřího z Kunštatu a Poděbrad učinili správcem království Českého. V letech 1449—1451 měl Václav Zmrzlík opětné záští se sousedem svým Oldřichem z Rožmberka na Zvíkově, avšak vyjma některé malé šrůtky, zájmy a týrání poddaných obou stran nezdá se, žeby bylo přišlo k nějakému opravdovějšímu sražení. Znamenitější byly boje, které vedl Petr s hradu Kašperka v letech 1451—1454 s vévodou Bavorským. Na začátku roku 1457 byl Václav Zmrzlík ze Svojšína mrtev, a statky Orlík a Březnice spadly na korunu co uprázdněná manství. Král ale propůjčil hrad Orlík a tvrz Březnici dne 18. března 1457 bratřím Janovi, Václavu a Jaroslavovi Zmrzlíkům ze Svojšína, kteří snad byly synovcové Václavovi od bratra jeho Jana. Zdá se, že z těchto bratří jediný Jaroslav ujal Orlík, kdežto sídlil v letech 1469—1476. Jan měl časté různice a sváry s Rožmberskými a purkrabími jejich na Zvíkově Buškem z Bužic a Smilem z Hodějova. Jeden Zmrzlík, nejspíše Jaroslav,

[12]) Palackého Dějiny. III. 2. str. 28.

Jos. Hellich fecit — Aus der Kunst-Anstalt v. C. F. Merckel in Leipzig

PIETA V CHRÁMĚ MATKY BOŽÍ
před Týnem v Praze.

PIETA IN DER THEINKIRCHE
in Prag.

Vydávano od kněhkupectví — Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung
Kober a Markgraf
v Praze — in Prag.

Wilh. Kandler fecit. Aus der Kunst-Anstalt v. C. F. Merkel Leipzig. A. Fesca sc.

ZŘÍCENINY ŠELLENBERKA. RUINE SCHELLENBERG.

Vydáváno od knëhkupectví Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung
Kober & Markgraf
v Praze. in Prag.

bojoval roku 1468 pod Viktorinem z Poděbrad, synem královým, proti Matiáši Korvinovi.

Roku 1513 koupil hrad a panství Orlické Krištof ze Švamberka, který po strýci svém Jindřichovi ze Švamberka (zemř. na Zvíkově dne 17. ledna 1523) zdědil hrady Švamberk a Zvíkov. Jindřichova poslední vůle byla dne 27. července 1520 sepsána i vyskytuje se v ní jakožto svědek Václav Zmrzlík ze Svojšína a na Lnářích.

Hrad Orlík zůstal až na krátkou lhutu, v které byl na Václava Berku z Dubé přešel (1564), po celé století majetkem pánů z Švamberka, kteří toho dosáhli, že hrad ten od krále z manství byl propuštěn. Poslední Švamberk na Orlíce byl pan Petr, syn Jana Jiřího z Švamberka na Orlice a na Zvíkově.

Petr ze Švamberka stal se dědictvím Rožmberským po smrti Petra Voka, poslední to větve Rožmberků (6. listopadu 1611), téměř nejbohatším na statky mezi tehdejšími českými pány. Následovav otce svého v držení rodinných statků psal se Petr ze Švamberka pánem na Orlíce, Zvíkově, Ronšperku, Boru, Kestřanech, Třeboni, Nových Hradech, Rožmberku a Libějovicích. Účastniv se v stavovském povstání stal se direktorem a defensorem. Fridrich Falcký jmenoval ho nejvyšším sudím dvorským v království Českém. Co takový byl po bitvě Bělohorské jeden z prvních mezi psanci, achtován chystal se ihned k outěku z vlasti a zdá se, že v osud svůj zapletl i mladšího bratra svého Adama, který r. 1617 byl ještě nezletilý.[13]) Vojenské tažení lidu císařského a bavorského v Čechách započalo takořka na statcích Švamberkových a na nich vzalo i konec. Petr ze Švamberka byl větší část svých hradů silně opevnil a na některé z nich, jmenovitě na Zvíkov, Orlík a Třeboň přijal za posádku vojáky Mansfeldovy. Na jaře 1619 byl již Buquoy v Rožmberce, 18. října 1620 zmocnili se Bavoři Ronšperka a vydrancovali Švamberskou kapli, kdež z rakve Jana Jiřího ze Švamberka vzali skvostné jeho brnění a umrlčí štít perlami vyšívaný. Roku 1621, ten den před květnou nedělí, vtrhl zasmušilý Valencián Don Baltasar de Marradas s krvavým krajanem svým Martinem de Hoeff-Huerta a plukovníkem Pechlerem, 4000 mužů silni, do Mirovic, a druhého dne táhl před Orlík, kterýžto hrad vyzval ke vzdání se, což ale zamítnuto bylo. V pondělí ráno dal Marradas prudce hnáti k outoku, a po statečném odporu vzdala se odpoledne posádka pod smlouvou. Ihned obrátil se Marradas proti Zvíkovu, kde však s neočekávaným tuhým odporem se potkav, přinucen byl přikročiti k řádnému obležení, které se dlouho protahovalo. Houfec Mansfeldských na Zvíkově bránil se lví srdnatostí a podivu hodnou vytrvalostí, ano velitel Zvíkovský byl tak odvážlivý, že činil i větší výpady, z nichž při jednom posekáno bylo císařským u Zbonína 50 mužů. Při jiném výpadu ze Zvíkova podařilo se Mansfeldským i Orlíka zase dobyti, ale udržeti se tam nebylo jim možná, pročež zmocnivše se všech zásob na hradě odtáhli s nimi zpět do Zvíkova. U Nevěsic jim byl málem zamezen návrat do Zvíkova, i ztratili tam část Orlické kořisti. Treboň ale vzdala se teprva 10. března 1622, Zvíkovská posádka dokonce o několik

[13]) Dsky zemské kvat. 95. C. 18: Petr z Švamberka na Vorlíku, Zvíkově, Ronšperce, Boru, Kestřanech, Třeboni, Nových Hradech, Rožmberce a Libijovicích (syn někdy Jana Jiřího z Švamberka a bratr Adama ještě nezletilého z Švamberka) zavázal d. z. vsi Vyšehoř, Velkou Ves, Kvetov, Kučeř, Stehlovice, Branice, Bukovec, Jetřtice, Vosek s příslušenstvím.

neděl později, a teprva po zmocnění se obou těchto hradů byl Ferdinand II. pánem celé země. Zvíkov i Orlík byli již před tím propadli konfiskací, a Petr ze Švamberka již byl co psanec zahynul téměř nepozorován, tak jako mnoho jiných ratolestí nejstarších a nejšlechetnějších rodů českých. Ještě přes půl století udržela se katolická větev starého rodu Švamberského ve vlasti. Sám Fridrich svobodný pán ze Švamberka byl ještě až do své smrti (10. ledna 1659) pánem na Švamberce. Rodný jeho hrad byl dne 7. února 1644, an majitel jeho s manželkou svou byli někde v sousedství na masopustním veselí, neopatrností pověžného vyhořel, a příbytky z nouze v něm obnovené zkazil následujícího roku houf Švédů od sboru Wranglova. Jan Fridrich ze Švamberka zřídil si k obývání dvorec pod hradem, a zemřev 10. ledna 1659 [14]) pochován jest v obnovené kapli svého pustého rodného hradu. Vdova jeho, Marie Magdalena purkraběnka z Donína, vdala se opět za hraběte Jana Kristofa Ferdinanda z Heissenšteina, přinesši hrad Švamberk svému novému manželu. [15])

S Janem Fridrichem nevymřel však ještě rod Švamberků. Balbin vypravuje, že okolo roku 1650 znal potomka druhdy tak bohatého a mocného domu Švamberského, který v Praze ode dveří ke dveřím — žebral. [16]) V okolí Zbirovském jsou dosavad chudí uhlíři jménem Švamberkové, pokládající se za potomky panského rodu Švamberků, jakkoliv nemají nižádných listinných dokladů na smělou tu domněnku. Domnělý jeden potomek starých Švamberků dokonce vymohl sobě v nejnovějším čase diplom svobodného pána s predikátem a erbem Švamberků, jichžto rodina jeho na ten čas užívá.

Královská komora odhádala po vykonané konfiskací zámek a panství Orlické na 130,294 kop, 21 grošů a 3 denáry. Jan Oldřich kníže z Eggenberka, známý ministr Ferdinanda II., koupil Orlík za 159,360 kop, 8 grošů a 4 denáry [17]). Týž Jan Oldřich z Eggenberka, jenž za Ferdinanda II. co mocný ministr velice vynikal, byl se roku 1623 knížetem stal a roku 1628 jmenoval jej Ferdinand II. vévodou Krumlovským. Jakožto důvěrný státník a dvořenín Ferdinandův byl Jan Oldřich z Eggenberka ovšem katolík, avšak ještě děd jeho Seifried z Eggenberka byl spolu s bratrem svým Jakubem z nejhorlivějších přívrženců a ochranitelů učení Lutherova v Štyrsku. Eggenberkové byli štyrští Fuggerové, žiliť ještě v polovici patnáctého věku co průmyslní měšťané i obchodníci v Radkersburku a v Štyrském Hradci. Prof. Gustav Schreiner podává o původu Eggenberků následující podrobnosti [18]). Oldřich Eg-

[14]) Dcera Jana Fridricha ze Švamberka, Marie Františka, zemřela 7. října 1634. Odpočívá v hradní kapli na Švamberce, kde se dosavad spatřuje náhrobní její kámen.

[15]) Kámen nad kryptou tohoto posledního na prahradě Švamberce pochovaného Švamberka a choti jeho jest opatřen následujícím latinským chronografem:

CRYPTOPORTICVS
SVB QVO PII FVNDATO-
RES HVIVS CAPELLAE
DE PROSAPIA SCHWAN-
BERGIANA QVIESCVNT
IN PACE.

[16]) Memini me circa annum 1650 vidisse aliquem ex ultimis Swambergicis Pragae ostiatim auxilia vitae poscentem, is an ex hac an ex altera Swambergicorum linea ortus fuerit, cujus filius et quo nomine appellatus, nulla diligentia investigare potui. (Balbin Misc. Dec. II. liber I., qui est proemialis ad stemmatographiam Bohemiae — 1687.)

[17]) Seznam konfiskovaných statků v Riegerových: „Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen.“ (IX. 96.)

[18]) Grätz. Ein naturhistorisch-statistisch-topografisches Gemälde dieser

genberger zanechal synům svým Baltazarovi a Janovi veliké jmění. Baltazar obrátil brzo pozornost císaře Bedřicha na sebe, jehož měšec často požadoval pomoci bohatého měšťana. Pro platné služby své byl Oldřich Eggenberger v šlechtictví povýšen [19]) a mincmistrem učiněn, v kterémžto postavení sobě věrností, spravedlivostí a pilností svou vymohl všeobecné úcty. Pro mnohé nezaplacené požadavky poděkoval se Baltazar z Eggenberka z úřadu svého a byl později zatknut na knížecím hradě v Štyrském Hradci, ano jest doměnka, že tam utracen, jako hrdinský Baumkircher a přítel jeho Greisenek v bráně městské (1492).

Jaký osud měl Orlík v třicetileté válce, o tom se nám zpráv místnějších nedostává, jen tolik víme, že byl zámek dobře opevněn a hrubou střelbou opatřen. Při obležení Prahy od Švédů roku 1648 scházelo hrdinským obhájcům Starého a Nového města, jak známo, děl, která zároveň se zbrojnicí na hradě Pražském se nalézající nepřátelům do rukou byla padla. Dne 11. října 1648 přivezeny do Prahy po vodě z Orlíka čtyry malé kusy, i jsou hned s jásáním postaveny na hradby, a několik jádrných ran z nich učinilo nepříteli nemalou škodu; avšak baterie švédské brzo zkazily tato Orlická děla.

Při rozdělení dědictví mezi vnuky Oldřichovy, Jana Kristiána a Jana Seifrieda knížata Eggenberská a vévody Krumlovské v letech 1665 a 1672, připadl Orlík s Krumlovem a ostatnímy českými statky rodiny dříve jmenovanému staršímu bratru. Kníže Jan Kristián, předvídaje že zemře bezdětek, ustanovil v poslední vůli své dne 16. prosince 1696, aby vévodství Krumlovské, panství Vimberské, Drslavické, Orlické, Zvíkovské a Červeno-Oujezdské, statek Myslín, dům na Hradčanech a jiný blíž Oujezdské brány na Malé Straně v Praze [20]), pak dům ve Vídni připadly k užívání jeho manželce Marii Ernestině z rodu Švarcenberského, po její smrti ale aby přešly na syna jeho bratra, Jana Antonína knížete z Eggenberka, anebo, kdyby tento bez mužského potomstva zemřel před ní, na synovce jeho vlastní manželky, Marie Ernestiny, knížete Adama ze Švarcenberka. Jak pozůstavitel předzvídal, tak se stalo: on sám zemřel 14. prosince 1710, syn bratra jeho, Jan Antonín kníže z Eggenberka, 9. ledna 1716, jediný syn téhož, Jan Kristián II., dne 23. února 1716 jakožto poslední Eggenberk, Maria Ernestina pak, vdova po Janu Kristiánu I. knížeti z Eggenberka, teprv 4. dubna 1719, a dle ustanovení oné poslední vůle uvázal se Adam František, říšský kníže ze Švarcenberka, dne 29. dubna 1719 dskami v držení Krumlova, Orlíka a ostatního Eggenberského dědictví v Čechách.

Ani Eggenberkové ani první čeští Švarcenberkové nebydleli na Orlíce, zámek začal scházeti a byl jenom částečně poněkud opravován, až r. 1780 kanceláře panství Zvíkovského úplně přeneseny byly na Orlík. Ještě roku 1786 píše Schaller o zámku Orlíku, že se tam nalézá veliká starodávní síň s dřevěným, řemeslně vyvedeným a dobrým zlatem silně obloženým stropem, jehožto zřízení, jak někteří tvrdí, stálo mnoho tisíc zlatých. Dle Balbinových

Stadt und ihrer Umgebungen. Von Dr. Gustav Schreiner, k. k. öffentl. ordentl. Professor der Staatenkunde. (Pag. 503 und 504).

[19]) Za erb obdržel tré mladých orlů, nesoucích zlatou korunu, kterýžto znak zůstal vždy hlavní částí rozmnoženého pak knížecího štítu Eggenberků.

[20]) Nynější c. k. zbrojnice.

Miscellanei měla tato síň býti nad míru uměle vykládána[21]). Obrovská kamna z plastických, veskrz malovaných a z části bohatě pozlacených kachlů a se skvostnými ozdobami, jejichž některé velmi krásné zbytky nalézají se ve sbírkách Českého musea, byla okrasou té síně a pověstná v celém okolí.

Když proslavený vojevůdce Karel kníže ze Švarcenberka, pozdější c. k. generalissimus a vítěz u Lipska, Orlík a Zvíkov přejal, jednalo se již r. 1802 o důkladnou opravu obou zámků. Orlík, jakožto hlavní sídlo knížecí sekundogenitury, měl skvostně býti upraven, Zvíkov prozatím jenom co pamětihodná starožitnost zachován. Bylo-li při této opravě Orlíka všelicos starožitného odstraněno a zkaženo, stalo se to proti vůli knížete, který svou vážnost ku památkám české starožitnosti dosti často dokázal; stalo se to nevědomostí úředníků a stavitelů opravu řídících, v čase, kde pohříchu starožitnosti a památky stavební malého uznání nacházely. Rytířská síň přišla tehdáž v nic! Hlavní stavení zůstalo nezměněné, zachovány jsou věže i kaple zámecká, tato ovšem s částečným zjinačením. V zámku zřídil se ponenáhlu kabinet starých zbraní, maleb na skle a jiných starožitností a podivností, postavila se pěkná knihovna a založila sbírka listin, týkajících se zámku Orlického a jeho majitelů.

Generalissimus kníže Karel Švarcenberk zamiloval sobě Orlík tak velice, že si vyžádal, aby tam srdce jeho uloženo bylo. Po úmrtí slavného vůdce v Lipsku dne 15. října 1820 spomenuto na tuto žádost, a srdce jeho uloženo v Orlické zámecké kapli.

Pohříchu, že nedavno ustydlo srdce jiného Orlického Švarcenberka, kteréž pro národ bylo vřelo, srdce onoho knížete, jenž pod svou podobiznu byl napsal vlastnoručně krásná česká slova:

„Buď vždycky pravdivým a zřejmým,
I jemným buď a pevným,
A vlast svou zcela znej
I vždy jen o ni dbej!“

Byl to hrdinský podmaršálek a obezřelý gubernátor Sedmihradska, vlastní syn vítěze u Lipska, Karel kníže z Švarcenberka na Orlíce a na Zvíkově, jehož nelitostná smrt zachvátila v nejlepší jeho síle dne 25. června 1858.

[21]) Est in ea arce tabulatum, ligneum illud quidem, sed delicatissimae manus et singulari perfectum opere, quod amicus ita commendavit, ut magis non posset: nihil se in eo genere artis vidisse simile, commissuras tabularum congruere et coire artificio mirabili tessalatas etc. (Misc. L. III. C. 8. §. 2.) Při té příležitosti podotýkáme ještě pověsti, již vypravují Zachariáš Theobald a Balbin, že prý král Jiří jednou korunu českou uschoval na zámek Orlík nad Vltavou. Při přátelském poměru Jiřího ku bratřím Zmrzlíkům nebylo by to právě nic nepodobného, avšak nižádný bezpečný pramen se o tom nezmiňuje.

Zříceniny Šelmberka.

Hrad Šelmberk (vlastně Schellenberg) u Mladé Vožice, v kraji Táborském, vyskytuje se již velmi záhy také pod jménem Šemberk (Schönberg), a musí se dobře rozeznávat od jiných míst téhož jména v Čechách, jmenovitě od hradu Šemberka u Tuchorazi nedaleko Černého Kostelce, který již v druhé polovici 16. století, když na Tuchorazi sídlila větev Landšteinů, v sutinách ležel. Šelmberk u Mladé Vožice nazýval se dle Palackého také Kraví hora, [1]) a byl původním sídlem pánů z Šellenberka, kteří co příbuzní rodu Buzova měli v erbu kančí hlavu.

Pomíjejíce báječného ženicha Kašina, smělého lovce Bivoje, měli Šellenberkové společného praotce se Zajíci z Hasenburku, z Valdeka, Lvy z Rožmitála a pány z Třebouna; byl to onen Buz, jehož syn Dětříšek hrdinskou smrtí padl v bitvě s Poláky dne 8. října 1110.

Roku 1359 žili z tohoto rodu Přibislav a Heřman a bratří Mareš, Beneš a Vítek z Šellenberka, jsouce páni na Načeraci, blíž původního svého sídla, a kollatoři tamějšího kostela. Maršík z Načerace, také z Šellenberka nazván, uvádí se ke dni 20. února 1380, co „residens sub Naczeracz.“ Vítek z Šellenberka, který se ještě roku 1395 vyskytuje, nazýval se také z Načerace a z Podola. Současník tuto jmenovaných byl také Jan z Šellenberka, o jehož vdově Markétě na Kadově děje se zmínka v jedné listině od 3. prosince 1395. Původní své sídlo Šelmberk čili Šemberk zdá se že rodina tato již před válkou husitskou do jiných rukou postoupila; nicméně nacházíme ještě v letech 1405—1408 Jindřicha z Šellenberka na Načeraci, nazvaného jinak i z Kraví hory (alias de Krawiehora).

Za Vladislava druhého dosáhli Šellenberkové vrcholu moci a slávy své. Vladislavův nejvyšší kancléř v království Českém, Jan z Šellenberka, byl nejmocnější svého rodu; od poručnictva Jana z Hasenburka koupil dne 17. ledna 1490 hrady Trosky a Kost, od kteréhožto posledního přijali potomci jeho druhý svůj predikát, nazývajíce se z Šellenberka a Kosti. Již syn nejvyššího kancléře, Jindřich z Šellenberka a Kosti, zadlužil se přílišným utrácením v té míře, že musil r. 1542 postoupiti Kost a Trosky věřiteli svému Janovi z Biberšteina na Fridlandě za dluh 17.000 kop grošů českých. Přes to všecko podržela rodina Šellenberků příjmy z Kosti až do svého vyhynutí. Když Paprocký pod ochranou appellačního presidenta Jana Zbyňka z Hasenburka r. 1602 dal tisknouti svůj „Diadochos,“ nebylo již na živě žádného mužského potomka Šellenberků. [2]) Poslední muž rodu

[1]) Popis království Českého, str. 608.

[2]) „Za času pracování mého s knihou touto nebyl již žádný pohlaví

toho byl nepochybně onen Jan z Šellenberka a z Kosti na Mrači a Toužetíně, císařský rada, který r. 1597 zemřel.

O osudech hradu Šelmberka za válek husitských mlčí naše prameny; neníť podobno, že by tento hrad docela byl ušel vší škodě a všemu outoku, kdežto v blízké Vožici sváděny tuhé boje, obvláště r. 1420, když Žižka právě na veliký pátek města toho se zmocnil, pak r. 1425, když Táboři po pětinedělním dobývání město vzali, a jeden z jejich nejpřednějších vůdců, hejtman Bzdinka, vlastně Jan Hvězda z Vícemilic, při tom o život přišel. První listina o změně držitelů Šelmberka zachovala se v českých dvorních deskách lenních,[3]) kteroužto Albera z Těchobuz dne 18. srpna 1431 zapsal své dědictví, tvrz Těchobuz a hrad Šellenberk s Bělčí, Lhotou, Hlasnou, Stanimiřicemi a jinými pozemky rytíři Mikuláši Hořickému z Hořic za 2000 kop. Jeden rytíř toho jména byl nejvyšším hofmistrem krále Jiřího a zemřel r. 1515. Byl-li to týž Mikuláš z Hořic, tedy musil dosáhnouti věku více nežli devadesátiletého. Někdejšího hofmistra krále Jiřího nacházíme v letech 1481, 1482 a 1483 opětně v politice činného. On učinil domluvu králi Vladislavovi II. strany kněží a měšťanů Pražských na Hrádku Křivoklátě u vězení držaných, a proti vůli královĕ dojel na hrad Lipnici pro biskupa Luciána, ze Vlach k svěcení kněží pod obojí přišlého, odkudž ho slavně provodil do Prahy. Od r. 1483 nenacházíme již, že by se rytíř Mikuláš z Hořic byl účastnil v denních otázkách, snad právě pro vysoké své stáří. Z pozdějších jeho let známe jenom dvojí datum: r. 1509 prodal úřad nejvyššího písaře zemského v Čechách za 2000 kop královskému radovi a bývalému prokurátoru Albrechtu Rendlovi z Úšavy,[4]) šlechtici novopečenému, jehož předkové bývali mlynáři a který později provozoval v Čechách mnohou zlou pletichu. Dne 16. prosince 1515 Hořický zemřel a pochován byl v Praze v Týnském chrámě. Zanechal o sobě pověst, že byl věrný a upřímný Čech.[5]) — Soběslav Mrzák z Miletínka soudil se s rytířem Mikulášem z Hořic o hrad Šelmberk, pokládaje sobě k němu jakýchsi práv, ale královský soud rozhodl na den sv. Jiří 1456 pro Mikuláše z Hořic.

V prvních desítiletích šestnáctého věku seděl rytíř Předboř z Radešína na hradě Šelmberku. Od něho nejspíše má vesnice Předbořice své jméno. Ten prodal Šelmberk Albrechtovi Ciplovi z Kravska. Když desky zemské strašným požárem 2. června 1541 zkázu vzaly, složil Předbořův syn Adam z Radešína[6]) r. 1549 svědectví o tomto prodeji ve prospěch dcery kupujícího, Kateřiny z Kravska, v bílém kvaternu trhovém od r. 1546 obnovených desk. Apollonie z Kravska přinesla Šelmberk co věno manželu svému Petrovi Mrackému z Dubé, potomku oněch pánů z Dubé, kteří náleželi k erbovnímu spolku Benešovců, majíce ve znaku neopeřenou střelu, v české heraldice odřivous nazvanou.

mužského z toho rodu," píše Paprocký o Šellenbercích na místě uvedeném.

[3]) XXI. 20. 21.

[4]) Scriptores rerum Bohemicarum. Tom. III. Pag. 322.

[5]) Při témž umřel urozený a statečný rytíř pan Hořický, někdejší hofmistr krále Jiřího slavné paměti, věrný a upřímný Čech atd. (Script. rerum Bohem. III. 392.)

[6]) Dorota Předborka z Radešína, převorka u sv. Jiří na hradě Pražském, zdá se že byla sestra Adama z Radešína.

Při rodu Mrackých z Dubé zůstal Šelmberk až do r. 1586, kdežto Karel Mracký z Dubé na Pyšelí prodal hrad a zboží Šelmberk s vesnicemi Bělčí, Lbančicemi, Stanimiřicemi, Bzovou a jinými pozemky za 7500 kop grošů českých nejvyššímu písaři zemskému v království Českém, rytíři Michalovi Španovskému z Lisova.

V outerý po nanebevstoupení Páně 1603 prodal Jachim mladší Španovský z Lisova hrad Šelmberk a město i zámek Mlado-Vožický [7]) i s pozemky k tomu náležejícími svobodnému pánu Janu Bernhardovi Fünfkirchnerovi na Steinbruku a Kinsperku, dvorskému radovi a nejvyššímu profiantmistru v království Uherském a arciknížectví Rakouském. [8]) Fünfkirchner účastnil se v povstání stavů českých proti Ferdinandovi II., začež pokutován byl ztrátou svých statků Mladé Vožice a Šelmberka, které byly odhádány za 58996 kop 43 grošů a 1 peníz miš. [9]) Statky tyto přijal Don Baltasar de Marradas et Vique v sumě 54000 grošů mišenských, kteroužto větším dílem vykázal zálohami učiněnými královské komoře a v čas války.

Marradas náležel již na začátku českých nepokojů k starším a zkušenějším generálům. Narozen byl okolo roku 1560 ve Valencii co syn Dona Gaspara Marradasa, barona Salentského, a Donny Anny de Vique. Baltasar Marradas vstoupil do řádu svatojanského, a baronie Salentská přešla na jeho bratra Jiřího de Marradas. Vycvičen v dobré škole a v rozličných bitvách zkušenosti nabyv, sloužil Baltasar Marradas pod Jiřím Bastou v Sedmihradsku. Od Matiáše, jakožto krále Uherského, učiněn jest „sergente generale de battaglia,“ Ferdinand Štyrský povolal ho do Furlánska, kde nejdříve jakožto plukovník, roku pak 1617 co nejvyšší vůdce arciknížete s Benátčany válčil. Hned po vypuknutí českých nepokojů naverboval Marradas ve Furlánsku jízdný pluk proti stavům českým, s kterýmžto vyznamenal se při osvobození Budějovic. Na to obdržel velitelství nad zvláštním sborem, s kterým po dvakráte kryl Buquoyův ústup z Čech. Roku 1620 zmocnil se Marradas měst Týna nad Vltavou, Volyně, Kašperských Hor, Sušice, Domažlic, Klatov a hradu Riesenberka, načež se, v čele asi 7000 mužů, spojil s hlavním vojskem, aby se brzy zase od něho oddělil a v jižních Čechách operoval. V čas bitvy Bělohorské zaneprázdněn byl v těchto krajinách a dobyl po sobě měst a hradů Soběslavi, Bechyně, Jindřichova Hradce a Landšteina, načež táhl do Moravy, jejíž větší část císaři zase podrobil. Roku 1621 stal se Marradas ve svém řádu komendorem Bellsedonským, a v témž roce dne 18. dubna i s bratry svými Františkem, komendorem řádu Alkantárského a Jiřím komendorem Svatojakubským (St. Jago), povýšen byl do stavu říšských hrabat. Ještě jednou vrátil se Marradas do Čech, aby podrobil císaři ještě některá vzdorná města a hrady, zmocnil se Tábora, Orlíka a 10. března 1622 Třeboně, pak operoval proti Zvíkovu, kterýžto hrad vzdal se teprva několik neděl po Třeboni císařskému plukovníku Ferdinandovi Lažanskému z Bukové. I v protireformaci účastnil se Marradas skrze své setníky. Prodávání konfiskovaných statků uměl Marradas dobře k svému prospěchu použiti, mnohé z nich

[7]) Michal Španovský z Lisova koupil r. 1580 panství Mladou Vožici od císaře Rudolfa II., kteréžto panství drželi dříve v zástavě Voračičtí z Paběnic.

[8]) Desky zemské, kvatern trhový šedivý od roku 1602. M. 15.

[9]) Také Jan Ferdinand Fünfkirchner na Hostinném účastnil se v onom povstání, následkem čehož přišel o svůj podíl na Hostinném.

požadoval pro svůj pluk, a některé získal pro sebe, nejvíce za učiněné zálohy a jiným účtováním, mezi nimi dne 1. ledna 1628 i veliké panství Hlubokou, odejmuté bratřím Janovi, Jetřichovi a Václavovi Malovcům z Malovic, pak 4. ledna 1628 Mladou Vožici se Šelmberkem. K tomu konci přiznal se v úterý po sv. Cecilii 1627 za obyvatele království Českého. Mladou Vožici a Šelmberk nepodržel však dlouho, nýbrž oboje toto zboží, obdržev nejvyšší generálství nad Čechami, prodal [10]) 15. října 1629 Veronice Přehořovské z Kvasejovic, rozené Častolarové a na Měšicích, za 65000 zlatých rýnských na hotovosti, při čemž sobě vymínil, aby mu přepustila dům „u divokého muže“ na Malé straně [11]) za 7000 zl. téhož čísla.

Když Veronika Přehořovská Šelmberk ujala, byl hrad ještě obydlitelný; zdá se tedy, že buď třicetiletou válkou anebo následkem známého mandátu Ferdinanda III., jejž Leopold I. obnovil, opuštěn neb i zbořen jest.

František Ferdinand hrabě z Kuenburka, svobodný pán z Kueneku, kníže arcibiskup Pražský, spojil Šelmberk navždy s Mladou Vožicí a založil r. 1728 fideikomis Mlado-Vožický, jejž synovec jeho Maximilian hrabě Kuenburk nastoupil.

Zříceniny Šelmberka blížily se na začátku tohoto století obrovskými kroky své konečné zkáze, až Leopold hrabě z Kuenburka, arcibiskupství Salcburského dědičný truksas, zděediv Mladou Vožici r. 1793 po svém otci Františku Josefovi, zbytky původního sídla Šellenberků opravil, v zřícenině samé a na cestě k ní pohodlné procházky zřídil a hlídku opět přístupnou učinil.

Sbořeniny hradu Šelmberka leží půl hodiny cesty od Mladé Vožice v přívětivé oboře, jejíž některé částky podobají se parku a jejíž vchod střežen jest malým pěkným lovčím zámkem, kde nyní hraběcí lesnický úřad sídlí, který také klíče k zamčené hlídce opatruje. Zříceniny vždy ještě značné leží na skalnatém návrší, okolo nich zelená se v malebném skupení vonné špendličí v tiché samotě lesní, přerývané jen bekáním vysoké zvěře, s praskotem křovinami se prodírající, anebo třepetáním křídel a chraplavým křikem některého dravce. Z někdejšího rozdělení hradu dá se při vší poměrné mohútnosti sutin jen málo určitě rozeznati, rovněž také z položení hradeb, kdežto při zakládání obory část hradního příkopu zasypána byla. Prorvané zdi svědčí o někdejší pevnosti stavby, a možná tu dle materiálu poznati více dob, kde bylo stavěno a opravováno. Na haldách sesutého kamení zelená se křoví a vinou se plazivé rostliny, zde onde zakořenil se již také některý silnější stromek. Jednotlivé kusy zdí vyčnívají ještě i na pět sáhů ze země. Ze starých sklepů a podzemních skrýší slouží ještě některé lesnickým úředníkům.

Nejlépe zachovalá část Šelmberka jest hlídka, kulatá a velmi hmotná, šestnáct sáhů vysoká, korunována obnove-

[10]) Hlubokou podržel Marradas až do své smrti. Na tamějším zámku měl dne 11. ledna 1634 známou konferencí s Gallasem a Altringrem proti vévodovi Friedlandskému. Hlubokou dědil po něm jeho synovec Don Francesco conte de Salent y Marradas, syn jeho nejmladšího bratra, od něhož toto panství koupil r. 1661 Jan Adolf kníže z Švarcenberka.

[11]) V tomto domě bydlel Marradas nějaký čas. Blízký kostel Marie Vítězné, z nedávno vystavěného protestantského v katolický obrácený, dal nově vykrášliti a z venčí svým erbem opatřiti, který se tam podnes zachoval.

Wilh. Kandler fecit. — Aus der Kunst-Anstalt v. C. F. Merckel Leipzig. A. Fesca sculp.

CHRÁM KLÁŠTERA V TEPLÉ. — KIRCHE DES STIFTES TEPL.

Vydáváno od knihkupectví — Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung
Kober & Markgraf
v Praze. — in Prag.

ným v novější době cimbuřím, kterážto v nejvyšším patru svém obsahuje pokoj s nábytkem novomodním, k němuž vede 98 schodů. Odtud jde ještě 13 stupňů na cimbuří, s něhož otvírá se před námi velmi zajímavý rozhled. Nynější vchod do věže dal prolomiti teprva Leopold hrabě z Kuenburka, původně chodilo se do věže mnohem vyššími dveřmi z jednoho pokoje vedlejšího příbytku. Jak Schaller ve své topografii podotýká, činila hlídka Šelmberská druhdy rozhraní krajů Kouřimského, Čáslavského a Bechyňského.

Některé pověsti o Šelmberku sdělil svobodný pán z Bretfeldu r. 1812 v Hormayrově „Archivu", ty však mají patrný znak nepravdivosti; Šelmberk prý byl vystavěn od Markomanů a r. 845 od Německého krále Ludvíka sbořen! Později (1039) zmocnili prý se hradu Vršovci! K této bájce připojuje Bretfeld následující povídku, o které udává, že ji čerpal z památní knihy fary Mlado-Vožické: „Poslední držitelka z tohoto rodu (Vršovského), jakási ovdovělá paní Mráčková, jak všeobecná pověst vypravuje, zahynula prý r. 1211 pod sutinami hradu, jejž k nastávajícímu svému druhému zasnoubení co nejskvostněji kázala ozdobovati, dávajíc na něm pracovati s velikým namáháním i ve dni nedělní a v nejzasvěcenější svátky. Na hod svatodušní, když už zástup vystrojených sluhů netrpělivě čekal na započetí kvasu s bezpříkladnou nádherností upraveného, a hosté, vyslanými rychlými posly k dlouho chystanému svatebnímu plesu sezvaní, již jeden po druhém se dostavovali, udeřil blesk s tak záhubnou silou do zámku, že tím otřesením sesuly se jak sál s asiatskou skvostností vykrášlený, tak i klenuté komnaty, při čemž nevěsta sama čtrnáctá jest zasypána, stavení pak stala se kořistí plamenů kvapně se rozšiřujících." Nehledícím na letopočet 1211 ani na jméno Vršovec, zdá se nám jméno „Mráčková" ukazovati na to, že základem té povídky jest nějaká skutečná pověst. Nemá ta „paní Mráčková" býti snad nějaká Mracká z Dubé? Ostatně ani Bretfeld ani jiní, kdož dosaváde psali o Šelmberku, ničeho o tom nevědí, že ten hrad náležel někdy Mrackým z Dubé; dáta k nim se vztahující jsou od nás ponejprvé uveřejněna dle kvaternu trhových desk zemských.

Vok z Rožmberka.

Obrazárna kláštera Výšebrodského, který během roku 1859 slaviti bude šestistyletou památku založení svého Vokem z Rožmberka, chová dosavad málo známý poklad staročeského umění: devět obrazů na dřevě, pocházejících zajisté z prvních dob tohoto kláštera, které náležejí k nejdůležitějším uměleckým starožitnostem v Čechách. Josef Hellich první je okreslil, seznav jejich vysokou cenu, když roku 1856 po více neděl meškal v tomto klášteře za příčinou dohotovení obrovského obrazu, majícího za předmět pověst o založení Vyššího Brodu; první písemní ocenění jejich vytištěno v mém textu k Hölzlově skvostnému „Album království Českého", a v mé opravené a rozmnožené monografii Vyššího Brodu, vyšlé jazykem německým u téhož nakladatele. [1])

Těchto devět desek obrazových představuje skladbou velevýznamnou život Kristův. Jsouť tu vyobrazeny: zvěstování Panny Marie, narození Páně, pocta tří králů, Kristus na hoře Olivetské, smrt Spasitelova na kříži, Kristus na klíně své matky, vzkříšení Páně, jeho na nebe vstoupení a seslání Ducha svatého. Patrně máme tu před sebou devět předkarlových obrazů veliké důležitosti, které více příbuzny jsou manýře, v jaké malovali Cimabue, Fra Fiesole a Giotto, nicméně ale jeví obzvláštní, nepochybnou samostatnost. Skladba jest bohatá, ale často ještě prostoduchá a prvotní; kresba plna citu, jakkoli velmi nedostatečna v končetinách, barvy jsou živě zachovalé, rozeznávají se však větší měkkostí a bedlivějším, ano úzkostlivým vedením od výtvorů pozdějšího slavného Pražského mistra Theodoricha, který na rozkaz Karla IV. maloval obrazy v kapli sv. Kříže na Karlšteině a byl přednostou Pražského bratrstva malířského. Umělecká povaha těchto devíti desek, jakkoli mnohem prvotnější, má patrnou podobnost s nejdůkladnějšími českými miniaturami doby Karla IV., které dosahují svého vrchole v obdivovaných miniaturách Petra Břuchatého a Zbyška z Trotiny; [2]) ano při prvním patření zdálo se nám, jakobychom stáli před obrazy podstavkovými starého neznámého mistra, jehožto žákem byl onen Zbyšek.

[1]) Das Cistercienserstift Hohenfurt in Böhmen. Eine monografische Skizze von Ferdinand B. Mikovec. Zur sechsten Säcularfeier der Gründung Hohenfurts. Wien und Olmütz. Eduard Hölzels Verlags-expedition. 1858.

[2]) Od mistrovské ruky Zbyška z Trotiny chová knihovna Českého Musea trojí skvostné dílo: Mariale a Orationale Arnesti, dvě modlitební knihy prvního Pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic, a „Liber viaticus" biskupa Litomyšlského Jana. Od Petra Břuchatého (Petrus Ventrosus) nalézá se v pokladě Pražského metropolitánského chrámu misál s krásnými miniaturami, asi od roku 1360, v němž umístil výtečný malíř svou podobiznu a pásku s jmenem. V nejstarším protokolu malířského bratrstva přichází r. 1348 mezi bratřími: „Petrus Ventrosus."

Druhá z těchto desk, narození Krista, jest obraz slibní, z něhož pan Hellich pro náš spis vyňal klečící podobu dárce. Desku tuto popsal jsem již ve svém monografickém nástinu kláštera Výšebrodského: [3]) „V boudě ze čtyr štíhlých pilířů a prosté střechy leží Marie oděna pod přikrývkou, sklánějíc hlavu a svrchní část těla k nahému Ježíškovi, spočívajícímu jí na pravo. V pozadí stojí vůl a osel. Po straně boudy kráčí pastýř ku předu, za ním se pase několik ovcí. Nahoře vznáší se anděl, držící nápis: Anuncio vobis gaudiû magnû. V popředí připravují jeden muž a jedna žena ve významném kroji lázeň. Na levo před tím klečí jeden z Rožmberků, drže vzorek basiliky, před ním stojí štít se znakem: s červenou růží. Jest to hlava mužná s plnou bradou a dlouhými zastřiženými vlasy, tělo kryje dlouhé široké svrchní roucho barvy modré s okrajem hermelínovým, na zádech visí na zlaté šňůře kápě formy frygické s hermelínovým lemem.“ Výška tohoto à la tempera malovaného obrazu jest 3′ 11″, šířka 2′ 10″.

Podobným spůsobem vyobrazen byl Vok z Rožmberka co zakladatel kláštera Výšebrodského na jedné stěnní malbě z počátku patnáctého století v presbyteriu klášterního kostela. Pohříchu byl obraz ten před více lety, bez vědomí a vůle opatovy, od jistého bratra laika, povolaného z Lince k opravě obrazů, zničen a ve spůsobu zcela moderním přemalován.

Ve shodě s nejstaršími podáními vykazují nejstarší listiny klášterní co zakladatele Výššího Brodu nejvyššího maršálka zemského Voka z Rožmberka, a za rok toho skutku přijímá se vším právem rok 1259. Dle staré pověsti učinil prý Vok z Rožmberka slib, že vystaví klášter, v nebezpečenství života, v jakém se nacházel, uchvácen jsa v těch místech vlnami náhle rozvodněné Vltavy. Nejstarší vyobrazení tohoto výjevu, jehož i Karolína Pichlerova použila k známé baladě, která pak hudbou Tomáškovou skoro slavnou se stala, nacházíme v knihovně klášterní, pochází však teprva od roku 1684. Když klášter roku 1759 za opatování zasloužilého opata Kvirina Jana Aloisia Mikla († 1767) slavil pětistyletou památku svého založení, malována jest poznovu ona pověst s vyozdobením legendovým a opatřena chronogramem, oslavujícím nově vynalezeného zakladatele kláštera, Wernera z Rožmberka [4]). Při udání tohoto báječného Wernera dali se tehdejší klášterníci zavésti diplomatickým citátem buď úmyslně zfalšovaným anebo zcela chybně čteným; neboť že Vok Rožmberský byl zakladatelem Vyššího Brodu, zjištěno jest nezvratnými důkazy.

Vok, první Vítkovec, který se psal „z Rožmberka“, byl vnuk praotce Vítka I. z Prčic († 1194) a syn Vítka II. z Prčic. Měl dva bratry, Zachaře a Vítka, který se psal z Příbenic. [5]) Vok vyskytuje se r. 1220 zároveň s otcem svým Vítkem II. z Prčic a se Zachařem v jedné listině. Okolo roku 1259 stal se Vok z Rožmberka nejvyšším maršálkem království Českého, jsa již tenkráte že-

[3]) Str. 10.

[4]) Chronogram tento začínal:

WernerVs VrsInVs rosensI prosapIa
In transItV MoLDaVae Inter aqVae
gurgItes perICLItabatVr
VbI sI ope sVperna saLVVs aqVas pertransIret
fVnDanDI aLtoVaDensIs aCsceterII
Voto sese obstrInXIt etc. etc.

[5]) Palackého Dějiny národu Českého. Dílu I. č. 2. str. 466.

nat s Hedvikou ze Schauenberku (Schauenburku), vdovou po Jindřichovi z Kuenringu.

Vok psal se první „z Rožmberka" dle pevného hradu na Vltavě v jižních Čechách, který ponejprv uvádí se v listině od roku 1243 a bez pochyby od něho byl vystavěn. Ve službě krále svého bojoval r. 1256 proti Bavorům, a velikému Otakaru věrně a oddaně nápomocen byl při zprávách veřejných.

Okolo roku 1259 uzavřel Vok z Rožmberka vystavěti cisterciácký klášter Vyšší Brod na Vltavě nedaleko Rožmberka. Rokoval o tom založení s Pražským biskupem Janem, a ve srozumění s manželkou a příbuznými svými učinil mu oustně bohaté nadání. O tomto darování vystavil biskup Jan dne 1. června 1259 obšírnou listinu [6]), která končí proklínáním všech, kdož by se opovážili sáhnouti na toto nadání. Týmž dnem vyslovili také strýcové jeho, Budivoj a Vítek z Krumlova, přistoupení a svolení své k nadání tomu, ve kteréž uvázali se mniši cisterciáci z Rakouského kláštera Willeringu (Hilaria) pod převorem Ottou. Listinou, smluvenou v červnu 1260 ve Vyšším Brodě a sepsanou na Rožmberce [7]), rozmnožil Vok důchody klášterní novým darováním, nejspíše když táhl na vojnu s králem, se kterým již v červenci 1259 stál na Moravském poli. Dne 12. července 1260 bojoval ve vítězné bitvě, svedené s Uhry u Kressenbrunu. Otakar jmenoval Voka z Rožmberka zemským hejtmanem v Štyrsku, načež on ihned se odebral na místo své do knížecího sídla Hradeckého, nemaje se ani dočkati vystavění kláštera Výšebrodského aniž kdy zase spatřiti svou vlast. V nesnadném zajisté postavení svém v Štyrsku nezapomněl na Vyšší Brod, i daroval mu tamodtud městys Stradovice (nyní Stradov) a vsi Planou a Malešice. Když 29. května 1261 kázal zhotoviti v Štyrském Hradci listinu darovací, tušil již blížící se konec svůj. [8]) Dne 2. června 1262 učinil Vok z Rožmberka poslední své pořízení u přítomnosti převora Ptujského, minoritského kustoda z Hradce, dvou dominikánů, dvou officiálů a notáře Rüdigera. Zemřel málo dní po učiněném posledním pořízení, ve vigilii svátku nejsvětější Trojice 1262. Oba jeho synové byli jediní dědicové, požitky však statků měla bráti jeho vdova tak dlouho, „pokud by v čistotě živa byla na svém vdovském sídle;" i pro případ, kdyby se opět vdala, pojištěno jí bylo znamenité věno. Po-

[6]) „— hujus scripti continentia volumus esse notum, quod nobilis vir Wokko de Rosnberk marsalcus regni Boemiae compater noster carissimus coenobio, quod in honorem et memoriam sanctae Mariae gloriosae virginis de novo fundari fecit in bonis suis ultra Rosmberk sub nemore, Cisterciensis ordinis, nostrae djöcesis, Hohenuurt vulgariter appellato, pro suorum peccatorum remedio, propriam et progenitorum suorum salutem operibus misericordiae procurare cupiens, praedia, ecclesias, decimas de nostra conniventia et subscriptos redditus suae compos existens pietatis intuitu dabit liberaliter et concessit, ac de his ut patronus legitimus et fundator dotavit coenobium supradictum, coram nobis et suis multis commilitonibus et amicis de consensu Hedvigis dilectae conjugis suae et principalium consanguineorum suorum, metas speciales ei et legitimos distinguendo terminos voce propria in hunc modum etc. etc." — Pozdější pak jedno místo začíná: „Hi autem sunt reditus et praedia, de quibus mentio est facta superius, quos ipse Wocco in nostra praesentia voce sua expressit isto modo: Do pater reverende domine Johannes Pragensis Episcope de assensu vestro et jam dedi Hohenuurt coenobio de novo fundato ecclesiam in Rosntal etc. etc.

[7]) Acta sunt autem haec in Hohenuurt et scripta in Rosenberg anno gratiae domini millesimo ducentesimo sexagesimo in mense junio.

[8]) „Cum essemus in extremo tempore vitae nostrae" praví v této listině sám o sobě.

slední vůle obsahuje mnoho odkazů, nejvíce za věrné služby anebo k nábožným účelům, mezi nimi také třicet hřiven stříbra pro toho, kdo by za spasení duše Vokovy účastnil se v křížovém tažení proti pohanským Prusům. [9]). Klášter Výšebrodský zdědil městys Blavu (něm. Plaven, teď malá víska) a pozemek na Vltavě, pak Vokovo stříbrné nádobí a jeho komoně [10])

Tělo Voka z Rožmberka přiveženo bylo ze Štyrského Hradce do Čech a uloženo v klášterním chrámě Výšebrodském.[11]) V tamějším presbyteriu viděti ještě náhrobek jeho z červeného mramoru, ozdobně tesaný, 6′ 14″ vysoký, 5′ 5″ široký. Pod gothickou okrasou, jejíž hlavní oblouk vypadá poněkud stísněn, jede rytíř v brnění s mečem vytaseným na válečném komoni, bohatými pochvami ozdobeném, v práci polovypuklé. Na přílbici rytířově viděti znak Rožmberský, růži, která se též spatřuje na jeho štítu. Na čepeli meče vydlabán jest letopočet 1259. Od štítu věje ku předu páska s nápisem: **Wok d' rosnbrk pri[s] fundator huius loci.** (T. j. Vok z Rožmberka, první zakladatel tohoto místa). Na stavení spatřuje se znak Rožmberský a erb rakouských pánů z Schauenburku či Schauenberku. Po kraji kamene běží nápis: **Primeve originis principum de Ursinis generosorû de Rosenberg fundatorû hu[s] loci hic est sepultura** (t. j. zde jest pohřebiště urozených pánů z Rožmberka, zakladatelů tohoto místa, z prastarého kmene knížat Orsinských). Odění jezdcovo ukazuje na první polovici patnáctého století, a s touto dobou se také srovnává pokrajní nápis svým poukázáním na báječný původ Rožmberků od vlaských Orsinů, který teprva v patnáctém století byl tvrzen. Čtvrtý kraj ukazuje novějším písmem pozdější připis, vyrytý na památníku praotce Rožmberků, **prvního** tohoto slavného jména, když 1. února 1612 tělo **posledního** Rožmberka, **Petra Voka**, zemřelého v Třeboni dne 6. listopadu 1611, spouštěli do rodinné hrobky, jejíž vchod potom zazdili. Jediný řádek, tvořící hrobový nápis posledního z tak mocného rodu, zní jednoduše: *Ultimus fundator Petrus Wok moritur 1611. Orate pro eis* (t. j. Poslední ze zakladatelů, Petr Vok, umírá 1611. Modlete se za ně). Nad tímto památníkem nalézala se ona svrchu zmíněna malba na stěně z patnáctého století, představující prvního Rožmberka, se vzorkem kláštera v ruce, an klečí před svatou pannou, obstoupen několika mnichy cisterciáky. Nenahraditelná to škoda, že onen nešikovný Linecký malíř zahladil pamětihodný ten obraz roku 1840 spůsobem tak neospravedlnitelným!

Obraz Voka z Rožmberka visí také v zajímavé obrazárně knížat z Lobkovic v zámku Roudnickém pod číslem 372, a vedle něho obraz jeho manželky Hedviky pod čí-

[9]) XXX marcae argenti dentur inde homini, qui pro anima mea vadat in Pruthenos. (Test. Wokonis de Rosenberg.)

[10]) Item ad claustrum Hohenuurt dedi Plave, novum forum, et quidquid ex ista parte Wultae habeo pro animae meae remedio et successorum meorum saluti et remedio animarum. — Monachis de Hohenuurt vasa mea argentea et dextrarium dedi. (Test. Wok. de Rosenberg.)

[11]) Pilný místopisec Hradce Štyrského, professor Dr. Gustav Schreiner, píše ve svém známém díle o témž Hradci na stránce 154 při popisování tamějšího starožitného chrámu sv. Jiljí (nynějšího to hlavního, biskupského kostela): „Jako většina chrámů v středověku byl i tento chrám druhdy hřbitovní zdí obklíčen, v jejímžto objemu zemřelí často nalézali poslední tuzemský odpočinek, tak ku př. byl v červnu roku 1262 Vok z Rožmberka, Přemysla Otakara místodržitel, pochován v starém farním chrámě sv. Jiljí.“ — Je-li tato zpráva podstatná, tuť byl onen pohřeb ovšem toliko prozatimný, neboť nemáme příčiny pochybovati o skutečném přenešení mrtvoly Voka z Rožmberka z Hradce Štyrského do Výšebrodu.

slem 373. Oba dostaly se knížecí rodině z Lobkovic manželkou nejvyššího kancléře Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic, Polyxenou z Pernšteina († 1642), vdovou po Vilémovi z Rožmberka († 1592).[12] Zemský maršálek Vok jeví se co statný, vážný muž s plnou šedivou bradou a silným obočím, oděn v dráťěnou košili se širokým pozlacením, přes kterou má červené prošívané krsno bez rukávů, opásán rytířským pasem, v němž vězí jednoduchý meč s krátkým jilcem. Obraz tento jest olejová kopie, bez pochyby velmi svobodná, patrně z druhé polovice 16. století, o čemž, mimo manýru, zjevně svědčí i nápis německý: „Wokh von Rosenberg, Marschalk im Khonigr. Böheim Vnd Land-Hauptman. Im Lant Steur vnd Khernten“ etc. etc.

Hedvika, vdova po Vokovi z Rožmberka, provdala se brzy po jeho smrti za Fridricha z Štubenberka, zemřela 15. února 1315 a byla pochována v cisterciáckem klášteře Reinském blíž Hradce Štyrského, kdež jsme se letos marně ohlíželi po náhrobku jejím.[13] Z dvou synů Vokových, Jindřicha a Vítka z Rožmberka, mizí poslední již okolo roku 1271 z listin, nezůstaviv po sobě, jak se zdá, nižádného potomstva.[14] Jindřich z Rožmberka ale († 1310) stal se druhým praotcem starého toho rodu a hrál důležitou úlohu v bouřlivých dnech oné doby.

Stavba chrámu a kláštera Výšebrodského nebyla při zakladatelově smrti ještě ukončena a při všech bohatých darech Vokových příbuzných jen zdlouhavě pokračovala, tak že Pražský biskup Tobiáš z Bechyně vydal 23. dubna 1293 list indulgenční, v němž vyzýval věřící k nábožným příspěvkům na „nákladnou“ stavbu klášterního chrámu rodičky Boží ve Vyšším Brodě [15].

[12]) Polyxena z Pernšteina, dcera Vratislava z Pernšteina, znamého státníka, nejvyššího kancléře, pak nejvyššího štolby, a spanilé Španělky Marie Maximiliany Manrique-ové z Lary z rodu Mendozů, stala se dne 11. ledna 1587 v jedenadvacátém roce čtvrtou manželkou nejvyššího purkrabí Viléma z Rožmberka, jenž i Roudnici držel. Jedenáct let žila co vdova, až se roku 1603 zasnoubila se Zdeňkem Vojtěchem Popelem z Lobkovic, jehož potomstvu se takto dostal zámek Roudnický s panstvím. První manžel byl Polyxeně hned při sňatku zapsal Roudnici co vdovské sídlo k doživotnímu užívání, avšak švakr její, Petr Vok, poslední z Rožmberka, odstoupil jí Roudnici v majetek dědičný.

[13]) Klášter Rein (Runa) zove se po blízkých rozvalinách původního sídla hrabat z Ruen, kteří onoho roku 1120 vymřeli. Po smrti posledního po meči hraběte z Ruen Valda (Walt comes de Runa, Waldo in valle Runa) založil blíže prahradu a na statcích Ruenských Leopold I., markrabě, klášter cisterciánský, do něhož již 25. března 1129 opata Gerlacha z Dunkenšteina a dvanácté mnichů z Eberachu uvésti mohl. Vdova jeho, markraběnka Žofie, dostavěla klášter ten, kterýž v překrásném údolí, asi dvě hodiny od Štyrského Hradce leží. V Reinu jsou pochováni markrabě Leopold s markraběnkou Žofií, rozenou kněžnou Bavorskou, vévoda Arnošt Železný a oba poslední Otakarové z původního knížecího rodu Štyrského, kteří ovšem teprva roku 1827 do Reinu převezeni byli.

[14]) Václav Březan, Rožmberský archivář v Třeboni, udává ve svém r. 1609 ukončeném spise: „Rosenberské kroniky krátký a summovní výtah,“ 22. září 1277 co den úmrtní Vítka z Rožmberka.

[15]) Iniungentes, quatenus ad opus ecclesie S. M. V. gloriose de Altovado, quod construitur et construi debet opere sumptuoso nec ad ipsum consummandum proprie suppetunt facultates, de bonis a Deo collatis uobis uestras pias eleemosynas et alia grata charitatis subsidia taliter erogare curetis, ut per hec et alia bona, que Domino inspirante feceritis, ad eterna possitis felicitatis gaudia peruenire.

Kostel klášterní v Teplé.

Ku konci dvanáctého století vládl v Teplé a nad rozsáhlou k ní náležející krajinou v západních Čechách jeden z nejmocnějších pánů zemských, jménem Hroznata, pošlý z převznešené šlechtické rodiny české,[1]) jejž tehdejší panovníci, jako kníže biskup Jindřich Břetislav v listině od r. 1179 a král Přemysl Otakar I. r. 1201, jmenují osvíceným hrabětem a přítelem svým. [2]) Byltě syn Sezimy, padlého 22. ledna 1170 v bitvě u Loděnic, a Dobroslavy z rodu Černínského. Rodní znak Hroznatův bylo tré parohů jeleních v poli zlatém, tedy týž erb, jehož užívaly pozdější panské rodiny z Gutenšteina a z Vrtby. [3])

[1]) „Ego Groznata, dei gratia de primatum Boemiae clariori stemmate descendens,“ tak uvádí se Hroznata sám v zakladací listině opatství Teplského.

[2]) „illustris comes et amicus noster Groznata.“

[3]) Krašovští, Gutenšteinové, páni z Bělé a z Vrtby byli z téhož rodu jako onen velmož Hroznata, jakkoliv rodokmen jejich nedá se vésti až bezprostředně k němu. Gutenšteinové vyhasli již v minulém století, bez pochyby císařským generálem a vojenským velitelem v Čechách, Václavem Hroznatou, hrabětem z Gutenšteina (1716), větev z Vrtby přečkala všecky ostatní, vymřevši teprv hrabětem Františkem Josefem z Vrtby, dědičným pokladníkem království Českého, roku 1830.

Hroznata chystal se roku 1197 ku křížovému tažení do Svaté Země, [4]) i učinil před svým odchodem dle obyčeje křižáků poslední pořízení, v němž obmyslil rozličné příbuzné i služebníky své, větší však část nemovitých statků svých odkázal novému klášteru, jejž Pánu Bohu a panně Marii ke cti v Teplé založil. Avšak dle klášterních letopisů založení kláštera toho prý již započato roku 1193.

Brzo po založení přišel do Teplé co první opat premonstrák Jan z kláštera Strahovského v průvodu dvanácti bratří téhož řádu, který tenkráte měl již v Čechách čtyry kanonie (v Litomyšli, na Strahově, v Želivě a Milevsku) a dva ženské kláštery (Doksanský a Louňovický). Na čas nepřítomnosti své odevzdal Hroznata všecky statky své ke správě opatu Teplskému, jmenovav přítele svého Beneše jejich i kláštera obrancem. Kdyby se měl navrátiti, umínil si sám zase uvázati se ve své statky, vyjma jedinou Teplou s panstvím k ní náležejícím, kteréž byl navždy daroval novému klášteru. V tomto posledním pořízení, kteréžto představuje zároveň zakladací listinu Teplského kláštera, připomíná dvě sestry své, z nichž jedna, kterou nejmenuje, byla vdána v Polště. [5])

[4]) „dei nutu signatorum sanctae crucis vestigia sequens et sepulchrum domini salvatoris invisere cupiens,“ praví Hroznata o sobě v tomto posledním pořízení.

[5]) „soror mea, quae est in Polonia, si marito superstes natale solum revisere voluerit, quamdiu in viduitate permanserit, Gotessowicz cum

Z jiných pramenů víme, že se jmenovala Vojslava; dle staré legendy byla prý manželkou jistého kaštelána Krakovského. Té ustanovil, kdyby se do Čech vrátila co vdova a ve vdovství setrvala, Chotěšov se vším příslušenstvím k doživotnímu sídlení a užívání. Druhou sestru Juditu poroučí opatu Teplskému, aby ji doživotně opatřil výživou, jaká náleží na její stav. „Před tváří Čechů" varuje příbuzné své, aby ničeho nepodnikali proti opatství od něho založenému. Pověstem o Hroznatově smrti roztrušovaným nemá prý se věřiti, leč by opat Teplský ukázal jisté znamení, kteréžto zakladatel kláštera jemu jedinému svěřil.[6]) Kníže biskup Jindřich Břetislav, strýc jeho kníže Vladislav, moravský biskup Engelbert, probošt a kancléř Florian i množství úředníků dvorských a šlechticů potvrdili závět Hroznatův co svědkové. Kníže biskup Jindřich udělil ještě téhož roku klášteru listinu potvrzovací, v níž ale učiněno opatření pro ten případ, kdyby Hroznata dostal syna: pak měl tento býti hlavním dědicem, Teplá ale se vším příslušenstvím měla navždy zůstati klášteru.[7])

V prvních dnech měsíce srpna 1197 přijel již Hroznata na cestě své do Říma, kdež na papeži Coelestinovi III. vyžádal tři bully pro klášter Teplský,[8]) jenž byly 7. srpna t. r. na Lateraně vyhotoveny. První bullou potvrzuje papež založení kláštera a béře jej v ochranu svou; v druhé povoluje opatům Teplským užívati pontifikalie, mitry a prstenu biskupského; třetí bulla konečně uděluje kostelní Teplského odpustky na dni vysvěcení a založení jeho.

Z dalších osudů Hroznatových víme jen tolik, že po návratu ze svého nejspíše nedokonaného křížového tažení přistoupil k založení ženského kláštera řádu premonstrátského. Ustanovil k tomu konci vdovské sídlo sestry své Vojslavy, beztoho na budoucnost církvi určené, Chotěšov, kdežto založil proboštství, spravované od kláštera Teplského.[9]) Vojslava stala se spoluzakladatelkyní toho kláštera, do něhož sama se svou sestrou Juditou vstoupila. Konečně sám Hroznata vstoupil do premonstrátského kláštera Teplského, stal se podjahnem a byl v letech 1215—1217 klášterním proboštem v Teplé.[10]) Když mezi opatem Teplským a biskupem Pražským nastala rozepře o desátek, ve které opat před biskupem Řezenským jakožto přirozeným rozsudím propadl, učinil propadlý odvolání k papeži Honoriovi, který dne 23. května 1217 jmenoval rozsudím v té věci samého zakladatele Hroznatu.

omnibus apendiciis possideat, si vero alteri nupserit vel in viduitate obierit, eadem bona ecclesia recipiat." (Testam. Hroznatae.)

[6]) „Si quis vero de morte mea falsum rumorem vulgaverit, nulli credatur, nisi a domino abbate certum signum, quod ei solo dedi, manifestatum fuerit." (Testam. Hroznatae.)

[7]) „Quod si filium habuerit (Hroznata), omnium bonorum suorum haeredem constituit, praeter Tepla et ea, quae ibidem appenditia esse praediximus." (Dipl. Henr. Břet. ducis et episcopi.)

[8]) „ad praeces dilecti filii, nobilis viri G. comitis Boemiae, tui monasterii fundatoris, qui dum per nos transitum haberet, nobis super haec attentius supplicavit etc." (Bulla Coelestini III. de d. 7. Aug. 1197.)

[9]) Proboštství a jeptišský klášter Chotěšovský odtrhly se později od nadvlády Teplské a přišly k zrušení, kteréžto 22. března 1782 vykonal Plzenský krajský rytíř z Widersperka v Chotěboři samé. Klášter ten čítal při svém zrušení 44 jeptišek. První představená Chotěšovského kláštera nazývala se Mechthilda, poslední převorka byla Benedikta Barbora Saitzova (Zajícová), narozená 31. května 1727 v Přívozci. Poslední probošt Chotěšovský byl Pavel Josef Novák, narozen 1725 v Touškově, vyvolen 15. listopadu 1779 od 35 hlasujících jeptišek 34 hlasy.

[10]) Dle Palackého byl Hroznata i nějaký čas proboštem v Chotěšově.

Jos. Hellich fecit. Aus der Kunst-Anstalt v. C.F. Merckel, Leipzig.

VOK Z ROŽMBERKA, zakládatel kláštera Vyšebrodského

WOK VON ROSENBERG, der Gründer des Stiftes Hohenfurt.

Vydáváno od kněhkupectví Kober & Markgraf v Praze.

Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung Kober & Markgraf in Prag.

KATEŘINA Z LOKŠAN. KATHARINA VON LOKŠAN.

Vydáváno od kněhkupectví Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung
Kober & Markgraf
v Praze. in Prag.

Více neví kritický dějepis bohužel ničeho o nábožném zakladateli dvou tak znamenitých klášterů, muži jak rodem tak i vážností, jíž u svých současníků požíval, tak vynikajícím; podání však, i ve starší spůsobě, vypravuje až i vedlejší okolnosti z jeho dětského věku. Hroznata byl prý na cestě do Hroznětína (nynější Lichtenstadt) od několika rytířů Chebských, odpovědníků kláštera Teplského, přepaden, zajat a na hrad Kinšberk vlečen. Rytíři žádali zaň vysoké výplatné, ale Hroznata napomínal klášter Teplský, jemuž byl již veškeré své jmění odevzdal, aby neztenčoval tou výplatou jmění církevní. Dříve však, nežli klášter mohl uskutečniti jeho vyplacení, zemřel prý Hroznata ve svém vězení na Kinšberce. Tělo jeho bylo přivezeno do Teplé a tam slavně pochováno. Také o znameních a divech při smrti Hroznatově vypravuje legenda. Co den úmrtí zakladatele Teplé a Chotěšova udává klášterní podání 14. července 1217.

Klášter Teplský dědil největší část státků Hroznatových, který jemu mimo již uvedené rozličné důležité výsady a obrany vymohl, ale dokonání stavby Teplského chrámu se nedočkal. Teprva v červnu 1232 pokročila stavba tak daleko, že mohlo předsevzato býti vlastní svěcení. K němu dostavil se král Václav I. s četným komonstvem, provázen od vyslanců Německé říše a více knížat německých. Již 8. června 1232 byl král v Teplé, kteréhož dne potvrdil chrámu Teplskému všecky državnosti jeho, které sáhaly od Teplé až k zlatonosné druhdy Hluboké. Před svým odchodem z Teplé, dne 28. června 1232, daroval Václav I. klášteru v náhradu za veliké útraty a nepříležitost, které mu s komonstvem svým při vysvěcování chrámu spůsobil, vesnici Vnil. [11]) Dříve, snad ještě za živobytí Hroznatova anebo při jeho pohřbu, byla již část kostela, nejspíše chor, vysvěcena.

Klášter vynikal svou výstavností, a kostel rodičce Boží zasvěcený, poslední to přechodní basilika v Čechách, neměl co do velikosti a nádherného vykrášlení daleko široko sobě rovného. Poslyšme rázné popsání Hroznatova kláštera od starého legendisty, jenž otištěn v Balbinově díle o rodu z Gutenšteina. [12]) „Klášter leží v úrodné krajině. [13]) Poloha místa jest poněkud vyvýšena, s jedné strany ověnčena lesy a purpurem ozdobenými (květnatými) lukami. Prostředem hrčí rybní potokové ženoucí mlýny. Místo jest dobře položeno pro příbytky, zdraví lidskému svědčící, náboženským cvičením velmi příhodné, místo, pravím, obsypané milostí Boží, kdežto hodní stávají se hodnějšími, hodnější svatými, neboť ode cnosti ke cnosti kráčejíce přibližují se k dokonalosti. A jakkoli to založení ještě mladé jest, rozmohlo se nicméně vzrostem zbožnosti pomocí Boží

[11]) V darovací listině královê od 28. června 1232 čteme: „quod nos in nova dedic(at)ione Teplensis ecclesiae in recompensationem dampni et gravium expensarum, quas cum legatis imperii et principibus Alemaniae, cognatis et amicis nostris ibidem fecimus, villam nomine Vnil Deo et S. Mariae contulimus," a dále: „volentes ex hoc animos fratrum mitigare, quos laesimus, et sanctorum nobis patrocinia quaerere, quorum nomini novam basilicam noviter consecratam conspeximus et dedicatam."

[12]) Boh. Balbini: Syntagma historicum, quo illustrissimae et pervetustae stirpis de Guttenstein origines de memoriae continentur (Pragae 1665).

[13]) Nepřeháněl-li legendista v tomto ohledu, musela krajina od těch dob teprv úrodnosti pozbyti.

přede všemi jinými domy Páně jak nádherou staveb tak i mnohostí důchodu. Pomlčím o chrámu nejblahoslavenější Panny, ochranitelky jeho, kterak vystupuje do výše stavbou podivuhodnou, o vysoko se pnoucích obloucích, mocných zdech, vzhůru se povznášejících sloupech, sličných to a předce silných podporách klenutí, pomlčím o skvoucí ozdobě vnitřní, o čistém znění zvonů do dálky, že nic příjemnějšího v celé krajině ani nebylo ani nebude."

Jakkoli klášterní basiliku Teplskou potkaly některé nehody, zachovala se nicméně přes třicetiletou válku v prvotní své podobě; teprva nerozumnému okrašlování pozdějších opatů bylo zůstaveno, čistý sloh této budovy všelijakými renaissančními čičirami a rozličným jinačením a přičiňováním v pravém parukovém vkusu pokaziti. Přes to všecko zachovala právě Teplská basilika vždy ještě předgothický svůj typus u vyšší míře nežli větší část jejích sester v Čechách.

Buďtež tuto sestaveny nejpamětihodnější osudy tohoto chrámu a nejdůležitější události jeho se dotýkající, bez ohledu na vlastní mnohem bohatší dějiny kláštera, který v nejnovější době všelicos učinil pro vědu a umění.

Roku 1278, v nešťastných dnech mezivlády po smrti velikého Otakara, učinili němečtí žoldnéři klášterům a kostelům v Teplé a Chotěšově veliké škody.

V čas války husitské byl klášter Teplský v nemalém nebezpečenství a nemalých utrpěl trampot; byltě i s kostelem roku 1421 od Pražanův vydrancován.

Po husitské válce klášter i chrám rychle se zotavily. Obzvláště šťastnou náhodou nalezeno jest r. 1486 na statcích klášterních blíže Mnichova (něm. Einsiedl) vydatné ložisko stříbra, z jehož výtěžku obdržela Teplská basilika r. 1490 stříbrné sochy a množství nádobí stříbrného. Tím spůsobem brzy zase oželeny byly rány husitské války a zastavení i roztahání některých statků klášterních od krále Sigmunda, ba i těžké spory, jaké měl klášter Teplský r. 1466 s králem Jiřím, a škody utrpené r. 1468 od svévolných ochranců svých, pánů z Plavna a z Švamberka.

Horší časy nastaly rokem 1522 a trvaly až do vítězství Ferdinanda I. u Mühlberka. Králův kanclíř Jan Pflug z Rabšteina opovážil se bíti opata Petra II., který se zdráhal přepustiti mu některé vesnice klášterní; roku 1524 nastaly v klášteře samém nevole pro přílišnou přísnost téhož opata; roku pak 1525 pozdvihli se měšťané Teplští proti tomuto opatu, který ale již následujícího roku umřel. Avšak již bezprostřední nástupce jeho Antonín měl nové spory se sousední rodinou Pflugů z Rabšteina, a klášter viděl se nucena ustanoviti si ochrance. Za takového zvolen jest jeden pán z Plavna, čímž ale, jak píší letopisy klášterní, „učiněn kozel zahradníkem." Roku 1534 popelem lehlo město Teplá, náležející klášteru. Roku 1544 Jindřich purkrabí Míšenský, rodem z Plavna, království Českého kanclíř a pán na Toužimi, zajal v Praze opata Teplského Jana Kurze a hleděl k sobě potáhnouti část statků klášterních. Opat ušel z vazby a utekl se do Špýru. Brzo však navráceny jsou klášteru zase všecky jeho statky, ale roku 1549 vypukl v klášteře mor, jenž zahubil všecky mnichy, vyjma pouze opata a faráře klášterního. [14])

Roku 1564 vytěžena znova hojnost stříbra ze šachet blíž klášterní vesnice Dolního Kramolína, z čehož dostalo se chrámu klášternímu nových okras a nádob stříbrných.

Roku 1571 ve svátek ss. Jana a Pavla, za rázného a

[14]) Roku 1535, při smrti opata Antonína, bydlelo v klášteře devět mnichů.

zasloužilého opata Jana Mäusköniga, udeřil blesk do jižní věže basiliky a zničil oba její zvony. Druhou věž potkal r. 1581 stejný osud. Zvony v ní visící rovněž se rozlily.

Roku 1608 slaveno jest v chrámě klášterním vyhlášení za svatého patrona řádu, Norberta, arcibiskupa Magdeburského.

Roku 1611 zhubil požár stavení klášterní.

Roku 1616 započalo v Teplé slavení památky zakladatele chrámu Hroznaty.

Roku 1619 uzavřeli direktoři království klášter Teplský sekularisovati. Rota nekatolických sedláků dopustila se v klášteře hrubých výstupků, jeden sedlák z Nezdic byl od svých tovaryšů posměšně za opata volen a nastolen. Opat kláštera, Ondřej Ebersbach, záhy byl spásu hledal v útěku. Na to nastaly těžké časy klášteru i kostelu, obzvláště po bitvě Bělohorské. Nejprv ubytovali se v klášteře vojáci sborů Buquoyova, Tillyho a Dona Baltazara de Marradas, a spůsobili tam útraty a škodu. Hans von Adelhof, zástupník tehdejšího císařského velitele v Stříbře, kapitána Kristiána z Ilova, [15]) usadil se na delší čas v Teplé, odkudž po celé krajině vybíral výpalné. Více měšťanů z Teplé podporovalo zástupníka při jeho drancovných výpravách za účast v kořisti, což konečně vzrostlo v pravé loupežnictví, tak že současný nejmenovaný spisovatel díla „Acta Mansfeldiaca post pugnam Pragensem“ mohl psáti mezi jiným: „Kaiser Ferdinandus der erste Christmilder Angedächtnus hat in Böheim viel hundert (?) Raubschlösser, damit Fried auf der Strassen würde, lassen schleifen, allein in fünfhundert Raubschlössern ist damals in viel Jahren so viel nicht als nur den Herbst (1620) aus dem Kloster Tepl geschehen, geraubt worden, wie solches ein ganze Nachbarschaft, ja selbst die Tepler selbst bekennen müssen.“ [16])

Že klášter při takovém řádění také spolu trpěti musili a velikou škodu měl, rozumí se samo sebou. Mansfeld přitrhl na svém ústupu z Plzně před Teplou, město dělalo jakoby se chtělo bránit, klášter, z něhož byli opat i mniši utekli, zůstal pokojný. Mansfeld sešikoval své vojsko mezi městem a klášterem, čímž město nemálo polekal. Adelhof se svou rotou byl pryč, obyvatelé, kteří ho byli podporovali v jeho loupežích, pospíchali za ním, ostatní měšťanstvo vzdalo se pod smlouvu. Mansfeldští obsadili město i klášter, v kterémžto posledním Mansfeld přes jednu noc hlavní stan měl. O osudu kláštera a jeho basiliky píší Acta Mansfeldiaca, že byli svoláni všickni sedláci ku klášteru náležející s motykami a lopatami, kteří musili podkopati klášterní zeď a několik sáhů jí povaliti; též prý udělán byl podkop pod věží nad branou a pod oběma vraty kostelními, který však nebyl zapálen, jakkoli měli k tomu

[15]) Téhož, který 25. února 1634 byl v Chebu porubán a totožný jest se Schillerovým „Illo.“

[16]) Týž spisovatel však dává vůdcům svědectví: „so Karl Longueval Conte di Buquoy etc., desgleichen Don Balthasar Marradas, auch Monsieur Tilly hätten dieses Rauben den halben Theil wissen sollen (so ich anders ihr Mannszucht weiss), sie hätten's nicht nachgeben, wie ich den Capitain Christian von Ilow, Gubernatoren zu Mies nit anklagen kann, er hat ihm's ernstlich missfallen, auch einen solchen Raubvogel archibusiren, das ist: erschiessen lassen, und wahrlich, was ist ein verderbtes Land dem König nutz“ atd.

již prach pohotově. Klášter jako město byly vydrancovány, do Plzně poslány dva vozy přepuštěného másla, kotel z pivovára prodán za 200 zl., knihovna rozebrána (jediný doktor Mencelius odvezl několik for knih). Šaty ložní, pobrané minulý podzim od Adelhofa rodinám šlechtickým, rozstříhali vojáci na košile a podšívky do kabátů, peří pak vysypali, tak že na některých místech až po kolena se v něm chodilo, a bylo mezi tím i peří labutí. Jeden zvon odvezli, ale druhý byl jim odňat. Kněžská roucha kostela klášterního pobrána jsou i se vší ozdobou oltářní, z píšťal od varhan lili vojáci kulky. Vlastní poklad klášterní, zdá se, že opat při svém útěku na bezpečné místo ukryl. Dále čteme ve zmíněném spise: „Druhý den v pondělí - kázal hrabě ráno ve tři hodiny vzhůru troubiti, v pět hodin, dříve nežli se rozednilo, hnula se zavazadla k Bečovu, a za nimi následoval lid pěší, hrabě stanul s jízdou v šírém poli před Teplou, načež vjelo šest dragonů do kláštera, kdežto zapálili dvůr, dvě stodoly, sladovnu, pivovár a kovárnu; kostel a klášter, v němž bylo náramné množství ovsa složeno, zůstaly neporušeny.“ Brzo byla Teplá vyprázdněna od vojska Mansfeldského, a nezůstal tam posádkou ani muž, poněvadž se báli katolického obyvatelstva. V krátce vrátil se opat Ebersbach i s mnichy do kláštera.

Ve švédské válce hrozilo Teplé nejednou nebezpečenství. Roku 1646 drancovali tam Švédové.

Roku 1648 byl klášter v okolnostech tak stísněných, že muselo devět údů jeho propuštěno býti. Téhož roku odveden byl opat Bedřich Füssel od Švédů co vězeň do Chebu.

Při bohatých svých prostředcích rychle zase zotavila se Teplá po třicetileté válce. Avšak 19. dubna 1660 utrpěla velikou škodu požárem, oheň prudce se vzmáhal, a za hodinu byl klášter tak pohuben a střecha kostelní tak porouchána, že zasloužilý opat Raimund Wilfert I. potřeboval tři léta k úplné opravě, která stála 9699 zl. 58 kr.[17])

Vrátivší se lepší časy kláštera nalezly pohříchu neblahý vkus, který se na starých stavbách a uměleckých pokladech země těžce a nenabytně prohřešoval. Do Teplé vešla tato neomanie r. 1663, kdež stará basilika křiklavě vápnem jest vybílena.

Roku 1664 odstraněny jsou z kostela starodávní stolice chorové, které byl opat Sigmund r. 1469 zhotoviti dal — nejspíše drahocenná to díla umění řezbářského — a nahražena sedadly nejbujnějšího slohu renaissančního. Téhož roku byl také starý veliký oltář, zajisté to památná archa, nahražen oltářem nově vyřezávaným. Malíř obrazu velikého oltáře, snad jakýs žák Škretův, bydlel toho času v Teplé, kdež mu narozen jest synáček a v klášterním kostele pokřtěn. V témž čase byl také slavný jesuita Bohuslav Balbin v Teplé, sbíraje tam látku k svému rodopisu Gutenšteinů a k životopisu nábožného Hroznaty. Balbin tu mnoho obcoval s učeným premonstrákem P. Aloisiem Hackenschmidtem, od něhož obdržel mnohý vzácný příspěvek k svým učeným pracím.

Opat Wilfert započal také opravu klášterního stavení, která však nebyla dokončena, poněvadž se stalo usnešení o stavbu docela novou, která r. 1666 svěřena jest Vlachu

[17]) Po jejím ukončení učiněn na kostele následující nápis: In honorem Dei et S. Mariae Annunciatae Beatus M. Hroznata e prosapia ducum Bohemiae hanc ecclesiam fundavit, quam MDCLX die XIX. Aprilis cum monasterio conflagratam restauravit Rens Dnus Raymundus, abbas hujus loci et visitator MDCLXIII.

Domenicovi. Tenkráte v nově vystavěna jest sakristie a knihovna.

Opatové Fridrich Uhl (1671—1682) a Jiří Neidhart (1683—1688) pokračovali v nové stavbě klášterní.

Opat Raimund Wilfert II. (1687—1724) dal r. 1690 od Pražského stavitele Dienzenhofra, českého Bernini, zhotoviti plán k nové prelatuře a vnitřní opravě klášterního kostela ve slohu renaissančním, jejž provedl s části tentýž, s části stavitel Wolfgang Braunbock z Miesbachu v Hořejší Falci. Tenkráte nejcitelněji zkažen byl pamětihodný starožitný sloh uvnitř chrámu, jak to právě s sebou přinášel všeobecný té doby nedostatek vkusu. Tak n. p. roku 1701 prvotní okna, se slohem celé stavby se srovnávající, nepřiměřeně jsou zvětšena, z čehož tehdejší letopisec klášterní plesá, poněvadž prý nyní dosavadní egyptská tma proměněna jest v podivuhodnou světlost. [18]) Opat Wilfert II. dával až do roku 1724 na kostele a klášteře stavěti a okrašlovati, pohříchu větším dílem ve zkaženém vkusu onoho času. V témž zhotoviti dal také velikou řadu obrazů z legendy o Hroznatovi od bratra laika Lukáše Wolfa, rodem Franka.

Nové opravy a změny, rovněž nevelmi žádoucí, dal učiniti opat Jeronym Ambros v letech 1750—1760. Chrám jest dlážděn a ze starých náhrobníků ani jediný nezachován, z některých pamětihodnějších opsán jen nápis, originály naprosto jsou odstraněny. Sloupům a oltářům nových okras renaissančních navěšováno, Ignác Platzer z Prahy, císařský dvorský sochař, [19]) zhotovil větší část oltářů, figur, hlav sloupových atd. znova; Eliáš Dollhopf z Tachova, malíř a později purkmistr v Slavkově Ostrově, povolán byl k vymalování kostela, který, podivínskými okrasami, štafirováním a pozlacením vysnořen, uvnitř dočista proměněn byl, a maloval v Teplé od 1756—1760. Bylť on dovedný, zkušený řemeslník v umění, v čemž podoben byl tak mnohým, i známějším malířům oné copařské doby, a odvažoval se na každý předmět, ačkoliv vlastní jeho povolání bylo nejspíše malování podobizen.

V době Josefinské hrozilo se klášterů Teplskému zrušením, kteréžto již v březnu 1782 bylo potkalo sesterský klášter Chotěšov. Teplá ušla mu r. 1785 za opata Krištofa Heřmana hraběte z Trautmansdorfa a Weinsberka s tím obmezením, aby počet údů klášterních budoucně nepřesahoval osmnácte; ale brzo odpadlo i toto obmezení, a počet údů rozmnožil se zase tak, že nyní čítá značný počet kněží a noviců (t. 101), kterých však většina působí mimo klášter, dílem na klášterních farách, dílem na c. k. vrchním gymnasiu Plzenském i jinde.

Kdežto klášter Chotěšovský již jedenáct let byl zamčen a od jeptišek opuštěn, přenesla dne 31. května 1793 komise obzvláště k tomu zřízená ostatky Hroznatovy sestry,

[18]) „Erant etenim fenestrae a primaeva fundatione lapide quadro solidissimae, oblongae, sed minus amplae, ita ut earum summa amplitudo vix spatium trium spitamarum excesserit, uti de facto in vetustis ecclesiis ad quingentes et ultra annos conservatis videre est . . . Accedit quod lucem praeter fenestrarum minus latam amplitudinem notabiliter impediverit in medio earum et cujuslibet fenestrae pertransiens et pondus sustinens figuris rotundis expressus lapis, quo evoluto etc. etc."

[19]) Dvorský sochař Ignác Platzer, od něhož i v zahradě Schönbrunské se nalézají několik soch, narozen byl r. 1717 v Plzni a zemřel 22. prosince 1787 v obyčejném svém bydlišti v Praze, kdežto četná díla jeho dláta jest.

nábožné Vojslavy, do Teplé, kde 5. července téhož roku v dřevěné skřínce uloženy jsou do hrobu Hroznatova.[20])

V čas válek Rakouska s Francií musela Teplá mnohou vzácnou starodávní okrasu chrámovou, mnohé drahé nářadí mešní položiti v oběť na oltář vlasti, mezi čímž také byla stará, stříbrná soška Hroznaty, pocházející nejspíše ještě z horního druhdy bohactví Mnichovského na konci patnáctého století. Pohříchu zachovala se, pokud víme, jenom nespolehlivá vyobrazení její, n. př. v řadě obrazů z legendy o Hroznatovi, od Lukáše Wolfa malovaných.[21])

Nynější umění milovný opat, pan Marian Josef Heinl, doktor bohosloví a komendor c. k. řádu Františka Josefa, započal r. 1850 obnovení obou věží a zevnitřku chrámového, později též jeho vnitřku, což vše pod uměleckým vedením Viléma Kandlera, hlavním přispěním pana Ottona Seegera, malíře z Františkových Lázní, a Pražského pozlacovače pana Merze, r. 1858 větším dílem jest ku konci přivedeno. Úloha Kandlerova byla, dohlížeti na obnovení vnitřku chrámového jaký byl, se všemi čičirami, pozlaceninami a malbami, pocházejícími z polovice minulého století, a tato úloha jest svědomitě vyplněna. Ovšem bylo by toto obnovení vnitřku bývalo mnohem vítanější a mělo by v ohledu uměleckém větší cenu, kdyby se bylo dálo v prvotním slohu basilikovém.

* * *

Výšiny čedičové Podhory, hadcová Mnichovská lada a trachytický Špicberk poskytují na západních hranicích Čech nejúplnější přehled vlnovitě vyvýšené planiny, která druhdy naproti Bavorům velikou důležitost strategickou majíc, nazývala se v listinách středověkým jmenem „brány zemské“ (porta aut exitus terrae). Skoro uprostřed této vysoké planiny kyne poutníku na hodnou dálku dvé starošedých věží chrámových na tiché pozdravení, zovouc ho k navštívení hostinného kláštera Teplského, co zatím cizinec ještě otevřenou výhlídkou se baví anebo znatel dějin historickou polohu prohlíží, kde druhdy obrovský prales se nalézal, kde stával rodinný hrad Hroznatův, který se též nazýval Teplá. Ale všecky pralesy vysočin, kde druhdy vlci a medvědi měli domov, již dávno obráceny jsou v ornou půdu, a hrad Teplá musil brzo po smrti Hroznatově zmizeti, neboť místo, kde druhdy stával, dávno již není známo, ano v okolí načisto vymizela památka jeho až na nepatrné některé pověsti. Snad z hradu Teplé stala se část kláštera téhož jmena, anebo stával v městečku Teplé, rozkládajícím se půl hodiny na severozápad od slavného kláštera premonstrátského, které již v časech krále Jiřího bylo obehnáno hradbami.

Ověženou branou klášterní vstoupivše spatřujeme za prostranným dvorem klášter, kolem něhož nacházejí se byty úřednické, rozličná stavení hospodářská a obezděné zahrady. Potok, prýštící se na výšinách u Mariánských Lázní, teče částečně obvodem kláštera, jejž pod názvem říčky Teplé opustiv ústí se pod Karlovými Vary do Oharky.

[20]) Náhrobník Vojslavin zůstal v Chotěšově. Když se boural starý klášterní kostel Chotěšovský, byl tento pamětihodný pomník (r. 1830) přenešen do tamějšího farního chrámu a na epištolní straně velikého oltáře postaven.

[21]) Kamenopisné kopie Wolfových obrazů z života Hroznatova vyšly r. 1856 z dílny Goedsche-ho v Míšni, jako illustrace tištěné tamtéž brožurky Hugona Jana Karlíka: „Gründung der Prämonstratenser-abtei Tepl in Böhmen, nach Urkunden, Legenden und Sagen.“

Ctihodné starožitné průčelí klášterního chrámu jest ještě totéž, jako bylo roku 1232, když Václav I. přítomen byl jeho vysvěcení; obě věže mají znak přechodního slohu oné doby, až ku krovu, který, obdržev v minulém století nešťastnou renaissanční cibulovitou podobu, kazí dojem celku.

O stavitelském rázu klášterního chrámu činil knihovník kláštera, učený pan P. Filip Klimeš, podporován od znalců, mezi nimiž nachází se co autorita František Kugler, obšírná študie, i zaslal nám laskavě důkladné pojednání, kteréhož výborného pramene si v následujících řádkách vděčně použiti dovolujeme.

„Zpodní stavba obou věží jest zeď ze šedých trachytových čtverců, která, přes 10 sáhů široká a 13 sáhů vysoká, spočívá na podstavku nyní zasypaném, ozdobena jsouc pouze dole a nahoře římsami stejné podoby. Tato ztrnulá, u srovnání s vedle stojící prelaturou kolosální zpodní stavba tvoří s věžmi nad ní se vypínajícími spolu hlavní průčelí tříloďové, zcela z trachytových čtverců vystavěné basiliky ve slohu přechodním. Prvotní vchod do ní — nehledíce na nynější r. 1664 vlepený renaissanční portál — zřízen byl mezi oběma věžmi rovněž tak jednoduše, jako ona tři okna o kulatých obloucích, kteráž, na průčelí k západu hledícím umístěna, pouštějí světlo každá do jedné chrámové lodi. Hořejší pole zdi až tam, kde se věže oddělují, neposkytuje oku ničeho kromě jednoduchého kříže, nahoře pod vrchní římsou do čtverců zdélí asi tří střevíců vytesaného, pod nímž ve směru prostopádném nachází se dvé malých okének o kulatém oblouku, která měla za účel, pouštět světlo na podkroví chrámu. Malé sloupečky uprostřed nich posloužily by zpytateli starožitností, kdyby měl udati prvotní formu všech dvaceti osmi oken chrámových, od r. 1701 změněnou. Zcela jinak má se věc se šestnácti okny věžovými. Byť i požáry byly potřebné učinily některé obnovy, nebyla zde přece původnost nikdy setřena, i lišila se tedy tato věžová okna od jakživa, nebyvše nikdy zvětšena, od veškerých oken průčelí i podélních stran svou velikostí a článkovitostí, jakož i obloukem lomeným, s nímžto se při stavbě příční lodi a výklenku velikého oltáře opět potkáváme. Ztrnulost a holost zpodku (s obyčejnou střechou bez štítu) končí se druhou římsou, a věže do dvou pater vystupující přivádějí jakési ulehčení do čtvercové spousty. Na každé straně věží jest každé jejich patro ozdobně lemováno dvojím podvlakem, a kdežto polokruhová zídka, nad niž vystupuje zoubkovaný vlys, silně vybočenou římsu podporuje, vidíme již ve vysokých oknách ku platnosti přicházeti oblouk lomený, ne však touž měrou, aby již vytiskovány byly formy okrouhlé. V hořejších oknách jeví se lomený oblouk již panujícím a bohatě článkovaným, ale ještě jednou, nejvýše, převahuje oblouk kruhový co ozdobná podpora svrchní římsy.“ — Celá výška věží až ku krovu obnáší 20 sáhů.

Hlavní vchod do kostela vede portálem, r. 1664 vyozdobeným, devět stupňů dolů. Tato prohloubenost pochází snad teprva z času oprav a přestavování za opata Raimunda Wilferta I. a jeho nástupců, kdežto chtěli uspořiti nákladné odvezení rumu a zvýšili jím nádvoří, ačkoliv zasypali podstavek hlavního průčelí. Vnitřek chrámu vždy ještě činí na vstupujícího dojem velikolepý. Množství a skvělost dobře opraveného renaissančního přístroje omamují na první okamžení tak, že — ačkoliv ne na dlouho — zapomínáme, kterak jeho umístěním znešvařena jest jedna z nejkrásnějších středověkých basilik netoliko v Čechách, nýbrž v celém mocnářství. Osmnácte osmihraných sloupů, táhnoucích se dvěma řadami až k lodi příční, dělí pro-

střední loď od obou postranních, na to následuje čtverečný prostor — střed kříže — a za ním mnohohraný závěrek chorový. V tomto posledním, spočívajícím na čtyrech záporných pilířích, nalézají se tři velikolepá okna o lomených obloucích, pohříchu prázdna všech ozdob, které se nejspíše staly obětí opravy od roku 1701. Veliká prostřední loď jest 34 sáhů dlouhá, 4 sáhy široká a 8 sáhů vysoká; postranní lodi mají sice stejnou výšku, jsou však o polovičku užší. Příční loď má 15 sáhů zdélí a 4 sáhy zšíří.

Vrátíce se opět k vzácnému rukopisu velebného pana Filipa Klimeše vyjímáme z něho ještě následující zevrubnosti: „Stavitel klášterního kostela vytknul si za úlohu zvláštní a přiměřené střídání okrouhlého a lomeného oblouku. — Přede vším jsou obě řady sloupů od stěny průčelní až ku příční lodi spojeny pospolu prostředkem pasů v slohu lomeného oblouku, kdežto zároveň každý sloup prostředkem stěnového pilíře jemu přiměřeného týmž spůsobem s podélní zdí se spojuje. Opáčné spojení děje se ale v lodi hlavní, t. prostředkem pasů slohu romanského, s výminkou prvního a posledního páru sloupů, a to patrně z té příčiny, poněvadž oba tyto páry, jsouce hmotnější, poloměr oblouku pasního skrátily, který tedy, měl-li míti stejnou výšku s ostatními, musil býti do špičky vytvořen. Proč tyto dva páry sloupů hmotnější učiněny jsou, vysvětluje se při prvním z nich z velikého břemena na nich spočívajícího, o něj totiž opírají se podklenuté zdi věžní; na posledním páru sloupů zase spočívají široké pasní oblouky příční lodi, ostatně počítá se tento pár vlastně již k lodi příční a musel tedy dostati také takový oblouk, jaký odtud až k závěrce choru panuje. Za příční lodí jest oblouk triumfální ještě jednou okrouhlý, závěrek choru má ale zase lomený oblouk. — Všecky tyto pasy vystupují v lodi prostřední a příční prostě, nečlánkovaně ze stran čtvercové základní formy všech kostkovými hlavicemi opatřených sloupů a stěnových pilířů. Ne tak jednoduše, nýbrž již článkovaně vycházejí mezipasy ze stran osmihranu. Úzké postranní lodi naproti tomu rozděleny jsou dvojím devaterem sloupů a stěnových pilířů jim odpovídajících na osmnácte čtverhranů, a nejsou do kříže sklenuty, nýbrž po česku."

Obzvláště zajímavé jest ukončení našich výtahů z pojednání pana bibliotekáře Filipa Klimeše: „Ostatně nemine milovníka umění, že hlavice posledního páru sloupů nesedí na osmihraném, nýbrž na polookrouhlém stvolu, i stěží ubráníme se pochybnosti, zdali také ostatní sloupy a pilíře nebyly původně kulaté a jinými hlavicemi ozdobeny. Kdo si dále ještě všimnul polookrouhlých krajních pilířů, ukrytých za velikým oltářem, s jich fantastickými hlavicemi z listí, kdo konečně šel po stopě charakteristické paty sloupové pod schody na kazatelnu vedoucími, uzná pochybnost tuto ještě více za odůvodněnu. A přece musí tato otázka prozatím nerozhodnutou zůstati, tím více, an takový znalec jako František Kugler ji nerozhodnutu nechal. Dle Kuglerova výroku musíme se zde upřimně těšiti více z hlavní věci, totiž že nám zachováno dílo tak rozsáhlé a pěkné z konce 12. století, jakého před tím ještě nebyl spatřil."

Oltáře jsou pohříchu všecky z doby renaissanční, obrazy jejich jakož i olejní obrazy na stěnách visící větším dílem také jen z času Dollhopfových fresk a stejné asi ceny s nimi. Veliký oltář s obrazem zvěstování Marie od Jana Petra Molitora[22]), ze školy Reinerovy, nápadný jest svou veli-

[22]) Molitor narodil se r. 1702 v hrabství Vesterburském, přišel r. 1734

Wilhelm Kandler fecit. Aus der Kunst-Anstalt v. C. F. Merckel in Leipzig. A. Fesca sculp.

KAPLE NA BEZDĚZÍ. **DIE KAPELLE AUF DEM BÖSIG.**

Vydáváno od kněhkupectví Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung
Kober & Markgraf
v Praze. in Prag.

kostí a svým okrášlením. Vyveden byl v polovici minulého století, na místě dřevěného oltáře od roku 1664, z mramoru, a ozdoben pozlacenými dřevěnými sochami od Ignáce Platzera. Chorová sedadla v presbyteriu jsou ve svém parukářském spůsobu dost dobře pracovány. Mramorové zábradlí, s uměle kovanou a pozlacenou železnou mříží, dělí místo, kde stojí chorová sedadla, od ostatního prostoru. Uprostřed příční lodi vznáší se osaměle vysoký oltář sv. kříže s pozlaceným krucifixem od Platzera, který skoro všecku řezbářskou práci pro tuto basiliku dělal. Ostatních třináct oltářů jest buď z nepravého mramoru anebo z hadce, veskrze v pozdějším slohu renaissančním. Tři z nich mají těla ostatková, ozdobená ještě od Chotěšovských jeptišek. Dva obrazy, představující měděného hada na poušti a ukřižovaného Krista mezi oběma lotry, náležejí k nejlepším v kostele a pokládají se za práci Brantlovu. Více obrazů, mezi nimiž jest několik dobrých, pochází od jesuitského bratra laika Josefa Kramolina.[23]) Křtitelnice jest z hadce, kazatelna ze štuku, vyvedena ve spůsobu oltářů, stolic a zpovědnic. Veliké varhany v prostřední lodi, mající šestatřicet registrů, stavěl Petr Dottenius z Prahy r. 1694, menší v lodi příční Abraham Stark z Loktu; oboje byly později opraveny od staršího Gartnera z Tachova.

V presbyteriu nachází se hrob Hroznatův, jenž druhdy obehnán byl mříží, na které stála stříbrná soška zakladatele kláštera[24]); nyní jej naznačuje pouze červený kolberec. Pod mramorovou dlažbou leží Hroznata v kamenné rakvi, která dle podání klášterního nebyla ještě nikdy otevřena, a vedle něho odpočívají (od r. 1793) ostatky jeho sestry Vojslavy.[25]) Druhdy stávaly na hrobě Hroznatově sličná lampa, pocházející prý od Durinské lantkrabiny Alžběty, r. 1235 za svatou vyhlášené, s nápisem minuskulovým: avera s. elizabethe,[26]) pak stará, velmi pěkně pracovaná mísa, o které se povídá, že při stavění kláštera kladl do ní Hroznata každou sobotu dělníkům jejich mzdu, z čehož si pak každý z nich vzal pokaždé spravedlivě právě tolik, co byl poctivě vydělal. Mísa ta jest z mědi sličně kována, s kresbou vypuklou, z části pozlacena a z části smaltována, má něco přes 9 palců v průměru a 1 palec a 4 čárky v hloubce. Na vnitřní straně spatřuje se uprostřed krásných figurových ozdob trojhranný štít s heraldickými liliemi, na jednodušší zevnitřní straně viděti štít podobný se lvem přímo postaveným a na pravo vykračujícím. Obě tyto památky starodávného umění chovají se již dlouhý čas v umělecké sbírce klášterní.[26]) Zakladateli Hroznatovi ke cti zřídili klášterníci v postranní lodi náhrobek ve slohu renaissančním. Vypíná se vedle oltáře sv. Kandida relikviemi opatřeného, maje jednoduchý nápis: „Hroznata Fundator Teplensis et Chotieschoviensis.“

Na blízku tohoto nového mausolea zazděn jest do jednoho pilíře starý kámen s nápisem, jediný, který se zachoval z předešlých časů. Čteme na něm v písmě mnišském:

do Prahy a přestěhoval se odtud za čestným povoláním r. 1756 do Krakova, kdež následujícího roku zemřel.

[23]) Nar. v Nymburce r. 1730.

[24]) Viz str. 106.

[25]) Viz str. 105—106.

[26]) Pan Karel V. Zap podal obraz a věrné popsání obou těchto vzácných starožitnin v „Památkách archeologických a místopisných“ sv. 1. str. 32 a 33.)

Anno dom. MC
CCXXXIIII eodem
anno fuit karisti
a in Bohemya X
X grossis mensu
ra avene solvebatur
hic in Tepla.

T. j.: „Roku Páně 1334. V tomto roce byla drahota v Čechách, dvacet grošů platilo se za měřici ovsa zde v Teplé.“ [27])

Staré náhrobní kameny, jichž v Teplské basilice bez odporu mnoho býti muselo, ztratily se, když opat Jeronym Ambros okolo r. 1752 dláždění obnovil; nicméně naznačeno bylo místo deseti odstraněných původních náhrobků mramorovými deskami s krátkými latinskými nápisy, které se podnes zachovaly. Jmenují se tu následující zde pochovaní šlechtici a opatové: Albert z Seeberka, Albertův syn († 1307), Jan z Gutenšteina († 1453), Burian z Gutenšteina na Breitenšteině a Tachově († 1462), Hynek z Seeberka a Plané († 1483), Sigmund, opat Teplský († 1506), Jan Mäuskönig († 1585), Matěj Kohl († 1596), Jan Pecher († 1647), Fridrich Füssel († 1654) a Ambrož Trotscher († 1658), posledních pět samí opatové Teplští. Nedaleko portálu leží mramorový kámen, naznačený slovem „Fons.“ Na tomto místě nacházela se druhdy buď veliká křtitelnice anebo studna, jaké dosavad spatřujeme v některých starých kostelích.

Tři zvony na věžích klášterního kostela nemají žádného vysokého stáří, pocházejíce z let 1662, 1676 a 1679. Největší z nich váží 6155 liber.

[27]) Pan Zap má za to (v Památkách sv. 1. str. 32.), že nápis ten náleží k roku 1434.

Kateřina z Lokšan.

Léta 1825 dostalo národní museum Pražské od paní Kateřiny Krumpiglové kulatý medaillon s podobiznou z pálené hliny, nalezený v Týnském dvoře na Starém městě v Praze. Byla to vypuklá podobizna mladé, milostné šlechtičny v bohatém šperku, mající vlasy pokryté síťovým čepcem a biretem, šíji pak obtočenu řetězem a šňůrou velikých korálů, na níž zavěšen jest klénot. Podáváme tento podobiznový, vavřínem ověnčený medaillon u věrném nápodobení. Originál jest asi půl druhého střevíce vysoký a tak též široký. Nápis zní: „C. AQVILA G. LOXANI CONIVX.“ Patrně znamená C. křestné jmeno Catharina a G. s nemenší jistotou Georgii, nápis tedy naznačuje nám „Kateřinu

Adlerovu, manželku Jiřího Lokšana," tetu a mateřskou přítelkyni Filipiny Welserové, ochranitelku lásky a tajného sňatku arciknížete Ferdinanda s krásnou dcerou vyššího měšťanstva Augsburského. Zároveň nalezen a museu odevzdán hliněný zlomek, snad z kamen, se třemi znaky a s jmeny Herberstein, Neyberg a Guetenhag.

Jiný exemplář tohoto hliněného medaillonu nalezen jest v září 1852 právě zase v Týnském dvoře, a to v hostinci „starém ungeltě," ve výstupkovém pokojíku, vyozdobeném arabeskami a květinovými pletenci v rustikové manýře z prostředku šestnáctého století, zasazen jsa nad někdejším vlaským komínem v široké obrubě rustikové, a při něm druhý stejně veliký medaillon, představující dámu s podobnou úpravou hlavy a s nápisem: „W——A KEVENHVLERIN GEPORNE MANSTARFERIN. IRES ALTERS IN XXIII — 1546." — Představujeť Vandulu z Mandorfa, manželku svobodného pána Bernarda Khevenhüllera na Aichelberce, pátého syna Augusta Khevenhüllera z manželství jeho se Sigunou z Weissbriachu, který byl 1542 vicedomem v Korutansku, později stal se radou a komořím arciknížete Ferdinanda, a 3. listopadu 1548 zemřel ve Vídni co rada při dvorské komoře. Sňatek jeho s Vandulou z Mandorfa [1]) požehnán byl toliko dvěma dítkami, synem Augustinem, který zemřel v útlém věku, a dcerou Alžbětou, která se provdala za Viktora z Velzu.

Kateřina Adlerová, narozená v Augsburce okolo roku 1516, byla dcera bohatého Jakuba Adlera ze Špýru a mladší sestra oné Anny Adlerové, která se stala chotí velmožného Augsburského kupce a patricia Františka Welsera a matkou krásné Filipiny. Adlerové psali se též z Zinnenburka, kterýžto predikát si později také Welserové připojiti dali.

Manžel Kateřinin, Jiří Lokšan z Lokšan, někdy také z Lokšav, von Lokschau, latinsky též Loxanus zvaný, pocházel ze Slezska. Byl to muž učený, činný, který měl spojení i s Petrem Bembem. [2]) Dvorský kancléř Uherský a biskup Jagerský Tomáš Szalaházy poručil jej králi Ferdinandovi I., který ho učinil svým tajemníkem. Roku 1527 odebral se Jiří z Lokšan se slavným cestovatelem Sigmundem svobodným pánem z Herberšteina ke dvoru Polského krále Sigmunda I., kdežto skoro půl léta pobyl, působě tam z uložení Ferdinanda I. proti Janovi Zápolskému. [3]) O tři léta později (1530), jsa již tenkráte místokancléřem, provodil krále Ferdinanda na sněm říšský do Augsburku, v kterémžto městě se s ním příštího roku opět potkáváme. Roku 1538 seděl Jiří z Lokšan co královský purkrabí na Kašperce v Prachenském kraji, kterýžto hrad a statek korunní mu král téhož roku na deset let do zástavy dal. [4]) Téhož roku 26. července uděleno mu od krále právo k do-

[1]) Také Bernardův bratr Krištof Khevenhüller na Landskroně, rada arciknížete Ferdinanda a hejtman v Korutanech, který zemřel 5. září 1557, měl za manželku Mandorfovnu, Alžbětu, dceru Jana z Mandorfa.

[2]) O listech Lokšanových k slavnému Benátčanu Bembovi viz Josefa Bergmanna: „Medaillen auf berühmte und ausgezeichnete Männer des österreichischen Kaiserstaats. Wien 1858," díl I. str. 99.

[3]) Viz Lokšanovu zprávu v Buchholtzově: „Geschichte der Regierung Ferdinands I." Díl III. str. 223.

[4]) Kašperk však nezůstal v držení Lokšanově až do roku 1548. Již roku 1543 zastaven byl Břetislavovi Švihovskému z Risenberka.

lování na pozemcích panství Kašperského s tou výminkou, aby zlato tam dobyté odváděl do královské mince a z každé hřivny čtyry zlaté za ražení platil. [5]) Roku následujícího dán mu nový důkaz přízně královské, Ferdinand I. daroval místokancléři svému tak nazvaný svobodný dům (Freihaus) v Kašperských Horách, kterýž jeho vdova roku 1551 tamější obci městské prodala. [6]) Brzo stal se Jiří z Lokšan královským dvorním radou, a v komonstvu královském při říšských sněmích r. 1547 a 1548 uvádí se co polní hejtman říše v kraji Řezenském. [7]) Když Ferdinand I. po Mühlbergské bitvě odbojné stavy pokutoval, odňato jest rytíři Petru Malovcovi z Chejnova městečko Březnice s náležejícími k němu vesnicemi, pozemky a spravedlivostmi, a ve čtvrtek před sv. Vavřincem 1548 prodáno za 7500 kop grošů Pražských královskému dvornímu radovi a místokancléři Jiřímu z Lokšan. Tentýž koupil i statek Tochovice z konkursní podstaty Jana z Vitence.

Jiří Lokšan z Lokšan zemřel r. 1551. Památku jeho zachovává šest pěkných medaillí, z nichž první má datum 6. listopadu 1523, byvši ražena, když byl Jiří 31 let stár a tajemníkem krále Uherského a Českého. Na lícní straně čtyr medaillí vyznačován jest co Slezský rytíř (Silesius eques). Na třech nacházejí se na rubu symboly s velmi významnými průpověďmi, na rubu čtvrté spatřujeme antickou trofeji s přilbičným klenotem erbu Lokšanova, pak vavřínem ověnčený nápis: „Arma virumq. vides. operae. est. cognoscere utrumqve,“ (t. j. zbroj [znak] vidíš i muže, stojíť za to poznati oba.) Medaille, ukazujíc na líci erb Lokšanský s českým nápisem: „GIRZI LOKSSAN Z LOKSSANV,“ na rubu pak ukřižovaného Krista mezi lotry, an pod křížem stojí Marie a Jan, s nápisem: „CHRISTVS. MORTEM. MORIENDO. DESTRVXIT. 1552.“ (Kristus smrtí svou smrt zahubil), zdá se že byla ražena na památku Lokšanovy smrti.

Kdy se Jiří z Lokšan a Kateřina Adlerová spolu zasnoubili, není listinně zjištěno, nejspíše to bylo r. 1535, když bylo Kateřině devatenáct let. Z toho roku jest velmi pěkně litá medaille s jejím poprsím a nápisem: „CATHARINA VON LOXAV — GEBORNE. ADLERIN. XIX. IAR. ALT.“ na rubu viděti erb Adlerův s nápisem: „MEIN TROST ZV GOT MICH NIE VerLASEN HOT. MDXXXV.“ [8]) Na památku sňatku svého dal Jiří Lokšan v zámku Březnickém zasaditi mramorovou desku až posud zachovanou, na kteréž vytesány erby Lokšanský a Adlerský [9]) s nápisem:

VIATOR
QVID SPECTAS
GEORGII LOXANI EQ.

[5]) Kaspar Graf Sternberg, Geschichte der böhmischen Bergwerke. Díl 1. str. 253.

[6]) Jest to nynější radnice v Kašperských Horách. Srov. Dr. Gabriela monografii hradu Kašperka, také v Lumíru (roč. 1856. str. 1004) se nacházející.

[7]) Georgius Loxanus, Germanicus vicecancellarius Bohemiae et sacri Ro. imperii apud Ratisbonam super rebus bellicis praefectus. (Mamerani catalogus familiae totius aulae caesareae. V Kolíně nad Rejnem 1550. Str. 51.)

[8]) Mince tyto vyobrazeny jsou v Bergmannových „Medaillen“ a v Miltnerových „Beschreibung der bisher bekanuten böhmischen Privatmünzen und Medaillen, herausgegeben vom Verein für Numismatik zu Prag.“

[9]) Štít napříč rozdělený, z jehož dolejší půlky vystupuje půl jednohlavého orla, na přílbici co klenot téhož půl orla.

ET
CATHARINAE AQVILAE AVG.
SACROSANCTVM
CONIVGIVM
VIDES.
ABI ET VALE.

Zámek Březnický na Vlčavě vyvolila si paní Kateřina z Lokšan za své vdovské sídlo. Tam nalezla krásná její neť Filipina, nevěsta arciknížete Ferdinanda, vítané útočiště. Tam, zdá se, že byl uzavřen tajný sňatek arciknížete s Welserovou v lednu 1557 pomocí známého kněze Jana de Cavaleriis. Jisto jest, že k malému počtu svědků toho zasnoubení náležela Kateřina z Lokšan, neboť potvrzuje listinu o tom vystavenou následujícími vlastnoručními řádkami: „Ich Catarina von Loxan witib bekhen mit diser meinen eigenen handtschrift vnd sigel, das alles diss, so obgeschriben ist, wahr sey, denn ich selber dass alles gesehen hab.“ Dne 15. června 1558 mezi jedenáctou a dvanáctou porodila Filipina na zámku Březnickém svého prvního syna, pozdějšího kardinála Ondřeje Rakouského. Křest vykonán v zámku, kmotři byli dvá důvěrní komoří arciknížete: Ladislav ze Šternberka, pán na Zelené Hoře, a Josef z Hohenwartu, pak Ferdinand z Lokšan, syn Jiříkův a Kateřinin. Poněvadž sňatek arciknížete co nejbedlivěji musil býti tajen před přísným otcem králem Ferdinandem I., vynesly paní Kateřina z Lokšan a dcera její Kateřina děťátko šestý den po jeho narození ráno ve tři hodiny ven ze zámku, a položily je tajně u brány. Brzo našel je vrátný a přinesl zámecké paní, která je na oko za vlastní přijala. [10])

[10]) Listinné toho důkazy nalezl c. rada a kustos Ambrasské sbírky pan Josef Bergmann v knihovně appellačního presidenta v Tirolsku a Vorarlberku Ondřeje Aloisia Dipauli z Treuheimu († 1839), a uveřejnil je nejprvé v oznamovateli 80. svazku „Wiener Jahrbücher“ na str. 30. a násl.

Milostník arciknížecí Ladislav ze Šternberka ucházel se o ruku slečny Kateřiny z Lokšan a obdržel ji. [11]) Aby v potřebném případu měl pro Filipinu útočiště blíže u Prahy položené, spůsobil arcikníže, že královský hrad Křivoklát odevzdán byl panu Ladislavovi ze Šternberka, jak se zdá, v zástavu. Odevzdání stalo se ve čtvrtek před slavností sv. kříže 1560 u přítomnosti arciknížete, který, co místodržící otce svého v království Českém, měl obyčejné sídlo své na královském hradě v Praze. Honba podávala arciknížeti vítanou záminku častějšího přebývání na Křivoklátě. Paní Kateřina Lokšanová odstěhovala se s dcerou svou na Křivoklát, ktežto neteři své opět mnohou laskavou službu prokázala. Dne 22. listopadu 1560, čtvrt hodiny před půlnocí, porodila Filipina na Křivoklátě svého druhého syna, později často připomínaného Karla markhraběte Burgavského. Aby se narození i tohoto pacholete zatajilo, bylo — obdrževši již 24. křest — dne 29. listopadu večer opatrně a ve vší tichosti v prvním náhradí položeno. Šternberk spůsobil, že jeden ze služebníků jeho a jistá vdova, jménem Sachsingerová, položené dítě nalezti musili. Přinešeno jest k arciknížeti, který se tehdáž na Křivoklátě zdržoval, a ten je na oko přijal za své. Manželský rod a knížecí původ musili kmotři písemně potvrditi; bylit to

[11]) Ještě blíže než Ladislav ze Šternberka pošvakřil se s arciknížetem Ferdinandem jiný český pán: Albrecht Libšteinský z Kolovrat, který 8. dubna 1581 v Insbruku za manželku pojal jedinou rodnou sestru Filipiny Welserové: Reginu Welserovou z Zinnenburka.

František hrabě Thurn, nejvyšší hofmistr arciknížete, Ludvík hrabě Lodron, Ladislav ze Šternberka a vdova Kateřina z Lokšan. Dne 7. a 8. srpna 1562 porodila Filipina Welserová na Křivoklátě dvojčata, která obdrževši na křtu jmena Filip a Marie, ještě v útlém věku dětském zemřela. Mezi kmotry nacházela se opět paní Kateřina z Lokšan, pak sestra její paní Anna Welserová, rozená Adlerová, matka Filipinina. Také druhá dcera paní Kateřiny, Virginie z Lokšan, byla při křtu přítomna. Po narození těchto dvojčat opakovala se ona komédie s pohozením, ačkoli Ferdinand I. již tehdáž věděl o tajném sňatku svého syna a také mu byl odpustil; dokud však král živ byl, chtěl celou tu věc míti za tajnu jako před tím.

Když arcikníže Ferdinand místodržitelství v Čechách složil a v lednu 1567 do Insbruku se odebral, přejmout vládu nad Tyrolskem a předzemím Rakouským, provodila tam paní Kateřina z Lokšan svou neteř. Zastávala pak úřad nejvyšší hofmistryně Filipininy, která se již nyní psala markhrabinou Burgavskou a lanthrabinou Nellenberskou. Zemřelať tam 13. dubna 1580, a ten den po smrti milované tety své upadla Filipina Welserová v onu nemoc, které desátého dne podlehla. Kateřina z Lokšan pochována jest nedaleko Filipiny blíž vchodu do „stříbrné kaple“ v kostele františkánském v Insbruku. Arcikníže ctil památku mateřské přítelkyně a vlastní tety své Filipiny pomníkem práce umělecké, s vyobrazením této i krásou vynikající paní, vyvedeném mistrovskou rukou svého dvorského sochaře, slavného Alexandra Colina. Máť on prostý nápis: *Im 1580. Jar den 13. April. ist. gestorben. die. Edl. tugendsamb. fraw. Katharina von Loxan. Wittib. geborne. Adlerin. deren Seel Got genedig sein. vnd ein frolich. auferstehung. verleihen well. Amen.*

Při svém odjezdu z Čech zůstavila paní Kateřina z Lokšan dceru svou Kateřinu ze Šternberka co vdovu; syn její Ferdinand z Lokšan a její druhá, r. 1567 ještě neprovdaná dcera Virginie, následovaly ji do Tyrol.

Kateřina ze Šternberka, rozená Lokšanová, ztratila chotě svého Ladislava ze Šternberka, pána na Zelené Hoře a Planicích, obzvláštního miláčka arciknížete Ferdinanda, [12]) dne 7. července 1566. Pochován jest v gothickém kostele sv. Jakuba v Nepomuku u Zelené Hory, a postaven mu mramorový náhrobek, na němž vytesán jest v plném odění, s nápisem: „*Letha MDLXVI. w nedieli sedmeho dne miesicze czierwencze vmrzel gest mezii siidmau a osmau hodinu na puol w orlogii vrozenii Pan pan Laczlaw ze SSternbergka a na Zelene Hoře a Planiczii. geho milosti arcziknijzete Ferdinanda radda a komornik, Pan Buoh racz milostiw biiti dussi geho.*“ [13])

Vdovu po Ladislavovi ze Šternberka spatřujeme spravovati statky manžela svého, a nacházíme ji v zástavním

[12]) Ladislav ze Šternberka byl syn onoho Adama ze Šternberka, který byl u veliké přízni jak u krále Ferdinanda I. tak u arciknížete Ferdinanda. Od krále obdržel Adam ze Šternberka Zelenou Horu, arciknížeti pak soudružil v honbách a kolbách. Roku 1546—1549 zastával Adam čestný úřad purkrabí Karlšteinského, od r. 1554 úřad nejvyššího komoří království Českého, a zemřel 6. února 1560.

[13]) Přepis tohoto epitafu děkujeme laskavosti pana R. Voříška, kaplana v Nepomuku. Při opravě Jakubského kostela v Nepomuku r. 1857 byl náhrobek Ladislava ze Šternberka od dělníků z neopatrnosti na dvé rozpůlen. Ustanoveno bylo opětné jeho postavení, které se, jak doufáme, stane co nejdříve.

držení zámku a města Příbrami. Kateřina ze Šternberka, která druhdy, jako choť její Ladislav, na Křivoklátě útrpnost a milosrdenství provozovala a spolu s ním mnoho činila pro uvězněného biskupa českých bratří Jana Augustu a soudruha jeho Jakuba Bílka, [14]) tatéž Kateřina ze Šternberka zachovala se naproti měšťanům Příbramským hrdě a přísně. Jednalo se o nějaké spravedlnosti a výsady, které již za předešlých zástavních držitelů, pánů z Gutensteina, sporné byly. Možná, že měšťané ve svém odporu nešetřili slušných mezí, ale Kateřina ze Šternberka šla ještě dále. Příbramští vzali útočiště své k trůnu, a nalezli v dobrotivém a spravedlivém Maximilianu II. otcovského ochrance. Když opětované napomínání nespomáhalo a v stavu obyvatelů Příbramských ničeho se neměnilo, sáhl Maximilian, bez ohledu na poměr k bratru svému Ferdinandovi, ku přísným prostředkům. Dne 24. května 1574 vydal královské nařízení, kterým Kateřina přinucena byla, v málo dnech opustiti zámek i město Příbram až do dalšího rozhodnutí. Lid Příbramský ale tak rozhořčen byl na pyšnou a zatvrzelou paní, že po jejím odchodu zámek Příbramský ztekl a poplenil. Spor s obcí Příbramskou trval i v následujícím roce, a ještě 5. srpna 1577 vyjednávala paní Kateřina jakožto zástavní držitelka s radou města Příbrami. Mezi tím zavdala podruhé ruku svou. Druhým manželem jejím stal se bohatý a vážený Jiří starši Popel z Lobkovic, nejvyšší hofmistr království Českého, později smutným osudem svým tak proslulý. V domě svého druhého manžela vzala rukou šíleného vlastního syna z prvního manželství, Ferdinanda ze Šternberka, tragický konec. List z Prahy od 9. května 1590 ve Fuggerovských relacích (rukopis Vídenské dvorské knihovny), vypravuje ten příběh takto: „Minulou neděli stala se tu smutná příhoda. Ráno o sedmé hodině, když zdejší zemský hofmistr, pan Jiří Popel, odešel k stolu Páně, vstoupil mladý pastorek jeho Ferdinand ze Šernberka, který se po nějaký čas byl zdržoval při dvoře arciknížete Ferdinanda, [15]) do pokoje své paní mateře, kdežto (ze šílenosti) chtěl se usmrtiti, v čemž když mu ona domlouvala a jak jen mohla bránila, on, silnější jsa, samé své paní mateři vrazil dýku do těla, tak že z ní střeva vylezla a ona patnáct hodin na to ducha vypustila. Šíleného syna pak přátelé jeho ihned přikovali na kočár a odvezli na panství. A tak spůsoben tu veliký zármutek.“

Ferdinand z Lokšan vstoupil časně do služby arciknížete, a již roku 1562 byl arciknížecím radou a číšníkem. S matkou svou následoval arciknížete do Tyrol a stal se rytířem zlaté ostruhy. Zdá se, že pak střídavě se zdržoval v Tyrolech a v Čechách Po smrti matky své zůstal v Čechách a r. 1582 přijal inkolát. Statky Březnici a Tochovice, které dědičně přejmul a v letech 1577 a 1598 přikoupením zvětšil, byl již za matčina živobytí spravoval. Městečku Březnici potvrdil roku 1570 privilegie. Zdá se, že pod ním povstala ona část města Březnice, která se posud „Lokšany“ nazývá a od židů obývána jest. Ženat byl dvakráte, nejprvé se Zuzanou, dcerou hraběte Vavřince Šlika, pak s Voršilou, dcerou Jana Václava

[14]) Viz Blahoslavův „Život Jana Augusty, staršího a zprávce jednoty bratrské v Čechách,“ vydaný od J. V. Franty Šumavského (v Praze 1837), str. 63 a násl.

[15]) Jiný syn Ladislava ze Šternberka byl panošem arciknížete Ferdinanda a zlomil vaz na rychlé jízdě do Ambrasu, kamž nesl psaní svého pána k Filipině. Panošský oblek jeho přivtělen byl sbírce Ambrasské.

Švihovského z Risenberka († 1584) a Markéty z Gutensteina, kterou též přežil. Zemřel r. 1603, zanechav po sobě tři syny, Adama, Václava a Jiřího, a čtyry dcery, jejichž jmena nejsou položena v závětu jeho, kdež každé z nich odkazuje věno 1500 kop Pražských grošů, poroučeje je tetě jejich Johance Švihovské z Risenberka na Přešticích. Jedna z nich byla zajisté Johanka z Lokšan, která r. 1607 provdala se za Adama Černína z Chudenic a na Chudenicích, roku pak 1623 co vdova po něm za Rudolfa Čejku z Olbramovic.[16])

Tři synové Ferdinanda z Lokšan byli již r. 1604 ze stavu rytířského přijati do českého panského stavu, avšak teprva později podaly důkazy svého starorytířského urození. Adam a Jiří z Lokšan byli v držení zámku Březnického a příslušenství jeho nejprv společně, potom odděleně, Václav přejal Tochovice. Všickni tři se účastnili v povstání roku 1618—1620, obzvláště Adam, který r. 1619 hotovost kraje Prachenského přehlížel a později v blízkých styčnostech byl ku králi Fridrichovi, jejž po bitvě Bělohorské na útěku provázel, zanechav v Praze manželku svou Lidmilu, rozenou Černínovou. Dějepisec Pavel Skála ze Zhoře, též jeden z posledních stoupenců zimního krále, při němž meškal v Hagu, píše o Adamovi z Lokšan a jeho nešťastnou náhodou spůsobené smrti takto:

[16]) Ostatní tři dcery Ferdinanda z Lokšan byly dle pilného sestavení Jindřicha Otakara Miltnera (Beschreibung der bisher bekannten böhmischen Familienmünzen, str. 314) nejspíše následující: Zuzana Loubská z Lub, rozená z Lokšan, která r. 1612 koupila v Březnici dům; Eva Sadovská na Žiželevsi a Sadově, rozená z Lokšan; a Anna Bechyňová z Lažan, rozená z Lokšan, na Pičíně a Dlouhé Lhotě.

„Adam z Lokšanu a na Březnici, pán český atd., zahynul měsíce srpna (1622) v letech věku svého soudím asi 40 bídnou příhodou na té cestě, když král s hrabětem z Mansfeldu navracoval se zpátkem z Falcu dolejšího skrze Lotharingii do Sedánu. Nebo toho dne, kteréhož dostali jsme se — (Pavel Skála totiž byl jak dotčeno též u krále Bedřicha ve vyhnanství z Čech) — s vojskem k řece Mozelle, majíce ji na ráno přejeti, v čas té strašlivé bouřky a vichřice, kteráž nás při té řece nenadále zastihla, jeda na koni spolu s jinými mnohými rejthary, byv od té bouře v širém poli nedaleko ležení našeho zachvácen a chtěv ukryti se trochu před přívalem násilným, až by se to povětří hrozné přehnalo, vjel pod hrušku planou v témž poli širém stojící, a přitiskl se i s koněm velmi blízko k ní, okolo pak něho přízeji pod ratolestmi jejími stálo jiných rejtharův do desíti. V tom zalehl vichr násilný do té hrušky, přelomil ji právě nad Lokšanem v půli, tak že vrchní díl její padl mu na hřbet a přerazil mu jej dokonce na dvé; ratolesti pak její ostatní to rejtharstvo povalily také i s koňmi k zemi, ale neublížily ani neporanily žádného z nich ani koňův jejich, tak že všickni zase sebe i koně své z týchž ratolestí vymátli, Adamovi pak Lokšanovi přenáramně křičícimu a naříkajícímu nijakž zpomoci a jeho ven vytáhnouti nemohli, nýbrž někteří z nich, pospíšivše rychle do kvartýru, v němž král s dvořany svými nedaleko ležel, oznámili mu o příhodě komorníka jeho. Pročež král rozkázal ihned na spěch senfty ňáké přihotoviti a nemocného k sobě do lozumentu přivesti. Jehož spatřiv král i jiní lidé vzácní, vidouce i doslýchajíce bídy a trápení jeho, zplakali nad ním srdečně a potěšovali ho, jak nejlépe uměli. On pak nežádal sobě ničehož jiného, jedině brzkého vysvobození božího a zbavení bolestí přeukrutných. Pročež

Wilh. Kandler fecit. *Aus der Kunst-Anstalt v. C.F. Merckel Leipzig. A. Fesca sculp.*

STARÉ HRADBY V BEROUNĚ. DIE ALTEN BASTEIEN ZU BERAUN.

Vydáváno od kněhkupectví Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung
Kober a Markgraf
v Praze. in Prag.

král poslal jej napřed do Sedánu, aby tam lepšího opatření užiti mohl, ktežto v málo kolikasi dnech pobožně umřel a v přítomnosti životní krále, knížete z Bouillonu a velkého zástupu hrabat, panstva, rytířstva i lidu obecného jest poctivě pohřben.“ [17])

Mladší bratří z Lokšan zůstali ve vlasti, oba však byli odsouzeni ke ztrátě polovičky svého nemovitého jmění, a statky jejich od komory prodány. Jiříkův podíl na Březnici odhádán byl na 22.558 kop 47 gr. 6 d., Václavův statek Tochovice, též v Prachenském kraji, na 23.381 kop 34 gr. 3 d. Za tuto odhadní cenu ujal je Přibík Jeníšek z Újezda, jeden z komisařů reformačních. Podíl Adama z Lokšan zůstal jeho manželce Lidmile, která byla nejspíše katolička. Adam postoupil jí svůj podíl na Březnici dvakráte, naposledy r. 1617. [18]) I tuto část koupil Přibík Jeníšek, a to 27. ledna 1624 za 32.000 kop míšenských bezprostředně od vdovy Lidmily z Lokšan, která brzy na to stala se v Praze, v jednom domě na Písířské ulici, obětí delší nemoci. [19]) Z druhého manželství svého s Adamem z Lokšan nezůstavila žádných dětí, dědičkou po ní byla dcera z prvního manželství, Anna Bechyňová z Lažan, rozená Kocová z Dobrše.

Jiří z Lokšan žil s manželkou svou Annou, rozenou Dejmovou ze Střítěže, v Březnici, v domě jim společně náležejícím, v okolnostech dosti skrovných. Náležela jim také sousední vesnice Bor. V jednom titulárním kalendáři od r. 1654 uvádí se Jiří z Lokšan jakožto dosavad v Březnici žijící.

Také Václav z Lokšan žil ještě r. 1654. Manželku Zuzanu, rozenou Stošovou z Kounic, která mu nějaké jmění zůstavila, ztratil r. 1631. Pokud nám vědomo, měl dvě děti, syna Jana Maximiliana a dceru. Onen byl r. 1654 nejspíše již mrtev. Dcera, Romana z Lokšan, přečkala svůj celý rod; ještě r. 1712 nacházíme ji co jeptišku v klášteře sv. Jiří na hradě Pražském. [20])

[17]) Brzo na to zemřel v Amiensu jiný Český kavalír Fridrichův, sotvy dvacetiletý Ferdinand Karel Švihovský z Risenberka, dědičný pán na Horažďovicích, syn Theobalda (†1616) a Johanky, rozené ze Sloupna († 1623), strýček pána z Lokšan. Pavel Skála sepsal latinskou báseň, v níž praví o Karlu Švihovském:

„Credo hoc Lokssani curasse Manes benignos,
Essent ut vitae fila resecta Tuae,
Ille Tibi non solum animo, sed sanguine junctus,
Post obitum voluit Te sacrare sibi.
O fortunatos, quorum concordia mentes,
Mortua humus jungit corpora, coelum animos!“

[18]) Viz dsky zemské. N. 191. B. 4.

[19]) Synovec tohoto Jeníška z Újezda, svobodný pán Přibík z Újezda († 1651), zůstavil Březnici hraběcímu domu Krakovských z Kolovrat, pod výminkou, aby rodina ta připojila ke svým titulům také predikát z Újezda.

[20]) Viz rodokmen v genealogické sbírce svobodného pána z Vunšviců v stavovském archivu Pražském. — Také jedna Welserová byla jeptiškou v klášteře Českém: Veronika Maria Welserová z Zinnenburka, profeska premonstrátského kláštera v Chotěšově, narozena 6. listopadu 1741 v Kleinäugen v Bavořích, oblečena 1763, sekularisována 22. června 1781.

Hradní kaple na Bezdězu.

Kdy a od koho vystavěna byla hradní kaple na vysoko čnějícím, daleko viditedlném Bezdězu, nedalo se při tak mnohých mezerách v dějepisu hradu téhož jména dosaváde vypátrati. Z důvodů na dějepisu umění založených nakloněny jsme položiti vystavění té kaple do časů Václava I. nebo Přemysla Otakara II., třeba jiní hádali na dobu Karla IV., poněvadž panovník tento hradu Bezdězu zvláštní pozornost věnoval, osobně jej navštěvovol a zlatou bullou od 30. září 1350 do počtu oněch korunních statků vřadil, které nikdy a nižádným spůsobem odcizeny býti neměly. Ano i to jest zjištěno, že se zanášel hradní kaplí, odevzdav ji, rovněž jako kostel sv. Jiljí ve vsi Bezdězu, Lateránským kanovníkům řehole sv. Augustína na Karlově v Praze k obsluhování. Tenkráte byla kaple na Bezdězu zasvěcena sv. Michalu.

Za husitských válek vzalo mnoho katolických kněží útočiště své na Bezděz, mezi nimi nejspíše také několik kanovníků a altaristů od sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, kterým se později naskytla příležitost, ostatky sv. Longina, až do té doby na Vyšehradě chované, na Bezděz přenésti, kdež nejspíše v hradní kapli uloženy byly. Balbín vypravuje o tom celý zázračný příběh.

Mezi pozdějšími zástavními držiteli Bezdězu byly někteří podobojí, a patrně konaly se i v hradní kapli služby boží pod obojí, při kteréž příležitosti nejspíše vyřezávaný obraz, představující Rodičku boží s děťátkem, jemuž se klaní tři králové, dostal se na veliký oltář místo archanděla Michala.

Rokem 1621 nastala Bezdězu rozhodná katastrofa. Hrad tento náležel tehdáž Václavovi Berkovi z Dubé a Lípy, jednomu z nejvěrnějších stoupenců zimního krále, jehož brzo po bitvě Bělohorské následoval do vyhnanství.[1]) Vůkolní nekatoličtí sedláci, od svého pána bez ochrany zůstaveni, snesli nejlepší své věci na Bezděz a hrad jakž takž z nouze obsadili, neboť na blízku objevovaly se loupíce a pálíce nevázané roty vojska, jež Maximilian Bavorský Ferdinandovi II do Čech na pomoc byl přivedl. Již v listopadu 1620 byla tato loupežná chasa vtrhla do Dokes a 30. prosince vpadla do Bělé, odkud pustila útok na Bezděz, který jenom nedostatečně bráněn dne 5. ledna 1621 zlezen jest od Bavorů, vydrancován a zapálen. Že při té příležitosti nebylo šetřeno ani hradní kaple tehdáž nekatolické, snadno si pomysliti. Bezděz byl Václavovi Berkovi s ostatními jeho statky odňat a 6. července 1622 Adamovi z Valdšteina prodán.

Albrecht z Valdšteina, dostav r. 1623 Bezděz od svého strýce Adama výměnou, obnovil část těžce porouchaného, ano jak se zdá již zpustlého hradu i se starou kaplí. Měl prý nejdříve úmysl, proměniti Bezděz v silnou

[1]) Bližší zpráva o tomto Václavovi Berkovi nalézá se v našem článku „Zříceniny Kokořínské" na str. 10. tohoto dila.

pevnost, učinil však nahoře místo hlučného zbrojiště nový stánek nábožnosti, a již následujícího roku po přejmutí hradu povolal tam čtyry mnichy augustiány a znamenitě je nadal. Obdrželi vsi Bezděz a Kruh s rozličnými pozemky. Dne 25. dubna 1626 dobyl Albrecht z Valdšteina u Dessavského mostu slavného vítězství nad smělým partisánem hrabětem z Mannsfelda, čehož na památku postaviti dal v hradní kapli na Bezdězu votivní oltář evangelisty Marka, nařídiv, aby každoročně v den vítězství Dessavského vedeno bylo procesí z vsi Bezdězu na vrch do hradní kaple. Augustiánům nemuselo se na Bezdězu hrubě líbiti, onit velmi zdlouhavě pokračovali v stavbě jim svěřené, a jen málo jich zůstávalo nahoře, někdy čtyři, někdy také jen dva. Vévoda Friedlandský brzo byl nespokojen s augustiány Bezdězskými. Ve vlastnoručních jeho listech nachází se mnohá žaloba na ně. Již po devíti letech naskytla se příležitost ke zrušení augustiánského kláštera na Bezdězu. Mniši přesídlili do starého kláštera svatováclavského v Bělé, [2]) a obdrželi hojnou náhradu za nadání, které ztratili, tak že Albrecht z Valdšteina s právem považovati se může za druhého zakladatele augustiánského kláštera sv. Václava v Bělé. Dokud bydleli na Bezdězu augustiáni, zvykli si na katolictví obrácení obyvatelé okolních vsí putovati ve svatodušní úterý na Bezděz, kdež před vyřezávaným obrazem Rodičky boží v kapli pobožnost svou vykonávali. Augustiánský klášter na Bezdězu míval název „na nebe vzetí nejblahoslavenější Panny.“ [3])

[2]) Augustiánský klášter v Bělé založil Hynek z Lípy r. 1337. Ve válce husitské byl zkažen, pak zase obnoven, ale později znova zpustl.

[3]) Na pečeti Bezdězského augustiánského kláštera spatřuje se obraz nanebevzetí Panny Marie s nápisem: „SIGILLVM CONVENTVS BEZDICENSIS.“

Za nástupce augustiánů ustanovil vévoda Friedlandský řád v Čechách toho času ještě neznámý, reformované benediktiny Monserratské ze Španěl.

Infantka Donna Maria, dcera Španělského krále Filipa II. a ustanovená nevěsta arciknížete Ferdinanda, zaslíbila se Rodičce Boží Monserratské obzvláštní úctou, i pojala s sebou z Monserratu kněze Juana Sangredo, který však v Neapoli se rozstonav nemohl infantku do Vídně následovati. Tato okolnost pohnula Monserratského benediktína Benedikta de Pennalosa y Mondragon, že ještě téhož roku (1629) s dovolením opata svého podnikl cestu do Vídně, aby tam dílem pobožné dary pro svůj klášter sbíral, dílem jinak pro svůj řád činným byl. Ferdinand II. přijal ho velmi přívětivě, ale okolnosti časové byly pro Pennalosu tak nepříznivé, že po několika měsících se chystal k odchodu domů. Tu ho císař zadržel, aby ještě nějaký čas ve Vídni posečkal, neboť prý zamýšlí, kdyby Bůh zbraním jeho požehnal, Rodičce boží Monserratské ve svých dědičných zemích klášter založiti. Brzo na to vykázáno jest Španělovi před Skotskou branou Vídenskou staveniště pro klášter i s penězi a řemeslníky. Stavení pokračovalo pod neunavným vedením Pennalosy tak rychle, že hlavní oltář nového kostela Rodičky boží před Skotskou branou, později u černých Španělů nazvaného, již 21. listopadu 1633 u přítomnosti císaře Ferdinanda II., krále Ferdinanda III. a celého dvora ozdoben býti mohl věrnou kopií Monserratského „zázračného obrazu.“ Mezi tím byl i vévoda Friedlandský uslyšel o Benediktovi de Pennalosa, i tázal se příležitě jednoho svých dvorských kaplanů, Španěla Augustina Burena z Navarry, proč se krajan jeho Pennalosa ještě u něho neohlásil, že také zamýšlí na některém ze svých statků založiti klášter Rodičce boží

Monserratské. Psaní vévodského kaplana o tomto vyjádření pohnulo kněze Pennalosu jeti k vévodovi. Nalezl slavného vojevůdce v Norimberce, i obdržel od něho slib, že chce Rodičce boží a řádu Monserratskému založiti na svém statku Bezdězském kostel a klášter, a věnovati mu znamenité pozemky a kapitál 200.000 zl., dle slibu v bitvě Lützenské učiněného. [4]) Radostně vrátil se Pennalosa do Vídně, následujícího pak roku měl strany zamýšleného stavění kláštera novou poradu s vévodou. Když původně ustanovených 200.000 zl. k vyvedení tak nádherné stavby, jak v úmyslu měl, za nepostačitelné seznáno jest, ustanoveny jsou k tomu znamenité sumy v ročních důchodech. P. Benedikt de Pennalosa y Mondragon obdržel ihned roční plat 1200 zl., začež se zavázal stavbu osobně vésti a na ni dohlížeti. Vše bylo v nejlepším pořádku vyjednáno a zavedeno. Plány byly před rukama. Hlavní stavení klášterní a hlavní chrám měly býti vybudovány u paty hory, na hoře pak samé měli, jako na Monserratu, bydleti poustevníci. Klášter pod horou měl též dle vzoru Monserratského rozdělen býti na více oddělení, jedno pro kněze klášterní, druhé pro chovance řádu a jejich učitele, třetí pro hosti a nemocné, čtvrté pro čeleď klášterní a nejpotřebnější řemeslníky. Uprostřed těchto čtyr oddělených částí kláštera měl se vypínati veliký Mariánský chrám, do kříže, s pěti postranními kaplemi. Již sváželo se stavivo, a kněz Benedikt de Pennalosa bydlel, pro snadnější dohled na stavbu, již na Bezdězu, v zimě však 1633—1634 odebral se do Vídně, kdež obdržel zprávu o krvavém skonání vévody Friedlandského (25. února 1634). S vévodovou smrtí usnulo založení benediktinů Monserratských na Bezdězu, neboť v pozůstalosti Valdšteinově nenalezlo se o tom nic písemného. Nicméně měli Monserratští mniši obdržeti v Čechách přece stálého bydla a především Bezděz alespoň co vlastnost. Král Ferdinand III. vyhrál bitvu u Nordlink, před kterouž byl slíbil, bude-li vítězem, že založí tři kláštery ke cti Rodičce boží Monserratské. Zřetel Pennalosův, který často ke dvoru chodil, obrátil se nejdříve na slovanský klášter benediktinský sv. Jeronyma na Novém městě v Praze, nazvaný v Emauzích, poněvadž byl vysvěcen v týž den, když se čte evangelium o cestě spasitelově do Emauz. Krásný ten klášter byl tehdáž napolo spustlý, i žil v něm opat Adam Benedikt Bavorovský toliko s třemi bratřími, kteří měli nyní ustoupiti Španělům. Již 28. ledna 1635 nařídil Ferdinand III. nejvyššímu hofmistru zemskému v Čechách, Jaroslavovi Bořitovi hraběti z Martinic, aby strany jeho postoupení benediktinům Monserratským s opatem slovanským v Emauzích, hlavně pak s opatem Broumovským, jakozto visitatorem řádu sv. Benedikta v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a v Polště, se vší pílí vyjednával. Arcibiskup radil opatovi slovanskému, aby se vůli královské podrobil, ale visitator řádu, Jan Benno, opat Broumovský a Břevnovský, protivil se takovému zámyslu co nejrázněji, a vida nebezpečenství v dalším odkladu, pospíšil do Vídně, kdež ho byl arcibiskup již vylíčil co muže plného vrtochů. Jan Benno nemohl sice slovanským benediktinům zachovati jejich starodávní klášter, alespoň ale překazil jejich zamýšlené zrušení, spůsobiv, že dostali znamenitou peněžitou náhradu a nové sídlo jim vykázáno, totiž kostel sv. Mikuláše na Starém městě s farním stavením a sousedním seminářem premon-

[4]) J. Roio: Relacion de las fundaciones del Priorato Imperial de nuestra senora de Monserrato de Vienna y de la real abadia de nuestra senora de Monserrato de Praga. (Ve Vídni 1636.)

Jos. Hellich fecit. Aus der Kunst-Anstalt v. C.F. Merckel Leipzig.

ARNOŠT Z PARDUBIC.
(Poprsí v hlavním chrámě Pražském)

ERNEST VON PARDUBIC.
(Büste im Prager Dom.)

Vydáváno od knĕhkupectví Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung
Kober & Markgraf
v Praze. in Prag

stráků. [5]) Dne 8. června 1635 sestoupila se pod předsednictvím svobodného pána Maximiliana Rudolfa ze Šleinic, arcibiskupského generálního vikáře, komise k uzavření v té věci právně platného narovnání, [6]) a ještě téhož roku opustili slovanští benediktini síně, které jim štědrost Karla IV. tak nádherně byla vystavěla. Dne 15. dubna 1636 vešel Benedikt de Pennalosa slavně do Emauz co nově jmenovaný opat. Obnovený chrám starého slovanského kláštera vykrášlen jest četnými, Švédům u Nordlink odňatými praporci a korouhvemi, a mezi bohatými nadáními, jež udělil Ferdinand III. obnovenému klášteru Emauzskému, nacházel se také zámek a statek Bezdězský, po smrti Friedlandského konfiskovaný. [7]) Zámek Bezdězský zůstával od těch dob neobydlen, až opat Pennalosa dovolil jednomu poustevníku, rodem Vlachu, tam přebývati. Ten tam bydlel sedm let, obstarávaje nuzně zachovávanou kapli, ku které vždy ještě, jako za času augustiánů, některé nábožné duše z okolí putovávaly. Stavivo, které vévoda Friedlandský tam navézti dal k zamýšlené stavbě klášterní, leželo nepoužité u paty hory; část roztahali sousedé z okolních vesnic k svým vlastním potřebám, jinou část spotřebovali později benediktini sami. [8])

Pennalosa, zdá se, nikdy neupustil od myšlénky, věnovati Bezděz opět nábožnému určení, těžké však časy toho nedovolovaly; ba on ani se nedočkal ukončení třicetileté války, nýbrž zemřel již 11. srpna 1646 a byl v klášterním kostele Emauzském blíž velikého oltáře pochován. [9]) Nástupce jeho Don Juan Caramuel z Lobkovic, narozený 23. května 1606 v Madridě, po matce příbuzný českému rodu Popelů z Lobkovic, jeden z nejvšestrannějších a nejplodnějších učenců, byl povahy příliš nestálé, a jako opat Emauzský staral se více o marné učené hádky a o válku, nežli o svůj klášter, [10]) i nebyl tedy k tomu, aby uskutečnil přání Pennalosovo v ohledu na Bezděz. Pravý muž k tomu nalezl se teprva v osobě třetího opata Emauzského, Dona Antonia de Sotomayor, potomka vznešené španělské rodiny, který r. 1661 po odstoupení Caramuelově, [11]) usazen byl. Sotomayor dal kostel na Bezdězu obnoviti, část spustlých a polosbořených příbytků opraviti, pod střechu dáti a několik pokojů a síní v nich zříditi. Dva benediktini Emauzští posláni byli na Bezděz, aby tam vykonávaly pobožnosti mariánské, Petr Gaib a Bernard Decher; třetí, František Monjoli, bydlel tehdáž u paty hory ve dvoře Bezdězském jako administrator statku. Až do té doby stála v kapitolní síni Emauzské ještě jedna z oněch tří sošek, kopií to Monserratského zá-

[5]) Premonstrákům dostal se v náhradu za odstoupený seminář kostel sv. Benedikta na Starém městě.

[6]) Descriptio translationis religiosorum ord. S. Benedicti ex monasterio Slovanensi ad S. Nicolaum Vetero-Pragae. (Rukopis c. k. knihovny v Praze.)

[7]) Ferdinand III. chtěl ke cti Rodičce boží Monserratské založiti také na Hradčanech klášter benediktinský obnovené řehole. Měl státi u kostela sv. Benedikta, kde se nachází nynější klášter karmelitek.

[8]) Jak veliká musila býti tato zásoba, dokazuje ta okolnost, že Arnošt hrabě z Valdšteina ještě roku 1740 z jejích zbytků vystavěti dal ve vesnici Bezdězu hospodu celou od kamene.

[9]) Náhrobek jeho s nápisem latinským jest dosud zachován.

[10]) Tento slavený učenec vyznamenal se byl již v Nizozemsku co bojovník a psal také strategické knihy. Za Ferdinanda III. měl Juan Caramuel nějaký čas dohled nad pevnostmi Českými, a také roku 1648 vynikl co válečník.

[11]) Juan Caramuel z Lobkovic zemřel v Madridě dne 7. září 1683.

zračného obrazu, které byl druhdy Benedikt de Pennalosa ze Španěl přinesl, [12]) tu umínil si opat Sotomayor přenesti do kaple na Bezděz. Toto přenešení stalo se velmi slavně z farního kostela ve vsi Bezdězu, kamž den před tím byla soška v tichosti z Prahy přivezena. Dne 8. září 1666 ubíralo se z vesnického kostela slavné procesí nahoru, před nímž neseny byly četné korouhve, při zpěvu, troubení a bubnování, vedené opatem Sotomayorem v úplném ornátu prelátskem a s četnou assistencí. Čtyři hejtmani nejbližších panství, Kašpar z Rattenberka na Housce, Petr Putz v Bělé, Jan Pauli v Doksech a Jakub Dresler v Bezdězu nesli obraz mariánský pod baldachinem nahoru. Socha Matky boží sedící, vyřezána z načernalého dřeva a v drahé látky oděna, asi dva lokte vysoká, postavena byla na veliký oltář v kapli, a po kázaní před ní držaném sloužil opat sám velikou mši.

V kratičkém čase proslul Bezděz co místo poutnické, tak že se klášter Emauzský přinucena viděl, opatřiti jej šesti neb sedmi mnichy. Čtvrtý španělský opat Emauzský, Didacus de Canvero, činil mnoho pro nové poutnické místo, které zcela odloučil od statku stejného jména. Tento poslední, poněvadž se nesnadno dalo naň z Emauz dohlížet, prodal s povolením císařským dne 24. července 1679 za 40.000 zl. a roční deputát piva, žita a dříví — s jedinou výminkou zámku a hory Bezdězu — hraběti Kristiánovi Ferdinandovi z Heissenšteina na Stahrenberce,[13]) který jej ihned spojil se svým sousedním panstvím Dokesským. Didacus de Canvero, prelát učený a rázný, všelicos v Emauzích a na Bezdězu opravil a mnoho zmírnil z přísné řehole, jaká dříve za příkladem kláštera Monserratského byla zachovávána, zrušiv jmenovitě bezvýminečný zákaz masitých jídel. Kapli na Bezdězu věnoval roku 1681 stříbrnou monstranci a stříbrnou kaditelnici, a při své smrti, která se udála ve Vídni dne 9. května 1709, odkázal jí svůj zlatý řetěz na krk s náprsním křížem vykládaným rubíny a svůj prelátský prsten s diamanty. [14]) Počet navštěvovatelů Bezdězu množil se co rok. Dne 2. prosince 1698 vystoupila na Bezděz nábožná velkovévodkyně Toskánská, Anna Maria Františka, rozená vévodkyně Saso-Lauenburská, putujíc tam ze zámku svého Zákupského, vykonala v kapli svou pobožnost a věnovala mariánskému obrazu co dar dvě stříbrné, drahými kameny ozdobené koruny. Oběti a dary množily se, posílany jsouce z blízka a z daleka, od osob vysokých i nízkých. Již roku 1667 byla od hejtmana Dokesského panství, Pau-

[12]) Jedna z těchto mariánských sošek skvěla se od r. 1633 u „černých Španělu“ ve Vídni, druhá v klášterním chrámě Emauzském, třetí prozatím postavena byla v kapitolní síni téhož kláštera.

[13]) Učiněna byla sice klausule, týkající se také koupi hory a zámku Bezdězu, a vykázano hraběti Heissenšteinovi na jeho žádost místo na vrchu k vystavění sobě letního sídla, avšak toho nepoužito.

[14]) Tento vzácný muž, narozený roku 1628 ve Španělích, vstoupil nejprvé do řádu Kompostelského, později do Monserratského, stal se roku 1674 v Salamance doktorem, přišel brzo na to s infantkou Markétou, zaslíbenou nevěstou Leopolda I., do Vídně a odtud do Prahy. Po smrti Sotomayorově 1670 do Emauz za opata povolán, účinkoval mnoho pro klášter a chrám tento. Tentýž učený opat přejal též na třicet let ve spůsobě zástavy i tiskárnu arcibiskupskou, kterou na ten čas přenesl do svého kláštera. Didacus de Canvero složil r. 1699 svou důstojnost co opat Emauzský, a roku následujícího odebral se do Vídně co dvorský zpovědník Leopolda I., kdežto v několika letech zemřel. Od něho vyšli v Praze tiskem následující spisy: Orpheus sacer (1686), Taeda regalis — Colossus Benedictino-Seraphicus (1700) a Sertum magnalium ordinis S. Benedicti.

liho, na poděkování za uzdravení se synáčka jeho, zavěšena v Bezdězské kapli první obětní tabule. V čele darců a obětníků, co do počtu i co do ceny darů, stála hraběcí rodina Valdšteinská, obzvláště od těch dob, co (r. 1680) Arnošt Josef hrabě z Valdšteina koupil od hraběte Kristiána Ferdinanda z Heissenšteina panství Dokesské s přivtěleným k němu statkem Bezdězským. Mnoho drahých obětí a darů dostalo se v letech 1680—1730 Bezdězské kapli od hraběcích rodin Heissenšteinské, Butlerské na Dubé, Morzinské, Šternberské, z Bubna, z Vrtby, z Nostic, od panských a rytířských domů Vančurů z Řehnic, Bzenských, Boeků na Vidimi, Dohalských z Dohalic, od kněžny abatyše Pražského kláštera sv. Jiří, Isidory Konstancie Roudnické z Březnic, jakož i od jiných osob duchovních a množství osob soukromých, a mezi nimi nalézal se mnohý klénot obzvláštní ceny. Též četné základy mší učiněny byly pro kapli Bezdězskou, nejznamenitější z nich, 40 zádušních mší, r. 1738 od vdovy rytíře Michala Zumsandy ze Sandberka za nebožtíka manžela jejího. Čtyry bully odpustkové, vydané od papežů Klimenta XI. (30. června 1714), Benedikta XIII. (15. prosince 1727) a Klimenta XII. (1734 a 1738) pro kapli Bezdězskou, nemálo přispěly k zvelebení poutí a pobožností tamějších, jakož neméně úmluva r. 1724 s karmilitány učiněná, že smějí v kapli Bezdězské přijímány býti věřící do bratrstva mariánského škapulíře. Mnoho okolních míst v okresu dosti širokém zaslíbilo se ročně k jistým slavným procesím ku kapli na Bezdězu, n. p. obce Stranov a Horka již roku 1682, město Dubá r. 1719, pak města a vesnice Doksy, Bělá, Kuřívody, Skalice u České Lípy, Vidim, Houska, Mšeno a. j. Študenti kolleje piaristské v Kosmonosích každoročně tam konali slavnou pouť. Roku 1740 kráčel v čele procesí Mšenského krajský hejtman hrabě Věžník na Bezděz, a nejednou putoval tam některý z Valdšteinů s měšťany Dokesskými.

Kterak vypadala kaple na Bezdězu, když nahoře zůstávali benediktini, jaký shon lidu tam tehdáž byl, kolik obětních darů složeno bylo před mariánským jejím obrazem, o tom všem dovídame se dosti zevrubně z dvou knížek německých, jejichž spisovatel byl kněz Veremund Proche, benediktin, narozen v České Lípě 23. ledna 1694, podpřevor a professor filosofie v klášteře Emauzském, později novicmistr a professor bohosloví tamtéž, konečně převor na Bezdězu, kdež i 31. května 1748 zemřel. První jeho spis o Bezdězu, zároveň modlicí knížka pro poutníky, od roku 1722 nazývá se: „Marianisches Gebirg,“ druhý od roku 1743 jest „Historische Beschreibung des marianischen Berges Bezděz,“ illustrován zajímavými obrazy, v Praze od Birkharta mladšího dle J. G. Lehra rytými.[15])

[15]) Úplně znějí titule jejich takto: „Marianisches Gebürg der Wunder und Gnaden, das ist: Beschreibung des Ursprungs der gebenedeitesten Jungfrauen und Mutter Gottes Mariä von Monserrat, dessen Bildnuss im Königreich Böheimb auff dem Berg Bösig andächtig verehrt wird.“ V Praze u Karla Josefa Jeřábka 1722. — „Historische Beschreibung dess Marianischen Bergs Bezděz im Königreich Böheim dess Jungbuntzlauerischen Creyses sowohl vor Uhr-alten als jetzigen Zeiten. Von dessen Ursprung, Gebäu, Inwohnern und anderen Merkwürdigkeiten, zu Ehren der Übergebenedeytesten Jungfrauen und Mutter Gottes Mariä, alldorten ihren Sitz sich erwählenden und ihre Gnade mittheilenden etc.“ V Praze 1743 u Jana Julia Jeřábka. Jiné tištěné spisy Prochovy jsou: „Virtutis et sanctitatis symbolum, D. Patricius, Hyberniae apostolus.“ (V Praze 1721). — „Hellglänzende Kron der Heiligkeit mit dem Ruhm der Tugenden u. s. w. Johann von Nepomuk.“ (V Praze 1722.) — „Benedictus

Se starou hradní kaplí stýkalo se křídlo od benediktinů bydlitelným učiněné s několika hostinskými pokoji a příbytky pro duchovní. Příchod byl od západu. Kaple opatřena byla střechou velmi jednoduchou, k níž přilehala malá zvonice se dvěma malými zvony, z nichž jeden pocházel od prvního času založení, později pak většímu ustoupil, druhý byl dar Arnošta Františka hraběte z Valdšteina od roku 1701. Větší zvony visely před kostelem ve zvláštním domku, r. 1732 vystavěném. [16]) Zvonici na střeše srazil blesk 9. srpna 1729, ale v ten způsob, že lešení i se zvony zůstalo nedotknuto. Příznivec kláštera, hrabě Valdštein, dal již rok na to posaditi na střechu vížku novou, bílým plechem krytou, která se udržela až do zrušení kláštera. Vysoká gothická okna byla přilepkem cihel zmenšena a do sprosté formy uvedena.

Vnitřek popisuje převor Proche r. 1743 v desáté kapitole svého spisku takto: „Tento mariánský stánek, jak ze všech okolností patrno, vystavěn byl v týž čas jako celé stavení na vrchu Bezdězu. Zdi jsou tak silné, že mají v tloušťce půl čtvrta lokte Pražského, tedy silnější nežli zdi příbytku. Klenutí kostelní jest na gothický spůsob, ne z cihel, než z černého, tvrdého kamene zděláno, tak pevně, že spíše se železo urazí než toto klenutí. Kolem okolo kostela jsou chodby, ale kýž by tento kostelík k vůli tolika tisícům poutníků byl jeden z velikých chrámů Páně, pak by se nemusila v dni poutní sloužit mše svatá na jiných místech, jako v předdvoří a ve velikém sále. Ale při tom všem jest zase na povážení, jak veliký náklad a téměř nesnesitelnou práci by to stálo, kdyby na tak vysoké hoře měl vystavěn býti veliký a skvostný chrám; a tak třeba si pomoci jak možná, nicméně *omne parvum gratiosum.* Tento kostel všem příchozím poutníkům spůsobuje velikou radost a srdečné potěšení, když po krušné a obtížné cestě jej spatří a do něho vcházejí.“

Hradní kaple měla za času benediktinů pět oltářů. Na velikém oltáři stála kopie pověstného obrazu Monserratského. Vyzdvižen byl 29. dubna 1704 na útraty rozličných nábožných osob, v jejichž čele stála svobodná paní Dorota Veronika z Boeků na Vidimi, rozená Straková z Nedabylic, a mezi nimiž nacházejí se jmena hraběte z Lisova na Stranově, Baltazara Gürtlera, faráře Dokesského, doktora v lékařství Jana Fuchsa, Františka Josefa a Arnošta Josefa hrabat z Valdšteina, slečny Evy Bzenské z Proruby, hraběnky Desfoursové na Rohozci, Maximiliany Vančurové z Řehnic, rozené Bzenské, malíře Jana Jiřího Reiniše z Prahy a. j. Před oltářem visely stříbrné lampy, na něm a kolem něho četné obětní tabule a dary. Na straně evangelia vznášel se oltář sv. Benedikta, na epištolní oltář s křížem, oba vyzdviženy z odkazu hraběte Arnošta z Valdšteina. Na oltáři křížovém viděti bylo snímek hřebu, pocházejícího prý z kříže Kristova, darovaný r. 1708 od Vídenského dvorského faráře, kněze Jana Adama Huebra, s následujícím chronogramem: „CrVCI aLtae aCVto terno CLaVo affIXa saLVs, pro popVLo tVo VVLnerate IesV, MIserere nobIs.“

Čtvrtý oltář, sv. Jana Nepomuckého, zřízen byl roku

scholasticus.“ (v Praze 1733). — „Theologia scholastica Benedictino-Thomistica.“ (V Praze 1733).

[16]) Tyto zvony jmenovaly se Benedikt a Scholastica. Větší, 800 liber těžký, ukazoval vypuklé obrazy Matky boží Monserratské a sv. Benedikta s chronogramem: „sVb tVo praesIDIo serVa nos VIAtores In paCe IntaCta VIrgo MarIa.“ Na druhém, 450 liber těžkém, čtlo se: „DeIparae VIrgInI et MatrI ConseCraVIt serVVs eIVs. P. A. P.“

1702. Sochu sv. Jana, která se na něm nacházela, poslala r. 1701 slečna Rosina Příchovská z Příchovic na krátce před svou smrtí na Bezděz. Před ním visela stříbrná lampa, dar paní Anny Bzenské z Proruby od r. 1724, a okolo něho zavěšeno bylo množství obětí a párů berlí. Na pátém oltáři, od r. 1726, nacházela se kopie slavného salvatorského obrazu chrámu děkanského v Chrudimi. Kazatelna dřevěná, s řezbami a pozlacením, zjednána byla r. 1710 z odkazu hraběte Františka Josefa z Valdšteina; pohříchu byla tenkrát nejspíše odstraněna stará, zajisté gothická kazatelna, která dle svědectví Prochova stála tam, kde vystavěna později kruchta pro hudebníky. Z téhož odkazu pořízeny byly také pozlacené rámy „obrazů mariánských tajemství“ se znakem Valdšteinským a začátečními písmenami andělského pozdravení, jenž byly hlavní okrasou prázdných zdí kaple. Obrazy tyto, jichž bylo šest, představující slavnosti mariánské od zvěstování až do nanebevzetí, byly větším dílem od údů rodin Bzenských z Proruby a Vančurů z Řehnic, pak od některých vrchnostenských úředníků z okolí r. 1704 darovány; dva z nich Jan Jiří Reiniš, měšťan a malíř na Novém městě Pražském, sám maloval a na Bezděz obětoval; bez pochyby byly též ostatní mariánské obrazy a zajisté také ještě mnohý jiný obraz této kaple od ruky Reinišovy. K těmto mariánským obrazům řadily se v stejném formátu: seslání Ducha svatého, dar Valdšteinského regenta Gotharda Leitera z Tannenberka a několika úředníků Dokesských, nejsvětější Trojice, kterou dal malovati benediktin P. Kříž, narození a nanebevstoupení Kristovo, darované r. 1729 od hraběte Arnošta Františka z Valdšteina, matka Boží bolestná, sv. Benedikt a sv. Scholastica, tyto tři poslední od roku 1717. Bez odporu však nejznamenitější umělecké dílo stálo stranou před velikým oltářem, jehož ozdobou bývalo až do roku 1663, řezba to prastará obzvláštního spůsobu, kterou bohužel známe už jenom dle výkresu J. G. Lehra, od Birckharta rytého. Marie, hlavu majíc pokrytou závojem zvláštním spůsobem složeným, drží sedíc a přímo ku předu hledíc své neoděné děťátko na levém koleně, pravou jeho ručičku zdá se tisknouti ku prsoum, na pravo klečí jeden z mudrců východních, podávaje v oběť kalichovitou nádobu starodávní podoby, s podobnými nádobami v rukou stojí v pravo a v levo oba jeho soudruhové, jeden z nich již vypodobněn co mouřenínský král. Lehrova kopie jest nesmírně svobodna a umělecký ráz originálu na ní až k nepoznání setřen; při tom všem ale myslím, že nechybím, klada vypuklou tu řezbu do časů Vladislava II. Škoda, že se neví, kam se po zrušení kláštera poděla. Množství malých votivních obrazů, pocházejících z dob po roce 1667, nemělo zajisté žádné ceny. Varhany na kruchtě zjednány byly teprva r. 1736, až dotud zastával jejich službu malý positiv. Veliký kámen mramorový přikrýval hrobku benediktinů, do které r. 1678 první uložen byl P. Petr Gaib.

Tak asi to vypadalo v hradní kapli Bezdězské za benediktinů v polovici minulého století, když učený Veremund Proche tam převorem byl. Tehdáž hemžilo se o svátcích mariánských a jejich svatvečerech na hoře nábožných poutníků. Mnohá procesí přicházela již den před tím, aby mohla se zúčastniti v slavných loretanských litaniích, část poutníků trávila celou noc v kapli na zpěvích a modlitbách. Ve svátek na to slouženy jsou první mše svaté v pět hodin, v šest bylo české a německé kázaní, potom vítána jsou ostatní procesí, v devět hodin kázalo se zase v obou řečích, a pak byla veliká mše, která obyčejně

trvala až do jedné s poledne. Služby boží byly vždycky dvojí, zároveň v kapli a buď ve dvoře klášterním anebo v některém sále starého zámku v klášter proměněného. Shon ke zpovědi a ku přijímání byl ve dni mariánské tak veliký, že těch několik benediktinů, kteří na Bezdězu bydleli, muselo si z okolí k vypomáhání přizývat často šestnáct i sedmnáct kněží. Roku 1740 počítalo se na Bezdězu 40.057 komunikantů [17]) a 140 osob přijato bylo do bratrstva mariánského škapulíře, r. 1741 slouženo tam bylo neméně 2920 mší.

Veremund Proche, který 31. května 1748 co převor zemřel, pochován byl v hrobce Bezdězské kaple. Jej následoval v převorství Bezdězském téhož roku kněz Ferdinand Motejl, a tento měl r. 1759 za nástupce kněze Víta Adama, pod nímž 8. září 1766 slavena byla stoletá památka přenešení mariánské sochy na Bezděz. Mezi řečníky při té slavnosti byl oblíbený toho času kazatel kněz Jeronym Cechner z kláštera Emauzského, který svou českou příležitostní řeč s mnohými historickými zprávami pod názvem: „Centifolia rosa mystica“, v Praze u Jakuba Schweigra tiskem vydal.[18]) Převor Vít Adam povýšen byl r. 1775 za opata Emauzského, a na jeho místo se dostal onen Jeronym Cechner, narozen v Praze 9. července 1716, který mimo kázaní svá sepsal i ještě mnohou jinou filosofickou i theologickou knihu.

Za převora Cechnera ztracena jest veliká část pokladu kaple Bezdězské. Tak zvaná „bramborová vojna“ přivedla do okolí Pruské vojsko. Pro bezpečnost před záškodní chasou vyprosili si benediktini Bezdězští ochrannou stráž od Pruského prince Jindřicha. Tato, čtyřicet mužů silná, dostavila se. Brzo však dověděli se v hlavním bytu Rakouském, že na Bezdězu leží oddělení nepřátelského vojska. Laudon vyslal 200 Charvátů, aby je zajali. Docela zticha přiblížili se Charváti 8. září 1778 o půlnoci ku klášteru, a pomocí žebříků z okolních vsí pobraných zlezli první zdi hradní. Tu v rozhodném okamžení zpozorovala je stráž Pruská a učinila pokřik. Prušáci byli hned vzhůru a bránili se tak statečně, že Charváti se ztrátou šesti mrtvých a šestatřiceti raněných ucouvnouti musili. Prušáci nepokládali se více za bezpečné na Bezdězu, pročež raději odtáhli dříve, nežli by císařští u větším počtu se vrátili, při čemž vzali s sebou velikou část pokladu kaple. Mniši

[17]) V jaké míře se zmáhaly pobožnosti na Bezdězu, dokazují následující čísla komunikantů, jichž bylo roku:

1714—13.683
1715—14.337
1716—15.505
1718—16.069
1719—17.851
1720—16.892
1721—19.542
1722—39.998
1726—33.143 atd.

[18]) Úplný titul zní: „Centifolia rosa mystica: Růže stolistá, tajemství plná, z Monserratu, ze Španěl do Čech přesazená, na vrchu rozkošným, Bezděz řečeným, štěpovaná a s mnohými milostmi skrze sto let odběhlých svlažená.“ Cechner provozuje v té knize hru s chronogramy a anagramy, z kterýchžto prvnějších jedno vyjadřuje příčinu slavnostního kázaní takto: „DeI genItrICI refert gratIas saeCVLVM I.,“ kterýžto chronogram spolu ihned překládá do češtiny: „Věk stoLetII MatCe BožI poDěkoVánI ČInI.“ Počínáť kázani své, věnované hraběti Vincenciovi z Valdšteina, jehož jmeno „Vincentius“ anagramuje v „En! invictus,“ následujícími chronografickými průpověďmi: „ReCorDeMInI prIorIs seCVLI transeVntIs“ (Isai. 46, 9) a: „AperIantVr IgItVr LabIa Mea et Ita praeDICent reCta.“ (Prov. 8, 6).

domnívali se, že to velmi chytře navlekou, když drahocenné tyto věci schovají do vnitř ohromné hranice dříví, narovnané ve vnitřním klášterním dvoře; ale Prušáci, bráníce se 8. září proti Charvátům, sáhli kromě zbraně své také k polenům oné hranice, házejíce jimi po nepřátelích, čímž se v ní valné otvory staly, skrze které viděti bylo truhlice a bedny tam uschované. Obsah jejich, církevní nářadí a votivní dary od zlata a stříbra, mešní roucha a skvostné šaty sochy mariánské byly ctihodné ochranné stráži Pruské vítanou kořistí. Ano Prušáci vypálili ještě před svým odchodem zlato a stříbro z port a ze zlatohlavu nalezených církevních rouch.

Ještě se nebyl klášter zotavil od této těžké rány, když Josef II. v listopadu 1785 nařídil jeho zrušení. Hrabě Vincenc z Valdšteina nemeškal si vymoci dovolení, aby obraz mariánský směl přenésti z Bezdězu do svého patronatního kostela Dokesského, kteréž od Boleslavského krajského úřadu obdržel 17. února 1786. Již 20. února odebral se Dokesský farář kněz Jan Butta na Bezděz, aby vyzdvihl z kaple zázračný obraz. Teprv po nějakém zdráhání vydal mu administrator, dosaváde tam meškající, sochu mariánskou, již farář Butta uložil do bedny a při silném náledí ne bez nebezpečenství s hory dolů do vsi snesl, odkudž ji beze všeho hluku, jen několika měšťany Dokesskými provázen, na saních do svého farního kostela odvezl a tam nad skříní velikého oltáře postavil.

Nyní teprv stalo se odsvěcení Bezdězské kaple. Benediktini byli se již větším dílem vrátili do Emauz, pojavše s sebou větší část nábytku klášterního. Co se nacházelo v kapli a v sakristií, bylo zpět zadrženo a veřejnou dražbou prodáno. Veliký zvon Benedikt, varhany a některé obrazy dostaly se farnímu chrámu v Doksech. Několik zvonů, kazatelnu a jednu lampu koupil Antonín hrabě Desfours, což vše daroval r. 1792 filiálnímu kostelů v Loučce.

Prázdný klášter i s kaplí trpěl brzy od zlodějských hostů, kteři odnášeli dvéře, okna. trámy a podlahu; později prodala jej vláda za 50 zl. jistému tkalci z blízké vsi, který si pospíšil poslední zbytky dřeva a železa vybrati, až konečně, když v jedné celi vytahoval násilím dlouhý hřebík, spadlý trám lebku mu roztloukl. Nekryté zdi ponenáhlu zapadly, a opětované kopání po pokladech, které se zde i v samé kapli dálo, uspíšilo její zkázu, až r. 1843 Jeho Exc. Kristián hrabě z Valdšteina a z Vartemberka umínil si podniknouti něco pro zachování budov Bezdězských, a přede vším (1844) vysokou hlídku s nemalým nákladem obnoviti dal. Již mělo se přikročiti též k obnovení hradní kaple, když to překazily události roků 1848 a 1849; nicméně jest nová a důvodná naděje, že se stane čeho potřebí jest, aby tato starožitností a krásou vynikající kaple dochována byla ještě pozdějším stoletím.

Bez krovu stojí, a předce pevné její lomené klenutí až dosavad dosti jest zachováno.[19]) Již ale bujní na něm roští, hrozíc kořáním svým uškoditi skalopevnému klenutí. Mohútná okna o lomených obloucích, skla sproštěna, přístupna jsou bez překážky všeliké nepohodě; co tam za časů benediktinů bylo vlepeno, největším dílem už zase vypadalo, stará podoba vystupuje opět, ano částečně objevuje se, jakkoli porouchána, na novo i stará ornamentika oken.

[19]) Na vyobrazení zevnitřku této kaple v pěkném popisu Bezdězu od Karla Brantla (v Praze 1831) nedorozuměním kamenopisce vypodobněna jest tak, jakoby klenutí její bylo již pobouráno, kterážto chyba se od těch dob opakovala bohužel ve více vyobrazeních Bezdězu, kde se také kaple spatřuje.

Vše svědčí o starověkém vkusu. Kaple jest z venčí jednoduchá pilířovitá stavba, uvnitř ale velmi bohata svými sloupy a výklenky.

Vstoupíce do vnitř kaple bezděky sobě připomínáme Zvíkov a zříceniny klášterní na Ojbíně. Ohledáme-li blíže ráz její stavby, stává se blízká příbuznost se stavbami Václava I. na Zvíkově vždy nepochybnější. Vyvedena jest ve slohu gothickém onoho času. Okolo vnitřku jejího jde krytá chodba, jejíž okna s okny vlastní kaple úplně jsou rovnoběžná. Vnitřní ozdoby oken jsou velmi porouchány, nicméně poznává se v nich velmi bedlivá práce kamenická, jejíž formy však jeví jakousi hrubost; zevnitřní ozdoby oken jsou mnohem jednodušší, i ony jsou znamenitě porouchány, jmenovitě zazděním za časů benediktinů. Uvnitř dělí kapli kamenná římsa pod okny na dva díly, v dolejším nacházejí se ploché dvojité výklenky ozdobené prací kamenickou, které prvotně prostředkovaly spojení s ambitem. V rozích povznášejí se štíhlé sloupy s lupenovými hlavicemi, nad nimiž nalézají se dvojí podobné slabší, z jejichž makovic vycházejí žebra klenby v lomeném oblouku k závěrníku. Také na oknech a výklenkách ve zdi spatřují se tenké sloupky co nevyhnutelná okrasa. Dosavád drží klenutí, ale již ukazují se povážlivé štěrbiny, půdu kaple kryje rum, kusy rozlámaných okras leží vůkol, povětří páchne vlhkou zpuchlinou a podlaha i stěny potaženy jsou bujným zeleným mechem. Ze všech oltářů zbývá jediná tumba velikého oltáře, kamenná tabule její jest shozena a ve zdi její vylomili slídiči po pokladech díru, ano oni neušetřili ani posvátného poklidu mrtvých, lakota jejich vlámala se do hrobky, která nyní napolo jest zasypána a vybledlé kosti jsou rozházeny.

Dávno minuly ony časy, ve kterých ctihodný tento stánek magicky byl osvětlován okny, skvějícími se barevnými malbami středověkého umění; kde na arše třpytilo se zlato kolem obrazu archanděla Michala, jemuž původně kaple byla zasvěcena, a Matky Boží se svatými třemi králi, kde vznešení pánové v nádherně skvoucím odění rytířském a milostné paní v šatech ze zlatohlavu na modlitbách klečeli; vždyť pak sotva ještě jest pamětníka oněch dob, když v kapli Bezdězské se konaly služby Boží, an na velikém oltáři ve slávě se skvěla socha Monserratské Panny uprostřed okras renaissančních, ověšená zbožnými obětmí; když o tiché půlnoci zavznívala hóra mnichů, když každodenně ozýval se jasný klinkot zvonce: jen totéž slunce ještě posílá paprsky své prázdnými okny, aby osvětlovaly odsvěcený veliký oltář, od nichžto šedé klenutí starého výklenku chórového v zlatém odlesku září.

Příchylnost však a zbožná důvěra lidu k hradní a klášterní kapli Bezdězské nepominula ani nyní v její spoustě, a odvezený obraz mariánský nahražen jest novým špatným nápodobením jeho v oleji, které neznámá ruka umístila na jednu stěnu severního stavení hradního, upravivši nad ním chatrnou stříšku. K obrazu tomu putuje množství lidu ve zbožné důvěře. O svátcích mariánských, ba i v ochtábech jejich, s prvním zásvitem slunce oživují se pusté, tiché zříceniny, zdvihají se krámy a stany, kde se prodává potrava, pestrá procesí s vlajícími korouhvemi a ověnčenými obrazy svatých táhnou nahoru o nábožném zpěvu, nový, čilý život počíná mezi šedými sbořeninami. Se západem slunce však umlká hluk čilého toho shonu, poslední zvuky domů se vracujících poutníků rozplývají se u vánku večerním, předešlé ticho hrobové se vrací a nic nehýbe se více v rozvalinách, leda perutě kavek a ohýbající se nočním větrem křoviny a hlavičky bodlákové.

Wilh. Kändler fecit. *Aus der Kunst-Anstalt v. C. F. Merckel, Leipzig. A. Forca sc.*

KAPLE NA BEZDĚZU UVNITŘ. DAS INNERE DER KAPELLE AUF DEM BÖSIG.

Vydáváno od kněhkupectví Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung
Kober & Markgraf
v Praze. in Prag.

Poprsí arcibiskupa Arnošta z Pardubic.

K nejzajímavějším z jedenadvaceti poprsí na triforiu metropolitánského chrámu sv. Víta v Praze náleží obraz prvního Pražského arcibiskupa Arnošta ze zámožného rodu pánů z Pardubic a z Staré. O této ve svém spůsobu jediné galerii poprsí na triforiu dotčeného chrámu zmínili jsme se v tomto díle již při pojednání o soše sv. Václava v kapli Pernšteinské, řezbě to téhož mistra, z jehož dílny pošla zajisté větší část těchto poprsí, Petra z Gmundu.[1])

Poprsí Arnošta nalézá se na přední straně čtvrtého průchodního pilíře v pravo na triforiu. Hlava jest velmi charakteristická: vysoké, přímé, sklenuté čelo, tenké, outle tažené obočí, dobře tvořený, jenom u kořene poněkud široký nos, bezvousá ústa dosti veliká i ostrá, ne však bez lahodného výrazu aniž bez krásy; holá brada jeví náchylnost k tloustnutí, vlasy jsou hladko přičesány. Zcela trefně praví Dr. Ambros ve svém spise: „Der Dom zu Prag,“ [2]) o této hlavě: „Výraz duchaplného obličeje jest též velmi významný — v nejvyšších kruzích duchovenstva potkáváme se druhdy se vzácnějšími postavami tohoto, řekli bychom diplomaticky uhlazeného rázu, v jakém se zde jeví Arnošt a Očko. [3]) Spomínáme při tom na vřelou pochvalu, s jakou se Petrarca zmiňuje o těchto dvou prelátech.“ Hlavu poprsí Arnoštova kryje infule, která však, nejspíše r. 1757, když Prusové na metropolitánský chrám stříleli, ztratila svůj zašpičatělý svršek, tak že se nyní podobá kulatému biretu. Oděv záleží v pluviálu, na krku sponkou sepiatém. Nápis zní:

Arneſtus primus archiepi pragen fundavit. et
dotavit. ac perfecit ad plenum monaſterium ſte
marie canonicorum regularium in glacz. Item monaſteria ejuſdem
ordinis i. zatzka et in rokiczano ac hospitale in broda boemi
cali. fundavit perfecit et dotavit hic[4]) moit' in rudnicz. Ao. d.
mccclxiiij die ultima menſis. Junii ſepultus
in glacz primus oficium correctoris ad reprimendam
inſolentiam. clericorum inſtituit.

(T. j. česky: Arnošt, první arcibiskup Pražský, založil, nadal a úplně dokončil klášter řeholních kanovníků v Kladsku, rovněž i kláštery téhož řádu v Sadské a v Rokycanech; též založil, dokončil a nadal špitál v Českém Brodě, týž zemřel v Roudnici r. 1364 posledního dne měsíce června a leží pochován v Kladsku. On první zavedl úřad korrektora k udušení pýchy osob duchovních.)

[1]) Viz str. 42 tohoto díla.

[2]) Vyšlé v Praze u Karla André, na str. 217.

[3]) Poprsí Jana Očka z Vlašimi, druhého, a Jana z Jenšteina, třetího arcibiskupa Pražského, nalézají se též na triforiu.

[4]) Pan Hanka čte hic, takž čtu i já. PP. Boek a Ambros četli b = bene nebo beate.

Na poprsí Arnoštově nalézá se erb Pražské kapitoly metropolitánské, zlaté příční břevno v poli černém, a rodinný znak pánů z Pardubic a z Staré: půl bílého koně na pravo skákajícího v poli červeném,[5]) jakého užívají též město Pardubice[6]) a Frančtí pánové von Zobel, pak, jakkoli v rozličných barvách, Čeští svobodní páni a rytíři Malovcové, kteří dovozují domnělý společný původ svůj s vymřelým panským rodem[7]) z Pardubic a z Staré.

Původ galerie poprsí na triforiu metropolitánského chrámu v Praze padá do let 1385—1400.[8]) Poněvadž arcibiskup Arnošt z Pardubic zemřel 30. června 1364, můžeme toto jeho poprsí životní velikosti tím více pokládati za pravé a podobné, ješto tehdáž zajisté musilo býti dosti věrných vyobrazení tohoto umění milovného preláta. Známeť jich až dosavad ještě několik:

I. V pergamenovém rukopise Českého musea nazvaném „Orationale Arnesti,“ jejž tento arcibiskup sám okolo r. 13 od umělého illuminatora Zbyška z Trotiny dal miniaturami ozdobiti, nalézáme na jednom listu malovaný obrázek arcibiskupa Arnošta v celé postavě, an klečí před oltářem, nad nímž vystupují z oblaků tři hlavy sestupujícího stáří, představující nejsvětější Trojici. Bezvousý obličej jest velmi outle vyveden, hlavu kryje bílá infule, červenými kameny neb korály vykládaná, od níž visí do zadu bílá stužka. Přes bílé zpodní roucho s modrým pruhem po straně visí jakási dalmatika barvy růžové se stojícím zlatým límcem. Ruce k modlitbě pozdvižené vězí v rukavičkách bílých, zeleně lemovaných a červeně vyšívaných s ochlípkami. Na podstavci oltáře objevuje se znak pánů z Pardubic a z Staré.

II. Poklad Pražského metropolitánského chrámu chová veliký latinský kancionál, ve kterém v začáteční písmeně *A* vyobrazen jest arcibiskup Arnošt, rovněž v postavě klečící, a vedle něho jeho erb. Kancionál tento dal arcibiskup Arnošt zhotoviti roku 1363, tedy rok před svou smrtí, ku potřebě kanovníků u sv. Víta, jak dokazuje následující nápis: „anno domini Mccclxiij dominus Arnestus Pragensis ecclesiae primus archiepiscopus fecit scribere hunc librum ut domini canonici eo utantur in ecclesia praedicta. Obiit autem praedictus dominus anno dom. Mccclxiiij ultima die mensis junii, cuius anima requiescat in pace amen.“

III. Na náhrobku Arnošta z Pardubic v hlavním chrámě Kladském, postaveném prý ještě za jeho živobytí, nalézá se obraz jeho z kamene až k nepoznání už porouchaný. Balbin ohledal hrobku tuto roku 1661 a popsal ji obšírně ve své „Vita venerabilis Arnesti“ (v Praze 1664), k čemuž přiložil dvojí vyobrazení náhrobníku, představující jej, jak

[5]) K tomuto znaku vztahuje se stará pověst, která již v 16. století byla známa: „Při ztečení Milána r. 1158 opozdil prý se Ješek z Pardubic, předek rodu toho, a při vyjíždění z města padací mříž ve bráně napolo přeťala brůnu, na které jel. Za jeho hrdinství dovolil mu pak císař užívati v erbu půl bílého koně v červeném poli.“

[6]) Nad „zelenou“ branou města Pardubic, kteréžto založil panský rod téhož jména, četlo se v polovici 17. století dle svědectví Balbinova (Vita venerabilis Arnesti. Pragae 1664, str. 8) následující distichon:

„Ernestus primus tulit haec insignia, Pragae
Antistes, quae nunc, urbs Tua, caesar habet.“

[7]) Poslední rodu pánů z Pardubic byl Arnošt Flaška, který se také dle svého hradu Rychmburka (v kraji Chrudimském) „z Rychmburka“ psal. Bylť on prasynovec arcibiskupa Arnošta a syn známého co básníka Smila Flašky. Zemřel r. 1439.

[8]) Důvody proto viz ve spise Dr. Ambrosa: „Der Dom zu Prag“ na str. 209 a násl.

asi prvotně vyhlížel a kterak vypadal roku 1661.[9]) Na hrobce z červeného mramoru, před velikým oltářem o sobě stojící, ležela, majíc polštář pod hlavou, celá postava arcibiskupova, z bílého pěkného kamene, jejž Balbín pokládal za mramor, velmi bedlivě vytesána. Celá postava byla představena ležící, veškeré však záhyby ornátu biskupského byly tak spořádány, jakoby Arnošt stál, právě tak, jak se to nalézá na kamenné podobizně jeho nástupce Jana Očka z Vlašimi († 1380) v kapli ss. Erharda a Otilie v metropolitánském chrámu Pražském. Arcibiskup Arnošt byl na Kladském náhrobníku vytesán v plném ornátě s palliem a infulí, an drží v levici pastýřskou berlu, pravici pak má k žehnání vztaženou, u nohou jeho ležel lev, o nějž byl opřen znak Pardubický. Trpce žaluje Balbin na špatný stav památníku toho, jejž marně hleděli zachovati skobami a přikrývkami, měkký kámen sám od sebe se drobil,[10]) již i oči, uši a nos kamenné sochy byly ulomeny, nacházely se však ještě na místě nuzně přidělány. Na onom vyobrazení, které představuje hrobku, jak vypadala roku 1661, scházejí arcibiskupovi obě ruce, svrchní část infule a větší část berly, postava i polštář jsou puklé na více místech, hlava lvova leží ulomena u dříku, rodinný znak též jeví se silně porouchán, ze čtyr jetelových ozdob, krášlících rohy víka na hrobce, zbývá již jenom jedna. Již r. 1661 bylo obávání, aby hrobka Arnoštova v brzce docela ve zkázu nepřišla. Podivu hodným spůsobem však udržela se přece až podnes, jakkoli ve stavu nad míru bídném. Poslední popisovatel pomníku Arnošta z Pardubic byl Jíčínský gymnasiální professor Dr. Antonín Fähnrich, zemřelý 31. prosince 1852, který na své cestě do Dušníka navštívil pevnost Kladsko a tuto cestu v Lumíru popsal.[11]) Vyjímáme z tohoto cestopisu některá udání o nynějším stavu hrobky: „Tu nás vnitřní nádhernost tohoto zevnitř tak zanedbaného chrámu Páně příjemně překvapila; na první pohled ho každý za první ozdobu celého církevního Slezska prohlásí. My ale, nemajíce oči pro všecky ty skvostnosti, jedině se po pomníku našeho důstojného vlastence ohlíželi a v brzku před ním stáli. Náhrobek ten pamětní stojí uprostřed kostela mezi stolicemi s obou stran zde jak obyčejně postavenými — jen k levé řadě mnohem blíže než k pravé, aby středem kostela volně procházeti se mohlo — ku hlavnímu oltáři; jest čtyrhraný, z kamene měkkého, jílu neb opuce se podobajícího, uměle tesaný; dole spočívá tělo zbožnělého Arnošta, jenž na svrchu té rakve z téhož kamene v ouplné své kardinálské (?) zdobě mistrně vypodoben jest. Než kámen ten, ač se měkkostí svou k tesání výtečně hodí, tu nemilou vlastnost do sebe má, že vlhkost z povětří do sebe vtahuje, na to pak vyschnuv puká a se rozpadává. To i zde se stalo; když památná podobizna první puky dostala, žádný na to nepamatoval, aby se chytem neb tmelem vypravily; ty pak se ročně množily, a celá socha se rozpadávat počala. Aby se alespoň zlomyslnému porušení té památky, z níž se již

[9]) Lapis sepulchralis Ernesti I. archiepiscopi Pragenis ut olim fuit — ut nunc est.

[10]) Sponte enim lapis, quasi framea scissus, rumpitur, totumque marmor non semel oleum (!) sudavit: „Probabile mihi videtur, in cumulum procedente tempore sepulchrum hoc ruiturum. Hiat jam immaniter et discedere a medio fractum marmor incipit, quae rima cum se aperuerit magis, pleraque in eandem ruinam secum impellet; foramen etiam ad latus sepulchri panditur, ad dextrum jacentis Arnesti pedem ut manum possis insrere etc. etc. (Balbin, vitae Arnesti.)

[11]) Lumír, ročník 1851, str. 999 a násl.: „Cesta do Dušníka v Kladsku."

kousky tratit počaly, zabránilo, 1690 železná mříž přes její svrchek upevněna byla, na níž červený aksamit leží, aby hrobku před prachem a všetečností chránil; ale to vše již pozdě se stalo, podoba její rozpadlá a rozdrtěná jen slabě na svou bývalost upomíná; kusy mezi sebou pomknuté ještě by se snad sestaviti daly, kdyby z nich mnohé již se byly pro památku do ciziny na cestu nevydaly. Škoda toho mistrného díla, které ještě sem tam na větších kusech vysvítá!"

Obraz Arnošta z Pardubic na Svaté Hoře u Příbrami jest pozdější stvůra, rovněž nepravý jest vousatý obraz v mědi vyrytý, jenž se nachází v prvním díle Pelclových „Abbildungen böhmischer und mährischer Künstler und Gelehrten." Obojí má asi stejnou cenu, jako vypodobnění toho arcibiskupa na Kladských obrazech, vidění jeho představujících, kteréž jsou fabrikáty 17. století a v kopiích a variantech také v některých Českých kostelích se spatřují.[12]) Jeden z nich představuje Arnošta z Pardubic co pachole, druhý co arcibiskupa před starodávním, dle pověsti od křižáků z Palestiny do Kladska přineseným mariánským obrazem; kroj a příčinky mají znak druhé polovice 17. století.

[12]) Před nedávnem nacházel se olejový obraz těchto vidění v Štěpánském kostele na Novém městě Pražském. Balbin dal ony dva obrazy Kladské pro svou „Vita Arnesti" od Lukáše G. Šichy okresliti a od Matouše Küsella vyrýti.

Zámek Fridland,

v kraji Boleslavském.

Dle starého podání stála prý v nejdávnějším středověku na místě nynějšího zámku Fridlandu hlídka, jejíž posádka měla účel, chrániti pocestné a poskytovati jim bezpečného průvodu; poněvadž pak cimbuří její takměř za ukazatele cesty jim sloužilo, obdržela hlídka tato jméno Indica (od latinského indicare, ukazovati, totiž cestu).

Monografové Fridlandu Jan Karel Rohn a František Némethy [1]) uvádějí co nejstarší držitele toho zámku pány

[1]) Chronik vormals böhmischer Cron-Lehen, nunmehr ins Allodium gezohener zweyer Städten Friedland und Reichenberg etc. von P. Johann Karl Rohn, von Reichenberg aus Böhmen, AA. LL. et Philosophiae Magistro, SS. Theologiae Baccalaureo formato, des Heil. Ordens derer Creutz-Herren mit dem Roten Herz von der Buss der Seeligen Martyrer beym grösseren Heil. Creutz in der Königl. Alt-Stadt Prag

Berky z Dubé. Pravda že byl tento rod v severních Čechách druhdy velmi mocný, a však jen příliš často musil sloužiti k vyplňování mezer, kde se jednalo o to, aby se sestavila řada držitelů hradu neb města nějakého a nedostávalo se listinných dokladů. Máme všecku příčinu pochybovati, zdali Fridland v nynějším kraji Boleslavském byl kdy vlastnictvím tohoto rodu; Berkům náležel v severních Čechách jiný, dávno již sbořený hrad Fridland, který ležel na někdejším panství Novo-Zámeckém v kraji Litoměřickém.

Přemysl Otakar II. odejmul prý Berkům Fridland a udělil jej rodu Biberšteinskému. Jest velmi ku pravdě podobno, že v nynějším Boleslavském kraji ležící Fridland i s okresem svým připadl k Čechám teprva za druhého Otakara, neboť náležel dlouhý čas k diécesí Mišenské, kdežto Žitava jakožto původně České město po dlouhý čas v záležitostech duchovních podřízena byla diécesí Pražské. Jisto jest, že Rulek z Biberšteina hrad Fridland roku 1278 od Přemysla Otakara II. v leno přijal; manské přiznání jeho zachovalo se v Biberšteinských listinách tamějšího archivu a vytištěno jest od Némethyho.[2]) Rulek z Biberšteina vyplatil králi tržní sumu 800 hřiven stříbra.

Biberšteinové seděli skoro tři sta let na Fridlandě. Měliť ve Slezsku četné statky a hotových peněz bohatou zásobu, tak že pozdějším panovníkům Českým mohli půjčovati znamenité sumy a mnohé nové listy na lena obdrželi. Když vypukla husitská válka, drželi Biberšteinové se stranou katolickou a vešli v spolek se šesti městy Lužickými pro obranu proti rotám husitským, které neustále hrozily krajině té vpádem. V listopadu 1428[3]) přišlo mezi šesti městy a Husity u Chrastavy k tuhé bitce, ve které jeden Biberštein, pan Oldřich, udatně bojuje zahynul. Jiný Oldřich z Biberšteina na Fridlandě opřel se roku 1433 statečně oddělení Táborskému, táhnoucímu na Hořelici, a spůsobil mu škodu. Fridlandu samému nikdy nehrozilo od Husitů skutečné nebezpečenství, ačkoliv se z nich někteří odvážily až do města téhož jména, ležícího pod samým zámkem, a je zapálili. I v některých pozdějších zájezdech šesti měst Lužických účastnili se Biberšteinové, až se konečně s nimi rozdvojili. Ba přišlo až k veřejnému záští mezi někdejšími společenci. Fridrich z Biberšteina na Fridlandě a soused jeho purkrabí z Donina na Grabšteině dali ve vsi Draussendorfě a v předměstech Žitavských drancovati. V pondělí po neděli Invocavit 1452 jel radní pán Žitavský Mikuláš Libing, opatřen průvodním listem Biberšteinského, na zámek Fridland ke stání, v příčině jakéhosi krejčího Žitavského; jej doprovázeli jiný radní pán Jeronym, panoše Jindřich z Kyjova (von Kyau) na Raibersdorfě a někteří jiní slovútní mužové s ozbrojenou čeledí. Když Žitavští na cestě zpáteční přijeli k Rinoltickému kostelu blíže Fridlandu, vyjeli jim vstříc dva služebníci purkrabího z Donína s nataženými kušemi, a spílajíce jim „šibeničníků“ a „listožroutů“ střelili po nich. Když radní pán Jeronym zvolal na panoše Jindřicha, aby se v to vložil, pravil tento: „Není potřebí, pan Václav přichází!“ Žitavští chtěli pokojně dále jeti, v tom Václav z Biberšteina, byv toho dne na Grabšteině u purkrabího, vyskočil na ně ze zálohy

Canonico Regulari und Archivario. Prag, gedruckt bey Johanna Pruschin 1763, in 4. — Das Schloss Friedland und die Monumente in der Friedländer Stadtkirche etc. Von Franz Némethy, Oberamtmann der Herrschaft Friedland. Prag bei G. Haase 1818. in 8.

[2]) Viz uvedený spis Némethyho str. 147.

[3]) Jiné prameny kladou rok 1429.

s družinou pěší a jízdnou, která majíc natažené kuše a meče vytasené na zkřiknutí: „Bíte, milí druzi!“ vrhla se na Žitavské. Radní pán Libing klesl, protkán oštípem a čtyrmi střelami, mrtev k zemi, Jeronym střelen skrz rameno, ostatní prorazili nepřátely a šťastně ušli. „Also haben die von Biberstein vorheitlich in ihrem Geleite und in guter Handlung an den Unsern gefahren“ končí pokračovatel v letopisech Žitavského radního písaře Jana z Gubina zprávu svou o věrolomnosti Biberšteinů Fridlandských.[4])

Okolo roku 1450 rozdělili se Biberšteinové na dvě hlavní větve, Fridlandskou čili Soravskou a Forstskou, užívali však ještě nějaký čas té opatrnosti, že oboustranná svá manství společně v leno přijímali. Oldřich V. z Biberšteina († 1519) byl zakladatelem větve Fridlandsko-Soravské, Matiáš (†1529) Forstské. Za Jachima z Biberšteina, nejstaršího z pěti synů Oldřicha V., ujalo se okolo roku 1534 učení Lutherovo ve Fridlandě, aniž mohli tomu Biberšteinové, druhdy horliví podpůrcové katolické víry, zabrániti. Jeronym z Biberšteina, přijmím Bohatý, hejtman knížectví Hlohovského a zemský soudce v Dolní Lužici, který měl za manželku Voršilu, knížete Karla Minsterberského dceru, uvázal se po smrti bratra svého Jachyma co nejstarší z rodiny ve vládu nad Fridlandem a Soravou, a zemřev 30. června 1549 pochován jest ve městském chrámě Fridlandském, kde podnes nalézá se jeho náhrobek, na němž vytesán jest v brnění, s latinským nápisem. Zanechal jenom dcery a žádného syna, pročež následoval ho roku 1549 v držení Fridlandu bratr jeho Krištof.[5])

Krištof z Biberšteina panoval jenom krátký čas. Přečkal i nejmladšího svého bratra Jana z Biberšteina, který byl roku 1542 zámek a panství Kost přejal od Jindřicha z Šellenberka za dluh 17.000 kop grošů českých, a dědil po něm. Přestavení jižní části zámku Fridlandského dokončeno jest od Krištofa z Biberšteina ještě v roce jeho úmrtí. Zemřel roku 1551 v outerý po sv. Lucii a pochován jest po boku svého bratra Jeronyma ve městském chrámě Fridlandském. Náhrobek jeho, po epištolní straně velikého oltáře, ukazuje rytířskou postavu jeho v plném brnění s nápisem německým: „Ao. Domini 1551 Dienstag nach Luciä ist der Edle und Wohlgeborne Herr Herr Christoph von Biberstein tzu Sorau, Moskaw und Beczkow etc. in Gott verstorben, dem Gott Gnade.“ Nahoře stojí dva geniové, držící v rukou umrlčí hlavy, v prostředku nálézá se větší erb Biberšteinský ve čtyrech polích. S Krištofem vyhynula po meči Fridlandská větev rodu Biberšteinského, neboť nezanechal žádných potomků. Spupné jeho jmění, jmenovitě zámek Kost, dědily jeho dvě neteře Barbora a Anna, onano manželka Viléma Trčky z Lípy na Veliši, tato Krištofa Popela z Lobkovic na Bílině. Jelikož Forstská větev Biberšteinů nebyla v posledním čase společně v leno přijala manské statky větve Fridlandské, ujala se jich jakožto propadlých koruna Česká a udělila je Slezskému rodu Rädernskému. Forstská větev Biberšteinů květla (dle Becklera) až do roku 1667, kdežto vymřela po meči s Ferdinandem z Biberšteina; nejposlednější toho rodu byla však Alžběta z Biberšteina, která se stala chotí Českého vystěhovalce Jana Albrechta Křineckého z Ronova v Sasích. Ke cti předků své manželky přijal Jan Albrecht Křinecký znak Biberšteinů a vymohl si roku 1670 od císaře povolení, aby se směl psáti hrabětem

[4]) Scriptores rerum Lusaticarum. V Hořelici 1839. Sv. I., str. 74 a 75.

[5]) Bratr po něm nejstarší, Sigmund z Biberšteina pán na Mužákově, byl již roku 1545 zemřel.

z Ronova a Biberšteina. Potomci jeho žijí dosavad na Augustusburku v království Saském co jediná, poslední větev staročeského kmene Hronovců, jemuž náleželi panové Berkové z Dubé, z Lípy, z Náchoda, z Wiesenburka, z Pirkšteina, z Lichtenburka, ze Žleb a j.

Ferdinand I. propůjčil lenním listem německým, dne 1. dubna 1558 v Linci vyhotoveným, „panství Fridland se vším vtěleným příslušenstvím, městečky, újezdy (Kreisen) a vesnicemi, jmenovitě Liberec s příslušenstvím, pustý zámek Hamrštein s příslušenstvím, vše v naší svrchu zmíněné koruně České, pak městečko Seidenberg s příslušnými újezdy (Kreislein) v našem markrabství Hornolužickém" rytíři Fridrichovi z Rädern na Ruppersdorfě za 40.000 tolarů, které „v hotovosti zaplatil a složil," a to „se vším panstvím, jmenovitě zemanstvem neb rytířstvem, lidem branným, se všemi leny, many, kostelními leny atd. jemu a jeho dědicům v posloupnosti mužské."[6])

Fridrich z Rädern byl téměř dvě léta dříve, nežli se ve Fridlandské zboží uvázal, ztratil manželku svou Salomenu z Schönaichu, s kterou měl sedm synů: Jana Jiřího, Fridricha, Šebestiána, Fabiána, Krištofa, Melichara a Maximiliana, kterýžto poslední brzo po svém narození zemřel, a dceru Annu, která se provdala za Stanislava z Promnic. Poněvadž nový držitel k vůli ouřadu svému nejvíce ve Vratislavi zdržovati se musel, svěřil správu Fridlandu hejtmanům, i zemřel také ve Vratislavi dne 3. března 1564 jakožto císařský rada, vicedom a první komorní president v Slezsku. Od roku 1558 byl přijal titul svobodného pána na Fridlandě, Seidenberku a Liberci. Jeho jakož i manželky jeho tělo přenešena byla z Vratislavi do Fridlandu, kdežto ve městském chrámě nalézají se jejich náhrobky, s podobiznami, allegoriemi a erby. Fridrich z Rädern vypodobněn jest v odění, s mečem a dýkou, po boku choti jeho viděti jejich synáčka Maximiliana. Fridrich mladší, zemřelý ještě před otcem roku 1562, obdržel v témž kostele nádherný památník, který, jakkoli později značně porouchán, vždy ještě velmi statně vypadá.

Jan Jiří z Rädern ujal po smrti otcově co nejstarší svého rodu vládu nad Fridlandem, Libercem a Seidenberkem. Od Maximiliána II. obdržel byl spolu s bratrem svým Šebestiánem nový lenní list pro sebe a nezletilé bratry své Fabiána, Melichara a Krištofa, pak pro strýce jejich Jiřího z Rädern na Veliké Střelici. Fabián zemřel v třiadvacátém roce svého věku po dokonaných studiích v Čechách dne 27. září 1572; Šebestián, který byl co mladík bojoval proti Turkům a v Nizozemsku, dne 15. května 1579 v lázních Landeckých ve hrabství Kladském: zbyli tedy z bratří jenom Jan Jiří, Melichar a Krištof, kteří roku 1581 u Rudolfa II. společně se k lenu přihlásili. Nejstarší zdá se, že ještě téhož roku zemřel, načež Fridland přešel na Krištofa a na Melichara z Rädern, nejslavnějšího to muže svého rodu, pověstného později co rek a vojevůdce.

Když Krištof z Rädern dne 3. září 1591 zemřel, stal se Melichar jediným pánem bohatého dědictví otcova. Narodiv se 6. ledna 1556 ve Vratislavi vyučil se co pachole v Chrudimi jazyku českému a počátkům mathematiky pak dán byl na tři léta do knížecí školy v Míšni, odkudž odešel studovat práva do Heidelberka. Roku 1572 vydal se

[6]) „mit aller Herrlichkeit, benanntlich mit dem Adel oder Ritterschaft, Mannschaft, Lehen, Lehensleuten, Kirchlehen u. s. w. für ihn und seine Erben im Mannsstamm."

učelivý mladík pro další vzdělání své, jak tehdáž obyčej byl, na cesty; nejdříve odebral se do Paříže, v letech 1573 a 1574 projel Italii až do Neapole a delší čas pozdržel se na vysoké škole v Padově. Navrátiv se z cest objevil se u císařského dvora v Praze a vstoupil do vojenské služby. Již v letech 1575 a 1576 nacházíme jej v Uhřích bojujícího proti Turkům, kterým později jméno jeho strašným se stalo. Nec auro nec ferro (ni zlatem, ni železem, t. sklonitelný) bylo heslem udatného pána, jemuž do smrti věren zůstal. Nebylo-li ve službě jeho krále a domu Habsburského nižádné práce pro jeho meč, propůjčoval jej mocnostem cizím. Roku 1577 účastnil se v obléhání Gdánska, v následujících dvou letech bojoval v Nizozemsku a roku 1581 ve vojště polském pod Štěpánem Batorym proti Rusům, načež si několik let odpočinku přál. Roku 1582 pojal za manželku Kateřinu, dceru hraběte Krištofa Šlika. Bylať ona stejně horlivá protestantka jako její manžel, který téhož roku přítomen byl na sněmu říšském v Augspurce a od císaře Rudolfa II. důstojnost cís. rady obdržel. Léta odpočinku věnoval Melichar z Rädern správě svých statků, na kterých rozličné větší stavby vyvedl a mnoho pro polepšení církevních poměrů protestantských učinil.[7]) Jeho spůsobením držána byla v červnu 1584 na faře Fridlandské protestantská synoda, která až z města Žitavy obeslána byla a „důležité články potřebné kázně pro církve Fridlandských a Seidenberských panství“ uzavřela. Dne 29. září 1585 ustanovil ve Fridlandě zvláštního superintendenta v osobě mistra Martina Nusslera nade všemi farními okresy svých državností, „aby slušně a křesťansky na ně dohlížel jak v ohledu na učení, tak i v ohledu na obřady a živobytí.“ [8]) V témž roce podal Melichar z Rädern starým svým válečním spoludruhům Polákům rozvrh polních operací, jehož nezachování spůsobilo jim znamenitou škodu.

Rok 1593 povolal pána Fridlandského opět do služby jeho mocnáře proti Turkům, kdežto si po dvakráte dobyl vítězné slávy, an meč jeho nejvíce přispěl ku porážce Turkův u Sisku v Charvátsku, a 30. září téhož roku pod jeho vedením blíž Pápy v Uhřích více než čtyrykrát silnější moc tureckého vojska Sinan bašova nečetnému voji našich podlehla. Ještě důležitější prospěch dosažen obhájením Velikého Varadina proti veškeré moci velvezírově roku 1598. Pět neděl bránil se v té pevnosti, odrazil dvanáct útoků a přinutil konečně nepřítele k ucouvnutí. Čestné bylo za to přijetí vítězovo na královském hradě Pražském. Rudolf II. pasoval svobodného pána z Rädern a jeho zástupníka dne 16. května 1599 slavně na rytířství, učinil mu 20.000 tolary „dobře zasloužený neodvolatelný milostný dar“ a jmenoval ho 26. srpna císařským presidentem dvorské vojenské rady. Se smělými záměry vrátil se Melichar zase na Uherské bojiště. Podruhé měly zdi Pápské býti svědky jeho vůdcovské schopnosti a udatnosti, opět operoval tu s prospěchem, ale zlá zimnice zemdlívala jeho sílu. Churav vydal se slavený vůdce dle rady lékařů na cestu k domovu a dojel až do Německého Brodu, kdežto přinucen ulehnouti zemřel 22. září 1600 v čtyřicátém čtvrtém roce svého věku, zůstaviv po sobě co dědice veškerého jmění svého jediného,

[7]) Jak velice Melichar z Rädern pečoval o prospěch škol na svých statcích, dokazuje zpráva Rohnová, že týž svobodný pán (okolo 1593) založil v městě Fridlandě papírnu k vůli škole.

[8]) Das er ein billiges, vnd Christliches Aufsehen, beyde in Lehre-Ceremonien vnd Leben auf Sy habe.

Wilh. Kandler fecit. Aus der Kunst-Anstalt v. C. F. Merckel, Leipzig. A. Fesca sc.

PRAŽSKÁ BRÁNA V BEROUNĚ. DAS PRAGER THOR ZU BERAUN.

Vydáváno od knihkupectví Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung
Kober & Markgraf
v Praze. in Prag.

Wilh. Kandler fecit. Aus der Kunst-Anstalt v. C. F. Merckel in Leipzig

VOTIVNÍ OBRAZ ARCIBISKUPA OČKA. DAS VOTIVBILD DES ERZBISCHOFS OČKO.

Vydáváno od knéhkupectví Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung
Kober & Markgraf
v Praze. in Prag.

teprv devítiletého syna Krištofa pod poručnictvím truchlící vdovy své Kateřiny rozené Šlikové.

Mrtvola vojevůdce Melichara z Rädern byla balsamována a do Liberce odvezena, kdežto ve skvostném pohřebním obleku zůstala ve farním kostele, dokud nebyla zhotovena sličná rakev z čistého cínu,[9]) načež přenešena jest do zámecké kaple Fridlandské, odkudž, dne 6. ledna 1601 ubíral se slavný průvod pohřební do městského kostela Fridlandského. Samí rytíři a urození manové Fridlandského a Seidenberského panství dílem nesli bohatě ozdobené máry s tělem Rädernovým, dílem vedli smuteční koně a nesli praporce, vůdcovské a rytířské znaky nebožtíkovy. Co zvláštní znamení vítězné nesl man Hanuš z Eberhardu vedle šišáku i polní pásku, již Rädern při hájení Velikého Varadina okolo těla byl měl, před mrtvolou. Mezi many pohřeb ten oslavujícími byli i jeden z Ullersdorfa, jeden z Gersdorfa, jeden z Nostic, tři z Kyova, jeden Šafgoč a jiní. Co truchlící rytíř jel na koni Jiří z Bubna, jak se zdá spolubojovník nebožtíkův, v černém brnění. Za rakví, v čele šlechty z dalekého okolí shromážděné a poslanců měst, kráčel chlapec Krištof z Rädern, a za ním paní truchlící vdova Kateřina, oba dle tehdejšího spůsobu vedeny. Měšťané Fridlandští a Seidenberští v černých pláštích a s obrácenými kopími tvořili špalír od zámku až ku kostelu městskému, kdežto po skončených obřadech tělo hrdiny při zvuku trub a rachotu kotlů do hrobky jest spuštěno. Superintendent mistr Martin Nussler měl dvoji pohřební řeč německou, první v zámecké kapli, druhou v městském kostele, které v Hořelici tiskem vyšly. V druhé líčil život nebožtíkův, chválil jeho cnosti, jeho náboženskou horlivost, jeho dobročinnost, jeho spravedlnost, jeho lásku k vlasti a poddaným, jeho věrnost a jeho rekovnost, a však nezamlčel i slabých stránek svého vznešeného příznivce, pravě mezi jiným, že Melichar z Rädern nikoliv nebyl čist jako anděl aneb nějaký dokonalý svatý, an prý se někdy příliš oddával zbytečnému pití a dával zachvacovati náhlým hněvem, i jiným nedostatkům a křehkostem byl prý podroben, přes to všecko ale sluší prý „prositi Boha, aby in his ruinis imperiorum et omnium ordinum světu mnoho mužů jemu rovných dáti račil.“

Ovdovělá svobodná paní z Rädern uvázala se ve správu dědičných statků svého syna Krištofa až do jeho plnoletí. Tento, vychován od mistra Bernharda Fuessa, poslán byl k dalšímu vzdělání svému na cizozemské školy a pak na obvyklou kavalírskou cestu do Italie, odkudž vrátil se na podzim roku 1608. Tenkráte již obdržel sotva sedmnáctiletý svobodný pán Krištof titul císařského truksesa. K oslavení památky manžela svého dala Kateřina z Rädern ve městském kostele Fridlandském zříditi velikotvárný pomník, k němuž spotřebováno bylo 520 centů mramoru a 80 centů kovu; sochař Erhard Heinrich z Amsterodámu, ve Vratislavi usedlý, pracoval na něm s palírem a osmnácti tovaryši skoro pět let. Veškerý náklad obnášel dle účtů dosud stávajících velmi znamenitou pro onen čas sumu 36.960 říšských tolarů, nepočítaje pozlacení kovových ozdob, na které vynaloženo bylo krom toho ještě 300 uherských zlatých. Pomník ten dohotoven byl právě na den sv. Kateřiny 1610. Jakkoli v třicetileté a sedmileté válce lakota

[9]) Tato skvostná rakev dávno již propadla skáze, bylať ozdobena figurami, erby a nápisy. Švédové otevřevše ji oloupili mrtvolu o pohřební její šperk. Rakev sama byla prý roku 1714 spracována na píšťaly k varhanám, jakož bohužel na tak mnohých místech, s podobnými památnými sarkofagy se dálo.

a svévole nepřátelských bojovníků pomník ten nemálo porouchala, zůstává nicméně podnes dílem podivení hodným. Vystupujeť v pozadí Rädernské pohřební kaple městského chrámu do výše patnácti českých loket, maje zšíří deset loket, sestaven jsa ze zelenavého, načervenalého a bílého mramoru ve slohu renaissančním a bohatě okrášlen trofejemi, erby a všelijakými ozdobami. Tři kovové pozlacené tabule zvěčňují troje hlavní vítězství Melicharovo v ciselované vypuklé řezbě: u Sisku, Papy a Velikého Varadina. Biblických a allegorických postav přerozličného druhu, spoutaných Turků atd. spatřuje se tu podnes, kdežto již mnohá ozdoba schází, v hojnosti až přílišné. V prostředním výklenku stojí socha Melichara z Rädern z pozlaceného kovu v plné ozdobě vojenské, avšak bez přílbice, s vůdcovským žezlem v pravici, an levice opírá se na mramorový sloup, na kterém se druhdy nacházel jeho erb; nad hlavou drží dva geniové z alabastru přílbici a vavřínový věnec, nejvýše pak visel někdy orel, stříbrný prý a posázený drahými kameny. Na pravé straně pomníku stojí ve výklenku kovová socha vdovy jeho Kateřiny, na straně levé socha jeho syna Krištofa v havu rytířském. Při každé z těchto soch spatřují se latinské verše a prosté německé nápisy pohřební, zcela vyplněn jest však jenom pohřební nápis Melicharův, při Kateřině a Krištofovi schází rok a den smrti, neboť nebylo jim souzeno odpočívati v rodinné hrobce Fridlandské, v klatbě a domova nemajíce měli se potulovati po světě a zemříti v cizině.

Zámek Liberecký, od manžela Kateřinina nádherně vystavěný, od ní pak novou kaplí opatřený, byl jí příjemnějším bydlištěm nežli zasmušilý Fridland, i zůstávala tam také nejčastěji, až dne 2. května 1615 ohněm zkažen jest, při čemž svobodná paní Kateřina málem byla by o život přišla, což ji přimělo k tomu, že opět na Fridland se přesídlila. Město Liberec mohlo se honositi mnohými milostmi od ní obdrženými, kdežto paní Kateřina byla jinak přísná vladařka, která poddané své všelijak utlačovala, tak že Rudolf II. a Matiáš pohnuti se viděli ji proto napomínati, ano kárati. Jak se svou čeledí nakládala, toho příkladem jest odpravení třech služebnic jejích roku 1610 na tak zvaném Šibeničném vrchu pro nějaké snad zpronevěření (etwan wegen einer Untreu).

Když došla na Fridland zpráva o vpádu vojska Pasovského, svolala svobodná paní z Rädern Fridlandské lenní rytíře a many do pole. Ještě v únoru 1611 táhli ku Praze, vedeny K r i š t o f e m z R ä d e r n, který následujícího roku dne 30. srpna přijal dědičné statky otcovské od krále Matiáše v leno a v samostatnou vládu nad nimi se uvázal. Nový pán sliboval s počátku býti tak přísný jako jeho matka, brzo ale ukázal se k poddaným svým milostiv a štědr s privilegiemi a obdarováními. Matiáš učinil ho královským číšníkem a nejvyšším při vojště, ale K r i š t o f z R ä d e r n nenásledoval praporců císařských po vypuknutí českého pozdvižení roku 1618, ano bojoval osobně na Bílé hoře ve vojště Českém. Po prohrané rozhodné bitvě ustoupil s počátku na Fridland, kde ještě po nějaký čas přechovával u sebe na svém zámku na útěku se nalézajícího nejvyššího hofmistra J á c h i m a O n d ř e j e h r a b ě t e Š l i k a. Teprv když přišli jezdci kurfiršta Saského, aby zatknuli Šlika, utekl Krištof z Rädern přes Weissbach do Slezska. Bez pochyby mu na tomto útěku tovaryšila jeho matka Kateřina. Hraběte Šlika dostal kurfiršt Saský ve svou moc a vydal ho, jak známo, do Prahy na popraviště.

Veškeré jmění Krištofa z Rädern prohlášeno bylo od

konfiskovační komise za propadlé. Dům jeho na Malé straně v Praze prodala komora za 3000 kop grošů míšenských Heřmanovi Černínovi z Chudenic; Fridland odhádán byl na 100.872 kop, 42 grošů, Liberec na 59.000 kop, 51 gr. 1 d. a oboje zboží 12. července 1622 císařskému vojevůdci Albrechtovi Václavu Eusebiu z Valdšteina toliko za 150.000 zl. odstoupeno. Již 5. června byl pro něj lenní list na to od císaře Ferdinanda II. v Šoproni vyhotoven.[10]) Jím nabylo jméno Fridland světodějné pověsti od té doby, co Ferdinand II. udělil mocnému vojevůdci svému 7. září 1623 titul říšského knížete z Fridlanda, panství Fridlandské listinou ode dne 12. března 1624 i s příslušenstvím (24 statků a statečků) řádně jmenováno knížectvím, dne 13. června 1625 obdržel Valdštein titul vévody Fridlandského, jejž v krátce, jak známo, následovaly titule vévody Meklenburského, pak Zahaňského a konečně Hlohovského, knížectví Fridlandské však teprva 24. ledna 1627 učiněno vévodstvím.

Fridlandští měli brzo ucítiti ruky nového držitele. Albrecht z Valdšteina podporoval dílo reformační na Fridlandsku s větší horlivostí nežli jinde. Superintendent Volf Günther a dvanáct pastorů protestantských byli ze země vypovězeny. Dne 10. května 1624 měl Günther ve městském chrámě kázaní na rozloučenou, načež se odstěhoval do Žitavy. Kanovník Jan Ctibor Kotva z Freienfelsu, duchovní rádce Albrechta z Valdšteina, přišel co reformační komisař se silnou družinou vojenskou a usadil přede vším ve Fridlandě katolického děkana Šebestiána Balthasara, při kteréž příležitosti byl městský chrám znova vysvěcen. Mnozí obyvatelé panství Fridlandského prodali pozemky své a odstěhovali se do Lužice anebo do Míšně, aby mohli zůstati protestanty. Také však při pozůstalých neustále oživován jest duch protestantský, neboť mnozí z vypuzených pastorů vrátili se tajně a v přestrojení k svým předešlým osadám, potvrzovali stálé ve víře a přemlouvali váhavé. Sám psanec Krištof z Rädern odvážil se okolo roku 1625 opětně do Čech na konfiskované své statky, snaže se někdejší poddané své zbouřiti proti vévodovi. Kvašení na Fridlandsku stávalo se již povážlivým, když Valdštein důrazně v to vkročil, což svobodného pána z Rädern, který se brzo ani ve Slezsku ani v Lužici více bezpečným necítil, k tomu přimělo, že hledal útočiště v Polště. V té příčině psal vévoda 9. července 1625 z Vídně vlastnoruční list svému zámeckému hejtmanu na Fridlandě, Davidovi Hainovi z Löwenthalu, kterým nařizoval, aby se na celém Fridlandsku a Liberecku ohlásilo, že kdo koliv by s Krištofem z Rädern nejmenší spolek měl, statek i čest propadne, kdo by ho však mrtvého vydal, že dostane za odměnu 5000 tolarů. Pro lepší opatření měl tam strýc vévodův, pan Maximilian z Valdšteina, poslati z Prahy vojenskou pomoc, jmenovitě k osazení zámku něco mušketýrů. Při tom oznamuje vévoda, že císař sám v té příčině psal kurfirštovi Saskému, aby Krištof z Rädern, kdekoli by v jeho zemích byl dopaden, ihned byl zatknut.

Vévoda Fridlandský zdá se, že zámek, dle kterého se nyní obyčejně jmenoval, jenom mimochodem navštěvoval; mělť on toliko dle jména býti hlavním místem vévodství, za residencí a sídlo nejvyšších úřadů ustanoven byl Jičín. I byl již také navržen „jistý zemský řád,“ který měl ve vévodství platnosti míti „jak in politicis tak in judicialibus.“ Tento návrh zemského zřízení obsahoval i ustanovení, týkající se jakéhosi Fridlandského sněmu, ku kterémuž tři sta-

[10]) Vytištěn v díle Némethyho, str. 95.

vové vévodství po dvojím vypsání ve zvláštním domě stavovském, který se počal v Jičíně stavěti, měli se povinně dostaviti, sněmovní proposice vyslyšeti, o nich rokovati a hlasovati. Panství Fridlanské bylo silně utahováno dodávkami, Raspenovské železné hutě musely odváděti množství kulí pro „zpěvačky“ (děla) jeho vojska, podkov a nástrojů hradebních, odtamtud též vozeno bylo vápno a mramor do Jičína a do Prahy ke stavbě vévodského palácu, z panských lesů bráno stavební dříví, ze dvorů obilí a mouka, poddaní dávati museli u velikém množství vozů, suken a plátna, vévodská pak prachárna ve Fridlandě byla v ustavičné činnosti pro potřebu vojska. Zdá se, že Fridland určen byl za zemskou pevnost a v čas nouze za skrýš vévodských pokladů.

Nežli však zamýšlená organisace vévodství spolu s novým zřízením manským provedena býti mohla, vykrvácel vévoda Albrecht Fridlandský v Chebu dne 24. února 1634 proklán kopím setníka Devereauxa. Podruhé byli zámek a panství Fridlandské konfiskovány.

Valdšteinův nástupce ve velitelství vojenském byl též nástupcem jeho na Fridlandě a Liberci. Generallieutenant a vojenský rada Matiáš hrabě Gallas, který byl řídil usmrcení vévodovo, obdržel od Ferdinanda II. z vděčnosti velikolepý dar, totiž panství Fridlandské a Liberecké, jak je byl držel Albrecht z Valdšteina až do své smrti, ničeho nevyjímaje,[11]) pak dům na Starém městě Pražském, náleževší druhdy vévodově soudruhu ve smrti, Vilémovi hraběti Kinskému ze Vchynic,[12]) a Kinského zahradu, ležící za Malou stranou u Vltavy. Císařský darovací list vyhotoven byl ve Vídni dne 8. srpna 1634. Co pohnútka darování takového udávají se platné a prospěšné služby, jaké hrabě Gallas císaři a osvícenému domu jeho v rozličných těžkých a nebezpečných příležitostech prokázal a ještě budoucně, jak se dle věrnosti, horlivosti a statečnosti jeho nadíti lze, bude moci prokázati.

Matiáš z Gallasu byl syn Pancracia di Galasso a Annonciaty Mercanti. Otec jeho pocházel ze šlechtické rodiny Tridentské, jenž držela zámek Campo v leno od knížete biskupa Tridentského, matka z rodiny patricejské, přistěhovalé do Tridentu z Bergama. Pancracio sloužil domu Rakouskému po pětatřicet let ve Flandrech a Uhřích, i zemřel 22. června 1611 co generál strážmistr v Tirolech.[13]) Matiáš narodil se 16. září 1584. O mladých jeho letech odporují sobě různá udání, i vypravuje se všelicos nezjištěného o jeho osudech co studenta a pážete. Ku pravdě podobno zdá se býti, že Matiáš de Galasso sloužil nejprvé co páže a podkoní u Lotrinského komorníka svobodného pána z Beaufremontu. Ve Flandrech stal se vojákem a šel roku 1616 do Italie, aby tam ve vojště Španělském bojoval proti Francii a Savojsku. V táboře u Vercelli stál co kornet, dva měsíce nato byl již setníkem, brzo nato ubytovatelem, pak velitelem pevného místa Riva na jezeře Gardaskem. Válka v Němcích otevřela mladému vojínu skvělé vyhlídky. Matiáš de Galasso, vstoupiv co hejtman do vojska ligy, rychle postoupil za nejvyššího nad plukem pěchoty, se kterým bojoval pod Janem Jakubem z An-

[11]) Rozumí se, že se tu míní staré hranice panství Fridlandského, a nikoli vévodství, které teprva mělo býti organisováno.

[12]) Kde stával dům Viléma Kinského, vypíná se nyní krásný palác Clam-Gallassovský, jejž hrabě Jan Václav z Gallasu dle plánu Fischera z Erbachu vystavěti dal.

[13]) Otec Pancraciův byl Francesco di Galasso, služebník arcoknížete Maximiliana, velmistra německého řádu a vladaře v Tirolsku.

holtu, vyznamenav se obzvláště v Anholtově zimním tažení polním v Bremsku, kdežto velel veškeré pěchotě, s níž nenadálým překvapením zajal 4000 nepřátelských jezdců. To byl první jeho větší čin vojenský, jejž i později od něho obdržený diplom na povýšení za svobodného pána výslovně připomíná. Když Tilly 6. srpna 1623 vévodu Kristiána Brunšvického u Stadtlohnu porazil, velel Matiáš de Galasso nad předvojem ligy se skvělým prospěchem. Brzo na to rozprášil v Ostfrieslandu vojsko, které byl král Dánský poslal k osvobození města Krempe od oblehajících nepřátel. Diplomem od 17. prosince 1627 povýšen jest Matiáš di Gallaso za svobodného pána z Gallasu.

Albrecht z Valdšteina přivábil šťastného bojovníka k sobě, a vymohl mu roku 1628 patent za císařského generála a nejvyššího nad pěchotou. Maximilian Bavorský nerád a ne bez zpouzení ztratil z vojska ligistického tak nadějného vůdce. Roku 1630 oženil se svobodný pán z Gallasu, poslán byv mezi tím co generalmajor k vojsku hraběte Rombalda de Colalto do války o Mantuánské dědictví, na zámku Arco v jižním Tirolsku s Isabelou, osiřelou dcerou hraběte Sigmunda de Arco, kterýmžto manželstvím pošvakřil se s Janem Aldringerem.

Hned na začátku války o Mantuánské dědictví vzal Gallas pevné místo Rodigo, porazil roku 1630 u Ostiglie na Padu Mantuánské vojevůdce Alfonsa Guerriera a Karla de Rosi a dobyl Seravalle. Nato táhl proti Benátčanům, kteří se chystali na pomoc přispěti svým Mantuánským spolčencům, vytiskl je u Villabony a Marenga z opevněného postavení a hnal je až k hranicím jejich země. Navrátiv se ku Colaltovi, který se byl zatím těžce roznemohl, musil společně s Aldringerem vyvésti chytrý úmysl tohoto vůdce, který se tak výborně zdařil, že Mantua touto dobře vypočtenou ranou již 16. července 1630 v rukou císařských se nacházela. Pretendent Mantuánský, vévoda Karel z Neversu a Rhetela, jen stěží ušel do tvrze u přístavu, kterou v krátké době přinucen jest vzdáti císařským. Gallas a Aldringer dali Mantui po tři dni drancovati, jenom kostelů a klášterů jest ušetřeno. Po míru dne 15. října 1630 na sněmě Řezenském uzavřeném odebral se Gallas do zimních bytů pod Montferrat, ze kterých, když Španělsko nebylo spokojeno s mírem Řezenským, povolal ho rozkaz císařův, aby ukončil spor o dědictví. Přišlo k novému vyjednávání, až konečně 19. července 1631 podepsána jest v Chierasku smlouva o pokoj, při čemž Gallas byl císařským plnomocníkem.

Zdá se, že Gallas teprva ku konci roku 1631 Lombardsko opustil. [14]) Když Albrecht z Valdšteina podruhé velitelství ujal, následoval svobodný pán z Gallasu, dne 15. prosince, za polního zbrojmistra povýšen, opět praporce vévody Fridlandského. Zdá se, že přišel k němu hned do zimního bytu v Plzni, kdežto organisoval vojsko jemu podřízené a část jeho v únoru 1632 pod nejvyšším Morzinem vypravil proti Žatci, aby jej odňali Sasům. Dne 10. března 1632 povýšen jest Matiáš Gallas zároveň se švakrem a soubojovníkem svým Aldringerem za říšského hraběte, od kteréžto doby psal se hrabětem z Gallasu na Campu, z Freienthurnu a Materella.

V podletí 1632 poslal vévoda Fridlandský hraběte Gallasa s 25.000 muži do Sas, odvážnému vůdci jezdectva Jindřichovi Holkovi na pomoc. Popleniv několik Saských

[14]) Často opakovávané udání, že Gallas byl s Tillym v nešťastné bitvě Breitenfeldské jest zcela nepravé, ovšem ale tam bojoval jeho pluk.

míst, z nichž i výpalné vzal, pak dne 1. října Kamenice dobyv, spojil se Gallas se sborem Holkovým a 12. dne téhož měsíce s hlavním vojem císařským, jejž Valdštein sám vedl do bitvy Lützenské. V této velel Gallas pravému křídlu, kdežto stál nejprvé proti Bernhardovi vévodě Výmarskému. Jakkoli mu Pappenheim prudkým útokem přišel na pomoc, ztratilo nicméně pravé křídlo všecka svá děla a musilo ustoupiti s pole. V následující zimě válčil Gallas ve Slezsku dosti šťastně, a ještě ku konci toho polního tažení důrazně chránil špatně opevněný Pasov proti vojsku Výmarského. Dle mimořádného svého plnomocenství povýšil vévoda Fridlandský patentem od 24. října 1633 hraběte Matiáše z Gallasu za generallieutenanta všech císařských vojsk. [15]) Tenkráte neměl Fridlandský nižádného tušení, že v málo měsících bude s výše své svržen svým novým generallieutenantem, jemuž tak velice důvěřoval! V čas trvání v Plzni zimního bytu 1633—1634 uraděn a vyveden jest pád přemocného vojevůdce. Již 24. ledna 1634 byl v tajné císařské konferencí ve Vídni podepsán a spečetěn patent, jenž vévodovi Fridlandskému odnímal vrchní velitelství a tajně je uděloval jeho generallieutenantu hraběti Matiášovi z Gallasu.

Maje rozsáhlá plnomocenství číhal hrabě ostře a byl potají činný. Již 11. ledna měl na zámku Hluboké u Budějovic s Baltasarem Marradasem a hrabětem Aldringerem důležitou, proti vévodovi Fridlandskému čelící schůzku. Jelikož nedostavení se Aldringerovo k 9. únoru v Plzni vzbudilo u vévody podezření a hněv, uměl se Gallas pod záminkou, že půjde pro svého švagra Aldringera, dobrým spůsobem vzdáliti z hlavního bytu generalissima, tehdáž již silnými osidly opoutaného. Oba švagrové pak, ve spolku s Marradasem a Ottaviem z Piccolomini, který se též byl z Plzně vykradl, spůsobili pád vévody, svého generalissima, nejprvé odpadnutím vojska, pak obsazením Prahy, Budějovic a Tábora, a tak dále až k jeho usmrcení v Chebu od setníka Devereauxa.

V nejbližším polním tažení r. 1634 musil Gallas postoupiti vrchní velitelství nad císařským vojskem dychtivému po boji arciknížeti Ferdinandovi a děliti se s ním o vavříny Nordlinské. Matiáš Gallas, pověstný až dosud co zkušený a k boji vždy hotový vůdce, stál po boku arciknížeti s radou a pomocí svou, on pomohl mu přinutit vévodu Bernharda k ucouvnutí a zmocniti se Řezna a Donauwerthu, jeho byla hlavní zásluha krásného vítězství u Nordlink nad spojenou mocí Výmarského a Horna. I téhož roku ještě podařilo se hraběti Gallasovi nazpět dobyti pevnosti Filippsburku na Rýně, odtud však stávala se bohyně vítězství dosavadnímu milci svému vždy více a více nevěrnou, již nechtělo se mu zdařiti žádné veliké vítězství, nehoda stíhala ho za nehodou, podkopávajíc dávnou jeho vojenskou slávu. Ve květnu 1635 započal ve spolku s Ottaviem z Piccolomini, Janem z Werthu a Karlem vévodou Lotrinským offensivu dle umluveného plánu. Gallas, jenž vedl sbor 20.000 mužů, válčil s velikým uměním taktickým, ale nešťastně. Opanoval sice Worms, těsně sevřel Francouzské vojsko u Hochheimu na Rýně, hnal útokem na několik měst a spojil se 16. října s vévodou Lotrinským. Ale hlad a nemoci zdržovaly Gallasa v táboře u Dieuze, kdežto odvážnému Janu z Werthu dařil se jeden smělý kousek po druhém. Ku konci listo-

[15]) „vnd wird alles vnd jedes hin vnd wieder im Reich, auch in Ihr May. Erbkönigreich vnnd Landen sich befindendes Kriegsvolkh zu Ross vnd Fuess mit Ihrem respect auf denselben gewiesen."

padu 1635 musil Gallas, nepohodnuv se s vévodou Lotrinským, nastoupiti zpáteční tažení, i hleděl se se sborem svým, již o třetinu ztenčeným a též jinak sesláblým, udržeti v okolí Savernském v Elsasu, ale i zde zuřily bída a hlad v řadách jeho bojovníků, a 2. února přinutil ho výběžný voj Francouzů couvnouti odtud v rychlosti až ku Kronweissenburku a Landavě. Příští polní tažení Gallasovo, započaté 4. září 1636, vypadlo stejně nešťastně, císařský vůdce byl sice postoupil až k Dijonu a začal již 2. listopadu střelbu na St. Jean de Losne na Saoně, když ho lijavce a povodně přinutili upustiti od obléhání města. Josiáš z Rantzau, onen udatný vojevůdce Francouzský, který měl jenom jedno oko, jednu ruku a jednu nohu, ale přece jízdecky komandoval, tiskl ho dále nazpět. Když pak zvěděl o porážce císařských a spojených s nimi Sasů u Wittstoku (3. října), ustoupil Gallas, aby od nepřítele nebyl zaskočen, u Breisachu za Rýn, ne bez značné ztráty od stíhajících jej Francouzů a obyvatelstva Burgundského. Gallas ospravedlnil svou nešťastnou výpravu, a následující zimu zanášel se s knížetem z Piccolomini v Řezně a ve Vídni vypracováváním nového válečného plánu.

V červnu 1637 svěřil Ferdinand III. generallieutenantovi Matiáši hraběti z Gallasu opět vrchní vůdcovství proti Švédům. Ale Gallasovo válečné umění zmařeno lstí jeho protivníka Banéra, jejž u Torgavy 28. června 1637 obklíčiti a zničiti se domníval. Ten ale ušel osidlu sobě položenému, a jakkoli ho Gallas zase dohonil a u Landsberku obstoupil, vyrazil Banér opět a spojil se u kláštera Chorinského se starým Hermannem Wranglem. I po tomto spojení byli sice Švédové ještě dosti slabí, Gallas však ani po dobytí Landsberka neuznal za dobré, postupovati proti nim offensivně, nýbrž ustoupil do Ukermarku a Zadních Pomořan, pronásledován posměchem pamfletů.[16]) V Pomořanech začalo Gallasovi svědčiti štěstí válečné, on dobýval jednoho místa po druhém: tu přišla zima a s ní nové neštěstí. Jakkoli vítěz v poli, viděl býti nemožné, vydržeti vojsko své přes zimu v pohubené zemi, pročež jenom několik nejdůležitějších míst obsadiv, vyvolil své zimní byty v Meklenbursku. Následujícího pak roku musil zanechati vše, co byl před tím vydobyl, všecko ovoce lonských vítězství bylo to tam. Se zbytky svého utýraného vojska vrátil se na podzim 1638 do Čech, kdež vyhledal své zimní byty. Teprv nyní, jak se zdá, vznikla v císaři nějaká nedůvěra ve vůdcovskou schopnost Gallasovu, i postavil mu po bok presidenta dvorní vojenské rady, generála Jindřicha hraběte Šlika, zkušeného vojáka, který v bitvě Bělohorské udatně ve vojště zimního krále bojovav, přešel potom do služby císařské; nejvyšší velitelství ale vznesl na svého mladšího bratra arciknížete Leopolda Viléma. Banér táhl v květnu 1639 z Brandejsa nad Labem na Prahu, Gallas a Šlik zdržovali ho, až přišel na pomoc Hatzfeld se svým sborem, čímž Banér přinucen jest od Prahy upustiti. V Praze ale nastaly zlé bouře, an vojáci Gallasovy žádali na měšťanstvu značné sumy za obhájení města, k čemuž když měšťané svoliti nechtěli, jali se vojáci vybíjeti a drancovati domy, při čemž i zabito několik měšťanů se bránících. Rázností hraběte Šlika udušena jest ta bouře, a strůjcové její na

[16]) Takových tehdáž vycházelo množství v Hollandu a pod hollandskou firmou. Jeden z nich, posmívaje se šrůtkám u Torgavy a Landsberka, představuje císařské generály zavazující pytel, v kterém vězí Švédské vojsko, při čemž ale nepozorují, kterak Banér jeden cíp jeho mečem svým rozparuje a vylézá. Značné sbírky takových hollandských pamfletů nacházejí se v Praze v knihovně knížete Kinského a v národním museu.

hrdle trestáni. Švédové zaplavili celou zem, pálíce a drancujíce, aniž mohli vůdcové císařští učiniti přítrž jejich loupežem. V tak neblahých okolnostech odhodlal se Gallas, vzav sobě záminku z nedostatečného zdraví, ke složení svého generallieutenantství. Na žádost jeho propustil ho císař 29. listopadu 1639, vykázav mu roční plat 6000 zl., a Gallas odebral se do svého domova Tridentu, kdež měl nádherný palác.[17])

Jenom tři léta a tři měsíce setrval Gallas v soukromí. Když na začátek roku 1643 arcikníže Leopold Vilém vrchní velitelství složil, Piccolomini byl přestoupil do služby krále Španělského, a při vojenské poradě, držané v březnu 1643 ve Vídni v bytu hraběte Jindřicha Šlika nevěděli pro vrchní velitelství přece nikoho lepšího nežli Gallasa, který hned také opětně učiněn jest generallieutenantem nade všemi vojsky císařskými. Banér byl od roku 1641 nebožtík, ale v jeho nástupci, Linhartovi Torstensonovi, nalezl Gallas, který hned na začátku polního tažení v Králové Hradci chtěl sobě hráti na Cunctatora, rovněž znamenitého odpůrce. Na štěstí pro císařské obrátil Torstenson zbraň svou proti Dánům, v kterýchžto někdejších svých nepřátelích nyní císař vítané spojence získal. Torstenson musil sílu svou rozděliti, načež Gallas vytiskl z Lužice, ze Slezska i z části Moravy pozůstalé tam Švédy. Kdyby Dánové, jak žádal Gallas, byli hlavní svou moc obrátili proti Švédskému vůdci, byl by Torstenson bez pochyby ztracen býval. Zatím ale sám Gallas, chtěje v Holštýně společně s Dány operovati, na svém tažení k Travě v červenci 1644 tak velice se opozdil, že záměr jeho, zaskočiti Švédy v Jütlandu a zničiti je nedal se více provésti; ba on ani si netroufal udeřiti na Torstensona, když tento s vojskem svým výborně opatřeným táhl směle okolo císařského tábora k Ratzeburku, aby si pojistil cestu k Sále podél Labe. Málem byl by se Gallas zapletl ve vlastních uměle nastrojených osidlech a od Čech odtržen byl; štěstí jeho bylo, že Torstensona zdržel nějaký čas na Sále prudký nápad pakostnice. Ztrativ na cestě jízdu svou i s jejím vůdcem Adrianem z Enkevortu, nadskočil Gallas 2. ledna 1645 Švédům u Magdeburku, čímž s bídnými zbytky vojska svého konečně se dostal do svých zimních bytů v Čechách. Tak skončila se holštýnská výprava Gallasova, počavši s tak výborně umyslenými plány, a k neštěstí opět se přidružil posměch jeho odpůrců, ano i posměšný peníz ražen s nápisem na jedné straně: „Co Gallas v Holštýně pořídil, nalézá se na druhé straně,“ tato pak byla zcela prázdná a hladká. Ministr hrabě z Trautmannsdorfa přijal opětné se poděkování neštastného vůdce, zaslané ze zimního bytu v Čechách, zbytky vojska Gallasova dány pod rozkazy hraběte Hatzfelda, a vrchní velitelství svěřeno hraběti Götzovi.

Nástupcové Gallasovi sdědili s jeho velitelstvím také neštěstí jeho. Torstenson stál již v únoru 1645 opět na České půdě. Udatný Götz padl 6. března 1645 u Jankova, hrabě Hatzfeld byl zajat a vojsko císařské na hlavu poraženo. Tu rozlili se Švédové po celých Čechách, po Moravě až i do arciknížectví Rakouského, Torstenson táhl přímo na Vídeň, a již 10. dubna vlál s Vlčí hradby u Brigittenau blíž Vídně praporec se Švédským lvem. V těchto nebezpečných okolnostech učinil císař, který jediný z celého dvora byl ve Vídni zůstal, an ostatní se byli do Štyrského Hradce odebrali, svého bratra Leopolda Viléma generalissimem a též hraběti Gallasovi svěřil nové velitelství. Důkaz to, že všecko jeho neštěstí v poli, třeba s části zaviněné

[17]) Nyní „Palazzo Zambelli.“

Wilh. Kandler fecit.

Aus der Kunst-Anstalt v. C. F. Merckel, Leipzig. A. Fesca sc.

KRAKOVEC. ROTHSCHLOSS.

Vydáváno od kněhkupectví Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung
Kober & Markgraf
v Praze. in Prag.

nezviklalo důvěru císařovu v jeho strategické vědomosti. Gallas odebrav se v červnu do Čech, organisoval tam znova rozptýlené vojsko a učinil s ním diversí, aby Torstensona odvrátil od Brna tvrdě obléhaného, v srpnu pak táhl na pomoc kurfirštovi Bavorskému. Když arcikníže Leopold Vilém opětně velitelství složil, povolal Ferdinand III. zvláštním listem od 17. září 1646 generála Gallasa k sobě do Vídně, kdež mu svěřil vrchní velitelství a spolu některé důležité instrukce dal. Tu Gallas přede vším odeslal nejvyššího Eusebia de Crivelli k hájení Lindavy na jezeře Potamském, sám pak odebral se do Wasserburku na Innu, aby přiměl kurfiršta Bavorského ku pokračování ve válce, od které tento již upustiti chtěl, a táhl potom do hořejší Falce. Ale brzo zase oddělili se císařští od Bavorů a ustupovali do Čech; Gallas pak, dnou a bolestnou nemocí na kámen těžce trápen, cestoval do Vídně, aby ještě jednou, a to naposledy, se poděkoval. A však již mezi tím jak v táboře tak při dvoře byla nová nedůvěra vznikla a strojeny jsou pikle, Petr Melander von Holzapfel, člověk prostředních schopností, byl již v lednu určen za Gallasova náhradníka a zaujal pak skutečně jeho místo, vojsku ještě na větší škodu. Již ku konci března 1617 zakázano některým generálům, přijímati rozkazy od Gallasa. Gallas umřel ve Vídni 25. dubna 1647 v 63. roce svého věku. Na krátko před svým skonáním dal prosit císaře o tajnou rozmluvu. Ferdinand poslal hrabata Jindřicha Šlika, Františka Krištofa Khevenhüllera a Ferdinanda Sigmunda Kurze z Valloy a ze Senftenau k smrtelnému loži vojevůdce svého, ten ale nechtěl jim svěřiti své tajemství, nýbrž kázav si podati svazek psaní spálil je nad svíčkou. Tělo jeho pochováno bylo v Tridentu v kapli sv. Šimona ve farním chrámě sv. Petra a Pavla, jemuž byl v poslední vůli své odkázal 10.000 zl., Tridentským pak jesuitum 20.000 tolarů. První jeho manželství zůstalo bezdětné, z druhého sňatku s Dorotou Annou hraběnkou z Lodronu pošlo čtvero synů a pět dcer. Jeden ze synů jeho byl prý dle Rohna jesuitou v Tridentu, [18]) nejspíše ale jen ustanoven pro řád jesuitský.

Úsudky o Gallasovi co vojevůdci znějí velmi rozdílně, pocházejí však nejvíce jen z povrchní známosti jeho vojenského života; nejvíce vešlo tu v platnost slovo „Heerverderber,“ od Schillera pochycené, co významné pro tohoto vůdce. Nápadný jest začátek jeho nehod od roku 1634, v němž skonal Valdštein. Josef Bergmann, který ve svém díle o medaliích bedlivě sestavil vojenské výpravy, skutky a nehody tohoto vojevůdce, líčí ho takto: „Slavný jest Gallasův život vojenský v první své polovici. Ve válce Mantuánské prokazoval podstatné služby, vrcholu pak slávy své došel vítězstvím u Nordlink. Velikou zkušenost jevil v ukládání se polem, tak že při všech nehodách, které ho potkávaly pro nedostatek potrav, nemoci a odbíhání, nikdy ho nepřítel nemohl přinutiti k bitvě v nepříznivém položení, jakož také co velitel nikdy nebyl s pole sehnán. [19]) On měl lásku vojáků, kterou arcif v oněch časech zanedbané kázně vojenské možná bylo často získati jen shovívavostí, od níž se pozdější věk odvrací.“ [20]) K této, ve mnohém ohledu výborné charakteristice připojujeme následující místo z jednoho zajímavého rukopisu od roku 1659, jejž nejprv Hormayr veřejnosti podal: „O tomto (Matiáši Gallasovi) jest

[18]) Zdá se, že míní zde Rohn hraběte Ignáce Felixa Gallasa, narozeného r. 1643, který ale záhy zemřel.

[19]) Pravěji bylo by řečeno, že nebyl přemožen v žádné řádné bitvě.

[20]) Bergmann „Medaillen.“ II. 311.

pamětihodno, že měl tolik nepřátel a na cti utrhačů, ačkoliv byl poctivý, udatný generál. Tak ho i vojáci velice milovali, a když byl v Burgundu opuštěn od vší slibované pomoci, vydrželi při něm lidé jeho v nejtrpčím hladu a v nejkrutější zimě. Tři neb čtyry tajemníky měl vždycky při sobě, a ti měli plné ruce práce; také každému sluchu popřával, brzo na koni sedě, brzo v kočáře, brzo třeba v posteli.“

Třikráte za živobytí Matiáše Gallasa byl zámek Fridland od Švédů dobyt, při smrti pak jeho nacházel se ještě v jejich rukou.

V srpnu 1639 drželo Fridland obsazeno oddělení vojska Banérova, jak vysvítá z chovaného ve Fridlandském archivu vlastnoručního listu vystěhovalého svobodného pána Krištofa z Rädern, psaného 3. srpna 1639 v Hermsdorfě v Polsku a zachyceného ještě s třemi jinými listy jeho, z nichž jeden samému Banérovi svědčil, od císařských ve Velikém Hlohově. Nadpis toho listu zní: „Edler Mannhaffter Monsieur Leutenambt oder wehr anitzo auf meinem Schloss Friedlandt commandiren thuet.“ V něm poroučí své někdejší věrné poddané ochraně Švédského velitele v zámku, mluví o svém brzkém příští do Fridlandu [21]) a připojuje žádost o zatknutí některých osob, jež udává za špeheře a vyzvědače. [22]) Důstojník tehdáž na Fridlandě komandující byl ostatně ritmistr Schoeser. Dne 17. března 1640 byl zámek Fridlandský od císařských útokem dobyt, a Švédská posádka, ztrativši několik mrtvých a zajatých, odtáhla k Hořelici.

Roku 1642 zmocnil se lid Torstensonův na krátký čas Fridlandu, i očekával na něm útok vojska Gallasova, ku kterému však nepřišlo. V říjnu téhož roku vydrancovali Švédové město Fridland a zapálili je, načež se obrátili k Žitavě.

Roku 1645 dne 16. prosince počal Švédský generál jezdectva Arfved Virtemberg z Debern o sedmi hodinách ráno ze šesti kusů stříleti k zámku Fridlandu, udatně hájenému od šedesáti Gallasovských dragonů. Ve tři hodiny s poledne vzdal se pod smlouvu velitel zámku, hejtman Lobenhofer, nazvaný Ochsenfelder, ztrativ dvacet mužů a vida veliké průlomy ve hradbách. Směl vyjíti čestně se všemi svými vojáky, vyjma ty, kteří býli dříve sloužili u Švédů; úřadníkům zámeckým dáno na vůli odejíti anebo zůstati, a slíbena jim bezpečnost jejich jmění; zásoby potrav a střeliva musily vydány býti Švédům, kteří na zámku se usadivše upevňovaly jej novými hradbami, mezi nimiž byl též tak zvaný „ostrý roh“ (scharfe Ecke), na kterých i měšťané Fridlandští pracovati museli. Gallas nedočkal se vyprázdnění svého zámku od Švédů, jejichž posádka teprva na začátku září 1647 pod hejtmanem Benjaminem Magnem Nortmannem Fridland opustila.

V poslední vůli hraběte Gallasa, datované z Prahy 3. srpna 1646, byli všickni jeho pozůstalí synové hlavními

[21]) O svém nastávajícím příští praví: „Welche (Ankunft) schon lengst hette sollen vun mir ins Werk gerichtet werden, wenn mich nicht die allerhöchsten Vngelegenheitten vndt Nothdürftigkeiten hierinnen verhindert hetten.“

[22]) „die Courtoisie zu erweissen und den leichtferttigen Ehrvergessenen Mameluken vndt Schelmen, Heinrich Geissel, Schlosshauptmann in die Eissen schlagen vndt in feste Verwahrung bis zu meiner Ankunft nehmen zu lassen, Gleicherweise den Verräther Rodowitzen von Ullersdorf mit starken Arrest zu belegen, denn ich den Herren versichern thue, dass solche die Rechte Spionen und Kundschafter sein“ atd.

dědicí ustanoveni; byli to mladí hrabata František Ferdinand a Antonín Pankrac, za jejichž nezletilosti jeden z poručníků, Václav Michna hrabě z Vacinova, dědičné statky Gallasovské spravoval. Tyto záležely kromě Fridlandu a Liberce v panství Smiřickém a Hoříněvesském v Čechách, v zámcích Campu a Matarellu u Tridentu a vévodství Lucerském v Apulii, kteréžto poslední bylo se generálovi Matiáši Gallasovi dostalo tím spůsobem, že král Španělský mu je propůjčil na místo peněžitého lena, jež mu bylo 25. srpna 1635 za jeho zásluhy přiřknuto. Za poručenství byly roku 1658 hradby zámecké opraveny a sesíleny. Hrabě František Ferdinand Gallas, dosáhnuv roku 1659 plných let, dělil se opětně v dědictví s bratrem svým Antonínem Pankracem, a teprva roku 1674, porovnav se s nim načisto, uvázal se ve Fridland a Liberec dokonce co samojediný pán.

František Ferdinand hrabě Gallas, vévoda Lucerský, císařský komorník a plukovník, bytoval často na zámku Fridlandském, v němž rozličné stavby podnikl, jmenovitě po ohni 6. dubna 1676 vypuklém, jímž utrpěl škodu na svých střechách. [23]) Selské pozdvižení, které roku 1682 proti tomuto hraběti vypuklo, hrozilo zkázou Fridlandskému zámku, [24]) bylo však brzy zase udušeno. Hrabě tento zemřel 4. ledna 1697 v Praze a byl první pochován v Gallasovské hrobce, již byl s manželkou svou založil ve františkánském klášteře Haindorfském. Nejstarší jeho syn, František Matiáš, byl zemřel před ním, pročež druhorozený, Jan Václav, narozen 1669 v Hoříněvsi, od 1694 císařský komorník, dědil titule a statky otcovy. [25])

Hrabětem Janem Václavem dosáhl rod Gallasovský nejvyššího povznešení, největšího lesku svého. Roku 1708 obdržel tento hrabě důstojnost nejvyššího zemského maršálka v Čechách, a následujícího roku titul tajného rady. Karel VI. jmenoval, ještě co král Španělský, hraběte Jana Václava roku 1709 prvním vyslancem při nastávajícím vyjednávání pokoje a administrátorem vévodství Limburského. Když Karel VI. následoval bratra svého Josefa I. na trůnu císařském, byl týž hrabě císařským plnomocníkem v Londýně, účinkoval velmi chytře proti poslednímu ministerstvu královny Anny, musel však zakoušeti mnohou urážku a mrzutost až do svého odjezdu z Londýna roku 1711. Navrátiv se z tohoto poselství, stal se nejvyšším hofmistrem arcikněžny Alžběty, pozdější místodržitelky v Nizozemsku; avšak již za rok vloženo naň nové vyslanectví, a 9. ledna 1714 odjel hrabě Jan Václav Gallas z Vídně do Říma, kde velmi čestně a slavně byl přijat, ale také sám skvěle a nádherně vystupoval, jakož byl i před tím v Londýně činil. I v Římě dovedl rázně obhájiti důstojnost svou proti pletichám marchesa de Buffalo. i uměl si u veliké míře získati přízeň papežovu, který mu udělil dispensi k sňatku se švagrovou jeho Marií Ernestinou hraběnkou z Ditrich-

[23]) Rohn, str. 295.

[24]) Neméthy, str. 32.

[25]) Nejstarší, před otcem zemřelý syn hraběte Františka Ferdinanda, hrabě František Matiáš, studoval 1684 v Praze poesii. Třetí jeho syn, Leopold Vojtěch Valter, zemřel co děcko 1680; čtvrtý, Rudolf, žil ještě 1696 v Praze co posluchač práv. Někteří genealogové uvádějí ještě hraběte Filipa Františka co syna hraběte Františka Ferdinanda, nejvíce co nejstaršího, avšak zcela mylně; tento Filip František hrabě Gallas byl totiž synovec jeho, syn hraběte Antonína Pankrace, narozen roku 1666, později dědičný pán na Ronově v Čechách a na Šrebsdorfě v Minsterbersku, cís. komorník, zemský hejtman a vládní rada biskupství Vratislavského, manžel Anny Karoliny, rozené hraběnky z Mansfeldu a vdovy po Karlu Jindřichovi svobodném pánu z Žerotína.

šteina,[26]) a při první dceři z tohoto manželství, Alžbětě, kmotrovství přijal, dav se při křtu, dne 1. května 1718 v německém národním chrámě v Římě odbývaném, zastoupiti od kardinála Albani; kmotrou byla císařovna Alžběta, zastoupena vévodkyní z Bracciano-Odeschalchi.[27]) Teprv po pěti letech odstoupil hrabě Gallas ze svého Římského vyslanectví, které byl jenom roku 1716 za příčinou svého druhého sňatku na delší čas (až do 22. června 1717) opustil, i zanechal nástupci svému vítanou památku, dav palác Cesarinův s velikým nákladem zříditi za císařský dům vyslanecký. Jak nádherně a vkusně uměl hrabě stavěti, dokazuje Gallasovský palác v Praze, jejž byl na místě někdejšího domu Viléma Kinského dle nákresů Fischera z Erlachu vyváděti dal. Týž Jan Václav hrabě z Gallasu jmenován byl od císaře místokrálem Neapolským, kamž ihned z Říma se odebral. Dne 2. července do Neapole přišed nastoupil již 4. července vysoký úřad svůj, avšak 15. se roznemohl, a již 25. července 1719 ráno byl nový místokrál nebožtíkem. Po třech dnech slaven pohřeb s nádherností opravdu královskou při hřmění děl s tvrzí St. Elmo, Carmine, Ovo a Nuovo. Mrtvola, balšámem napuštěná, vezena byla na otevřeném voze, ozdobena zlatým rounem, u nohou jejích ležela přílbice rytířská, u hlavy na pravé straně královská koruna. Místokrál Jan Václav hrabě z Gallasu jest pochován v Neapoli v kostele al Carmine, jeho srdce ale v rodinné hrobce Haindorfské u Fridlandu.

[26]) Svatba ta slavena byla 26. října 1716. Tato druhá jeho manželka byla mladší sestra první, Marie Anny (†1704); obě byly dcery nejvyššího štolby Filipa Sigmunda hraběte z Dietrichšteina.

[27]) Tato kmotra papeže a císařovny zemřela 18. ledna 1737 co manželka císařského komořího Františka Bonaventury hraběte z Harachu.

Nad dětmi Jana Václava hraběte Gallasa, Filipem Josefem, Františkem Karlem a Alžbětou, vedla poručenství bába jejich, Johanna Emerencia hraběnka z Gallasu rozená hraběnka Gašínová, když vdova po něm pozůstalá již 8. června 1721 se v Mostě nad Litavou byla zasnoubila s Aloisiem Raimundem hrabětem z Harachu. Dědičné statky rodiny byly od zemřelého hraběte rozmnoženy některými novými, mezi nimiž byl zámek Grafenštein. Ty všecky po smrti Františka Karla připadly hraběti Filipovi Josefovi, který dne 24. srpna 1703 z první manželky otcovy v Praze narozen, 21. dubna 1721 v dominikánském kostele sv. Jiljí v Praze o filosofických větách veřejné hádání měl,[28]) a 15. dubna 1726 ve Vídni dvorskou slečnu hraběnku Marii Annu Kolonovou z Felsu za manželku pojal. Statek Skřivany v kraji Bydžovském, zděděný po vrchním inspektorovi Gallasovských panství, Kristiánu Karlovi rytíři z Platzu a Ehrenthalu († 1722), prodav, připojil za to ke zboží rodinnému statky Klecany a Přemyšlení, položené blíž Prahy, později též panství Lemberk. Byl to štědrý kavalír a otec svých poddaných, kteří před tím utiskováni byli právě dotčeným vrchním inspektorem rytířem z Platzu. Za něj na panstvích Gallasovských založeno i přestavěno více kostelů, zřízeny nové fary a většina dvorů i jiná stavení hospodářská obnovena. Hrabě tento po mnohá léta zastával čestné úřady císařského tajného rady a komořího, přísedícího většího soudu zemského, pak nejvyššího dvorského sudí, konečně nejvyššího hofmistra zemského v království Českém. U Marie Terezie byl

[28]) These tyto ve folio tištěné (Perfecta dies principis etc.) připsal hrabě císaři Karlu VI.

hrabě Filip Josef Gallas v obzvláštní milosti, tak že 28. srpna 1754 s celým svým dvorem a všemi ministry navštívila jej na zámku jeho Klecanském, kdež jí ke cti slavné hody byly vystrojeny. Panování jeho na Fridlandu připadlo právě zase do nepokojné doby. Dne 10. prosince 1744 vpadlo na svém ústupu z Prahy 8.000 Prusů do Fridlandu, kdež jak v zámku tak ve městě zle řádili; avšak již den na to táhli dále do Slezska. Rovněž i v pozdějších válkách s Prusem Fridlandské panství opětně a těžce utrpělo. Při vypuknutí sedmileté války měl Fridland Uherskou posádku, která však necítila se dosti silnou, aby odolati mohla Pruskému oddělení, které 13. března 1757 do Fridlandu vtrhlo. Teprva pátý den, až všecko vydrancovali, odtáhli zase Prusové, okolí však neopustili tak brzo. Ještě 21. dubna 1757 svedena byla krvavá šarvátka u Liberce, v níž podmaršálek hrabě Königseck s 10.000 muži poražen byl od četnějších Prusů pod princem Beverns kým. Válečné události pohnuly konečně hraběte Filipa Josefa Gallasa, když i Praze hrozilo nebezpečí od nepřítele, k tomu, aby se odebral do Lince jakožto na místo bezpečné. Na cestě pozdržel se v Českých Budějovicích, kdež se roznemohl a zemřel dne 23. května 1757 co poslední hrabě Gallas.[29]) Tělo jeho mohlo teprv 12. srpna v Haindorfě býti uloženo. V závětu svém obmyslil poslední Gallas štědře své patronátní duchovenstvo i úřednictvo, poddaným pak odpustil všecky dluhy. Dědičkou veškeré pozůstalosti ustanovil vdovu svou Marii Annu, rozenou hraběnku Kolonovou, po jejížto smrti nebo opětném se provdání

[29]) Sotva před třiceti lety ještě žil též v Slezsku jeden Gallas, František Ondřej hrabě z Gallasu, který roku 1728 obdržel od Karla VI. důstojnost komořího.

měly všecky statky Gallasovské připadnouti mladému svobodnému pánu Kristianu Filipovi z Clamu, synu sestry její Aloisie svobodné paní z Clamu, rozené hraběnky Kolonové, s tou však výminkou, aby on a jeho potomkové vedli jméno a znak Gallasů.

Vdova posledního Gallasa, hraběnka Anna Marie, následovala za svým manželem již 6. dubna 1759, a Kristián Filip svobodný pán z Clamu nastoupil dědictví. Tím dostal se Fridland novému rodu. Prvotní jmeno Clamů bylo Perger von Höchenberg, a původiště jejich Korutansko. Ve čtrnáctém století přišli do Hořejších Rakous, a roku 1542 koupil Krištof Perger z Höchenberku od hrabat z Hardegga zámek Clam. Ferdinand III. dovolil Volfovi Šebestiánu Pergerovi z Höchenberka, který se byl co důstojník pluku Piccolominského v bitvě u Nordlink vyznamenal, aby on i celá ostatní rodina jeho místo dosavadního svého rodního jména užívati směli názvu „edle Herren, edle Frauen und Fräulein von Clam“; zároveň bylo jim povoleno, erb vyhynulých Polchingerů vtěliti do svého vlastního.[30]) Noví pánové z Clamu povýšeni jsou 22. prosince 1655 do stavu svobodných pánů s predikátem zu Höchenberg und Saxenthal. Dne 17. listopadu 1759 udělen bratřím Janu Krištofovi (otci Kristiána Filipa), Janu Mikulášovi a Janu Leopoldovi svobodným pánům z Clamu, jejich

[30]) Kupec zámku Clamu, Krištof Perger († 1534), měl za manželku Valburgu z Nopping, syn jeho Krištof mladší (†1581) Markétu z Polching, dceru Štěpána Polchingera. Také Noppingův znak přijat jest do erbu Pergerů na Clamu, který původně záležel ve zlatém štítu, v němž stála nahá, prostovlasá panna se zeleným věncem na hlavě, na bílé, třikráte rozštípené skále.

sestře Marii Antonii a synům zemřelého jejich bratra svobodného pána Ferdinanda Josefa stav hraběcí.

Poněvadž dědic posledního Gallasa byl ještě nezletilý, uvázal se otec jeho Jan Krištof, právě v ten čas do stavu hraběcího povýšený, narozený 11. července 1702 na zámku Clamu, ve správu zděděných statků. Studovav v Linci a odbyv si cestu do Italie, byl roku 1724 vstoupil co praporečník do pluku Otakara Stahrenberka, pak sloužil delší čas co setník u granátníků pluku Ogylvyho, stal se 1745 nejvyšším strážmistrem v pluku Harachově, 1747 podplukovníkem, byl ve více bitvách a u Guastally pak u Kročka v Srbsku poraněn. Co plukovník usadil se v Čechách, vymohl si 24. listopadu 1757 inkolát a vešel v držení Dětinic, Osenic a Mčel. Umřel 9. dubna 1778, jeho manželka Aloisie, rozená hraběnka Kolonová, 1. června 1782.

Kristián Filip Clam narozen byl 29. dubna 1748 v Praze. Když přišel k letům, potvrdila císařovna Marie Teresie dne 29. srpna 1768 v plném znění kšaft, který jej činil jediným dědicem Gallasovských statků, přenesouc na něj a na jeho mladšího bratra Karla titule i erb Gallasů, vyjma titul vévody Luceránského, poněvadž tento byl jim druhdy udělen od krále Španělského a Neapolského. Za manželku pojal proslulou pro svého ducha hraběnku Karolínu Šporkovou, kterou mu odejmula smrt 18. září 1799. Po jeho smrti, dne 8. února 1805, následoval jej nejstarší syn Kristián Krištof hrabě Clam-Gallas, nezapomenutelný to přítel umění a Maecen (nar. 1771, † 1838), otec nynějšího držitele, třetího Clama na Fridlandě, Jeho Exc. pana podmaršálka a velitele armády Eduarda hraběte Clam-Gallasa.

Ještě třeba něco dodati o osudech zámku Fridlandského za Clamů. Dne 9. září 1759 zajalo asi 3000 Prusů od sboru generála Fouqueta 400 Charvátů na Fridlandě a vzali od města výpalné; 16. téhož měsíce bylo zase 1000 Prusů na Fridlandě, roku pak 1762 navštíven Fridland třikráte od Prusů (9. srpna, 12. a 21. září). Roku 1785 dal Kristián Filip hrabě Clam-Gallas obnoviti „dolejší" zámek Fridlandský, čímž tento s veliké části pozbyl své původní starodávné podobu, neboť netoliko jsou všecka chatrná stavení opravena, nýbrž i větší část starých kamenných štítů stržena, šeré, figurami a arabeskami ozdobené zdi obíleny a uvnitř mnohé změny před se vzaty. Obnovení „hořejšího" zámku a hlídky stalo se roku 1802. V srpnu 1813 přijížděly opětně nepřátelští jezdci na zámek Fridlandský, vymáhajíce potravu. Byli to huláni, Poláci od předvoje Francouzského, který 17. srpna pod generálem Umińským do města Fridlandu vtrhl a po čtrnácte dní v okolí tom se pozdržel. Byl strach o zámek, ale dále než do jeho dolejší části nevedral se žádný z hulánů.

Čtverečný povrch panství Fridlandského, které na východ, sever a západ hraničí s Horní Lužicí a Slezskem, obnášel $6^{1}/_{16}$ mil, na kterých v ochranných městech Fridlandu a Neustadtlu, pak ve 49 vesnicích žilo asi 40.000 lidí. Dle Neméthyho[31]) skládalo se toto panství ještě roku 1648 z devatenácti šlechtických lenních statků, ze čtyr dvorů a několika tak zvaných úředních vsí (Amtsdörfer), náležejících lennímu pánu Fridlandskému. Všecka tato lena koupena jsou ku panství Fridlandskému, tak že na ten čas zbývá již jen jediné zámecké leno Fridlandské: statek Forst a Lauterwasser[32]) rytíře Václava Bergera z Bergenthalu.

[31]) Str. 47.

[32]) Böhmens lehnbarer Grundbesitz. Von Paul Alois Klar. Viz almanah „Libussa" od roku 1857, str. 379 a 385.

Na znělcovém pahorku 29 sáhů vysokém, kolem něhož bystřina Wüttich obloukem teče, stojí zámek Fridland podnes ještě zachovalý a obydlitelný. Příkrý pahorek tvoří svým stromovím a křovím, obzvláště pak četnými, prostě vzhůru čnejícími čedičovými sloupy velmi malebný základ starého zámku, vážného neméně historickým svým jménem jako svými hmotnými zděmi a vysokou, prastarou hlídkou. U paty zámku rozkládá se průmyslné město téhož jména, velikým požárem roku 1853 starožitný vzhled svůj pozbyvší, se 612 domy a 4000 obyvateli, pak pěkným děkanským kostelem, proslulým svými památníky Biberšteinů a svobodných pánů z Rädern. Ostatní okolí zámku poskytuje příjemnou rozmanitost; s pahorku zámeckého, jakož i s jednotlivých částí zámku, jest půvabná vyhlídka, obzvláště k východu na pohoří Jizerské.

Staré hradby zámecké jsou větším dílem zachované. Nad nejzevnější, velmi nepravidelně umístěnou branou, v které se dříve nalézala strážnice, spatřujeme nejvýše erby svobodných pánů z Rädern a hrabat Šliků, pod nimi znak Gallasovský, a nejníže Clam-Gallasovský. S bránou tou stýká se rondel, zřízený od Švédů v letech 1645—1647. Na vnitřní stěně zvěčnil se velitel posádky Švédské, která posledně jmenovaného roku odtud odtáhla, památní tabulí dosavad zachovanou s následujícím nápisem:

„Pax bello potior, sequar trahentia fata. Benjamin Magnus Nortmann, Suaecus Capitaneus et p. Arcis Friedland. Praefectus Anno 1647 — 1. Sept. c.“

(T. j. Mír silnější jest nad válku, já následuji osudu mne táhnoucího. Benjamin Magnus Nortmann, Švédský setník a velitel hradu Fridlandu. Dne 1. září 1647.)

Druhou branou, která rovněž jako první opatřena byla padacím mostem, vchází se do prostranného dvora tak zvaného „nižšího zámku,“ který roku 1598 povstal působením svobodného pána Melichara z Rädern z několiak vedlejších stavení a nyní slouží za obydlí úřednické. V nižším zámku nachází se zvonice a zámecká kaple, obě vystavené od Melichara z Rädern, poslední co důkladná budova od roku 1598 s renaissančním oltářem z též doby. Po útěku Krištofa z Rädern zdá se že kaple byla jen málo používána, až za synů Matiáše Gallasa byla roku 1662 zřízena pro katolické služby Boží a obdržela druhý oltář. Průjezdný oblouk spojuje od roku 1763 kapli s „hořejším zámkem,“ před tím prostředkovala toto spojení dřevěná chodba. Ze dvora nižšího zámku vede dlážděný vjezd a pro pěší schody o 38 stupních až do hořejšího úzkého zámeckého dvora; musí se tu opět třemi branami, druhdy též padacími mosty opatřenými, z nichž nade dvěma prvními zasazeny jsou erby hrabat z Gallasu a hrabat z Arco. Vysoká hlídka a třetí brána, na které druhdy stála strážní vížka, jsou nejstarší části zámku, kulatá hlavní zeď hlídky pochází nepochybně z první stavby, střecha její obnovena byla roku 1802 v té podobě, jakou byla obdržela v sedmnáctém století. Ráz hořejšího zámku upomíná s části na přestavení od roku 1551, které se dálo dle nápisu nad vchodem do jižní budovy:

„Magnificus ac generosus Dominus Christophorus Baro de Biberstein dominus Soraviae, Friedlandiae, Bescoviae etc. fieri jussit. Anno 1551.“

(T. j. Osvícený a urozený pan Krištof svobodný pán z Biberšteina, pán na Soravě, Fridlandu, Beskově atd. dal to vystavěti. Roku 1551.)

Západní část, která požárem roku 1676 nejvíce byla utrpěla, obnovena jest hrabětem Františkem Ferdinandem

z Gallasu, který při té příležitosti oslavil památku otce svého následujícím nápisem na tomto stavení:

„Ferdinandus II. Caesar pius, justus, praeclara et heroica Belli pacisque facinora Illmi ac. Excell. D. D. Mathiae S. R. I. Comitis Gallas in arce Campo, libera Turri et Materello, Ducis Lucerae, Domini in Friedland, Reichenberg, Smirczitz et Horschenoves, S. C. R. M. intimi actualis Consiliarii, Camerarii, supre. locum tenentis Generalis, Campi Mareschalli, Equitum, Peditumque Colonelli etc. etc. Hac arce et Dominio remunerari voluit MDCXXXIV. Quorum ergo hoc monumentum gratissimus filius Franciscus Ferdinandus S. R. I. Comes Gallas Dux Lucerae etc. etc. erexit MDCLXXVI."

(T. j. Ferdinand II., císař nábožný a spravedlivý, chtěl slavné a hrdinské, ve válce i míru vyvedené skutky Jeho Exc. pána a pana Matiáše, svaté Římské říše hraběte z Gallasu na zámku Campu, Freienthurnu a Materellu, vévody Luceranského, pána na Fridlandě, Liberci, Smiřicích a Hořiněvsi, J. c. k. M. skutečného tajného rady, komořího, generállieutenanta, polního maršálka, nejvyššího nad lidem jízdným i pěším atd. tímto zámkem a panstvím odměněné míti 1634. Tento památník vyzdvihl jeho nejvděčnější syn František Ferdinand, svaté Římské říše hrabě Gallas, vévoda Lucerânský atd. 1676.)

V přízemí hořejšího zámeckého dvoru nacházejí se výborné sklepy. Nad hlavními schody blyští se starodávní hlavní štít Biberšteinů, červený jelení paroh v zlatém poli. Blíže hlavních schodů jest malý Rädernský sál, tak nazvaný, poněvadž jej mimo několik obrazů bitev zdobí podobizny posledních Räderniů na Fridlandě vládnuvších. Uprostřed spatřujeme tu hrdinskou postavu Matiáše z Rädern, na pravo manželku jeho Kateřinu, a naproti ní nešťastného vystěhovalce Krištofa z Rädern. Ve vedlejší komnatě zajímá nás podobizna Albrechta z Valdšteina od roku 1626. Vévoda jest tu vyobrazen v celé postavě, v koženém kabátci a vysokých botách, s páskou a mečem, drže v levici berlu velitelskou; vlasy má ještě dosti dlouhé; těžké brnění jeho rozloženo vůkol: přílbice na stole, o nějž opírá se pravicí, krunýř prsní a hřbetní s náramky na zemi. Nedaleko visí poprsí Pražského arcibiskupa Arnošta Honoria hraběte z Harachu, jenž byl švagr Valdšteinův, totiž bratr jeho druhé manželky Alžběty Kateřiny. Vedle hlavního vchodu hledí nám vstříc podobizna v životní velikosti hraběte Matiáše Gallasa, obrněného až ku přehrnovacím botám, an drží v pravici berlu vůdcovskou, levicí pak opírá se o pařez, na němž leží jeho přílbice s chocholem. Outlá, poněkud dobrodružná hlava s řídkými vousy na rtech a bradě, obroubena dlouhými vlasy, kloní se lehce nazad. Naproti němu spatřujeme jeho druhou manželku Dorotu Annu hraběnku Gallasovou, rozenou hraběnku z Lodronu, která přečkavši ho provdala se pak za knížete Ferdinanda Josefa z Lichtenšteina a roku 1666 zemřela.

Vedlejší siň rytířská obdržela nynější podobu svou od hraběte Františka Ferdinanda Gallasa, jehož erb vedle erbu jeho manželky, rozené hraběnky Gašínové, nad velikým krbem se vypíná. Zde jsou následující osoby z rodu Gallasovského a Clamovského vyobrazeny: František Ferdidinand hrabě Gallas; choť jeho Emerencia, rozená hraběnka Gašínová; bratr jeho Pankrac hrabě Gallas, plukovník u dragonů († 1699); místokrál Neapolský Jan Václav hrabě Gallas; jeho manželka Anna Marie, rozená hraběnka Kolonová z Felsu; plukovník Jan Krištof hrabě Clam; jeho manželka Aloisie, rozená hraběnka Kolonová z Felsu;

Jos. Hellich fecit. Aus der Kunst-Anstalt v. C. F. Merckel, Leipzig. C. Heisinger sc.

VCHOD DO STARÉ ŽIDOVSKÉ ŠKOLY V PRAZE. DIE PFORTE DER ALT-NEUSCHULE ZU PRAG.

Vydáváno od kněhkupectví Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung
Kober & Markgraf
v Praze. in Prag

Jos. Hellich fecit. *Aus der Kunst-Anstalt v. C.F. Merckel, Leipzig. C. Heisinger sc.*

KAMENNÝ DŮM V KUTNÉ HOŘE. DAS STEINERNE HAUS ZU KUTTENBERG.

Vydáváno od kněhkupectví Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung
Kober & Markgraf
v Praze. in Prag.

Kristián Filip, první hrabě Clam-Gallas, v rytířském oděvu Toskánského řádu sv. Štěpána, jeho syn, umění milovný Kristián Krištof hrabě Clam-Gallas, v obřadním oděvu c. k. řádu Leopoldova, a manželka jeho Josefina, rozená hraběnka z Clary-Aldringen. Vedlejší komnata obsahuje obrazy od Penze.

Po několika stupních přijdeme do části od Krištofa z Biberšteina obnovené, a přede vším do pokoje s krásnou výhlídkou, jenž hostil roku 1779 císaře Josefa II. a 1806 arciknížete Rainera. I v tom spatřujeme podobizny předků. Nejzajímavější z nich jest poprsí slavného turkobijce, jízdeckého vůdce Hanuše hraběte Sporka († 1679). Na pravo nalézá se podobizna nejvyššího lovčího Českého, hraběte Jana Karla Sporka, otce hraběnky Karolíny Clam-Gallasové, zemřelého roku 1790, a vedle něho podobizna podmaršálka Jana Rudolfa hraběte Sporka, majitele c. k. 24. pěšího pluku († 1806), a více jiných rodinných obrazů. I v některých jiných, z části velmi starodávních pokojích, jsou staré podobizny rodinné, nejvíce Gallasů a Kolonů.

Návštěvy hodna jest též zámecká zbrojnice s brněními a zbraněmi, ježto náležely dřívějším držitelům zámku aneb jejich manům a lidem námezdním; mnohý kus pochází ještě z časů Biberšteinů, mnohý z časů Rädernů, jakkoli větší část pozůstalých po nich havů a zbraní asi Švédové odvlekli. Nacházejí se tu celé a poloviční krunýře, prsní a hřbetní pláty, helmy a šišáky, švihovky a dvouháky, celé a poloviční háky, sudlice, piky a kopí, meče, kordy a šavle, střelná zbraň všeho druhu od knotové ručnice počínaje; bubny a kotle z vojsk Valdšteinova a Gallasova; zajímavá sedla a jízdní pochvy z rozličných roků sedmnáctého století.

Žádný navštívitel neopustí Fridland, aby nebyl vylezl na starou hlídku, věž Indica, a nepotěšil se s pavlače, ji obtáčející, rozkošnou výhlídkou. Ve věži té nalézá se pevné a suché klenutí, opatřené železnými dveřmi a mocnými pruty železnými, jehož zdi mají ztloušti dva sáhy. Druhdy bývalo to vězení, z něhož si Albrecht z Valdšteina zřídil bezpečnou skrýš pro částku svých pokladů, jíž ale, jak se zdá, k tomu účelu nepoužil. Pod tímto sklepením nalézal se ještě hluboký, dávno zasypaný žalář. Též nad ním jest podobný sklep, který rovněž k stejnému účelu byl určen.

Slibní obraz arcibiskupa Jana Očka.

V třetím pokoji obrazárny společnosti vlastenských přátel umění visí pod číslem 12. jeden z nejznamenitějších postavkových obrazů z doby Karla IV., naznačený připnutou cedulkou co vlastnost kostela Roudnického. Obraz ten jest 5′ 6½″ vysoký, 3′ široký, na dřevě malovaný a ve dva oddíly rozdělený.

V hořejší polovici obrazu trůní Marie s korunou na hlavě a v plášti, pravou rukou držíc zcela nahého synáčka, sedícího jí na klíně, a levou mu jablko podávajíc. Sedadlo její pokryto jest zlatohlavovým čalounem, jejž drží nahoře dva vznášející se andělové, a v jehož dolejších koncích objevují se na pravo jednohlavý černý orel říšský [1]) v zlatém poli, na levo Český stříbrný lev. Po obou stranách rodičky Boží klečí Karel IV. a Václav IV., a za každým z nich stojí s rukou vloženou na ramena klečícího jeden patron zemský: za Karlem IV. sv. Sigmund, za Václavem IV. sv. kníže Václav. Hlava Karla IV., s tváří dokola hnědými vousy obrostlou, jest patrně tatéž, jako na známých Karlšteinských podobiznách toho císaře a na jeho poprsích; ji zdobí císařská koruna s obloukem, tělo zahaluje bohatý pluviál, ruce má na prsou sepnuté. Sv. Sigmund, v ozdobě královské, má na sobě svrchní roucho onč měnivé nejisté barvy se silnými bílými světly, v jaké si malířové Karolinské doby tak libovali. Václav IV. představen na obraze co sotva odrostlý pacholetskému věku, milostný obličej s dlouhými rudými vlasy jest poněkud zženštilý, avšak šlechetný, nezkalený ještě náruživostí a trpkými zkušenostmi. Má domácí korunu na hlavě a ruce k modlitbě pozdvižené, oděv jeho jest rytířský a skvostný: těsně přiléhající krzno z nachového zlatohlavu, od něhož visí dolů dlouhé, hranostajem obroubené rukávy; kyčle objímá zlatý pás, v němž vězí dýka; hrdlo obtáčí okruží krunýře neb drátěného brnění, pak široký zlatý šperk; těsně přilehající nohavice jsou stejné barvy se střevícemi, rumělkově červené. Sv. Václav, drže v pravici korouhev se staročeskou orlicí, na hlavě maje knížecí kápi, představen jest v té podobě, jakou Čeští umělci v druhé polovici čtrnáctého století tomuto patronu zemskému na větším díle dávati obyčej měli. Od šíje až do paty oděn jest v brnění z drátěných kroužků, jehož kolena jsou zlatá, přes brnění má krzno ze zlatohlavu a červený, zeleně podšitý plášť. Všecky nebeské postavy obou oddělení mají veliké pozlacené záře okolo hlav, jenom Ježíškova záře je bílá.

V dolejším oddělení obrazu klečí jeho dárce s rukama pozdviženýma, v nichž drží berlu biskupskou s křížem. Kmetčí bezvousou hlavu s prostými bílými vlasy kryje bílá infule, široké svrchní roucho jest z bílého brokátu se zlatem, zpodní šat prostě bílý, střevíce jsou hnědé. V rysech obličeje poznáváme, jakkoli poněkud sestárlého, dru-

[1]) Nikoli orlice Moravská, jak nepochopitelným spůsobem udávají „Památky archeologické“ při popisu tohoto obrazu. (Díl I. str. 231—232).

hého arcibiskupa Pražského Jana Očka z Vlašimi (1364—1380), jak jsme se s ním seznámili z výborného poprsí jeho na triforiu Pražského metropolitánského chrámu. U nohou klečícího arcibiskupa nalézá se štít, na němž spatřují se znak pánů z Vlašimi (dvě červené hlavy supí v stříbrném poli) a znak Pražské kapitoly svatovítské (zlaté příční břevno v poli černém), každý dvakrát. Před arcibiskupem stojí, s hlavou zlehka nakloněnou a pravici ku klečícímu vztaženou, sv. Vojtěch v oděvu biskupském s infulí a berlou; svrchní roucho jeho jest červené, hlava velmi význačná jeví povahu neobyčejně ráznou, vlasy jsou našedivělé. Za arcibiskupem stojí, levicí ramena jeho se dotýkaje, sv. Vít, líbezný to mládenec v oděvu červeném a modrém, dobře ověšeném, s nohami nahými, an drží v pravici palmovou ratolest. Oba kraje obrazu vyplňují sv. Prokop a sv. Lidmila, onen v černém hábitu benediktinském, v jedné ruce drže knihu a v druhé opatskou berlu, zasmušilá to mnišská postava s tváří bílými vousy obrostlou a věneční tonsurou; Lidmila beze všech známek důstojnosti knížecí, s hlavou pouze bílým závojem přikrytou, druhý závoj, na znamení mučednické smrti její o šíji otočený, drží oběma rukama, šaty její mění se zelenožlutě a bledočerveně s bílými světly. Druhdy byla půda celého obrazu pozlacena, později však bohužel pokryta jest černou barvou, nejspíše v mylném domnění, že pak postavy, větším dílem ozdobené rouchy zlatem vyšperkovanými, lépe vystoupí.

Katalog obrazárny připisuje tuto drahocennou starožitnost uměleckou mistru Theodorichu čili Dětřichovi Pražskému s neurčitým udáním času: „okolo 1348 a 1379.“ Tohoto libovolného udání následoval také František Kugler, který Theodorichovy pravé obrazy na Karlšteině jakožto díla z České školy pošlá nepoměrně ostře posuzuje; skvostný slibný obraz arcibiskupa Očka ale výše cení, chvále jej ve svém „Handbuch der Geschichte der Malerei,“ [2]) jelikož prý se obzvláště v mladistvých obličejích jeví ona měkkost, která již „k milostnosti se blíží“ a také roucho velmi měkce drženo jest. „Památky archeologické“ kladou tento obraz „bezpečně“ mezi léta 1375 a 1378; dle našeho mínění však dokončen a postaven byl roku 1371, když Karlu IV. bylo padesát pět, Václavovi IV. pak teprv deset let. Že Václav na obraze skoro již jako jinoch vypadá, nic tomu neodporuje; vždyť víme, co všecko si staří malíři k vůli souměrnému sestavení svých figur dovolovali.

Arcibiskup Jan Očko z Vlašimi pokračoval ve stavbách, jež byl předchůdce jeho Arnošt z Pardubic na zámku Roudnickém započal, a také je dokonal, jmenovitě vysokou věž Arnoštovu; on také jest zakladatel nynějšího města Roudnice, jehož obyvatelům přesídliti poručil na pahorek, ležící naproti arcibiskupskému zámku a toho času vinnou révou porostlý, kdež vystavěti dal město nové na témž místě, kde doposavad stojí. [3]) Mezi jeho stavbami v novém městě Roudnici připomíná se obzvláště velmi pěkná kašna. [4]) Dne 15. června 1371, dle svědectví kanovníka Beneše Krabice z Veitmile, vysvětil arcibiskup Jan Očko novou kapli ve veliké věži zámku Roudnického ke cti Panny Marie a patronů Pražského metropolitánského chrámu,

[2]) Vydání druhé. V Berlíně, sv. I. str. 220.

[3]) . . ibidem in Rudnicz novam civitatem in loco vinearum ex opposito castri instituit a fundamento, prout patet intuenti. (Series episcoporum et archiepiscoporum, Ms. saeculi XV. — Dobner Mon. III. 41.)

[4]) Item fontem pulcerimum pro usu incolarum nove civitatis predicte fieri mandavit. (Series episcop. et archiep.)

ss. Víta, Václava, Vojtěcha a Sigmunda.[5]) Máme tedy v této malbě bez pochyby před sebou obraz někdejšího velikého oltáře arcibiskupské kaple na zámku Roudnickém od roku 1371. Všickni jmenovaní svatí, na prvním místě Rodička Boží, nalézají se na tomto obraze, čtyři patronové zemští: Vít, Václav, Vojtěch a Sigmund obstupují oba krále[6]) i dárce; Prokop a Lidmila uzavírají kruh svatých patronů zemských,[7]) objevují se však osamotnělí, takřka jen přiřadění. Jan Očko vyobrazen jest ještě co arcibiskup, bez příznaků důstojnosti kardinálské, kterými ozdoben byl teprva 17. září 1379 od kardinála Petra Ravennatského před Kutnohorskou branou u Prahy na silnici, tam kdež ležela hromada kamení, zvaná „odpočinek sv. Václava,“[8]) u přítomnosti císařovny vdovy Alžběty, mnohých pánů a četného lidu.

Kterak asi přišel slibní obraz Očkův z kaple zámku Roudnického do tamějšího kostela proboštského? Tvořilť v něm závěrek řady obrazů tak zvané křížové cesty z doby asi Vladislava II. Tyto po dlouhý čas nepovšimnuty ležely v prachu na půdě Roudnického zámku, po třicetileté válce přestavěného, i byly roku 1776 přeneseny do proboštského kostela a tam umístěny.[9]) Kašpar a František hrabata ze Šternberka spůsobili brzo po založení obrazárny spolku vlastenských přátel umění v Praze, že tato drahocenná památka starodávního umění tam vystavena byla, avšak co vlastnost proboštského chrámu Roudnického.

[5]) Item post haec die XV. mensis ejusdem (Iunii 1371) consecravít capellam novam in magna turri in castro suo Rudnicz in honore beatae virginis Mariae et sanctorum patronorum ecclesiae Pragensis, Viti, Wenceslai, Adalberti atque Zigismundi. (Beneš de Weitmil. Script. rerum Boh. II. 412.)

[6]) Václav IV. byl již co dítě r. 1363 na České království korunován.

[7]) Týchž šest patronů zemských objevuje se na slavném Karolinském mosaikovém obraze na venkovské straně starého, zazděného postranního portálu sv.-Vítského chrámu Pražského.

[8]) . . . . extra civitatem Pragensem in strata montis Chutne circa cumulum lapidum, qui a vulgaribus dicitur pausa seu requies beati Wenceslai etc. (Series episc. et archiepisc. Pg. 40.)

[9]) Ad a. 1776. „Imagines, passionem domini repraesentantes, tunc temporis parietes basilicae ornare coeperunt, sunt antiquae et jacebant diu in pulveribus hypetrae principis,“ dotvrzuje „Monologium“ Roudnického kláštera kapucínského.

Vchod do Staré židovské Školy v Praze.

Sotva stává v Praze druhé stavby, o jejímž původu a stáří napsáno bylo tolik nepravého, tolik nesmyslného, jako o pověstné Staré Nové Škole (Alt-Neuschule) v židovském městě Pražském, této starodávní, temné synagoze, jižto žádný navštívitel Prahy neměl by opominout si prohlédnouti. Dojem, jejž činí na každého, kdo tam vstoupí, jest povždy obzvláštní, trvalý, ať ji spatřujeme v přidušeném svitu jen spoře vnikajících paprsků slunečních, anebo v okrase její šábesové, ozářenou tisíci malých svíček.

Pomíjejíce staré pověsti o původu tohoto stavení, udávajících buď že podivným spůsobem, asi jako santa casa do Lorety, dostalo se do Čech ze zaslíbené země, anebo že již hotové nalezeno bylo pod kopcem, jejž rozkopávali, takových pověstí pomíjejíce potkáváme se s nejnesmyslnějšími udáními v ohledu na stáří Staré Nové Školy. V jedné žádosti, psané dne 11. ledna 1690 a určené k úřední potřebě, tvrdí představení Pražské židovské obce, že tato synagoga stojí „už déle než 900 let“ a že se „de facto cení přes 6000 zlatých.“ Tomu po bok staví se udání našeho místopisce kněze Jaroslava Schallera, píšícího, že musila býti vystavěna „jeden a sedmdesát let před příchodem Slovanů do Čech.“ Goethe kladl její vystavění do osmého století. Učený orientalista Dr. Letteris má za to, že Stará Nová Škola jest jedna z nejstarších židovských modlitebnic, ano, vyjmeme-li Kotel Maarab, západní stranu chrámu Jeruzalemského, která zůstala státi, nejstarší ze všech! Vydavatelé spisu „Alterthümer der Prager Josefstadt“ [1]) pokládají za nepochybné, že Stará Nová Škola stála již „aspoň před uvedením křesťanství do Čech.“

Při nynějším stavu stařinozpytu musí se odejmouti mnoho let od domnělého stáří Staré Nové Školy. Mertens, který v časopise „Allgemeine Bauzeitung“ roku 1845 podal půdorys a průřez této synagogy, jde při stanovení jejího stáří ze všech kompetentních archeologů a znatelů staveb nejdále, domnívaje se, že lze vystavění její klásti do první polovice třináctého století Většina hlasů, mezi nimi též František Kugler, odkazují tuto synagogu do druhé polovice třináctého století. Von Quast naproti tomu ukazoval se v listu k Passavantovi nakloněna, pokládati ji za novější, ze čtrnáctého století. Karel Schnaase, který Starou Novou Školu ve své „Geschichte der bildenden Künste im Mittelalter“ [2]) oceňuje, vyjadřuje se o ní mezi jiným takto: „V skutku má pohled veliké starožitnosti atd. A však nedostává se jak zpráv tak i outlejších zvláštností, které by vésti mohlí k zevrubnějšímu určení času, ze kterého pochází, i snadno dá se mysliti, že rozličné ohledy pohnouti mohly jak židovské nakladatele tak i nejspíše křesťanské stavitele, použiti zde

[1]) V Praze 1855, str. 39.

[2]) V Düsseldorfu 1854. Díl 3., str. 589.

i v pozdějším věku, snad ve čtrnáctém století, neobyčejně jednoduchých a zastaralých forem."

Na žádný způsob není Stará Nová Škola ve své nynější podobě starší nežli z polovice třináctého století, ano přisvědčujeme směle Quastovi a Schnaasovi, když si zpomeneme, kterak Pražské židovské město, které již ve dvanáctém století mělo svou synagogu,[3]) v dubnu 1316 popelem lehlo. Dne 14. dubna toho roku vypukl v židovském městě strašný oheň, který je zhubil ano na velikou část Starého Města až k bráně sv. Martina[4]) se rozšířil. Dvanáct dní na to vyšel oheň podruhé, a způsobil velikou škodu v sousedství kostela sv. Valentina.[5]) Po tomto záhubném požáru možná že snad vyvedena byla nynější stavba Staré Nové Školy. Vnitřek její má zvláštní podobnost se starou Řezenskou synagogou, která roku 1519 shořela. Pěkná rytina Albrechta Altorfera ukazuje nám synagogu Řezenskou uvnitř; naznačena známým monogramem toho mistra má následující nápis:

ANNO DN̄I DXIX.
IUDAICA. RATISPONA
SYNAGOGA IUSTO
DEI IUDICIO FŪDIT(us)
EST EVERSA.

Při prvním pohledu na tuto rytinu zdá se nám skoro, že máme před sebou Starou Novou Školu; brzo však poznáme důležité rozdíly. V synagoze Řezenské spatřujeme stavení románské se třemi kulatými pilíři místo dvou osmihraných, vyvýšenina pro thoru jest též románská, při tom všem ale jest dojem celku tak ku podivu shodný, že bezděky připadáme na domněnku, že Pražská Stará Nová Škola jest snad svobodné gothické napodobení starší románské synagogy v Řezně.

Stavení Pražské Staré Nové Školy jest podlouhlý čtverhran, jednoduchá kobka 45′ dlouhá a 27′ široká, se dvěma úzkýma oknama na každé podélní straně. Silné lomené klenutí spočívá na dvou osmihranných sloupech, o které se nahoře opírají žebra křížové klenby, na ležinách spočívajíce. Vše na tomto stavení jeví naskrze ráz nejstarší gothiky, beze vší patrné stopy slohu přechodního; za takovou mohly by se považovati nanejvýše jednotlivosti u vyvedení některých ozdob, a však pouze jen v ohledu na vyvedení. Pěkný vchod, nalézající se na pravé podélní straně, jest rovněž čistě gothický, v úplném souhlasu s celým stavením, a má na sobě patrný ráz onoho způsobu stavění, jenž květlo v Čechách od časů krále Václava I. († 1253) až na Jana Lucemburského, za kterého nejprvé, působením mistra Viléma a jeho tovaryšů (r. 1333), Avignonská škola provozovati začala vliv svůj na gothické stavitelství v Čechách. Záporné pilíře na zevnitřní straně jsou pozdější přídavek, jakož i zoubkované štíty a škaredé tmavé předsíně a komory, které stavení sužují.

Zmíněný vchod o čistém zlomeném oblouku ukazuje jednoduchý, ale velmi ušlechtilý profil; v obloukovém poli vypíná se výborně stylisovaný, bedlivě vyvedený vinný keř, také na dvou sloupových hlavicích tohoto vchodu nalézají se pěkné ozdoby z vinného listí. Po jedné straně jest vchod do synagogy znamenitě porouchán, viděti tu patrné stopy ohně a zjevného násilí. Jak často asi řinčela tato vrata, vypáčována od lakotných drancovníků! První olou-

[3]) O shoření synagogy v Praze roku 1142 vypravuje jeden z pokračovatelů Kosmových. (Script. rer. Boh. I. 339. Tomkův „Dějepis města Prahy," str. 21.)

[4]) Druhdy při domě „u tří zlatých koulí" č. 360 na Peršteině.

[5]) Na Valentinském plácku, kostel ten obrácen od roku 1847 v novověký činžovní dům.

pení Staré Nové Školy stalo se asi roku 1336 z rozkazu krále Jana, který dal v synagogách Pražských hledati poklady a nalezené tam zlato a stříbro (2000 hřiven) pobrati. Nesmí se však toto oloupení synagog vykládati jako skutek náboženské nesnášelivosti krále Jana, jediná jeho příčina byla nenasytná lakota panovníka Lucemburčana, jemuž ani poklady křesťanských chrámů nebyli svaté, neboť téhož samého roku dal také u hrobu sv. Vojtěcha a na jiných místech Pražského katedrálního chrámu kopati po ukrytých klénotech. Největší násilí proti Židům bylo v Praze roku 1389 pácháno, při onom strašném pronásledování, jak popisuje očitý svědek rabbi Abigdor Karo († 1439) v pověstné hebrejské elegii. Píseň Abigdorova přivtělena byla k obřadním modlitbám, konaným ve svátek smíření, a každoročně o slavnosti té ozývá se v temných klenbách Staré Nové Školy. Dosti dlouhá tato elegie připomíná dvě synagogy; mezi jiným praví se v ní: „Obyvatelé okrsku Staroškolského utekli se s rodinami i čeledí svou do domu Božího, a na posvátném místě klesli pod mečem a plamenem atd. . . . Zuřivci vrazili do staré i do nové modlitebnice, a žalostně oplakáváme spáchanou tam spoustu, zneuctění a zničení svatého Mosaického desatera. Divoký ryk loupežníků prozrazoval sápající se chtivost nalézajících se tam klénotů a posvátných nádob. „Berte stříbro! berte zlato! S tělem i s duší nám propadli!“ volali lupiči, odvlékajíce cokoliv nějaké ceny mělo, aniž tušíce ve své převrhlosti, že může být něco hříchem. Nyní nastalo nelidské obírání pobitých. Všickni, kteří byli padli v tom krveprolití, byli svlečeni, nahé ležely mrtvoly nemluvňátek, mužů, kmetů, mládenců a panen na ulici v blátě v divoké směsici. Nelze udati počet všech obětí, ale ty, pane duší, zaznamenal jsi je v knize své; ty jediný, ó Bože, víš jejich číslo! Již, otče, postav meze, rci: Budiž zavřen počet mých obětí. Dosti už muk a vražd, předosti k hroznému posměchu světa!“

Že i při pozdějších proti Židům páchaných výstupcích, jmenovitě za Vladislava II., Stará Nová Škola asi často spolu trpěla, o tom nelze pochybovati. Poslední větší vybíjení židovského města dálo se za Marie Terezie, když Prušané v prosinci 1744 z Prahy utíkali. Uhří, kteří nejprvé do města od nepřítele vysvobozeného vtrhli, pak Charvatští a Dalmatští dobrovolníci ptali se přede vším po bytech židovských a vrhli se drancujíce na tarmark a židovské město, provázeny davem luzy, s nimi se spolčivší. V stížném spise starších židovských od 22. prosince 1744 k místodržitelům království uvádějí se důtklivé výjevy tohoto drancování a bolestně žaluje se, „kterak po vyklizení se nepřítele z Pražských měst mnoho tisíc luzy městské připojilo se ku královskému Uherskému vojsku, vpadlo do tarmarku a do židovského města a tak tam řádilo, že okolní ulice křesťanské sotva stačily odnášejícím a odvážejícím, kteří nepřestávali na tom, že pobrali za tolikrát stotisíc zboží, hotových peněz, stříbra, mědi, mosazi a šperku ženského“ atd. Oloupení synagog výslovně připomíná se v té písemnosti: „Neméně v židovských synagogách netoliko pobrali nalézající se tam stříbro, almužní peníze a mosaz, nýbrž i vyšívané opony a rouška desaterní i mnoho desater, a co nemohli odvléci, roztrhali, pošlapali a rozřezali, vše se zdí strhali a okna i stolice rozbili, jakož to už komise magistrátní ohledala.“ Ještě při pozdějším výstupku za Marie Terezie pobrala luza rozličná nářadí a desatera, ze synagog Pražských a po nějakém čase nalezlo se u jednoho z těch drancovníků podivné corpus delicti, pergamenové zpodky s hebrejským nápisem, střižené z desatera, událost to, již Dobrovský rád vypravovával. Poslední veliká škoda, již

utrpěla Stará Nová Škola, potkala ji velikou povodní v únoru 1784, byla však účinkováním rabína Ezechiela Landaua brzo zase napravena.

Četné pověsti, jaké se v ústech lidu zachovaly o Staré Nové Škole, ještě zvyšují pošmourný dojem tohoto stavení. Při požáru, který r. 1558 strávil okolí Staré Nové Školy, zůstala synagoga ušetřena, a staří nábožní Židé přičítali její zachování vyšší ochraně, za jejíž znamení pokládali dvě holubice, které se usadili na slemeni příkré střechy, a teprv po úplném udušení ohně, „když už Stará Nová Škola nepotřebovala nižádné zvláštní ochrany, do povětří se povznesše zmizely.“ [6])

Jedna z nejzajímavějších pověstí, jsoucích ve spojení se Starou Novou Školou, jest pověst o golemu rabbiho Lövi bar Bezalel, nazvaného „vznešený rabbi Lev“ († 1609). Vypravíme ji zde v krátkosti dle „Panorama des Universums.“ Rabbi Lev, velice zběhlý ve hvězdářství i astrologii, v talmudu i v kabale, byl svým kabalistickým uměním utvořil z kusu hlíny postavu ke člověku podobnou, jíž vdechl život. Tohoto podivného tvora učinil rabbi golemem, sluhou Staré Nové Školy. Každý den musel oživenému balvanu hlíny do úst kladen býti „sem“ (talisman), sice by byl přišel k osvědomění své hrozné kouzelné moci, a pak snadno mohl celé židovské město uvésti ve zkázu. Výměna semu dála se vždycky večer, když rabbi navštívil synagogu. Jednou musila se slavnost šábesu započíti bez vznešeného rabbiho, který se nemohl odloučiti od lůžka své na smrt onemocnělé dcery, an tu hrozná přišla zpráva, že golem se zplašil a ukrutně řádí. Lövi bar Bezalel byl toho dne zapomenul na sem; polekán spěchal s novým do Staré Nové Školy, kde golem, své moci sobě svědom, již hrozné věci tropil. Mezi tím, co třesoucí se shromáždění první žalm šábesový se modlilo, otřásal zděmi prastarého stavení, až Stará Nová Škola v nejhlubších základech svých se chvěla a archa úmluvy se překotila. To spatře vznešený rabbi zvolal na shromáždění mocným hlasem: „Zadržte!“ Oni zadrželi a zlomena byla tím moc golemu, neboť pokud první žalm není dokonce odříkán, šábes vlastně ani ještě nepočal. Tím opět přišel k své síle pátkový talisman golema, kouzelný sluha cítil najednou zastavenu svou moc, rabbi k němu přistoupil s novým talismanem, jejž mu vložil do úst místo předešlého, a golem stal se zase poslušným sluhou, i nemohl více ztropiti žádného neštěstí. Když pak byl golem skrocen, velebili Židé hlasitě moudrost rabbiho Löva, který je byl zachránil od zkázy, a vroucněji než jindy modlili se první žalm a ostatní modlitby šábesu, který nyní teprv platně byl zasvěcen. [7]) Dle jiného udání obával se rabbi, aby někdy zlou náhodou kouzelný sluha neztropil většího neštěstí, pročež, skrotiv ho novým talismanem, odejmul mu zdánlivý život a moc kouzelnou, napsav pokojně opět poslouchajícímu golemu na čelo zaklinací formulí, načež on zase obrácen jest v mrtvou hlínu a sesul se na hromadu. Ano vypravuje se, že trusky hliněné té postavy dosavad se chovají na nejvyšším, skoro nepřístupném podkroví Staré Nové Školy zároveň s mnohým starým nářadím a knihami proslulých rabínů. Tlít asi na té půdě mnohý starý pergamen, a také prý se tam nacházejí zbytky oněch varhan, s jichž průvodem se druhdy v Staré Nové Škole zpívávala šábesová hymna „Lecha Dodi“ při nastoupení šábesu.

[6]) Galerie des Sipurim. Prag 1847 bei Wolf Pascheles. I. str. 1847.

[7]) Panorama des Universums, ročník 1841, str. 77 a 78.

Wilh. Kandler fecit. *Aus der Kunst-Anstalt v. C. F. Merckel, Leipzig. A. Fesca sc.*

NELAHOZEVES nad Vltavou. **MÜHLHAUSEN** an der Moldau.

Vydávano od knihkupectví Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung
Koher a Markgraf
v Praze. in Prag.

Chlumec čili Kyšperk (Supíhora.)

Jeden z nejstarších a nejslavnějších pohraničných hradů Českých ční na jednom z výběžků Rudohorských nedaleko Teplice, jest to pustý Kyšperk, jehožto šedé zříceniny vystupují nad hojně navštěvovaným poutnickým místem Bohusudovem (Maria-Schein) z temného lesního zelena, jsouce daleko viditelné a poskytujíce jedoucím z Ústí po železnici do Teplice překvapující, romantický pohled. Německé jméno Geiersberg bude mnohému z našich čtenářů z mladších let známo, neboť kdož by nebyl slyšel o rytířském románu „Hanns von Bleyleben oder der irrende Geist bei Töplitz" jestliže snad ho dokonce sám pokradmo nečetl. Hlavní jeviště tohoto rozkřičeného románu jest právě Kyšperk. Jméno toto jest sotva pět set let staré. Předtím nazýval se tento hrad Chumec, a dle Palackého byl snad hlavním hradem župy Ústecké, když jím býti přestal Kamenec (Königstein), který ještě na začátku třináctého století náležel k Čechám a byl sídlem župních úředníků. Listinné zprávy o tomto hradu Chlumci sáhají nazpět až do desátého století.

V Boleslavově II. zakladací listině benediktinského kláštera Břevňova, ježto má dátum 993, děje se již zmínka o tomto Chlumci. Tam vybíralo se totiž knížecí clo, jehož desátek kníže novému klášteru vykázal.

Roku 1004 císař Jindřich II., když do Čech táhl, aby opět usadil Jaromíra na trůn jemu od Boleslava Chrabrého odejmutý, měl co dělat, aby s vojskem svým

dostal se do země Krušnými Horami, jejichž těsniny statečně bránili Polští lučištníci, až Čeští knížata Jaromír a Oldřich, kteří byli s císařem, zmocnili se důležité pohraničné tvrze, čímž zástupům císařským otevřeli volnou cestu do vnitř země. Tuto důležitou pohraniční tvrz nejmenuje nižádný starý pramen, aniž ji blíže naznačuje; novější někteří zpytatelé snažili se dokázati, že to byl Chlumec. Tomu buď jak buď, tolik zdá se být jisto, že Chlumec byl v oné době již znamenitým zbrojištěm, a nelze pochybovati, že v onom česko-polském tažení bylo oň bojováno.

V kronice vyskytuje se jméno hradu Chlumce v Rudohoří skoro o půl století později nežli v diplomatáři.

Když Jindřich III. válčil s Českým Achillem, Břetislavem I., vypravil v srpnu roku 1040 do Čech dvě vojska, z nichž jedno vedl osobně skrze Šumavu, an druhé pod vůdcovstvím Mohuckého arcibiskupa Bardona a Míšenského markhrabí Ekarta, táhlo od hradu Donína k Rudohoří, jehož těsniny měl chrániti Prkoš, župan Bílinský, co zatím kníže sám šel císaři vstříc. Břetislav obdržel 22. a 23. srpna 1040 na kraji Šumavy skvělé vítězství nad Jindřichem III., jehož hlavní praporec se mu dostal v kořist. Na severu byly vůdcové císařští s počátku šťastnější, vtrhše dle žádosti jeho mimo hrad Chlumec [1])

[1]) — per Zribiam et est exitus de sylva in istam terram per castrum Hlumec jussit (sex) Saxones intrare Bohemiam. (Cosmas).

skrze Rudohoří do Čech, kdež plenili zem od Chlumce až k Mostu. Tu přispíšil Břetislav, a obořiv se 31. srpna i zde na Němce obrátil je se ztrátu třech korouhevních pánů jejich, Gerolda, Radulfa a Bolka, na útěk právě v tu dobu, když nábožný poustevník Vintíř přinesl jim zprávu o porážce císařově a spolu rozkaz jeho, aby z Čech ucouvli. Příštího roku ale nové vojsko Jindřicha III. vtrhlo skrz Rudohoří do Čech a dostalo se nenadále až pod zdi Pražské. Nepochybně šlo zase starou cestou okolo Chlumce, odkudž nebyl jim činěn vydatný odpor; a skutečně obviněn byl župan Bílinský, Prkoš, že maje při sobě dostatečnou moc dal se uplatiti od nepřátel, aby jim nebránil, začež i smrtí jest potrestán.

Když kníže Spitihněv roku 1057 proboštství Litoměřické založil a bohatě nadal, vykázal kostelu Litoměřickému vedle jiných znamenitých obdarování také clo každého osmého téhodne z obou hlavních průchodů z Míšně do Čech, z nichž jeden šel přes Chlumec, druhý přes Ústí, [2]) na kterýchžto obou místech měli tedy stanoviště své knížecí výběrčí a ozbrojenci. U paty hradu Chlumce, avšak trochu opodál, nalézalo se podhradí stejného jména k němu náležející (lat. Columna, něm. Kulm), podnes Chlumec zvané, jehož okolí zbarvilo se opětně prolitou krví bojujících vojsk, naposledy roku 1813. Nyní ves o 126 domech mělo podhradí Chlumec v středním věku jakousi důležitost, jsouc obchodem i jinak oživeno. Kosmas vypravuje o sněmu, jejž držel kníže Svatopluk roku 1107 u městečka Chlumce při oupatí Krušných Hor. [3]) Na tomto sněmě jmenoval Svatopluk bratra svého Otu svým náměstkem v zemi, když se pln důvěry odebíral k císaři Jindřichovi V., který podporoval jeho strýce Bořivoje. Odměnou za tuto důvěru bylo nehodné vězení, z něhož se však kníže Svatopluk brzo dovedl vyprostiti. Uplacení otevřelo mu vrata jeho žaláře, ano zpět ho uvedlo na Český stolec knížecí, jejž následujícího roku již poskvrnil neslýchaným zločinem vyhlazení Vršovců.

Důležitější pro hrad a městečko Chlumec byl boj Soběslava I. s Německým králem Lotharem, který též byl vznikl za příčinou vkládání se Německého panovníka do sporu Českých a Moravských Přemyslovců o trůn. Tenkráte jednalo se o nároky Olomuckého knížete Oty III., příjmým Černého, na Český stolec. Soběslav povolal národ svůj do zbraně a dal mu korouhev posvátnou, kázaje vzíti praporec svatého biskupa Vojtěcha s vesnického kostela Vrbčanského (u Plaňan) a připevniti jej na kopí sv. Václava; milosrdenstvím božím a pomocí svatých patronů zemských doufal obhájiti zem před nepřátely. Uprostřed zimy chtěl vtrhnouti král Lothar do Čech, a mezi tím, co jeho vojsko valilo se k Rudohoří, Soběslav pospíšil ke hradu Chlumci, [4]) aby zamezil nepříteli cestu těsninami horskými, kázal udělati záseky a obsaditi je, vojsko pak své opatrně rozdělil ve tři šiky. Ku králi vypravil Soběslav posly, aby mu připomenuli bezprávnost války od něho zdvi-

[2]) In viis etiam duabus, una per Hlumec altera in Usthi, octavam ebdomadem nobis debitam prenominate tradimus ecclesie. (Nadací list Spitihněvův.) V potvrzení této nadací listiny Přemyslem Otakarem I. roku 1218 čte se: „per silvam Hulmez“ a „per aquam Vstj.“

[3]) Sub ipso introitu sylvae juxta oppidum Hlumez atd. (Cosmas.) Rozumí se ostatně samo sebou, že knížata Svatopluk a Ota byly tehdáž hospodou v knížecím pohraničním hradě.

[4]) (Sobieslaus) festinavit ei (Lothario) occurrere ad castrum, quod dicitur Chlumec. (Chronicon Sazaviense.)

žené, a však nadarmo; Lothar více uvěřil chlubným slibům Otovým nežli domluvám pánů od Soběslava k němu poslaných. Vojsko Lotharovo, skládajíc se nejvíce ze Sasíků a majíc Otu Černého v čele předního zástupu, objevilo se 18. února 1126 na výšinách Rudohorských. Zástup Oty Černého byl v rokline, vedoucí okolo hradu Chlumce do údolí, od houfů Soběslavových zničen a kníže Olomucký sám zabit. Hlavní pak oddělení královského vojska pustili Čechové z hor až k městečku Chlumci, [5]) kdež je potkal týž osud jako zástup přední; zemdleno zimou a unavujícím pochodem přes hory v hlubokém sněhu nemohlo odolati bojovníkům Soběslavovým a přemoženo jest po krátkém odporu. Mezi padlými u Chlumce vůdci a rytíři Německými nalézali se hrabata Gebhard z Querfurtu, příbuzný králův, Milo z Alvensleben, Valter z Arnstide, Berthold z Achemu a Berengar z Quenstide. Zadní voj Lotharův zajat jest v úžlabinách horských, a s ním markhrabě Albrecht Medvěd, Ludvík hrabě z Lary, biskupové Halberštatský a Meziborský a tři opatové. Lothar, s úžasem patře na hroznou porážku svého lidu, hledal útočiště na blízkém pahorku, brzo však obklíčen jest od Čechů. Pýcha jeho tak dalece se sklonila, že vyslal hraběte Jindřicha Groického ku knížeti Českému žádat ho za rozmluvu, a vítěz netoliko s myslí šlechetnou svolil k žádosti přemoženého, nýbrž i usnadnil zavření míru, neukládaje pokořenému králi nižádných těžkých výminek, nýbrž pravě mezi jiným k Lotharovi takto: „Pro mou spravedlivou věc rozhodl nyní boží soud, není tedy mezi námi déle příčiny k bojům; co dříve mezi námi platilo, nechť platí též budoucně, co otcové moji konali předkům tvým, i my na příští hotovi jsme konati.“ Král Lothar uznal nyní Soběslava I. co pravého panovníka v Čechách, podal velikodušnému vítězi sám knížecí praporec a políbil jej. Oba mocnářové rozešli se v pokoji, ale v národech neutuchla stará zášť, ba spíše dodán jí nový podnět. [6])

Ještě v třináctém století vybíráno bylo na hradě Chlumeckém knížecí clo, [7]) nejspíše až do roku 1329 nebo 1330, kdežto Pražský biskup Jan z Dražic koupil tento hrad se všemi jeho důchody pro své biskupství. Před tím již byl obdržel jmeno Supíhora (Geiersberg, Kyšperk), od té doby pak nazván jest Biskupskou Horou (Mons episcopalis), [8]) a však jméno Supíhora neb pokažené z němčiny

[5]) Luderius . . . . cum suo exercitu venit contra Bohemos juxta oppidum nomine Chlumec. (Cont. Cosmae.)

[6]) Pozdější chronista Ota Frisinský (Vita Friderici I. 20.) praví v ohledu na zášť Sasů po Chlumecké porážce: „Tanta strages Saxonum, praecipue nobilium, ut perpetui odii inter Saxones et Boemos fomes, tunc accensus, nondum exstinctus est.“

[7]) Takové čtení závětu Kojatova, syna Grabišova, od roku 1227 u Dobnera (Monumenta IV. 257.) zavedlo mezi jinými i hospodářského radu Kropfa, že v německém měsičníku našeho musea r. 1827 v prosincovém sešitu tvrdil, že Kojatovi náležely též Chlumec a Soběchleby, jež odkázal věrnému sluhovy svému Blažeji. Dobner četl toto místo: „Blasio clienti Navisocei, Klimence, Serrihlebec etc.“ Erbenovo opravené čtení pak zní: „Blasio clienti na uisosei, Klimete Scrihlebec etc.“ Originál závětu Kojatova nalézá se ostatně v Pražské c. k. knihovně, kdežto jsem jej s laskavou pomocí pana bibliotekáře Šafaříka porovnal se čtením Erbenovým, kteréž jsem shledal býti docela dobré. Klimete jest dativ slova Klimeta, t. j. Kliment, domněnka Kropfova tedy mine s omylem Dobnerovým.

[8]) . . . etiam castra valida et famosa laudabiliter comparavit, videlicet Hiersenstein et Montem Episcopalem, quod prius Gyersperch vocabatur, cum omnibus possessionibus ac circumstantiis universis. (Chron. Francisci.) — Comparavit etiam pro ecclesia castrum

Kyšperk bylo obecnější a zůstalo rozvalinám jeho po dnešní den. Zdá se, že hrad Kyšperk opraven byl hned za nejprvnějšího nástupce svého biskupského kupce, totiž za prvního arcibiskupa Pražského Arnošta z Pardubic, nebo ť píše současný kanovník Beneš z Weitmile v kronice své, že arcibiskup Arnošt dal obnoviti všecky arcibiskupské hrady, které časem velice byly sešly. [9])

Jan z Jenšteina, třetí arcibiskup Pražský, vynaložil mnoho peněz na hrady a statky arcibiskupské, před jinými na Kyšperk znamenitou na onen čas sumu 1500 kop. [10]) Tento hrad obdržel od něho novou podobu, byltě přestavěn, nová kaple v něm zřízena a nová, vysoká a pevná věž nad zdí hradní vyzdvižena. O tomto přestavení Kyšperka obšírně zmiňuje se i nápis pod současným poprsím Jana z Jenšteina na triforiu Pražského svatovítského chrámu. [11]) Jakkoli důležit byl Kyšperk svou polohou a velikou pevností pro arcibiskupa, byl nicméně obyčejný příbytek Jana z Jenšteina hrad Roudnický anebo zamilovaný Helfenburg, [12]) v jehožto rozlehlých, příliš málo známých zříceninách až dosavad spatřuje se jeho erb. [13]) Kyšperk byl mu roku 1393 vítaným útočištěm, když spor jeho s králem Václavem IV. hrozil mu býti nebezpečným. Osud vikáře jeho, kanovníka Jana z Pomuku, přiměl ho k tomu, že se na svůj pevný pohraničný hrad uchýlil, kamž teprva pátého dne po mnohé strasti se dostal. [14]) Hněv králův tak rychle se vykouřil jak byl vyšlehl; nedlouho po útěku arcibiskupově ubírali se již co královští poslové Hyncík Pluh a dva kanovníci na Kyšperk, aby zprostředkovali smíření. Arcibiskup kladl příkré výminky, král mu byl mimo vše nadání povolný. Již po několika dnech vrátil se arcibiskup Jan, obdržev dostatečné rukojemství, do Prahy, kde však brzo povstaly nové různice, jichž následkem arcibiskup ještě téhož roku opustil na vždy vlast, aby ukončil dny své v Římě.

Následující arcibiskupové drželi Kyšperk až na Kunrada z Vechty, Vestfalského to dobrodruha, který, povznes se znenáhla od úřadu královského mincmistra až na stolec arcibiskupský, brzo v dosti dobré srozumění s kališníky vešel, ano 21. dubna 1421 veřejně a slavně přistoupil ke čtyrem artikulům Pražským. Kunrad z Vechty dílem rozprodal dílem zastavil veškeré arcibiskupské hrady a statky, s Janem Smiřickým ze Smiřic pak uzavřel smlouvu, v níž mu postoupil Roudnice, začež Smiřický se

Supyhora, quod vocavit Montem Episcopalem etc. (Beneš z Weitmile.)

[9]) Hic reaedificavit omnia castra sui archiepiscopatus, quae erant ex nimia vetustate valde collapsa. (Beneš).

[10]) . . . et primo (impendit) in Gayersperk bene ad MD sexagenas. (Script. rerum Bohem. II. 444.)

[11]) Nápis tento zní s vypsanými skráceninami:

Johannes tercius archiepiscopus
pragensis apostolice sedis legatus
secundus; olim episcopus misnensis, hic re-
edificauit. castrum keisperg. cum
sacrario in dicto castro. fundauit turrim
fortem maguis in muris. obiit a. d. mcccc.

F. A. Bock snažil se, co v nápisu tom rozluštiti nemohl, doplniti, jak se zdá, dle Berghauera; čtení V. Hanky jest ale pravější.

[12]) U Ouštěku v kraji Litoměřickém, nyní Hrádek; v lidu slýchá se ještě někdy jméno Affenburg.

[13]) . . . in castello Helfenburgensi, ubi saepissime et gratissime morabatur. (Vita Joannis de Jenczenstein.)

[14]) Arcibiskup Jan sám si ve své žalobě proti králi těžce stěžuje na tento svůj útěk: „quod per quinque dies et noctes vix cum magno timore ad castrum meum Geiersberg perveni.“

zavázal, odpadlého arcibiskupa i se vší čeledí jeho dochovati tam až do jeho smrti, která následovala dne 25. prosince 1431. Kyšperk byl již roku 1420 s povolením krále Sigmunda za 3052 kop zastaven rytíři Rytkéři z Polenska, s tou výminkou, aby výplata směla se státi jenom od arcibiskupa neb od krále, a to na dvouletou výpověď.

Válka husitská neotřásla zdmi Kyšperskými, ačkoli mnohdy býval nepřítel na blízku. Po porážce u Předlic a Hrbovic blíž Ousti v měsíci červnu 1426 hleděli utíkající Míšňáci vyraziti těsninou u Kyšperka, avšak ještě u Krupky a Kyšperka padlo na cestě ke třem stům rytířů z vojska zmužilé Kateřiny Míšenské, z části následkem svých ran, z části umdlením, nesnesitelným parnem a palčivou žízní. Mrtvoly jejich pochovány jsou ve vsi Bohosúdově, a z náhrobní kaple Míšňáků povstal později tamější kostel poutnický Šejnov čili Maria-Schein. Rytkéř z Polenska zdá se, že ostatně s Míšňany dobře tovaryšil. Po skončení husitských válek postoupil Rytkéř z Polenska, společně se syny svými Jankem a Alšem, Kyšperk za 3052 kop smělému a mocnému partisánu Jakoubkovi z Vřesovic, pánu na Bílině a jiných hradech, jejž následoval v držení tom jeho syn Jan, od kterého se toto odvětví Vřesovců počalo nazývati Kyšperskými z Vřesovic. Od Vladislava II. vymohl sobě Albrecht Kyšperský z Vřesovic nové potvrzení zástavního listu arcibiskupa Kunrada na Kyšperk, pak i dovolení, aby k prvotní sumě zástavní přiraziti směl 300 kop za potřebnou opravu hradu. Již na začátku šestnáctého století byl Kyšperk prodán, jedna však větev rodu Vřesovců podržela nicméně příjmí Kyšperských, a ještě roku 1737 vyskytuje se František Albrecht svobodný pán Kyšperský z Vřesovic mezi vrchnostmi království Českého. [15]) Kupec Kyšperka byl Volf ze Salhausen, jenž se byl s dvěma bratřími přistěhoval z Míšně do Čech.

Volf ze Salhausen obdržel roku 1522 dovolení krále Ludvíka ku přejmutí zastaveného hradu, později sloužil ve vojště Karla V. v Italii, a po bitvě u Pavie pasován jest spolu se strýcem svým Kristianem ze Salhausen od panovníka toho na rytířství. [16]) Za Volfa ze Salhausen, jak vypravuje Kropf v „Monatschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums“ [17]) dle jisté nám pohříchu neznámé „staré kroniky Chabařovické,“ stal se Kyšperk roku 1526 kořistí plamene. Oheň prý vzešel neopatrným vystřelením z ručnice rytíře Sigmunda Kloce z Altenhofu, nejspíše hosta Salhausenova. Další udání, že shořelý hrad nebyl více vystavěn, víry nezasluhuje, byť i příběh o požáru nižádné pochybnosti nedopouštěl; naopak nacházíme, že Volf ze Salhausen dal jej obnoviti a že teprva po několika desítiletích pustým se stal. Volf ze Salhausen, který měl manželku z rodiny z Šellenberka, zemřel z jara 1543, zůstaviv po sobě deset dětí.

Královská komora chtěla se po smrti rytíře Volfa ze Salhausen již roku 1544 zase uvázati v zastavený Kyšperk. Ale Volf Abraham ze Salhausen, Volfův nejstarší zletilý syn, vystoupil ve jmenu svých mladších bratří a sester proti komoře, dokázal jejich společné právo

[15]) Srovnej str. 71 tohoto díla.

[16]) Ročník 1827, svazek prosincový str. 42.

[17]) Srovnej Kristiana Rasche z Aschenfeldu: „Continuirte Genealogia oder Stammchronika des hochberühmten uralten Geschlechts derer von Salhausen“ (v Drážďanech 1655), pokračování to bohužel velmi zběžně v rodinné kronice Salhausenské Abrahama Hosmanna, která jest plna chyb a dočista k žádné potřebě.

na Kyšperk zástavní listinou arcibiskupa Kunrada, potvrzením Sigmundovým pro Rytkéře z Polenska a ostatními zástavními listinami a dovedl, že výminka dvouleté výpovědi musila zůstati v platnosti, mimo to byla povolena přirážka 500 kop k původní zástavní sumě. Teprv 20. července 1546 ujala komora opět Kyšperk a okrslek k němu přináležející.

Avšak brzo zastavila královská komora opět hrad Kyšperk a sousední tvrz Soběchleby, kde si Salhausenové bez pochyby pro lepší pohodlí byli upravili příbytek, i s příslušenstvím rytíři Volfovi Vřesovci z Vřesovic na Doubravské Hoře, toho času nejvyššímu písaři království Českého, který zemřel roku 1569 dne 21. března. Dcery jeho Anna a Magdalena, tato poslední manželka Kašpara z Šenberka, postoupily zastavené zboží Kyšperské a Soběchlebské i se vším jeho příslušenstvím Janu Vchynskému z Vchynic, šlechetnému a statečnému purkhrabí Karlšteinskému, dne 10. května 1578 za dluh 4500 kop, od něhož se po čtvrt letě zase dostalo jednomu oudu rodu Vřesovských, rytíři Jindřichovi Brozanskému z Vřesovic a manželce jeho Johance, rozené Chotkové z Vojnína. Následujícího roku komora podruhé vyplatila hrad Kyšperk, který by málem opět do jiných rukou byl přešel, ale Rudolf II. jej dal ihned do prodeje k svobodnému dědičnému držení, a 19. října 1579 koupili jej bratří Hynek a Albrecht Kekulové ze Stradonic za 12.400 kop grošů Pražských, kterýžto trh však teprv roku 1580 právně platným se stal. V listině tržní naznačuje se Kyšperk již výslovně co pustý zámek. Tvrz Soběchleby byla tedy jediné rytířské sídlo Kekulů na zboží Kyšperském, jakož i pozdějších jeho majitelů. Tvrz tato, ležící ve vsi stejného jména, které potom v ústech německých na Sobochleben zpotvořeno jest, zdá se že byla velmi nepatrná. Bratří Kekulové rozdělili se později o statky, při čemž Albrecht obdržel zboží Kyšperské. Poněvadž z manželství jeho s Lidmilou Sekerkovou ze Sedčic žádných synů nebylo, měl po něm Kyšperk zděditi strýc jeho, rytíř Vilém Diviš Kekule ze Stradonic, a pakli by tento před časem smrti sešel, Jiří Vilém z Berbisdorfu. Jakožto horlivý pod obojí měl Albrecht Kekule mnohou půtku s jesuity v blízkém Bohosudově, až tito konečně r. 1618 docela ustoupiti museli. Po bitvě na Bílé Hoře zase se navrátili a tu by byl musil brzo Albrecht Kekule sám se vystěhovati, avšak byl 21. srpna 1622 na tvrzi Soběchlebech mrtev na posteli nalezen. Poslední vůle rytíře Albrechta Kekule, jenž měla datum 20. dubna 1620, nepřišla k úplné platnosti právní, neboť pozůstavitel byl se co stoupenec Fridricha Falckého provinil proti Ferdinandovi II., dědictví ujala komora, třetina prohlášena za propadlou, a Soběchleby a Kyšperk vydány na prodej. Již 21. prosince 1622 koupil tyto statky za 32000 rejnských zlatých Alexander Regniers z Bleileben, podplukovník Albrechta z Valdšteina a císařský vojenský rada, který na Bílé Hoře bojoval ve Valdšteinové pluku, roku 1627 obdržel inkolát v Čechách a později do stavu panského jest povýšen. Ten bydlel s rodinou svou obyčejně na tvrzi Soběchlebské, rodina však ta opětně musela utíkati před Švédy a Sasy krajinu tuto navštěvujícími, ba i pustý Kyšperk v třicetileté válce brzy od té brzy od oné strany býval obsazován a hradby jeho čím dále tím více bořeny. Svobodný pán z Bleileben byl muž nábožný a rád i často konával pobožnost svou v kostele Bohosúdovském, který tenkrát počínal býti poutnickým místem. Tam založil Alexander z Bleileben oltář, a syn jeho, Ka-

rel Maximilian odvezl dvakráte obraz mariánský z Bohosúdova do bezpečného útočiště, nejprv roku 1632 před Sasy do Prahy. V sedmdesátém roce věku svého zemřel svobodný pán Alexander Regniers z Bleileben 27. května 1639 v Praze, kdež pochován jest u sv. Tomáše na Malé Straně; statky jeho zdědila pozůstalá po něm vdova Anna Marie rozená baronka z Pichlberka. Jediný jejich syn, Karel Maximilián svobodný pán z Bleileben, narozen 1616, byl již dne 13. srpna 1648 padl v souboji nedaleko Soběchleb.[18]) O té události vypravuje pilný popisovatel hradů František Alexander Heber, dle jedné v rukopise zachovalé kroniky takto: „Starý pán z Bleileben byl jednou v třicetileté válce hostil a častoval na statku svém Soběchlebském několik Saských důstojníků, chtěje nejspíše tímto důkazem přátelství získati sobě přízeň sousedních Sasů a tak statek svůj ubezpečiti před nepřátelským vpádem s této strany. Neví se již, kterak se stalo, že při tabuli povstala různice mezi hostmi, z čehož přišlo k prudké hádce; vyzýváno se na souboj, a mladý Bleileben darmo se snažil upokojiti ten svár. Již pozdě na večer opustili důstojníci, velice proti sobě popuzeni, Soběchleby, aby hádku svou v blízkém lese s kordem v ruce ku konci přivedli. Mladý Bleileben provázel je co prostředník. Když se dlouho nevracel do zámku, šli časně ráno lidé do lesa hledat svého pána, a tam ho nalezli v křoví zavražděného. Kterak se to zběhlo, nebylo možná zvěděti, poněvadž nikdo z čeledi zámecké nebyl při boji tom přítomen, dotčení pak důstojníci Saští od té doby se více neukázali. Zůstalo tedy tajemstvím, jakým spůsobem mladý baron zahynul. Nejspíše padl v mlenici bojujících, kteří pak mrtvoly tovaryšů svých zahrabali, Bleilebena ale ležet nechali a útěkem se zachránili.[19])

Svobodná paní Anna Marie z Bleileben následovala manžela svého Alexandra po šesti letech do hrobu, zemřevši 16. dubna 1665 a zanechavši, dle závětu od 24. května 1662, statek Soběchlebský s pustým Kyšperkem a ostatním k tomu náležejícím zbožím kostelu mariánskému v Bohosúdově, kdež se byli jesuité usadili. Při zrušení řádu jejich, roku 1773, byl jim statek Soběchleby odňat, a po šesti letech od Marie Terezie poutnickému chrámu v Bohosúdově darován. Po odstěhování se jesuitů byl nábytek residence jejich dražbou prodán, při kteréž příležitosti prodány jsou i obrazy svobodného pána Alexandra z Bleileben a jeho manželky, které potom chovány jsou v hospodě Bohosúdovské. Tam spatřil je ku konci předešlého století nejmenovaný původce rytířského románu „Hanns von Bleileben"[20]) a zneužil rodinného jména jejich k naznačení svého ohavného hrdiny, položeného do pravěku českého, jejž za zločiny jeho — čert vezme.

Ještě jednou měl se ozývati hluk zbraně v pustých zříceninách Chlumecko-Kyšperských, ještě jednou měly pobořené a zapadlé zdi jeho sloužiti za hradbu udatným bo-

[18]) Historia Mariascheinensis. (V Praze 1710.) Pg. 111.

[19]) Vedlejší linie pánů z Bleileben udržela se až podnes v Rakouském mocnářství.

[20]) Dle domnění německý spisovatel Jindřich Kristián Spiess, narozený 4. dubna 1755 ve Freiburku v Sasích, nejnadanější ze všech spisovatelů v neladném oboru rytířských a strašidelních románův. Spiess žil dlouhý čas v Čechách, nejdříve (od roku 1782) co divadelní herec, pak co dramaturg německého divadla v Praze, konečně co hospodářský inspektor hraběte Künigla v Bezděkově u Klatov, kdežto zemřel 17. srpna 1799. Na hřbitově Bezděkovském nalézá se ještě jednoduchý náhrobek jeho, a blízká jedna skála, kde měl obyčej psávati, nazývá se dosavad „Spiessova skála."

jovníkům, tenkráte vítězům Slovanským. Bylo to roku 1813 po krvavé bitvě u Chlumce, když Francouzské oddělení dne 7. září vyrazilo těsninou horskou, rychle ale bylo zahnáno. Při té příležitosti obzvláště se vyznamenali granátníci Ruští v těsnině Kyšperské, jichž jeden zástup se položil do zřícenin Kyšperských, odkudž střílel na utíkajícího nepřítele.

Tvrz Soběchlebskou obrátili jesuité v úřední stavení pro statek téhož jména, které v čas bitvy Chlumecké (29. a 30. srpna 1813) sbořeno jest. Nyní stojí na jeho místě, blíž pivovára, několik nových vrchnostenských stavení.

Těsnina horská, při vší své obtížnosti druhdy velmi oživená, která pod samou zříceninou Kyšperskou ouvozem vůbec „die Drehe“ nazvaným do Sas vede, zpustla od těch dob, co silnice přes Nakleřov jdoucí poskytuje mnohem pohodlnější spojení Teplické krajiny s Drážďanami; nyní pak i Nakleřovská silnice pustne od toho času, co prostředkuje toto spojení železnice podél Labe s rychlostí páry.

Nad zmíněným ouvozem „Drehe,“ jenž sám již leží dosti vysoko na jednom výběžku Rudohoří, vystupuje poslední kopec rulové skaliny, na níž leží zříceniny Kyšperka, příkře do výšky, a protrhané zdi hrozivě hledí dolů na mimojdoucího. Jsouť místy sáhotlusté a dosti vysoké, jinde zase sotva značně vynikají nad skalnatou půdu. Zřetelně ještě znáti podkovovitou stavbu hlavních hradeb na straně jižní, severní strana chráněna byla příkopem hluboko do skály vylámaným, asi v prostředku východních hradebních zdí vystavěna byla ona pevná věž arcibiskupa Jana z Jenšteina, z kteréž nyní zbývá toliko trup, tvořen skoro pouze jen z kusu východní zdi její osm sáhů vysokého. Průměr této věže zdá se že obnášel sedm sáhů, tlouštka zdí jeho měla půl druhého sáhu; vystavěna byla věž ta pečlivě z malých kousků ruly, jsou na rozích lemována mohútnými čtverci. Věž tu tak zkaziti, jak se nyní spatřuje, nemohl ani čas ani požár, toho dovésti mohlo jenom mocné násilí.

Vnitřek hradiště tak naplněn jest rumem a drobným kamením a tak zarostlý chrastím a stromovím, že nás brzo omrzí vyskoumávati někdejší rozdělení hradních stavení; beztoho bylo by skoumání takové, jak to nyní na Kyšperku vypadá, bez obezřele vedeného kopání marné. Onano podkovovitá hradební zeď ještě nejlépe se zachovala, zevnitřní ohradná zeď větším dílem zmizela; vlastní hradiště jest pustá směsice sbořenin, kde sotva na dvou místech znáti oddělení komnat, okno pak sotva jediné poněkud zachovalé, jenom napolo sesuté klenutí a někde otvor do sklepa. Severní strana, klínovitě vybíhající, obsahuje zříceniny stavení, které dle rumu tam nahromaděného muselo bývati dosti vysoké; pod ním jsou ještě podzemní sklepy, do kterých však nyní nebezpečno jest se odvážiti. Nejhůře to vypadá na západní straně Kyšperka, zde učinila spousta skoro úplně t a b u l a m r a s a m, a jen rum naznačuje místo, kde druhdy se vypínaly bašty neb stavení.

Dvě hlavní brány vedly druhdy do hradu; jedna zanechala po sobě zřetelné stopy, kde stávala druhá, jest pochybno. Stará vozová cesta k sbořenině jest skoro neschůdná, snadněji se leze udělanou pěšinou, skrze napolo sesutou fortnu do pustého vnitřku zříceniny hradní, která v celku poskytuje nad míru malebný pohled, jejíž návštěva ale jenom tomu se vyplácí, kdo umí dobře lézt a směle dovede se vydrápat na některý vyšší kus zdi, kdež ho naplní rozkoší jedna z nejkrásnějších vyhlídek do Středohoří.

Jos. Hellich fecit. *Aus der Kunst-Anstalt v. C. F. Merckel, Leipzig. A. Ferca sc.*

KAŠNA
v král. zahradě Pražské.

BRUNNEN
im königl. Garten zu Prag.

Vydávano od kněhkupectví Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung
Kober & Markgraf
v Praze. in Prag.

Wilhelm Kandler fecit. *Aus der Kunst Anstalt v. C. F. Merckel, Leipzig.*

FRIDLAND. FRIEDLAND.

Vydávano od knĕhkupectví Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung
Kóber & Markgraf

Málokdy vyléza nějaký lázenský host z nedalekých Teplic, na zříceniny Kyšperské, které ve spoustě a samotě své činí na navštívitele obzvláštní dojem. Jest se ale již obávati, že ziskuchtivost zmocní se i této sbořeniny, jako se zmocnila Kostomlat a Doubravské Hory u Teplic; zasmušilé ty rumy budou pak arci četně navštěvovány, ale vlastní jejich půvab seslabne, jak mile tam první krinolina se objeví a řinkot sklenic a talířů lesní ptactvo vyplaší.

Kamenný dům v Kutné Hoře.

Královské horní město Kutná Hora dosavade v ohledu na hojnost a zvláštnost svých starých, nejvíce gothických staveb platí za Český Norimberk. Jakkoli dva veliké požáry, 12. srpna 1770 a 9. května 1823, mnoho starých stavení zničily anebo porušily, předce bude v Čechách sotva druhého města, jenž by se honositi mohlo tak znamenitým počtem gothických částí a zbytků stavebních na soukromých svých budovách, jako Hora Kutná. Mezi zajímavými soukromými stavbami na předním místě jmenovati sluší skvostný dům „Hrádek," druhdy rytířské sídlo bohatých horníků a patriciů Smišků z Vrchovišť, pak pánů Novohradských z Kolovrat, a tak nazvaný „kamenný," jinak „biskupský dům." Tento poslední — vzdor nejapné, asi roku 1837 předsevzaté opravy — jest doposavad jeden z nejkrásnějších příbytků, které se z časů Vladislava II. v celosti a obydlitelné zachovaly. Zevnitřek jeho popišeme dle článku, roku 1845 ve Schmidlových „Österreichische Blätter für Literatur und Kunst" umístěném pod názvem: „Das Bischofshaus zu Kuttenberg," od prof. Jana Erazima Vocela, poněvadž pan professor, rodič Kutnohorský, znal „kamenný dům" před jeho opravou, a v popisu svém porovnává nynější jeho stav s předešlým:

„Biskupský dům" nalézá se na tak zvaném Hrnčířském trhu a přesahuje štítem svého úzkého průčelí všecka okolní stavení. Průčelí spočívá na dvou obloucích, které ještě před málo léty tvořily část podloubí táhnoucího se podél této řady domů; nyní jsou oba otvory obloukové zazděny a v každém z nich umístěna dvě okna, jež novověký stavitel dosti nejapně vyvedl dle vzoru hořejších skoro o 400 let starších oken. Ku prostřednímu sloupu přiléhá mohútný pilíř co podpora arkýře z prostřed domu vystupujícího. Sličně vypadá zídka na pilíři, a ještě sličněji spočívající na ní podval kaple arkýřové. Tento podval skládá se s trojnásobného polovypuklého lemování, představující týž předmět, totiž větev nadél rozštípenou, již kolem opíná vinné listí v rozmanitosti umění plné; každý lem římsový oddělen jest od druhého listami, válci a deskami. Nad jednoduchou poprsnou zdí arkýře nalézají se v průčelí dvě okna sličnými pruty oddělená, jejichž dolejší polovice překlenuta jest stísněným obloukem, kdežto hořejší, rovným

ramenákem krytá část obroubena jest velmi vkusně lištami a válcovými pruty; po každé straně arkýře nalézá se podobně utvořené okno. Na obou těchto stranách spatřujeme prázdné výklenky; krycí kameny nad nimi — na nichž před poslední opravou domu, předsevzatou asi před osmi lety (1837), spatřovaly se staré znaky havířů, kladivo a pemrlice — ukazují na to, že druhdy v těch výklenkách stály sošky. Zdá se, že tyto krycí kameny tvořily zároveň základy pyramid, které, jsouce květinami ověnčeny, tuto se vypínaly; což soudíme z toho, že uprostřed arkýře, kde pouhý krycí kámen bez účelu by byl, zachoval se zbytek takového pyramidového podkladu. Svrchní část arkýře zdobí prolamované sloupcové zábradlí, jehož z geometrických živlů složená pletená okrasa připomíná podobné okrasy v kůru Svato-Barborského chrámu v Kutné Hoře a na Nové (Prašné) věži v Praze. Druhdy měla tato arkýřová kaple malou, dřevěnou, špičatou střechu. Na pravé straně arkýře spatřuje se podnes na nosiči socha sv. Václava skoro v životní velikosti, nad níž co krycí kámen vystupuje pyramida. Postava svatého byla před obnovením velmi porouchána; scházelať ji levá ruka a část pravé, pak pravá noha od kolena dolů; naproti tomu byli jednotlivé části obleku a rysy obličeje velmi zřetelné, jevíce ráz mistrovské ruky umělecké; nyní však bohužel vápenná obmítka nemožným učinila všecko bližší rozeznání zevrubnosti tohoto díla. Také starý znak zemský, jednohlavý orel v ruce svatého, byl na staré soše značně vyjádřen. Výklenek na levé straně arkýře jest prázdný, nosič a krycí kámen, před osmi lety dosti dobře zachovalé, zničeny jsou poslední obnovou. Čtvero oken, válcovými pruty obroubených a dvoje patro tvořících, nalézá se v průčelí domu, jehož štít před jinými vábí na se pozornost. Obzvláště uměle vyvedeným jeví se lem pod hlavní římsou štítu; velmi outlé vinné listí vypuklé práce opíná se zdobně okolo spletených větví, za nimiž viděti podoby zvířecí v rozličném postavení a hnutí. Široké postranní římsy štítu vystupují v ostrém úhlu, tvoříce stejnoramenný trojhran; u obou konců základnice trojhranu štítového čnějí zlomky dvou mohútných špičatých sloupů. Dolejší větší část štítového pole zaujímají tři okna, podobající se formou oknům dolejší části průčelí, ale přepnuté vykrouhlenými, bohatě okrášlenými oblouky, jejichž vrchole druhdy korunovány byly pěknými květinami, které novější ruka dilettantská proměnila v kříže do široka roztažené. Obloukem opnutá pole nad každým oknem obsahují erbovní znaky, pravé Moravského, levé Slezského orla; před osmi lety (1837) rozeznával jsem v poli nad prostředním oknem ještě stopy Českého lva, jehož místo však nyní zaujímá jakýsi květinový koš, okolo erbu po obou stranách pnou se podnes sličné arabesky. Pod každým oknem spatřuje se dále štít se znakem, v pravo a v levo zmíněný znak havířský, uprostřed v levém poli zvon a pod ním kladivo a pemrlice křížem položené, ve pravém podoba již nedobře znalá, nejspíše ptačí. V obou dolejších rozích trojhranu viděti vypuklé podoby dvou jezdců v poloviční životní velikosti. Jezdec po levé straně divákově má na hlavě špičatou přílbu, jehož zadní část dosahuje až na hrdelní okruží; prsa kryje kolčí štít. Ostatní částky odění jsou pro obmítku tak málo znalé jako při jezdci na druhé straně, který, jak se zdá, proti předešlému cválem se žene. Tento druhý jezdec má dolejší část obličeje přikrytou nábradkem, od nízké helmice vlají dlouhé perutě až na hřbet. Udidla obou koní jsou ještě dosti dobře rozeznatelná.

„Nad hořejším erbovním štítem prostředního okna znáti

bylo ještě před málo léty zřejmě zbytky postavy (matky Boží?) skoro životní velikosti, zahalené v řásný plášť, nad jejíž hlavou dva anděle se vznášejíce korunu drželi. Po obou stranách hlavní postavy stály dvě malé, nahé podoby, dle příznaků svých patrně co Adam a Eva znalé; nyní zmizela všecka stopa prostřední postavy, na její místo dán smyšlený erb a koruna proměněna v infuli; naproti tomu snaženo se opravit porouchané podoby Adama a Evy. Nad touto částí čněl ještě mohútný krycí kámen, zastiňujíc bohatě ozdobené prostřední pole štítu; před poslední obnovou jevil se tento krycí kámen spolu co kořen kmene stromového, vystupujícího odtud až ke špici trojhranu, ano přesahující jeho vrchol, kdež rozkládaje se u velikotvárnou křížovou květinu takto celé stavení korunoval. Novověký opravce bohužel za dobré uznal, nad krycím kamenem místo stromového kmene vlepiti jakéhosi dvojitého orla. Čtrnácte rozkošně propletených štítových květin, zdobících ramena trojhranu, dosavad uděluje budově té pohled obzvláště okázalý, jakkoli vnitřek jeho ani zdaleka nevyrovná se dojmu zevnitřkem spůsobenému. Pouze gothické klenutí malé kaple arkýřové a několik kamenných veřejí, okrouhlými pruty a lištami lemovaných, připomínají ještě na vzdálenou dobu té stavby a někdejší skvostnost domu, kdežto ostatní jeho části proměněny jsou obyčejným spůsobem v soukromé byty.“

Tolik prof. Vocel roku 1845. Od té doby se „biskupský dům“ u vnitřku svém prospěšně změnil, chovaje v sobě obecní kanceláře, sborní síň atd. Kutnohorské rady městské, ku kterémuž účelu jej tato roku 1849 zakoupila a zřídila, když dosavadní radnice postoupena býti měla co úřední sídlo c. k. okresnímu hejtmanství. Od té doby „kamenný dům“ nabyl netoliko nového významu, nýbrž i rozličných důležitých památností, vynešených ze staré radnice při ohni 12. srpna 1770.[1]) Nejznamenitější z nich jest veliký městský archiv, bohatý na důležité listiny, obzvláště z dob králů Ladislava, Jiřího, a Vladislava II., jejž v nejnovějším čase znalý v těch věcech ředitel kůru pan Petr Miloslav Veselský náležitě spořádal a zkatalogisoval. Nade vchodem do sborovny obecní nalézá se litá deska kovová s následujícím význačným nápisem:

„*Quisquis senator curiam officii causa ingrederis, ante hoc ostium privatos affectus omnes abiicito, iram, vim, odium, amicitiam, adulationem, reipub. personam et curam subicito. Nam ut aliis aequus aut iniquus fueris, ita quoque Dei Judicium expectaberis et sustinebis.*

Anno Domini 1595.“

(T. j: Kdokoliv z radních osob za řízením vstoupíš do radnice, svrhni přede dveřmi se sebe všecku osobní vášeň, hněv, násilí, zášť, přátelství, pochlebenství, podrob osobu i péči svou obci. Neboť jak spravedliv neb nespravedliv budeš k jiným, tak rovněž očekávati a podstoupiti musíš soud Boží. Roku Páně 1595.)

Nynější radní síň spojena jest s kaplí arkýřovou, jejíž strop velmi uměle jest vytesán. Prostřední růžice představuje hlavu sv. Jana Křtitele na míse, okolo níž se čte: **„decolacio s. Joh'nis baptiste. caput in disco.“** V radní síni stojí výborně řezaný Kristus, jediný to asi zbytek výtečných řezb, krášlivších druhdy radnici, roku 1770 popelem lehlou. Tohoto Krista, pak dvanáct apoštolů, kteří po-

[1]) Od 1770 až do 1850 sloužilo prostranné, ale zcela obyčejné, skoro holé městské stavení, jež nyní zaujímá c. k. okresní úřad, za radnici.

hříchu též roku 1770 zkázu vzali, a jednu řezbu poslední večeře na zavěracím oltáři Kutnohorského chrámu sv. Barbory, naznačuje Daniel Adam z Veleslavína co díla svého děda s mateřské strany, mistra Jakuba z Kutné Hory, který měl za manželku slečnu z rytířského rodu, Alžbětu Loreckou ze Lkouše, jichž obou dcera Regina stala se chotí mlynáře u Prahy a matkou slavného Daniele Adama z Veleslavína, který v dedikací svého Kutnohorské obci věnovaného spisu „Nomenclator quadrilinguis" (v Praze 1598) vypravuje, že navštíviv toto město řezby děda svého se srdečným potěšením prohlížel.[2]) Mistr Jakub přestěhoval se později do Prahy, kde se zabýval provozováním svého umění, bohužel ale násilnou smrtí sešel; bráně ženu ožralého souseda před jeho trýzněním byl od toho kopím proboden. Truchlivý tento příběh udal se mezi lety 1540—1546, na všechen způsob před narozením jeho vnuka Daniele Adama v posledně jmenovaném roce. Obraz Kristův v radní síni Kutnohorské jest, jak dosvědčuje rok vedle monogramu na něm umístěný, 1511 řezán, a velmi dobré jeho mnohobarevné omalování roku 1610 rukou dovednou obnoveno. Spasitel neoděn, toliko volný šat okolo kyčle otočený maje, stojí s rukama rozpřaženýma, výraz obličeje jest šlechetný, černé zkadeřené vlasy padají lehko na pravo, vyvedení jest měkké, jakkoli anatomii skoro úplně dosti učiněno, v naznačení žil až příliš. V jiné sborovně druhého poschodí nalézá se veliká malba na plátně, představujíc rozsudek Šalamounův, velmi podobná k vyobrazení téhož výjevu v starém senátě Staroměstské radnice v Praze.

Jméno „biskupský dům" udrželo podání mezi obyvateli Kutné Hory, že v pamětihodném tom stavení přebýval starý husitský biskup, který tamtéž zemřel. Podání toto spočívá na dobrém základě, jenom že obyvatel Kutnohorského biskupského domu byl biskup katolický, který, opíraje se o kompaktáta, z křesťanské lásky vykonával u Českých utraquistů biskupské funkce. Byl to Filip z Villanuovy, stařičký biskup Sidonský in partibus a světící biskup Modenský, který byl přišel do Čech deset let po smrti Augustina Luciana. Dne 28. května 1504 měl biskup Filip slavný svůj vjezd do Prahy a ubytoval se ve Šmerhově vedle Staroměstské radnice. Jakkoli veliká z počátku byla v Praze radost nad příštím biskupovým, jakkoli mu z počátku prokazována veliká čest, vypukly nicméně již v následujícím roce rozepře mezi ním a mistrem Pavlem z Žatce, administratorem konsistoře pod obojí, jichž následkem Filip z Villanuovy i s radou ve spor zapleten brzo již pomýšlel na svůj návrat do Italie, než však dal se pohnouti od deputace z Kutné Hory k němu vyslané, že se přestěhoval do tohoto města. On byl již dříve jednou navštívil Kutnou Horu za příčinou vykonávání tam biskupských funkcí, kdežto byl bytem v ozdobném domě, „Hrádek" nazvaném,[3]) náležejícím bohatému horníkovi

[2]) Et avi quidem mei materni ejusque artis exstant adhuc hodie manifesta apud Vos monumenta . . . . . pars in Prytaneo sive senaculo Vostro: utpote imagines Salvatoris Domini et duodecim ejus apostolorum de solido ligno exculptae, quas ego nuper in urbe Vestra hospes non absque voluptate animi mei et jucunda recordutione avi . . . . . lubens contemplatus sum."

[3]) Dům „Hrádek," nyní budova hlavní školy Kutnohorské, byl původně tvrzí, kterou Jan Smíšek z Vrchovišť koupil roku 1485 od Michala Preklera. V jednom z dosavade zachovaných gothických arkýřů Hrádku nachází se kaple, kterou biskup Filip z Villanuovy dne 12. září 1504 ke cti svatých Václava, Jiřího, Vojtěcha a všech Svatých vysvětil. Mezi obřady roku 1504 od biskupa Filipa v Kutné Hoře

Janovi Smíškovi z Vrchovišť. Dne 9. června 1506 byl biskup slavně do Kutné Hory uveden, při kteréž příležitosti darovala mu tamější obec dům a vykázala mu týdenní plat dvou kop grošů českých. Stařičkému biskupu však zastesklo se brzo i v Kutné Hoře, jako vůbec v zemi České, jejíž jazyk a mrav mu byly cizí. Nadarmo hleděl obdržeti glejt k návratu do své vlasti, Horníci nechtěli ho nikterak propustiti. Tu odhodlal se Filip z Villanuovy k útěku, jejž vyvedl v pondělí před svatou Alžbětou 1506 pomocí jistého uhlíře. Příštího rána, dne 18. listopadu, nastalo v městě veliké pobouření, i uzavřeno stíhati biskupa a přivésti jej nazpět. V Soběslavi dohonili jej stihatelé, a pán na Soběslavi, vládař domu Rožmberského, dopustil, že biskupovi zabráněna další cesta. Ten konečně odevzdal se svému osudu a vrátil se se stihately svými do Kutné Hory, kdež mu brzo zase vykázáno obydlí nové. Letopisec Mikuláš Dačický z Heslova dává o tom následující zprávu: „Potomně téhož léta ve čtvrtek štědrého večera koupili páni Horníci témuž panu biskupovi jiný dům a uvedli jej do něho, nebo mu byl prvnější shořel.“ [2]) Bez odporu jest tu řeč o „kamenném domě,“ který tedy o vánocích 1506 pro biskupa upraven byl. Podnes při bedlivějším prohlížení znamenati lze, jak na spěch musilo se díti význačné vyozdobení toho domu: mnohé z nejpěknějších okras nejsou dílo kamennické ani pevná štukatura, nýbrž modelovány přes dřevěné třísky, zběžně sice ale duchaplně a ráznou formou. V tom domě nebydlel biskup Filip dlouho, smrt zachvátila ho v něm 20. října 1507. Pochován jest v tak zvaném „vysokém kostele,“ hlavním to chrámě svatého Jakuba v Kutné Hoře. Roku pak 1511 přenešen do skvostného chrámu sv. Barbory do kaple havířů a hrob jeho okrášlen mramorovým pomníkem, který bohužel za české protireformací, když chrám Svatobarborský jesuitům odevzdán jest, v nivec přišel. Jedna ze scházejících sošek na arkýři „kamenného domu“ byla též z rokazu komissařů reformačních sundána a to prý proto, poněvadž představovala jednu z předních osob české církve, jakéž utraquisté s oblibou vyobrazovávali.

vykonanými, byly nejhlavnější: vysvěcení kaple Božího Těla v chrámě sv. Barbory a kostela nejsvětější Trojice před městem, vystavěného od rodiny hostitele jeho, Jana Smíška, roku 1488.

[2]) Dačického kronika Kutnohorská, rukopis Českého musea, str. 28.

O dalších osudech domu kamenného či biskupského nemáme bezpečných zpráv, než které nám laskavě z archivu Kutnohorského jak následují podal přítel náš, pan Petr Miloslav Veselský, pilný badatel dějin tamějších: „Jisto jest, že dům ten v sedmnáctém století při velkém požáru mnoho utrpěl, neboť jeho nynější podoba jest toliko polovice někdejšího starého stavení, které dvěma stejnými průčelnými štíty zdobeno bývalo. Teprv k roku 1703 nacházím v knize Obligationum, fundationum et cantionum ab Ao. 1657 etc. fol. (pg. 6.) jistou stopu domu toho, která nás až do časů našich již vede. Tam totiž stojí: „Dne 12. Junii 1703 stalo se narovnání mezi Annou Františkou pozůstalou vdovou po Martinovi Humpoleckém, sousedu, horníku a spoluradním, a mezi pozustalými sirotky Veronikou, Brigitou a Prudencií, jichž v neplnoletosti zastupovali Ferdinand Alexius de Stern et Legisfeld a Bernard Dačický z Heslova, též mezi paní Lucii Widtmanovou co provdanou dcerou po nebožtíkovi Martinovi Humpoleckém za příčinou rozdělení pozůstalosti, a tu paní Lucie Widtmanová vybrala si „Dům kamenny“ se dvorečkem a pustým při něm ležícím místem spáleništěm za podíl svůj dle práva jí ponechaného. — Dne

18. Octobris 1718 odkoupila Veronika provdaná Schönová od matky své Anny, pozůstalé vdově po M. Humpoleckým týž „kamenný dům" za 1750 zl. rejnských, a povinna byla svým dvoum provdaným sestrám po 500 zl. rejnských vyplatiti.[4]) — Leta 1784 dne 25. Augusti sestry Marie, Anna, Veronika a Rozalie Schönová prodaly jim přináležející „kamenný dům" i se spáleništěm (místem pustým) při něm se nacházejícím manželům Janovi a Kateřině Reichlovým za 1000 zl. rýnských; 1791 dne 30. Martii prodalj manželé Jan a Kateřina Reichlovští týž kamenný dům v témž samém stavu manželům Matějovi a Marii Topinkovským za 1300 zl. rejnských; roku 1798 po smrti manžela Topinky prosila vdova, by jim oboum přináležející „kamenný dům" se zahrádkou, dvorečkem a místem pustým veřejně prodán byl, a tu jej ustoupili manžele František a Barbora Moravcovští za 1412 zl. rejnských.[5]) Načež opětně v roce 1803 dne 12. Junii koupen byl při veřejné dražbě po úmrtí Františka Moravce od manželů Jana a Marie Zbudovských za 1760 zl. Roku 1810 dne 31. ledna odkoupil jej od manželů Zbudovských zeť jejich Jakub Salák s manželkou za 2500 zl. rejnských; a při prodeji té prodáván posud s dvorečkem, zahradou a při něm se nalézajícím spáleništětem. Týž Jakub Salák postoupil jej roku 1832 synovi svému Ignacovi Salákovi, od něhož ho brzo na to tehdejší magistrátní a kriminální radda Josef Krčan za 2000 zl. stř. koupil. Tento poslední majitel všemožnou péči o to vedl, aby památné toto stavení, seč jen možno bude, v dobrý stav uvedl a nacházející se ozdoby zevnější uchoval. Jemu tedy hlavně k poděkování, že se památka tato až na časy naše uchovala. — Když roku 1849 obec Kutnohorská svůj někdejší rádní dům k účelům státních úřadů postoupila, hledalo se opětně nového stavení, v němžby úřadové městští umístěny býti mohli, a volba padla na památný „kamenný dům," jejž také majitel obci přenechal uzavřenou koupí dne 20. prosince 1849. — Jelikož dům ten nyní ve vlastnictví slavné obce Kutnohorské se nachází, a jelikož známo, že vážené zastupitelstvo obecní památkám starožitným v městě pozornost svou věnuje, není k obávání, žeby tak snadno úhony nějaké vzíti mohl. Ač během času stavení to velmi utrpělo, ač i uvnitř mnoho přeměněno, předc vypíná se toto památné stavení významnou gothickou svou stavbou nad všechny jiná, hlásajíc o někdejší slávě občanstva Kutnohorského, o jeho obětavosti, a vzbuzuje obdivení u každého znatele a milovníka starožitnosti."

[4]) Liber contract. od r. 1710. list. 20.

[5]) Liber contr. od r. 1783. C. 16.

Kašna v královské zahradě Pražské.

Ze skvělých dob královské zámecké zahrady v Praze, která Rudolfem II. dosáhla své největší slovútnosti, došlo až na naše časy jenom málo dobře zachovalých znamenitějších zbytků; nejznamenitější z nich, letohrádek a kovová kašna, pocházejí ještě z dřívější doby, od děda Rudolfova, Ferdinanda I., který roku 1538 kus vinice kláštera Svatojirského se zámeckou zahradou spojil a nákladem královským posázeti a vykrášliti dal.

Před letohrádkem Ferdinandovým, tam, kde druhdy první tulipány v Evropě kvetly, stojí kovový vodomet Ferdinanda I., jedno z prvních uměleckých děl toho druhu, ze silného zvučného bronzu výborně lité a bedlivě ciselované. Dvě bronzové nádrže nestejné velikosti stojí nad sebou, dolejší, mnohem větší, spočívá na trpaslických nestvůrách, okolo kraje vodojemu toho, jehož zpodní strana má podobu mušlovitou, běží dobře modelované hlavy, mezi nimiž se proplítají okrasy kapraďovité. Z veliké nádrže vystupují polobohové co karyatidy, nesouce nad dvěma nástavky, z nichž jeden ozdoben jest lebkami zvířecími, druhý člověčími hlavami, nádrž menší pokrytou okrasami na spůsob antik. Nejvýše na válcovém konci procházející trouby stojí dosti hezký, skoro zcela nahý bronzový panák hrající na dudy, který skutečně co do uspořádání i pohybu zdařilým se jeví.

O vyvedení této výtečné kašny podává nám zcela určité zprávy současný rukopis český, obsahující hlavně výkresy a zevrubnosti pro puškaře, chovaný pod názvem „Mathesis bohemica" (XVII. B. 17) v c. k. veřejné knihovně Pražské. Nacházíme v něm řemeslné vyobrazení Ferdinandovské kašny, avšak s velikým dvojitým orlem na vrcholi, který z obou zobáků vodu vypouští, také z obou otvorů dud bronzového panáka prýští se prameny vody. Do veliké nádrže vylévá se voda netoliko otvory hořejší nádrže, nýbrž i z karyatid, ano i hubou srnce, jejž Pan ve skupení karyatid na ramenou nese. Podpis tohoto vzorkového nákresu zní doslovně takto: „Tato kašna jesti na zámku v Praze dělána, začata jesti leta 1554 až do leta devatého a jest dělana od mistra Tomaše puškaře a vode mne Vavřince Křičky z Bytyšky tu sem já sám všecky figury vypravil a Wolf puškař ten formoval a spolu sme ji lili."

Mistr Tomáš puškař není nikdo jiný nežli onen Tomáš Jaroš z Brna, který druhého listopadu 1547 jmenován byl královským puškařem na hradě Pražském a po hrozném požáru královského hradu rozlitý veliký zvon chrámu sv. Víta na útraty Ferdinanda I. přelil, kterýmžto zvonem, r. 1548 dohotoveným a výbornou vypuklou prací ozdobeným, jenž váží 270 centů a mocný zvuk vydává, učinil si krásnou památku. Na něm, jakož na větší části zvonů tohoto umělého královského puškaře a zvonaře [1]) nalézá se mezi jiným jeho jméno ve formě: „Thomas Jarosch Brun-

[1]) Ještě ku konci 17. století byl královský puškář skoro pravidelně také

nensis auxilio divino me fudit.“ Od Tomáše Jaroše, který se též nějaký čas zdržoval v Brandejse nad Labem, zachovaly se pokud nám vědomo v Čechách ještě následující zvony: zvon co do velikosti čtvrtý metropolitánského chrámu v Praze od r. 1550 — veliký zvon u sv. Jiří na hradě Pražském [2]) — zvon augustinského kláštera v Ročově od r. 1550, původně lit pro kostel sv. Klimenta v Praze na Poříči — krásný zvon Mariánský chrámu Týnského, 118 centů těžký, od r. 1553, a zvon „Mikuláš“ v městě hor zlatých Jílovém od r. 1568. O pozdějším objednání, učiněném od umění milovného arciknížete-náměstka Ferdinanda ve jmenu otce svého, císaře a krále Ferdinanda I., listem z Křivoklátu od 9. prosince 1562 u našeho umělce, poskytuje nám zevrubnou zprávu následující německé psaní, jež tuto u překladu co možná věrném podáváme:

„Našemu věrnému milému Tomáši Jarošovi, Římské císařské Milosti atd. puškáři a slévači na hradě Pražském.

„Ferdinand z Boží milosti arcikníže Rakouský.

„Věrný milý! Jeho Římská císařská Milost atd. Náš nejmilostivější nejmilovanější pán a otec, ráčil milostivě uložiti Našemu dvorskému malíři Františkovi Tertiovi, aby učinil vzor neboli model, podle kterého by se mohla uliti z kovu kašna v zahradě při zámku Pražském, což on poslušně vykonav Nám nyní takovýto model jest ukázal, a poněvadž učiněn jest tento model dle milostivé vůle a rozkazu Jeho císařské Milosti, tedy nařizujeme Tobě od Jeho císařské Milosti a chceme, abysi se bez odkladu odebral k zmíněnému Našemu malíři Františkovy do Prahy (ač nejsi-li tu již dříve,) model takový ohledal a učinil výpočet a seznam, mnoho-li bysi k lití takové kašny potřeboval kovu a zvonoviny, a jak veliký by na to šel náklad; také jakých patronů bylo by k tomu potřebí ze dřeva vyřezati. Neb jest Naše vůle, aby taková práce udělána byla od Našeho řezbáře Hanuše Peissera. Pročež můžeš s ním o tom promluviti a zeptati se ho, co by od takové práce žádal. Zmíněný pak výpočet a seznam odevzdej dotčenému Našemu malíři, který Nám jej doručí, jakož Ti o tom ještě dále dáme věděti Naší milostivou vůli a rozkaz. Tak učiníš podle Jeho Milosti císařské a Naší milostivé a konečné vůle. Dáno na Křivoklátě devátého prosince 1562.

Ferdinand.

J. Habersagkh.“

Tato kašna, jak dle zbytků oučetních dosud zachovalých souditi lze, dokončena byla roku 1568 teprv za Maximiliana II. a stála 3322 zlatých. Tyto oučty opětně vztahovány byly k vyobrazené zde Ferdinandské kašně, avšak tato dobře se musí rozeznávati od posledně dotčené Maximiliánské, jak dokazuje zmíněný český rukopis, jehož spisovatel Vavřinec Křička, věrný pomocník Tomáše Jaroše, při zřizování vodáren na královských zámcích v Praze a v Brandejse nad Labem, jak se zdá, obzvláště účastným byl. O této Maximiliánské kašně nevíme kam se poděla, snad byla tak jako mnohá jiná na jiných místech odstraněna k vůli svému panáku, snad ji odvezli Sasové neb Švédi v třicetileté válce, anebo přišla na zkázu r. 1757, když Bedřich II. na Prahu střílel.

zvonařem; obojím zároveň byl na příklad Mikuláš Löv z Lövenburka, setník vojenský, královský puškář a zvonař v Praze 1664—1720.

[2]) Rok na tomto zvonu není udán. Čteme tam průpověď oblíbenou na zvonech mistra Jaroše: „Vox mea, vox vitae, voco vos ad sacra, venite. Thomas Jarosch Brunnensis etc. etc.“

Wilhelm Kandler fecit. *Aus der Kunst Anstalt v. C.F. Merckel, Leipzig.*

LIBOČANSKÁ BRANKA V ŽATCI. DAS LIBOČANER THOR ZU SAAZ.

Vydávano od kněhkupectví Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung
Kober & Markgraf
v Praze in Prag

O kašně Ferdinandské víme, že r. 1651 musila býti opravována následkem porouchání od Švédů. Při korunování Leopolda II. opraven a znovu zřízen stroj vodometu jejího. Snad při pozdějším, na ten čas nemožném zevrubnějším ohledání všech části této kašny nalezne se na ní jméno neb znamení mistra Jaroše a rok dokonaného ulití.

Libočanská branka v Žatci.

Královské město Žatec mělo původně dvě brány a dvě branky či fortny. Branka tuto vyobrazená vede k Libočanům, domnělému rodišti známého kronikáře Václava Hájka,[1]) lid, zachovav její původní český název, jmenuje ji: „die Libočaner Branka.“

Zvenčí vede zděná škarpa až do parkánu fortny, jehož opevnění tvoří na pravo mnohohranou hradbu. Hradba tato ozdobena jest na jedné ze svých hran, velikými kvadry vykládaných, starým erbem města Žatce, na ploše pak, obrácené ke vchodu do parkánu, zazděna jest deska s nápisem, na níž ne bez obtíže dají se čísti následující řádky:

Anno †	finitum fa.
d. M° cccc°	iii proxiā
lx iij° hoc	ante festum
opus est	se. . . . . .

(T. j.: Roku Páně 1463 dílo toto skončeno jest to outerý před svátkem sv. . . . .)

Mezi oběma odděleními nápisu umístěn jest erb městský, a nad ním hledíce proti sobě, a však odděleni berlou, Český lev a Moravská orlice. Nejvýše na desce té spatřuje se kalich, ne však vyrytý jako nápis a erby nýbrž malovaný, a to v čase novějším, na památku onoho vypuklého kalicha, který pocházel z časů Jiřího Poděbradského a po bitvě Bělohorské z rozkazu reformačního komisara Martina z Huerty roku 1625 bedlivě dlátem byl srýpnut. [2]) Vjezd do parkánu fortny tvoří zcela novověký, jednoduchý

[1]) Ves Libočany, mající 48 domů, zámek a úhledný kostel, leží půl hodiny na severozápad od Žatce na potoce řečeném Aubach, který nedaleko odtud vtéká do Oharky. Dům pod číslem 37. pokládá se za rodinný dům Hájkův.

[2]) Měšťané Žatečtí byli od počátku husitských válek horliví Husité a zůstali takovými až do třicetileté války. Primátor jejich, Maximilian Hošťálek z Javornic, skonal 21. června 1621 na popravišti před Staroměstskou radnicí v Praze co defensor a stoupenec Fridricha Falckého; sťatá jeho hlava poslána byla do Žatce, kdež vztýčena byla na pranýř. Protireformace potkala se v Žatci s tuhým odporem, z mála českých měst šlo tolik měšťanů do vyhnanství. Do Žatce stěhovali se němečtí osadníci, a v nápadně krátkém čase jest toto tak ryze české město poněmčeno.

oblouk, teprv za ním vystupuje dosti vysoká, hmotná věž branky, na které však pozoru hodno jest toliko gothické klenutí průchodu; ostatní staré zdi věže, obývané od soukromých nájemníků, obnoveny jsou v obvyklém velmi neladném slohu někdejších krajských stavitelů, průčelí pak ozdobeno postavou odpočívajícího lva.

Brány a branky města Žatce měly v šestnáctém století osud pamětihodný. Když král Ferdinand I. chtěl do Šmalkaldské války táhnouti skrze toto město, odepřeli mu Žatečtí průchod s vojskem i povoleno mu jenom třicet osob družiny, chtěl-li by hospodou býti v Žatci. Po vítězství u Mühlberka (24. dubna 1547) musilo město pykati za takovou urážku. Vedle pokut, které je zastihly zároveň s jinými městy království, uložena mu ještě zvláštní: Ferdinand I. rozkázal dekretem daným na hradě Pražském v sobotu po svatém Matouši, „aby často psaní Žatečtí všecky brány městské i také fortny zbořili a z každé strany brány neb fortny zeď desíti sáhů vzdélí též pobořili a příkop vokolo města vyrovnali a na budoucí všecky časy na těch místech nic nestavěli ani stavěti nedali, než aby tak město Žatec otevřeno stálo a zůstalo.“ Nezdá se, že tento přísný rozkaz přišel k vyvedení v celé své rozsáhlosti. [3]) Tolik však jisto jest, že město Žatec po celých osmnáct let muselo zůstati otevřeným. Teprv syn a nástupce Ferdinanda I., šlechetný Maximilian II., dovolil majestátem, daným ve Vídni ve středu po neděli Cantate 1565 na snažnou přímluvu, aby Žatečtí „dotčené brány městské zase vystavěli, jak svrchu dotčeno, vrata celá udělati a těmi pro lepší bezpečnost město zavírati a podle libosti své jako i jiná města upevniti mohli.“

[3]) Aspoň pobořeni zdí na deset sáhů z každé strany bran a forten nestalo se, brány a branky jsou snad tehdáž jenom zbaveny svých obran a vrat. Také vypovězení ze země tehdejšího primatora Žateckého Mikuláše Černobejla, též Artemisius zvaného, nebylo tak přísně vzato, vrátilť se do Čech a zemřel doma dne 14. února 1556.

Kaple Podvinecká.

Ve vsi Podvinci u Mladé Boleslavi, na pravém břehu Jizery, nachází se veřejná kaple s obzvláštními, velmi bohatými stavitelskými okrasami, která náleží k nejpamátnějším románským budovám v Čechách a od několika let vzbuzuje obzvláštní pozornost cizích zpytatelů starožitností a znalců umění. Zasvěcena jest sv. Mikuláši a přivtělena k osadě Mladoboleslavského děkanství, patří však ku patronátu Dobrovickému, a v Dobrovicích býval též až do roku 1850 patrimonialní úřad, pod nějž slušela vesnice Podvinec čili Vinec (49 domů a mlýn).

Pan Josef Hellich byl první, který upozornil na pamětihodnou kapli Podvineckou a některé částky jejích

okras pro Vocelovy: „Grundzüge der böhmischen Alterthumskunde“ (v Praze 1845) okreslil. Neúplné dílo pp. Schmitta a Lorenze o památných románských stavbách v Čechách podalo dva radirované pohledy na ni. Dr. H. A. Müller přijal kostelík Podvinecký do své „Karte der mittelalterlichen Kirchenarchitektur Deutschlands.“ Jindřich Otte zmiňuje se o této „pamětihodné okrouhloobloukovité kapli“ ve svém výborném díle: „Handbuch der christlichen Kunstarchaeologie des deutschen Mittelalters.“ Schnaase mluví o ní ve své „Geschichte der bildenden Künste“[1]) jako o budově neobyčejné podoby, i spatřuje v ní celkem formy pozdějšího německo-románského slohu. V Kuglerově „Geschichte der Baukunst“[2]) čteme: „Mezi ozdobnými budovami pozdější románske doby zaujímá kaple v Podvinci u Mladé Boleslavy hlavní místo. Jeť vyznačena uvnitř úhlednou emporou na straně západní, pěkným portálem atd., zároveň ale tak podivnou matenicí okrasních forem, že mnozí připadli na domněnku, jakoby stavba ta vyvedena byla z částek, spracovaných k jinému účelu.“

Dva domácí archeologové popisuji kapli Podvineckou co nejzevrubněji, totiž professorové Jan E. Vocel a Bernard Grueber, onen v lednovém sešitu ročníku 1852 zpráv o zasedáních filosoficko-historické sekcí c. k. akademie nauk, tento ve zprávách c. k. ústřední komisí k vyzpytování a zachování památek stavitelských.[3]) Vyjímáme tuto z pojednání professora Vocela následující zevrubnosti: „O krásném, úplně zachovalým ozdobným portálem okrášleném zevnitřku této zajímavé památky slohu okrouhloobloukového stala se sice zmínka již ve více spisech; avšak mnohem zajímavější empora tohoto božího stánku zůstala až dosavad nepovšimnuta. Táhneť se na západní straně podle celé šířky kostela, a jakkoli zaujímá prostor toliko 21′ délky a 10′ šířky, jest nicméně svou stavbou i ozdobou velmi důležita pro známost zevrubnosti a ornamentiky slohu románského. Do kostela dolejšího otvírá se tato empora obloukem, který obsahuje všecky základní částky ozdobného portálu. Vysoká, bohatě článkovaná podnož slouží za základ vnitřnímu stěnoví tohoto obloukového otvoru, v němž bezpochyby umístěn byl druhý oltář. Široká lemovní okrasa, zdobící zoblоučení prvního článku, má nápadnou podobnost se stavitelskou ozdobou, obrubující vchod do románského kostela Želkovického blíž Libčevsí. Nad tímto obloukovým otvorem vyčnívá nadhlavek, na němžto spočívá římsa složená z oblouků, podbradků a lišt, která zde co pouhá ozdoba na pravo a na levo se vytáčí a nad dvěma sloupovými hlavicemi, vyčnívajícími po obou stranách nadhlavku nad otvorem oblouku, zakončení svého dochází. Na tomto nadhlavku spočívá oblouk, pnoucí se přes šířku empory ku protějšímu pilíři ve stěně. Sloupové hlavice, po obou stranách jeho vystupující, jsou čtyrhranné a opatřeny bedlivě vyvedenými okrasami. Nástavek jednoho stvolu sloupového spadá několik palců pod tyto hlavice, V přepažní zdi, dělící emporu od dolejšího prostoru chrámového, jsou dvě okna, rozdělená sličnými sloupky zvláštního tvaru na dvě části, okrouhlými oblouky překlenuté. Ve čtyrech rozích empory nalézají se sloupy poloztracené, jejichž hlavice nesou hvězdovitou, rozmanitými pruhy lemovanou okrasu. Patý takový sloup vystupuje ze stěny naproti oblouku oltářnímu.

[1]) Díl III. str. 589.

[2]) V Stuttgartě 1858. Díl. II. Str. 546—547.

[3]) Ročník 1856. Také o sobě otištěno pod názvem: „Charakteristik der Baudenkmale Böhmens.“ (Ve Vídni 1856.)

Vstup k této empoře jsou ouzké kamenné schody uvnitř tlusté zdi. Délka dolejšího kostela i s kobkou pod emporou se nalézající obnáší 42′, z čehož přichází na presbyterium 13′. Presbyterium samo není polookrouhlé, nýbrž — vzácná to výminka chrámové budovy románského slohu v Čechách — trojhrané. Sloupy v rozích dolejšího kostela se nalézající mají na hlavicích ozdobu ze spleteného listí.“

Grueber poněkud ostře kritisuje podivné zvláštnosti této kostelní stavby, vytknuté od většího dílu jejích popisovatelů,[4]) i praví na konci: „Celá budova vystavěna jest z výborných kvádrů pískovce, který se tu na blízku láme. Tato okolnost vede k domněnce, že v lomech dály se přípravní práce k většímu stavení, ku kterému však nepřišlo, načež použito částí již zhotovených ke stavbě této kaple jak nejlépe se hodilo. Tím vysvětluje se to množství ozdob, ty rozličné jednotlivosti sobě odporující a části ještě nedokonané na kostelíku nejmenšího druhu. V empoře zazděny jsou částky stavební, které ani nenáležejí ku kostelu.[5]) Přes to všecko činí zevnitřek dobrý dojem, což hlavní přičísti se musí poměrům sanktuaria. Také na zevnitřku vady podrobností méně vystupují nežli uvnitř, kdežto vnitřek, jak snadno si pomysliti, vypadá velmi znetvořeně a nepořádně.“

Zevnitřek Podvinecké kaple jest v skutku ušlechtilý a úhledný, obzvláště presbyterium se svým krásným okrouhloobloukovým vlysem, nad nímž táhnou se klínovité zubořezy, a nad těmito ještě dobře vyvedená okrasa z listí. Naproti tomu jsou hlavice polosloupů v rozích jednoduché s ozdobnou plochou. Velikolepě vypadá portál, přistavěný k levé dlouhé straně pod okrouhlým oknem, s jedním prostě stojícím sloupem a dvěma polosloupy zajímavé podoby po každé straně; v poli obloukovém spatřuje se spasitel, a po obou stranách jeho vznášející se andělové práce tesané; nad vchodem okrouhloobloukovým jest vlys podobný jako u presbyteria.

Původ a dějepis pamětihodné kaple Podvinecké kryje se v temnu; víme toliko, že ku konci čtrnáctého století byla farním kostelem. Zdá se, že byla vystavěna v první polovici třináctého, ne-li ku konci dvanáctého století. Professor Grueber by ji rád položil do čtrnáctého století, poněvadž viděl na klenutí chorovém žebra gothického profilu a vůbec uvnitř některé upomínky na gothiku. Což nemůže to pocházeti od pozdějších opravovatelů? Prof. Grueber sám připouští obnovu po ohni předsevzatou, i praví v témž pojednání: „Jenom klenutí předsíně (tedy pod emporou) jest prvotní, klenba nad sanktuariem náleží novější opravě atd.“ Podivným spůsobem není až příliš maličká loď klenuta, aniž ukazuje jakých stop, že by tu kdy bylo bývalo klenutí.

[4]) Takové zvláštností jsou n. p. podnož na oblouku empory, mající 15″ výšky, kdežto poloztracené sloupy na podnoži té spočívající nejsou ani střevíc vysoké; krycí desky na hlavicích jsou mnohem vyšší nežli hlavice samy, a větší díl článků sestaven v pořádku převráceném.

[5]) Viděti z toho, že pojednání Gruebrova použito v Kuglerově: „Geschichte der Baukunst.“

Hlavní Obraz v chrámu sv. Víta v Praze.

Vzácný klénot starého nizozemského umění zdobí hlavní, bohužel již dávno negothický oltář v metropolitánském chrámu sv. Víta na hradě Pražském, obraz křídlový, jehož vysoká cena umělecká po všecky časy byla uznávána, o jehož mistru ale po dlouhý čas nic jistého se nevědělo. Žádné jméno proslaveného umělce nebylo příliš vzdálené, aby od polovice minulého století až do roku 1836 nebylo ve spojení přiváděno s obrazem tím, ba i Rafael d'Urbino byl jmenován. První důkladné a zevrubné pojednání o křídlovém obraze na hlavním oltáři u sv. Víta podal dvorní rada Hirt ve svých „Kunstbemerkungen auf einer Reise über Wittenberg und Meissen nach Dresden und Prag" (Berlin 1830).

Nelze nám neopakovati zde doslovně, co pověděl Hirt o tomto křídlovém obraze, jehož prozatím jen prostřední tabuli dílo naše přináší: „Nejmistrnější obraz Pražského metropolitánského chrámu jest na velikém oltáři. Jest to obraz křídlový, představující uprostřed evangelistu Lukáše, an maluje madonnu s děťátkem, s velikotvárnou architekturou a perspektivou. Připisuje se mladšímu Holbeinovi. Madonna jest krásná, a postava Lukášova velikolepá. Křídlo levé představuje Jana na Patmosu, jemuž se děje zjevení v povětří. O tomto křídle jest domnění, že je maloval Correggio, a skutečně upomíná přísvit velice na tohoto mistra. Pravé křídlo představuje mučennictví sv. Víta, a mistr té malby jest prý Giulio Romano. Obraz tento jest výtečný co do skladu, výkresy nahot mistrné, jenom stín padá velmi do černa, samé to známky, které se shodují s Juliovým spůsobem malování. Nicméně při všech těch zpozorovaných podobnostech, blíže-li tyto obrazy ohledáváme, jeví se brzo, že jsou to díla jiných, totiž nizozemských mistrů. Mezi umělci této školy jest manýra Bernarda van Orley tak vynikající, že se v dílech jeho cvičenému oku snadno vyzrazuje. Bernard van Orley byl jeden z nejprvnějších Nizozemců, kteří navštívili Italii a nějaký čas ve škole Rafaelově strávili. V kreslení a ve formách přijal mnoho od velikého mistra, ale ve spůsobu malování zůstal přece věren škole nizozemské. Jak známo, byl dvorským malířem Nizozemské vládařky Markéty, tety Karla V., a pak císaře samého. Snadno poznal jsem v prostředním obraze ruku Orleyovu. Ale kterak přišla k němu obě křídla, která jsou malována v manýře docela jiné? — Jenom spůsob italiánský a příbuznost Orleye se žákem jeho Michalem Coxciem přivedla mne na myšlénku, že malby křídlové jsou dílem tohoto. Michal Coxcie strávil také dlouhý čas ve Vlaších, studoval v Římě ne pod Rafaelem, nýbrž po něm a maloval v německém kostele St. Maria dell'anima stejnou dobou, ve které Giulio Romano zhotovoval pro týž chrám obraz na veliký oltář, který se tam až dosaváde nalézá. Také poměr k sobě obou posledně jmenovaných mistrů stal se mi

při ohledávání obou křídel jasným, což mne potvrdilo v něm domnění. Opravdu dá se tvrditi, že ani mistr ani žák nevyvedli nikdy krásnějšího uměleckého díla. Stíny se Coxcieovi v mučennictví sv. Víta méně podařily, buď že mu, jako se často Giuliovi Romanovi dálo, později příliš se potemnily, anebo že sám hned z počátku, dle spůsobu Juliova, silnější je dělal. Naproti tomu výborně se Coxcieovi povedl přísvit v Janu na Patmosu, a nikdy se tento mistr nepřiblížil více ku krásné manýře Coreggiově."

Jak důmyslně dvorský rada Hirt v tomto případu soudil, ukázalo se již šest let po vyjíti jeho spisu. Přípravy ku korunovaní J. C. M. císaře Ferdinanda na království České, zavdaly příležitost k zjištění pravých původců těch obrazů. C. k. setník Jan Ritter z Rittersberga, jenž nebyl bez zásluhy o snahy umělecké v Čechách, podal v srpnu 1836 první obšírnou zprávu o tomto pro dějepis umění důležitém objevení.[1]) Mezi jiným praví o prostředním obraze, kde Lukáš maluje nejblahoslavenější pannu: „Tato malba, v ohledu výtečné ceny své jeden z nejprvnějších výtvorů uměleckých, v ohledu pak technické dokonalosti podivuhodný výsledek neunaveně vytrvalé pilnosti, bude snad málo kterému obyvateli Pražskému dle pravé své ceny známa. Výmysl ducha i vkusu plný, výborné kreslení postav, rouch i architektury, přirozená líbezná a přece velmi účinlivá barvitost, nejsprávnější perspektiva a štětec, vyzrazující ruku jednoho z nejskušenějších, nejcvičenějších mistrů, který mezi prvními nejslavnějšími umělci všech časů čestné místo zaujímá, jsou cnosti obrazu toho, jenž zasluhuje býti jmenován pravým pokladem umění a sotva nalézá rovně v hlavním městě Čech. Kdo v tomto tvrzení nějakeho přeceňování nalézati se domnívá, jdi a spatři sám. — Stanoviště obrazu, u srovnání s velikosti jeho postav příliš vysoké, při kterém — ani nemluvě o nepříznivém světle, pak o zastaralé špíně a prachu, které se od delšího času do jeho povrchu zažraly a nejoutlejší odstíny krásné barvitosti zamazují — pravé hlediště divákovo zcela se pomyká, jest asi hlavně vinno, že toto arcidílo umělecké až dosud jen skrovnému počtu milovníků umění dle úplné ceny své ve známost vešlo a onoho skvělého jména v dějepisu umění nabyti nemohlo, kterého vším právem zasluhuje. O jméno původce obrazu toho nemohli se ještě nejzběhlejší umělci a znalcové shodnouti." — Vyvrátiv některá bludná domnění, o mistrech obrazu toho rozšířených, pokračuje Rittersberg dále: „Tím více musí býti nápadno, že jméno tak výborného mistra, které zajisté všeobecně bylo známo v ten čas, když překrásné dílo jeho postaveno bylo na místo jemu určené, tak docela mohlo přijíti v zapomenutí, kdežto se dobře čitelné na samém obraze nalézá. Tato okolnost objevena byla před několika dny od pana Josefa Burde, dozorce nad obrazárnou společnosti vlasteneckých přátel umění, když čistil a opravoval obraz, který při nastávající slavnosti korunovační opět bude se skvíti ve svěžím lesku, jak vyšel z rukou umělcových. V pasu evangelisty Lukáše zřetelně stojí jméno Gossart, jakož i na nejkrajnějším lemu roucha madonnina. Jan Gossart, známější v dějepisu umění pod jmenem Jana de Mabuse, Mabeuge, narodil se mezi 1496—1500, byl žákem Lukáše z Leydenu, a vyššího zdokonalení v umění došel později v Italii. Navrátiv se do vlasti byl jedním z prvních, kteří přesadili do ní sloh a vkus velikých vlaských mistrů. Zemřel roku 1562. Překrásný obraz má patrné stopy rozličných porouchání, utrpených snad již

[1]) Srovn. časopis „Bohemia" od r. 1836, č. 99.

v předešlých časech neopatrným přistavováním žebříku pri vykrašlování velikého oltáře ke slavnostem; pročež je velmi žádoucno, aby při podobných příležitostech užito bylo všemožné opatrnosti pod bedlivým dohledem osob v umění obeznalých.“

Při též příležitosti i na to se přišlo, že na rubu obou křídel, rovněž pomalovaných ale ještě nikde nepopsaných, náléza se jméno umělce písmem lapidárním, totiž MIGHEL DE MALINO FASIEBAT, a pod jménem tím monogram. Rittersberg marně se snažil poznati toho umělce, shledal sice, že Malino neznamená zde nic nežli město Malín (Mecheln, franc. Malines), zabloudil však až k Ludvíkovi Malinovi.[2]) A přece onen Michal z Malína není nikdo jiný nežli slavený Michal Coxcie, vlastně Michiel van Cocxcien, rodič z Malína, narozený r. 1499, zemřelý 5. března 1592,[3]) jejž Hirt tak šťastně uhodl. V ohledu na mistra prostředního obrazu bystrý zrak Hirtův velice ku pravdě se přiblížil: jmenovalť Bernarda van Orleye, a Jan Gossart, příjmím Mabuse, jest skutečně současník van Orleyův a duchem jemu blízce příbuzen.

Z listin c. k. dvorského stavitelského úřadu v Praze vidíme, že r. 1728 obrazy velikého oltáře u sv. Víta byly opravovány, nejdříve — zvůlí k. stavitelského písaře Jana Jindřicha Dünnebiera, začež od České komory důtku obdržel — obraz nad výtečným obrazem křídlovým se nalézající, darovaný od Ferdinanda III. a již valně potemnělý, jenž představuje Ježíše, Marii a Josefa a jehož původ přičítá se Hessovi, pak ještě v témž roce slavný obraz křídlový, který měl uprostřed trhlinu a vzadu silně rozežrán byl od červů. Opravení jeho svěřeno bylo hraběcímu Nostickému malíři Janovi Bohumírovi Riedlovi, jenž byl k tomu z Falknova do Prahy povolán, jakožto muži, „který v tom ohledu dal již mnoho důkazů své umělosti.“ Z dekretu České komory od 8. listopadu 1728 dovídáme se, že malíř Riedel „vzácné ale velmi sešlé obrazy, sundané z velikého oltáře zdejšího císařského zámeckého hlavního chrámu sv. Víta, velmi bedlivě a opatrně vyčistil a následkem toho ku podivu všem zase v dokonalý stav uvedl,“ a že za to obdržel 100 zl. rejnského čísla i s útratami cesty a pobytu v Praze. Při příležitosti korunování císaře Ferdinanda r. 1836 předsevzato opětné obnovení, jež inšpektor galerie Burde zdárně vyvedl. Burde nalezl, že kadeřavé vlasy evangelisty Lukáše jsou pozdější příčinek, a objevil pod nimi původní přikrytí hlavy, staroitalskou čepici.

Veliká cena tohoto křídlového obrazu, jmenovitě prostřední desky, uznávána byla po všecky doby a vším právem také vždy obzvláštní váha kladena na mistrovskou perspektivu skvostné síně, ve které Lukáš maluje svatou pannu; Louisa Vigée-Lebrunová, duchaplná malířka Francouzská, chválí ji ve svých „Souvenirs,“ pravíc, že zdá se pronikati plátnem. Kolem milostné postavy Marie splývá nad míru volný modrý plášť v hojných záhybech, na jehož lemu spatřuje se co okrasa slova: „Salve regina coeli.“ Ježíšek zdá se hráti sobě s květinou, již mu podává matka. Též Lukaš oděn jest v roucho velmi volné, ku plášti podobné, barvy červeno-fialové; kreslíť Marii bez postavku na pergamen.

O prvotním ustanovení tohoto obrazu, jenž náleží k nejvzácnějším kusům svého času a své školy, podává nám

[2]) Ludvík Malino, správněji Mazzolini neb Marzolini, nar. v Ferraře okolo roku 1481, zemřelý roku 1530, nemá nejmenší stýčnosti ani s tímto obrazem ani s městem Malínem.

[3]) Při udání roku narození Cocxcienova držíme se výborného časopisu „De Vlaemsche School.“ (Ročník 2. str. 17 a 29.)

první svazek Bruxelské „Revue d'histoire et d'archéologie" vítané světlo: Náš obraz byl až do 9. dubna 1580 hlavním obrazem kaple sv. Lukáše v chrámě sv. Romualda v Malíně Nizozemském, která byla kaplí tamějšího pořádku malířského, i dočítáme se zároveň, že na pravém křídle není, jak se obecně míní, představeno umučení sv. Víta, nýbrž sv. Jana evangelisty, pak že na rubu křídel jsou postavy sv. Jana a sv. Lukáše evangelistův od téhož Michala van Cocxcien. Dne 9. dubna 1580 zuřili obrazoborci v chrámě sv. Romualda, obraz malířského pořádku na oltáři sv. Lukáše byl sice ušetřen, avšak z kostela odstraněn, později pak co vzácné dílo umělecké do Prahy přinešen a v královském zámku postaven. Tam nalézal se ještě roku 1614, ve kterémžto dne 12. března zástupcové města Malína obrátili se s písemnou prosbou ku králi Matiášovi o navrácení toho obrazu.[4]) Nicméně zůstal obraz v Praze, a brzo nato vyvolen byl zdobit hlavní oltář ctihodného chrámu svatovítského. Nejspíše byl od Ferdinanda II. darován z královské obrazárny metropolitánskému chrámu, který byl neblahým obrazoborstvím dvořanů Fridricha Falckého přišel o větší část svých oltářů a obrazů. Náhoda, že smrt sv. Jana evangelisty na pravém křídle měli za vyobrazení mučennictví sv. Víta, zavdala nepochybně hlavní podnět ku postavení uměleckého toho díla na nynější jeho místo.

[4]) Písemní žádost města Malína jest velmi zajímavá, obsahujíc popis obrazu i zadních stran křídel, kdežto se spatřují sv. Jan a sv. Lukáš, pak jména obou malířů. Pro tuto zajímavost jeho sdělujeme je zde úplně:

„Nos magistri communitatis, scabini et consiliarii civitatis Mechliniensis, omnibus et singulis, presentes litteras visuris, salutem. Notum facimus et tenore presentium attestamur, quod in funesta et deplorabili invasione ac direptione hujus prefate civitatis (que incidit in nonum diem mensis aprilis anno quingentesimo octuagesimo) rebelles Catholice Regie Majestatis, factionisque Principis Auriaci iconoclastae, templum hujus diocesis metropolitanum ac divo Rumoldo patrono nostro sacrum indigne profanaverunt, arasque omnes ac imagines divis dedicatas, dissipaverunt, paucis aliquot exceptis, quibus pepercerunt ob singularem elegantiam et artis raritatem, qua ceteras excellebant, et inter alias unae (sic), quam in prefato templo poni curaverunt decani opificii pictorum, referebatque in precipua tabula sanctum Lucam exprimentem ad vivum effigiem dive Marie Virginis, depictam a primario pictore quondam Johanne de Mabusen, et in ostiis habebat expressam ad latus dextrum historiam divi Johannis evangelistae, sedentis in fornace olei ferventis, ad sinistram vero referebat eundam sanctum Johannem in Padmos, et extrinsecus erant depicte effigies eorundem sanctorum Johannis et Lucae, elaboratae a magistro Michaele Coxyen, sui temporis pictore prestantissimo, et quandoquidem prefata imago etiamnum exstat et visitur Pragae in curia Sacrae Caesareae Majestatis, predictique decani summopere gestiant illam restitui hujus civitatis ecclesiae metropolitanae, unde vi majori est elata, supplicamus quam possimus humillime ad ipsorum requisitionem et instantiam, uti Sacrae Caesareae Majestati placeat pro jurata et avita sua pietate catholicaeque religionis intuitu, petitioni eorum et nostrae favorabiliter condescendere, ipsisque concedere, ut eam suis sumptibus huc possint advehere ac postliminio relatam in prefatum templum iterum ad collocare Dei omnipotentiis cultum Sacraeque Caesareae Majestatis perpetuam memoriam, cui iliam acceptam ferent animis obsequentissimis. In quorum omnium testimonium sigillum ad causas hujus civitatis Mechliniensis his appendendum duximus, hac duodecima die mensis martii anno millesimo sexcentesimo decimo quarto."

Sign.: „Paeffenrode."

Jos. Hellich fecit. *Aus der Kunst Anstalt v. C. F. Merckel, Leipzig, G. Heisinger sc.*

KOSTEL V PODVINCI. DIE KIRCHE ZU PODWINEZ.

Vydáváno od knihkupectví Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung
Kober & Markgraf
v Praze. in Prag.

Krakovec čili Červený Zámek.

Kde nyní zříceniny Českého Wartburku, zámku K r a k o v c e čili K r a k o v a, od lidu též Č e r v e n ý z á m e k zvaného, před časem úplné zkáze podléhají, tam klade pověst hrad Kroků v, nazývaný prý po něm Krokov. Také kritičtí zpytatelé nejnovější doby hledají jej v té krajině, buď na samém hradišti anebo u vsi Krakova u paty skály, se které sbořeniny Krakovce pošmourně pohlížejí do údolí.[1]) Krok, otec Libušin, žil dle Palackého v druhé polovici sedmého století, jsa bez pochyby potomek Samův, vítěze nad Avary; byltě on kníže země, a nikoli pouhý soudce neb mocný lech, jak se domýšlejí někteří pozdější kronikáři. Vlastní knížecí sídlo Krokovo byl dle nejstarších nepodezřelých podání Vyšehrad; druhý jeho hrad Krokov nazván byl dle jeho jmena, a však již v době, ve které Kosmas († 1125) psal kroniku svou, ležel v lese blíže Stebna, vesnice nyní dávno zapomenuté, v sutinách stromovím porostlých.[2]) Kdy a jak zpustl hrad Krokův, nikde není zaznamenáno.

Teprva v druhé polovici čtrnáctého století vyskytuje se asi na místě zapomenutého hradu Krokova hrad Krakov čili Krakovec, jejž K a r e l IV. a V á c l a v IV. dali zapsatí mezi královská lena.[3]) Od roku 1370 až do roku 1376 nalézáme co držitele hradu toho syna knížete Bavorského Rudolfa pod jmenem h r a b ě t e J a n a z K r a k o v c e čili z K r a k o v a.[4]) Tentýž Jan z K r a k o v c e byl, jak se zdá, levoboček R u d o l f a II., Slepého, kurfiršta Falckého (1329—1353). Brzo po roce 1265 zdá se že Krakovec navrácen byl koruně. Dle nápisu, ještě před několika lety čitelného, jest královská hradní kaple na Krakově od J a n a III., biskupa Litomyšlského, dne 16. října 1383 slavně vysvěcena.

V á c l a v IV. propůjčil Krakovec milci svému rytíři J í r o v i z R o z t o k, jenž se roku 1399 nazýval z R o z t o k a z K r a k o v c e, kterýžto poslední hrad prodal ve jmenu svém i syna svého P e t r a z R o z t o k, J i n d ř i c h o v i L e f l o v i z L a ž a n, praotci svobodných pánů B e c h y ň ů z L a ž a n. Zdá se, že později toho odprodání litoval, nebot žádal kupce, aby odstoupil, avšak marně.[5])

[1]) Palackého: Popis království Českého, str. 1.

[2]) Crocco, ex cujus vocabulo castrum, jam arboribus obsitum in sylva, quae adjacet pago Ztibene, situm esse dinoscitur. (Chron. Cosmae. Script. rer. Boh. I. 9.)

[3]) Rukopisné sdělení pana Palackého.

[4]) Přicházit v současných listinách pod názvy: Illustrissimus dominus Joannes de Cracovia, filius Rudolphi ducis Bavariae (1370 v dubnu) Hanuss de Krakovec (1371 v lednu) — Joannes de Krakovic miles (1374, 3. ledna) — Illust. princeps Johannes comes de Krakowicz (1376, 5. února). Bezpochyby tentýž, jenž se v archivu Českém vyskytuje r. 1419 co „Jan Kniežatko z Krakova a z Šonova“ a „Jan řečený Kniežatko z Krakovce a z Šonova“ (na Šonově).

[5]) Archiv Český. I., 166, II., 517. „A když prodal Krakovce panu

Také Jindřich Lefl z Lažan náležel k důvěrnějším milcům a společníkům Václava IV. On záhy naklonil se k učení Jana Husa v té míře, že obžalován byl v Římě co kacíř a doléháno na papeže Jana XXIII., aby tři milce krále Václava IV., totiž Voka z Valdšteina, Jindřicha Lefla z Lažan a Jana Sádlo ze Smilkova obeslal před stolici papežskou.[6]) Když Jan Hus roku 1413 musil opustiti Prahu, nalezl nejpr v útočiště u svého příznivce Jana z Ústí na Kozím blíž nynějšího města Tábora, a však ještě téhož roku odebral se na delší čas na hrad Krakovec, kamž ho byl Jindřich Lefl z Lažan pozval. Bydle na Krakovci vyjížděl Hus, jak stará zpráva vypravuje,[7]) „do městeček, do vsí kázat, a zvláště kde zvěděl posviecenie neb který sňatek, tam jel; a kudyž se kolivěk obrátil, tam po něm lidé v zástupiech šli a na voziech se se všech stran k němu vezli.“ Na Krakovci došlo konečně Husa předvolání před sbor Kostnický a pojištění bezpečného průvodu od krále Sigmunda. Ve jmenu Husově vyjednávali se Sigmundem dvá dvořané Václava IV., Jindřich Lefl a Mikuláš Divůček z Jemniště. Prostředkováním přátel svých obdržel Hus spis obžalobný svých Českých odpůrců na Krakovec, kdež měl ještě času, sepsati naproti tomu svá poznamenání a vyvrácení. Den před svým odjezdem sepsal Hus na Krakovci dojímavé loučení od svých přátel a stoupenců, a dne 11. října 1414 vypravil se z hradu toho na voze do Konstancie, provázen pány Václavem z Dubé na Leštně a Janem Kepkou z Chlumu,[8]) Janovickým farářem mistrem Janem Kardinálem z Reinšteina a bakalářem Petrem z Mladenovic, kteří ještě s některými jinými byli dostavili se na Krakovec pro přítele svého, aby ho doprovodili do Konstancie.

Roku 1419 v lednu žádal Sigmund královského bratra svého Václava IV., aby několik přednějších rad svých, mezi nimiž výslovně jmenován byl Jindřich Lefl, poslal do Skalice v Uhřích ke schůzce na 9. února ustanovené, kdež měla býti porada držána o to, kterak by se zameziti mohlo další rozšiřování se husitství. Tehdáž byl Jindřich Lefl, někdejší ochrance Husův, skutečně muž k takovému poselství se hodící. Zároveň s Mikulášem z Lobkovic a Mikulášem Divůčkem vystupoval vždy ostřeji proti Husitům, až konečně po smrti Václavově z plného přesvědčení věnoval služby své králi Sigmundovi, který ho učinil hejtmanem ve Vratislavi. Při tom všem, tak jako mnoho Čechů strany královské, nebyl srozuměn s křížovou bullou proti Husitům vydanou; nicméně statečně potřeboval proti nim svého meče na rozkaz králův. V krvavé bitvě pod Vyšehradem 1. listopadu 1420 na smrt raněn, zemřel Jindřich Lefl z Lažan, pán na Bechyni a Krakovci, přinešen jsa do svého stanu. V posledních letech zdá se že měl hlavní sídlo své na Bechyni, na Krakovci hospodařil na jeho místě purkrabě; takovým byl r. 1416 Jan z Radkova, r. 1419 Sulek z Hřebečníka.

Henrichovi (Leflovi), tu jsem byl také „to se dálo u veliké světnici, pan Jíra seděl na stolici, pan Henrich stál u kamen, tu pan Jíra zaplakal řka: „Milý pane, prosim tebe, pusť ten trh a popřej mi té chalúpky!“ A pan Henrich řek jemu: „Milý pane Jíro, věřímť já tobě, což jsme sobě řekli, sobě to držeti budem, a že ty mně toho přieti budeš s dobrú myslí.“ (Výpověď Matěje, rychtáře z Všesulova).

[6]) Palacký: Dějiny národu Českého. D. III., č. 1., str. 129.

[7]) Scriptores rerum Bohemicarum. III. 29.

[8]) Václav z Dubé nebyl z rodu Hronovců znaku „ostrve“, jako Berkové z Dubé, nýbrž z rodu Benešovců, kteří měly v erbu šíp bradatý, nazvaný „odřivous.“ Jan z Chlumu byl z téhož rodu jako pozdější Slavatové z Chlumu a Košumberka.

Syn jeho, Jan z Lažan a z Bechyně, obyčejně Bechyněk zvaný, který se později na pevném zámku svém Bechyni udatně proti Táborům bránil, prodal hrad Krakovec i se zbožím k němu náležejícím, vesnicemi Krakovem, Všesulovem, Šípy, Rousinovem, Skupou, Shořem, Slabcem, Modřejovicemi, Svinařovem, Kusovou a podílem Nového Sedla a Chlístova 3. července 1437 táborskému hejtmanu Janovi Blehovi z Tešnic, jehož syn a dědic stejného jména, také z Tešnic a z Krakovce zván, jej brzo za 1100 kop grošů Pražských postoupil Janovi Vlkovi z Miletic. Od tohoto dostal se Krakovec dne 10. října 1443 za stejnou sumu Albrechtovi z Kolovrat na Bezděkově a Jaroslavovi Plichtovi z Žirotína.[9])

Ani dvě léta na to, dne 11. května 1445, přepustil Jaroslav Plichta, poslední muž z rodu Českých Žirotínů, svůj díl Krakovce za 500 kop spolukupci svému Albrechtovi z Kolovrat, a od těch dob utvořila se nová větev rodu Kolovratského, totiž Krakovských, která, proslavena v dějinách Českých, přetrvává všecky ostatní větve Kolovratů.

Kolovratové vymohli roku 1497 na králi Vladislavovi II., že hrad Krakovec vymazán byl z desk lenních a ve svobodnou jejich vlastnost přešel, kteréhož skutku relatorem byl purkrabí Karlštejnský Albrecht z Kolovrat; jen jediný manský závazek zůstával ještě na hradě tom až daleko do šestnáctého století: držitel jeho musel, kdykoliv toho potřeba žádala a on vybíduut byl, dostaviti se s čtyrmi kopinníky k obraně hradu Křivoklátu. Zboží Krakovecké za držení Kolovratů opětně rozdrobováno bylo na menší podíly, hrad míval obyčejně více vlastníků, n. př. roku 1530 bratry Albrechta, Hynka a Jana z Kolovrat. Manželce Albrechtově, Barboře hraběnce Šlikové, též Janově, Anastazii z Žiberka, pojištěna byla věna jejich na Krakovci. Po vyhoření královského hradu Pražského dal Jan z Kolovrat roku 1546 hrad Krakovce s příslušenstvím jeho, dělením a odprodáním již ztenčeným, jakožto svůj a svých strýců Jiřího a Víta z Kolovrat dědičný statek do nových desk zemských zapsati. Roku 1549 postoupili Jan, Jiří a Vít z Kolovrat hrad Krakovec dvěma rozličnými trhovými smluvami nejvyššímu

[9]) Podáváme zde řadu lenních držitelů Krakovce dle jich seznamu ve dvorských lenních deskách. Kdežto knihy vykazují co držitele Jana Vlka, chodil Krakovec postupováním z ruky do ruky. Nějaký čas na něm seděl Ondřej Špalek, který hrad ten přepustil bratřím Hrdoňovi Guttovi a Jankovi, od nichž jej ale nazpět ujav prodal Zdislavovi Vlkovi, z čehož povstala zapletená pře, vytištěná z části v Palackého archivu dílu 2., kdež se dovídáme, že „Ondřej Špalek žaloval na bratří svrchupsané, že sú jemu nezdrželi, což listové svědčí, totiž že sú mu úrokuov LX kop nevydávali, a také, jakož jim jest hradu Krakovce svěřil a on útiskem jich musil odtud doluov pěskami utéci a potom musil uplatiti puol druhého sta kop gr. za ten hrad, aby mu sstúpili, a toho jsú mu ještě sstupili beze všie špíže, a on byl jim špihovaného postúpil.“ V té při nalezli páni soudcové zemští, „aby, Hrdoň Gutta a Janek bratřie ty všecky úroky zadržané dali a navrátili, i těch puol druhého sta kop gr., kteréž jim jest dal za postúpení hradu, a to aby jemu bylo vyplněno a vydáno . . . . . . Pakli by svrchupsaní bratřie toho, což svrchupsáno stojí, učiniti nemohli nebo nechtěli, aby jemu jeho zbožie všeho, kteréž od něho maji, a jakož jim jest jeho postúpil, aby jemu postúpili zase o světým Havle, žádných úrokuov z toho nerebúc ani tvrzie bořiec. Pakli by chtěli při tom zbožie vždycky zůstati, tehda Ondřej Špalek má jim to zbožie ve dsky zemské vložiti a vsecko učiniti, jakož listové svědčie, a oni bratřie také aby jemu ten plat LX kop gr. ve dsky zemské vložili a jemu jeho nezdržovali.“ Kterak se potom Ondřej Špalek s bratřími Hrdoněm Guttou a Jankem vyrovnal, není nám vědomo. — Tím vším ale ničeho nebylo měněno v knihovní posloupnosti držitelů Krakovce, jak ji svrchu podáváme.

zemskému sudímu Janovi staršímu z Lobkovic na Zbirově a manželce jeho Anně, rozené z Roupova. Brzo na to stal se pánem na Krakovci Jan Oujezdecký z Červeného Oujezda, který roku 1570 prodal tento hrad s hospodou zámeckou, mlýnem, rybníky a chalupami pod zámkem i jiným již velmi ztenčeným příslušenstvím za 1050 kop grošů Pražských Krištofovi Jindřichu Krakovskému z Kolovrat na Všesulově.[10])

Tenkráte zůstal Krakovec jenom krátký čas vlastnictvím Kolovratů, neboť Krištof Jindřich Krakovský z Kolovrat prodal zámek, po kterém se nazýval, již roku 1588 bohatému Radislavovi Vchynskému z Vchynic na Teplici a Záhořanech;[11]) několik však okolních vesnic, mezi nimi také ves Krakov, zůstalo ještě delší čas vlastnictvím Kolovratů rozdělených na více větví. Od Radislava Vchynského přešel Krakov již roku 1589 na strýce jeho Jaroslava Vchynského z Vchynic na Drasti a Klenově, místokomorníka království Českého.[12]) Toho následoval po jeho smrti r. 1614 na Krakovci nejstarší syn z jeho manželství s Lidmilou z Lukavce, Jiří Vchynský, který měl za manželku Annu Kaplířovou ze Sulevic a byl hejtman kraje Rakovnického.[13]) Témuž náležela také tvrz Blšany v kraji Žateckém, i chystal se právě znova ji vystavěti, když vypukly r. 1618 nepokoje České, kterými uvaleny jsou neštěstí a zhouba na statky Jiřího z Vchynic. Jak stavovská tak císařská vojska zle řádila na zboží Krakoveckém a pobořila statný tento hrad tak velice, že po dlouhá léta zůstal pust a v zříceninách. Nepochybně stalo se poboření toto po bitvě u Rakovníka, na niž brzo následovala rozhodná bitva Bělohorská. Jiří Vchynský byl při straně nekatolických stavů a Fridricha Falckého, pročež mu k rozkazu císařského plnomocníka knížete Karla z Liechtenšteina hrad a zboží Krakovecké jsou konfiskovány; roku 1625 však dovolil kníže, aby Jiří z Vchynic pobořený hrad Krakovec a nedostavěnou tvrz Blšany nazpět koupiti směl za 15590 kop grošů Míšenských. Relatorové toho trhu k zemským deskám byli kr. radové Václav Viduna Obitecký z Obitce na Křemyži a Oldřich Beřkovský z Šebiřova. Ve smlouvě trhové zevrub se udává spousta hradu následkem mocného jeho dobytí.[15]) Z rukou Jiřího z Vchynic, jejž přečkala jediná dcera, přišel Krakovec na krátký čas v držení rodiny Strasoldo. Radislav Jaroslav z Vchynic a Tetova, nejmladší bratr Jiřího, byl poručníkem mladého Karla Jiřího Strasolda, jejž dal roku 1643

[10]) Kr. desky zemské: Kvatern trhový brunatný. N. 9, str. 16., trhový bílý. N. 8, str. 4., trhový bílý. N. 17, A. 27.

[11]) Kvatern trhový černý kropený, N. 24. B. 18.

[12]) Kvatern trhový sivý. N. 25, C. 21. Jaroslav a Radislav Vchynští z Vchynic byli vnukové rytíře Jana Dlaska z Vchynic na Oparně (1506—1520).

[13]) Rodokmen knížat a hrabat Kinských z Vchynic a Tetova. Dle F. Palackého a j. sestavil kn. Fr. Krška.

[14]) Schaller, Meissner a Sommer mylně udávajl, že zámek Krakovec r. 1623 konfiskován byl Krištofovi Sommerovi a prodán Janu Celerovi. Ani jednomu ani druhému nenáležel Krakovec, než toliko ves Krakov blíž hradu Krakovce, jíž byl rytíř Krištof Sommer málo let před tím koupil. Byla mu konfiskována a r. 1624 v pátek před sv. Lucií kr. hejtmanu panství Brandejského nad Labem, Lisé a Benátek, Janu Celerovi z Rosenthalu za 8000 kop Míš. postoupena. (Desky zemské, kvatern trhový měděný. B. 29.)

[15]) — totiž tvrz Blšany nedostavenou, spustlou, zámek Krakovec pustý, vytlučený a na samém sboření, městečko Blšany vypálené atd. Desky zemské. Kvatern trhový měděný první D. 6.

Wilhelm Kandler fecit. *Aus der Kunst-Anstalt v. C. F. Merckel, Leipzig.*

ZÁMEK MĚLNICKÝ. DAS SCHLOSS MELNIK.

Vydávano od knehkupectví Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung
Kober & Markgraf
v Praze. in Prag.

Wilh. Kandler fecit. *A. Fesca sculp.*

CHLUMEC ČILI KYŠPERK. **GEIERSBERG.**

Vydáváno od kněhkupectví Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung
Kober & Markgraf
v Praze. in Prag.

prohlásiti za plnoletého a vyhotoviti řádnou smlouvu trhovou, dle které hrad Krakovec a zboží k němu přináležející přešly za 7900 kop grošů míšenských ve vlastnictví druhé manželky Radslava Jaroslava, Heleny Marie z Vchynic a z Tetova, rozené Hoslaurové z Hoslav na Petrovicích a Příčině. V listině na to zhotovené a ve dskách zemských uložené děje se výslovná zmínka o tom, že statek Krakovec jest zpustlý.[16]) Od Heleny Marie z Vchynic ujal Krakovec František Matiáš Karel ze Šternberka, který co nejvyšší soudce zemský v království Českém zemřel 9. srpna 1648, následkem rány z ručnice, již byl obdržel při vpádu Švédů na Malou Stranu a na Hradčany, když přihluchlý vyděšen povykem vojáků a křikem utíkajících byl přistoupil k oknu svého domu. Pozůstalí po něm synové Václav Vojtěch, Jan Norbert a Ignác Karel ze Šternberka, jsoucí pod poručenstvím své matky Lidmily Benigny rozené Kavkové z Říčan, prodali roku 1652 „pustý zámek Krakovec" [17]) se statkem stejného jmena a statkem Petrovickým Karlovi Heřmanovi hraběti z Dobrše z rytířského rodu Koců. Po jeho smrti pohledávali sobě bratří jeho Diviš a Karel Vilém hrabata z Dobrše a švegruše jeho Kateřina Eleonora, rozená z Klenova a z Janovic, ovdovělá hraběnka z Dobrše a na novo provdaná ze Svárova, tato poslední ve jmenu dětí svých, sirotků po Jaroslavovi Jachimovi hraběti z Dobrše, právo ku Krakovci a Petrovicům. Císařský nejvyšší strážmistr Ota Jiří z Helversenu na Střížovicích a manželka jeho Maria Magdalena, rozená hraběnka z Dobrše, přejali Krakovec a vyrovnali se s nápadníky dědictví.

Ještě při roce 1681 uvádí Balbín hrad Krakovec co neobydlitelný,[18]) okolo roku 1700 ale byl opraven a k obývání zřízen. Pro červenou střechu, jakou tehdáž dostal, nazýval jej lid Červený zámek (Rothschloss), kteréžto jmeno se brzo vloudilo i do listin. Markéta Františka, rožená hraběnka z Klary-Aldringen, ovdovělá Helversenová, na novo provdaná Vratislavová z Mitrovic, podávala Krakovec v zastoupení svého nezletilého syna Jana Antonína svobodného pána z Helversenu, na prodej. O koupi vyjednávali s ní Barbora hraběnka z Barbo, rozená Steinbachová z Kranichšteina, a držitel sousedního statku Hořkova (Zhoře), Karel Josef Hildprandt z Ottenhausen. Tomuto poslednímu dána od úřadu poručenského přednost, i ujal Krakovec 26. března 1716 koupí za 42.000 zlatých. Při jeho potomcích, r. 1756 do stavu svobodných pánů povýšených.[19]) zůstalo toto zboží, později s Hořkovem, Modřejovicemi a Slabcem u větší panství spojené, více než sto let; teprv roku 1847 byly řečené čtyry statky s hradem Krakovcem, mezi tím zase pustým a pobořeným, od svobodné paní Karoliny z Hildprandtu, rozené hraběnce z Nostic Rienecké, prodány hraběti Hugonovi z Nostic-Rieneku.

[16]) — statek Krakovec prve nemálo od lidu vojenského nepřátelského popálený, též od J. M. C. soldatů ruinyrovaný, na stavení velice spuštěný, role nevypracované i také větším dílem ladem ležící, totiž zámek Krakovec s dvormi poplužnými atd. D. Z. Kvatern trhový citronový od r. 1643, F. 21.

[17]) D. Z. Kvatern březkvové barvy, I. N. 152, H. 29.

[18]) „Krakovecz habitabatur priore saeculo," praví Balbín nezcela pravdivě ve svých Miscellaneich Dec. I. Lib. I. C. VIII. §. I.

[19]) První předek rodu toho byl od roku 1629 šlechticem Českým, totiž Jan Reinhard Hildprandt, dozorce kr. zvěřince na hradě Pražském.

Pod svobodnými pány z Hildprandtu stal se Krakovec podruhé zříceninou. Skvostně upraven zůstával tento hrad až do roku 1783 obydlen a v nejlepším stavu. V červenci jmenovaného roku, za trvalého, dušného parna zapálil blesk „červený zámek,“[20]) pro nedostatek vody nemohla býti vydatná pomoc učiněna, příbytky a větší díl toho, co z dříví bylo, staly se kořistí plamene. Pohříchu nepřišlo k žádnému obnovení, a Český Wartburg, druhé původní sídlo zasloužilé bratrské rodiny Krakovských z Kolovrat, zanechán zkáze vždy mocněji naň dolehající. Patnáct let po tomto ohni byl prof. Meissner na Krakovci, o němž podává následující popsání: „Krakovec leží (v kraji Rakovnickém) sedm mil od Prahy západoseverně na panství Hořkovském, na skále znamenitě strmé, táhnoucí se od severovýchodu k jihozápadu a tvořící úzký sice, ale dosti dlouhý a plochý hřbet. Zámek sám oddělen jest od ostatního povrchu příkopem dle šířky vedeným, hlubokým a širokým, přes nějž vede dřevěný most, spočívající na kamených pilířích. Zevrubně udat jeho podobu jest velmi těžko. S počátku záležel nejspíše v podlouhlém čtverhranu, jehož dolejší konce byly poněkud přitupělé, avšak pozdější přístavky učinily z něho dosti nepravidelný mnohohran. Délka jeho obnáší zvenčí $21\frac{1}{2}$ sáhů, šířka 12 sáhů; vnítřní prostora jest 15 sáhů dlouhá a $7\frac{1}{2}$ sáhů široká. Jest po tři patra; zdi prvního jsou málem osm střevíců tlusté, výška jeho a kulaté věže obnáší 42 střevíců. Most je 14 sáhů dlouhý a dva sáhy široký. Ze zřícenin jest patrno, že zámek za někdejších skvělých dob svých musel vypadati velmi úhledně. V předním a zadním stavení jsou široké, vysoké, na klenutých obloucích spočívající galerie. Velikou síň vyhlašuje pověst za audienční sál Kroků̊v, a jakkoli se pověst ta snadno dá vyvrátiti, viděti tu nicméně nádheru a skvostnost vystavitelů. Nad míru krásné byly — a takměř doposavad jsou — podzemní sklepy. Jest jich hlavně tré, do nichž vedou s každého patra skryté točené schody. Jsouť do černé, velmi pevné skály v obšírné prostrannosti vytesány a dle gothického spůsobu klenuty. Okolo nich nalézá se značný počet menších sklípku. Velmi hluboká, v samé skále vytesaná studna poskytuje výbornou vodu. V kapli, ještě prý od Jana III., biskupa Litomyšlského, vysvěcené, jsou okna krásnými malbami na skle ozdobena. Na hřbetě vrchu, kolem zámku, rozkládá se skrovná vesnice Stebno, obsahující devětadvacet domů.[21]) Pod zámkem tekou dva malé potůčky, které na jihovýchodě se spojíce dostávají jméno potoku Červenozámeckého. Kolem okolo jsou lesy, celá krajina jest hornatá. — Od šestnácti let[22]) jest zámek ten pouhou zříceninou, požárem stráven jest však toliko krov a co bylo od dříví. Zdi stojí dosavad ve stavu dosti dobrém.“ — Popis Meissnerův vítaným spůsobem doplňuje vyobrazení F. C. Wolfa, ještě roku 1788, tedy pět let po ohni zhotovené, které, ryto od Pucherny, nalézá se v „Historisch-malerische Darstellungen aus Böhmen“ (v Praze 1798 u Calve). Dřevěný most, z částí zdvihací, jest ještě zachován, nad hlavní branou a jejími vedlejšími staveními nachází se posud celá střecha, nad onou i malá, krytá zvonička. V průčelí hlavního stavení padá do očí příkrý troj-

[20]) Dle udání bývalého Slabeckého faráře Krbce pro Sommerovu topografii Čech.

[21]) Patrně tu míněna ves Červený Zámek, mající dle Palackého 36 čísel. Bylo snad za časů Meissnerových jmeno Stebno ještě v paměti obyvatelů? anebo jest to výmysl Meissnerův? Ve dskách zemských neuvádí se od polovice XVI. století žádné Stebno u Krakovce.

[22]) Meissner se zde mýlí o celý rok.

hraný štít se dvěma štíhlými renaissančními pyramidami. Studnu s dřevěným roubením zřetelně jest viděti, blízko ní stojí strom v svěžím zelenu. Ze dvou hromad stavebního kamene lze souditi, že po ohni počala se bourati část zevnitřních hradeb. V levo na hlavním stavení, které již nemá střechy, vystupuje arkýř, bývalé to sanktuarium gothické hradní kaple. Jan Hus v ní asi často mši sloužíval a kázal. Pozdější, pohříchu velmi zlomkovitý popis hradu toho vyšel roku 1820 v „Hesperu“ [23]) z péra úředníka, který se na svůj předmět pamatoval ještě z konce minulého století. Vyjímáme z něho následující místa: „Roku 1798, když pisatel toho dosáhl svého ustanovení, byl na Krakovci ještě zachovalý zdvihací most; hrad, jakož i kaple zámecká a vinný sklep docela ve skále vytesaný byly zavřeny, a v tomto posledním chovaly se na památku domnělý kožich, čepice a slaměné strevíce Krokovy, [24]) kaple pak byla opatřena oltářem, kazatelnou a křtitelnicí, a malby na stěnách jejích byly tak zachovalé, jakoby barvy, jmenovitě zelená a modrá, pak pozlacení teprva nedávno byly kladeny. – Studně zámecká byla ještě náramně hluboká, také mohlo se točenými schody ve zdi ukrytými pohodlně sejít s druhého poschodí až do sklepa, jenom schody v tomto, které vedly k podzemní chodbě, byly již tenkráte zasypány. Hrad, jak zříceniny ukazují, pochází sotva v stejné doby, neboť část jeho, jako přední bašta, skládá se z lomených kamenů, jež pohromadě udržují kvádry rohy tvořící; jiná část je z cihel 6—8 palců tlustých, a kaple konečně jest stavba docela zvláštní. Nyní stojí tu obrovská ta sbořenina co smutná památka lidské nicoty, a po stu letech snad nebude znáti místa, kde druhdy tak nádherně se vypínala.“

Tak zle, jak spisovatel článku toho prorokuje, nebude asi s Krakovcem do roku 1920, jakkoli pustý ten hrad v letech 1845—1855 mnohou škodu utrpěl. Okolo roku 1845 dal jistý nešetrný hospodářský úředník panství Slabeckého lámati v zříceninách kámen, od kteréhož však svévolného počínání upustiti musil, jak mile o tom zvěděl mladý, umění milovný pán baron Robert Hildprandt. Okolo roku 1855 sesula se velká část pamětihodné gothické kaple. Při všech nehodách jsou podnes zdi Krakovce dosti dobře zachovány, vystupujíce větším dílem ještě až do výšky třech pater. Zdvihací most a krytba nad průjezdním stavením arci již nejsou zachovány, ale dosavad stojí gothická brána a postranní vysoká branka pro pěší. V parkáně nachází se polozasypaná studna. K obraně druhé brány, vedoucí do vnitřního hradního dvora, vypíná se bašta obrovské tloušťky, která z venčí vypadá co krátká, silná okrouhlá věž. V jednom ze dvorů spatřují se dokonce ještě zbytky dřevěných pavlačí od požáru ušetřených, sklepy zasluhují vždy ještě podivení, z tajných schodů ve zdích hlavního stavení zachovaly se velmi znamenité zbytky. Mnohá komnata má podnes starogothické klenutí, rytířská síň, z druhé po[illegible]vice patnáctého století, jest ještě z částí zachovalá. Nej[illegible]mětihodnost však posud tvoří hradní kaple v rohu druh[illegible]oschodí, pustá jako všecky ostatní komnaty, ale d[illegible]pohodlně přístupná. Byla zasvěcena Rodičce Boží a [illegible]Kateřině, skládajíc se z nepravidelného čtverhranu s go[illegible]ským křížovým klenutím, vlastní však sanktuarium zdá [illegible]že byl onen trojstraný gothický arkýř velmi sličného se[illegible]ní s pěknými okrasami, nyní pohříchu

[23]) Příloha čtvrtá k svazku 27.: „Versuch einer topografischen Skizze der Herrschaft Slabec in Böhmen.“

[24]) Zbytečno skoro připomenouti, že tyto domnělé ostatky byli falsifikaty šestnáctého neb sedmnáctého století.

sesutý. Silně porouchaný, ale vždy ještě čitelný nápis podává zprávu o vysvěcení kaple, které se stalo 16. října 1384 od biskupa Litomyšlského Jana III., z panujícího rodu Lucemburského. Zníť takto:

Anno dni McccLxxxiiij die xvj mensis
octobr. que erat dies . . . . . Sti
Galli consecrata est hec capella
p. venerabilem dnm. johannem iij
episc. Litomisslensem in honorē
omnipotentis Dei beatissime Virginis
Marie . . . . . . et Ste Katherine.

Pod tímto nápisem nalézají se stopy druhého, jak se zdá novějšího, ale již nečitelného. V zachovalých posud oknách kaple spatřiti lze sotva toliko jednotlivé barevné střepy ze starých maleb na skle, a starodávné malby na stěnách, ještě roku 1798 tak čerstvými barvami se skvějící, jsou tak vybledlé, že sotva obrysy jejích jsou znatelné. Pan prof. Karel Wiesenfeld je roku 1851 ohledával a zevrubně popsal, dle něho jsou z druhé polovice čtrnáctého století a představují následující předměty: zvěstování panny Marie, navštívení její, narození Kristovo, klanění se mu tří mudrců východních, obřezání Kristovo, útěk svaté rodiny do Egypta, dvanáctiletého Ježíše, vyučujícího v chrámě Jerusalemském, pak smrt Mariinu dle pojmutí byzantinského a sv. Václava. Nad hlavní branou do hradu visel až do začátku tohoto století zvoneček, o němž mezi okolním lidem šla pověst, že vždycky sám od sebe začíná zvonit, kdykoliv někdo z rodiny Kolovratské umříti má. Zvonec ten zastával tedy podobný úkol, jako nahrobník zakladatele kláštera Albrechta z Kolovrat v Ročově v kraji Žateckém, který také oznamoval úmrtí v rodině Kolovratské, totiž vypocováním ze sebe celých krápějí. Roku 1646 obdrželi augustiáni Ročovští nařízení, aby náhrobník ten aspoň dvakrát za den ohledávali, a jak mile by na něm spatřili krápěje vody, aby o tom zprávu dali všem údům rodiny; avšak již v první polovici minulého století zapověděli si hrabata z Kolovrat tyto zprávy. „Poticí se náhrobník“ Albrechta z Kolovrat († 1393) jest dosavad v klášterním chrámě Ročovském zachován, a na stěně kostelní čítal se druhdy nápis ze sedmnáctého století, jenž vysvětloval co znamená pocení se toho kamene, konče vybídnutím, aby řeholníci Ročovští, kdykoli se úkaz ten objeví, truchlili a za zemřelé se pomodlili:

„Marmora si plorant, lachrymis dum praefica rorant,
Plorent et fratres, implorent Numen et orent,
Ut sit defunctis requies et gloria cunctis.“

Brány a bašty královského města Berouna.

Aedificatio turrium in civitatibus facit ad earum ornamentum simulque munimentum, nec non civium oblectationem.

Beyerlinck, Theatrum vitae humanae.

Málo měst v Čechách bdělo s tak chvalitebnou úctou jako Beroun o zachování svých starých zdí, bašt a věžních bran; jen jediná brána ze třech, tak zvaná špitálská, musila před více lety ustoupiti nutným ohledům na komunikací. Podnes obtáčí toto město úplný věnec zdí a bašt, kteréžto poslední jsou větším dílem čtyrhrané, některé ještě střechou opatřeny a buď obydleny anebo za skladiště sloužící, ba jednotlivé zachovaly ještě pěkné štíty a cihlové fiály z konce patnáctého anebo z počátku šestnáctého století. Na některých místech jsou městské zdi dokonce dvojité.

Pražská brána, jejíž vyobrazení podáváme, má klenutí lomené se stupňovitou obrubou průjezdu. Průjezd tento pochází snad ještě z časů Karla IV., který nadal Beroun svobodami a toto město obyčej měl nazývati svou Veronou. Ostatní vysoká stavba, na níž obrys velikého lomeného oblouku značí falc padací mříže, obdržela nynější svou podobu zajisté teprva po válce husitské, a to nejspíše v druhé polovici patnáctého století. Roku 1421 dobyli Husité Žižkou vedeni města Berouna, a jaká násilí se při tom dála, toho důkazem jest, že více obranců jeho, mezi nimi rytířové Jan Kobliha a Bohuslav Doupovec s otcem svým, pak několik kněží a radních pánů upáleno bylo. Nemalou škodu spůsobilo městu Berounu též násilné opanování jeho skrze Buriána z Gutenšteina roku 1432. Po skončené válce husitské zdá se, že byli věžní brány a hradby ponenáhlu opraveny a přestaveny. I v sedmnáctém a osmnáctém století bylo jim utrpěti mnohým násilím. Roku 1611 těžce navštívili Beroun vojáci Pasovští, 1620 v čas bitvy Bělohorské vojska císařská, 1632 Sasové, 1639 Švédové. Ve válce o posloupnost roku 1741 zmocnili se Berouna Bavoři a Francouzové a vydrancovali celé město. Roku 1744 zápasili Rakušané a Prušáci o Beroun, onino sice obdrželi vrch, ale město zakusilo nemalé škody. Těmito rozličnými vpády zkažena jest mnohá část Berounských hradeb, což vymáhalo všelijakou správu. Věžní brána na straně Plzenské přišla požárem o střechu, načež roku 1735 obdržela novou krytbu oblíbené tehdáž a bohužel ještě doposavad podoby cibulové, čímž hlavně liší se od věžní brány Pražské, jinak velmi k ní podobné. Blíž brány Plzenské spatřují se ostatně dosavad zbytky pobořeného parkánu.

Roku 1845 měla Pražská brána v Berouně býti stržena, k žádosti však několiká měšťanů zhotovil krajský

stavitel pan Wach rozvrh nákladu na její opravu. Kupec pan Jan Nechanický ujímal se horlivě starodávní této stavby, a brzo postavil se purkmistr pan František Schüker z Ortenfelsu v čelo vážné většiny měšťanstva, která, zasadivši se o zachování této brány, vyslovila svou ochotnost k peněžitým obětem. A skutku zachována jest Pražská brána dobrovolnými příspěvky a pomocí z důchodů městských. Obezřelá její oprava počala na jaře 1846 a vedením zednického mistra Františka Holého byla již 2. května dokončena. Roku 1854 došlo s důkladnou a úplnou opravou na druhou, totiž Plzenskou bránu, a posazení na její cimbuří říšského orla bylo slaveno již 9. listopadu téhož roku.

Nelahozeves na Vltavě.

Vyjíždějíce ze znamenité stací Kralupské, jejíž budoucnost ještě skvělejší býti slibuje, čtvrté to na Pražsko-Drážďanské železnici, potkáváme se s malebnými podobami pískovcového útvaru, zde nejprvé v severním směru vystupujícího, z něhož skládá se skalnaté úbočí Vltavského údolí od Kralup až k Vepřku. Jede se skrze vesnici Lobeč, vystavěnou podél železnice, v jejímž okolí se nalézají doly na kamenné uhlí, a již nám zeje vstříc černý otvor tunnelu 156 sáhů dlouhého a dvěma světlými prorvami na tři části rozděleného, do něhož za několik sekund vjíždíme s rachotem. Hned za tunnelem uvítáme na levo romantický zámek Nelahozeveský (něm. Mühlhausen), vystavěný na skalním výstupku pobřeží Vltavského, který pohříchu pro zanedbanou opravu téměř jest na spadnutí. Před zřízením železnice spadal pahorek zámecký na východ dosti příkře ku pivováru u jeho paty ležícímu, jehož starodávní vzhled souhlasí se zámkem ze stejné asi doby pocházejícím. Při stavbě železnice odděleny jsou od sebe šedí kamenní současníci skopáním paty pakorku, vyzdvižením vysoké, hmotné podpěrací zdi a dráhou mezi nimi vedenou. Spojení mezi zámkem a pivovárem prostředkují nyní víceramenné schody. Stráně pahorku, na kterém stojí zámek, tvořily jakousi přirozenou hradbu, k západu udělán příkop, přes nějž klene se kamenný most až ku bráně, kterou se vjíždělo, poslední však jeho článek jest nový, vystavěný na místě někdejšího zdvihacího mostu. Brána s malou fortnou, ve slohu renaissančním Rudolfovy doby, nachází se v nárožním výstupku podoby věžovité, kterých je při zámku čtvero. Jsouť jako celé stavení ve Florentinském vkusu, se silně vypuštěnými krovovými římsami, ozdobeny, jako tyto, bílými čtverci na šedé půdě a hojným výborným malováním v manýře rustikové, s jednotlivými barevnými okrasami, velmi uměle. Na lištách pohříchu velmi porouchaných nacházejí se nejkrásnější arabesky a nejzajímavější figury.

Malby na stěnách, zde onde starší obnovu prozrazující, jsou větším dílem vybledlé, mnohé z nich odloupané; mezi dosavade zachovanými nalézají se však některá vyobrazení, jichž co nejrychlejší opravení vřele sobě přejeme, litujíce při tom velice porouchaností ostatních. Jednotlivé obrazy zdají se bez plánu pomíšeny, ale původně od zdatných umělců nakresleny a vyvedeny. Vedle arabesk a květinových pletenců, desk průpovědních a p. pozorujeme jmenovitě: může vousatého v kroji Rudolfovy doby, držícího v pravé ruce úhelnici, v levé hůl, o němž je domnění, že představuje stavitele zámku, Dianu, Eola, průvod Bakchův, dvě dívky panice v kartách obehrávající.

Hlavní stavení má velmi krásnou galerii; jejížto štíhlé, sličné okrouhlé sloupy spočívají na olověných ploškách. Zábradlí té galerie jest velmi původni a rozmanité, mnohá složitá okrasa z jediného kusu velmi bedlivě pracována. K ní připojují se dvě postranní křídla s pavillony v rozích, jež na straně východní spojuje vysoká zeď, čímž tvoří se veliký, pravidelný čtverhraný dvůr. I výstavnost těchto křídel jest úhledná, s hlavným stavením souhlasící a ozdobena arabeskami a vyobrazeními zvířat větším dílem stylisovanými v manýře rustikové. Při levém křídle nalézá se napolo ve výklenku hluboká studna a vedle ní ozdobná brána s podivnými karyatydami a navrch s pyramidou, pod níž se spatřuje letopočet 1613. Nad vjezdem viděti jest dva erby naznačené letopočtem 1614, v pravo veliký erb Grispeků, na němž v prostředním štítu bílá věž v modrém poli, na levo vlaský buben staročeského rodu z Bubna. Začáteční písmeny B. G. Z G. a O. G. Z B. znamenají: Blažej Grispek z Grispacha a Ofka (Žofie) Grispeková z Bubna. Brána tato vede k širokým a velmi pohodlným schodům z cihel a trámů, po kterých se mohlo na koni jeti do podzemí, které tvoří zvláštní znamenitost zámku a v němž se druhdy nacházeli prostranné konírny. Z každého nárožního pavillonu jdou, jako na Krakovci, kamenné točité schody s třetího poschodí až dolů do podzemí. V hlavním stavení vyznačuje se nynější hospodářská kancelář velmi plochým, smělým klenutím; díváme-li se ze dvora, leží sice v přízemí zámku, avšak s oken jeho jest pohled na železnici hluboko u paty pahorku běžící skoro závratný. Nejspíše sloužila tato jizba druhdy hejtmanu zámeckému anebo jeho čeledí. Nad kanceláří nalézá se stejně veliká ale jinak klenutá malá síň rytířská, bohatě ozdobená štukaturou, zvláštními plochými řezbami na veřejích a velikým vlaským krbem s okrasami z lebek zvířecích sestavenými, jaké viděti jest na kašně Ferdinandské a některých portálech starých soukromých domů v Praze. Ve výklencích stěnových spatřuje se vyobrazení třech obrovských bojovníků v římském odění, ale přemalováním šeredně znetvořených; lepší jest malování na stropě, z části však neznalé. V polích obloukových jsou podoby starých císařů s nápisy silně porouchanými: *Julius Caesar* — . . . . *Augustus* — *Tib* . . . . . — *Caligula* — *Nero* — *Galba* — *Otto* — *Vitellius* — *Vespasianus* — *Titus* — *Dominitinus* (sic). Na stropě samém vyobrazen Bůh Otec co silný muž s infulí na hlavě, a Spasitel. Ostatní freska nedají se s jistotou rozeznat. Tyto pestré malby přepaženy jsou dvěma bílými pasy s vypuklou prací štukovou; rozeznáváme na nich: Římana Curtia, vrhajícího se s koněm do propasti, Aeneáše s Anchisem a Askaniem, utíkající z hořící Troje, Mutia Scaevolu před Porsennou, Attilia Regula, kterak ho v táboře Kartaginenském v sudě uvnitř hřebíky pobitém s návrší dolů pouštějí, konečně zvláštního spůsobu vyobra-

zení tak zvané „Charitas Romana.“ [1]) Řada přiležících komnat má též starožitné krby a pozoru hodné dřevěné stropy, z nichž některé mají nad míru vkusné kosočtvercové spořádání. Pohříchu jsou tyto někdejší parádní pokoje pusté a dílem prázdné s okny beze skel, dílem všelijakým haraburdím naplněny. Několik pěkně vyřezávaných a vykládaných dveří odvezeno bylo do Roudnice a jiných knížecích zámků Lobkovických. Ve východním křídle zámeckém nacházela se druhdy veliká rytířská síň, dlouhá to jizba, jejíž sbořené klenutí nahraženo jest v novějším čase z nouze jednoduchým přikrytím prkny; někdejší její nádhery nezůstalo ani památky. V jednotlivých částech zámku bydlí úředníci panství Nelahozevesského a místní správce duchovní.

Na jižní straně zámku rozkládá se dosti daleko podél blízkých strání park, založený od Nelahozeveského lékaře Dr. Stelziga, zemřelého asi přes deseti lety, který, jakkoli po smrti jeho valně zanedbán, přece i od Pražanů se navštěvuje. Stará spustlá zámecká zahrada leží několik set kroků stranou od zámku, obehnána jsouc vysokou zdí, dosavad jeví stopy předešlé skvostnosti. Nad zazděnými vraty spatřuje se jednoduchý rodinný erb Grispeků, štít podle délky rozpůlený, s třemi proti sobě vystupujícími krokvemi po každé straně, a vlaský buben rodiny z Bubna s letopočtem 1593 a známými nám již začátečnými písmeny jmen Blažeje Grispeka a jeho manželky Ofky z Bubna. Na sever u paty zámeckého pahorku prostírá se vesnice Nelahozeves či Nalezoves o 46 domech, v nichž bydlí asi půl páta sta lidí. V ní stojí na vyvýšenině kostelík založení sv. apoštola Ondřeje uprostřed obezděného hřbitova, na němž se nachází dřevěná zvonice. Jednoduchý a nepatrný tento kostelík činí svými holými okny s lomeným obloukem opravdu malebný dojem. Presbyterium, patrně ze XIV. století pocházející, jest klenuté o silných žebrách, spočívajících na ležinách podivného tvaru. Malá loď má chatrný dřevěný strop. Jediná památnost kostelíka toho jsou dva náhrobní kameny, z nichž jeden, označený erbem Bubnovským, má následující nápis:

„LETA PÁNÉ: 1613 W SOBOTV, W NOCY, W XI HODIN
NA PUL, ORLOGY, PŘED SWATÝM
GYLGYM, PAN BUH WŠEMOHAVCY, RAČIL POGYTI, Z TOHOTO
SWÉTA VROZENAV, PANI ALYNU
MALOWCOWAV, ROZENAV, Z BVBNA, WSTAWU, GEGYM, WDOWSKYM, W LETECH WÉKU GEGYHO
XLV: GEGYŽTO MRTWÉ TÉLO
TVTO, POHŘBENE, ODPOČIWA
A BLAHOSLAWENEHO, WZKŘISSENI OČEKAWA.“

Druhý náhrobek, s nápisem německým, naznačuje místo, kde odpočívá malý Fridrich, synáček „poctivého a statečného Řehoře z Mersburka, úředníka panství Mühlfeldského.“ [2])

Nelahozeves měla již ve čtrnáctém století faru. Zdejší kostelík sv. Ondřeje přichází v seznamu arcibiskupských desátků od roku 1384 s úrokem z něho 36 Pražských grošů. Ve vsi nalézala se tvrz náležející Pražské metropolitánské

[1]) Martia, dcera Quinta Martia, dle vypravování Valeria Maxima.

[2]) Německé jméno Nelahozevsi, Mühlhausen, zdá se, že skutečně slulo po nějaký čas též Mühlfels.

Wilh. Kandler fecit. Aus der Kunst-Anstalt v. C. F. Merckel, Leipzig.

HLAVNÍ OBRAZ
v chrámu sv. Víta v Praze.

DAS HAUPTALTARBILD
in der Domkirche zu Prag.

Vydáváno od kněhkupectví Herausgegeben v. d. Verlagsbuchhandlung
Kober & Markgraf
v Praze in Prag

kapitole, v polovici šestnáctého století byl však v Nelahozevsi ještě druhý gruntovní pán, Jan Domažlický z Riesengrundu, jemuž tam náleželi dva dvory a dům Benešovských nazvaný co sídlo rytířské. Ten prodal zboží své v Nelahozevsi roku 1552 za 200 kop královskému radovi a sekretáři komory Florianovi Grispekovi z Grispachu. Odpor, zdvižený proti tomu od kapitoly Pražské, urovnán jest ještě téhož roku, a smlouva o to učiněná vtělena do zemských desk v úterý po sv. Urbanu roku 1553. Léta 1558 přejal Florian Grispek od kapitoly co dědičné vlastnictví celé zboží Nelahozevesské, tvrz, dvůr i ves, začež postoupil jí části vsí Kšel a Chotče a vyplatil sumu 100 kop.

Floriána Grispeka a rod jeho ozařuje pověst obzvláštním nimbem, který však jako mlha mizí před pochodní dějepisu. Kdož neslyšel aneb nečetl o posledním kvasu Grispeků na Kačerově, o jich společném otrávení, když jim oznámeno odsouzení jejich? A tato tak rozšířená povídka je docela vymyšlena. — Rodina Grispekovská měla původní sídlo na zámku Grispachu v nynějším vládním okresu Dolnobavorském a byla dosti stará. V šestnáctém století rozdělila se na větev Bavorskou, Tyrolskou a Českou. Nejpřednější člen této poslední, ano vlastní zakladatel její byl právě onen Florián Grispek z Grispachu, jenž koupil Nelahozeves. Narozen byv 18. prosince 1509 v Insbruku co syn císařského rady Maximiliana Grispeka z jeho manželky Kateřiny z Grünhofu, studoval v Paříži a roku 1530 nalézal se v komonstvu Karla V. v Augspurku. Tam seznal ho Ferdinand I. a přijal jej do své služby, ve které již roku 1532 postoupil za sekretáře královského i při komoře České, roku 1538 za královského a komorního radu, roku 1542 za vojenského radu. Sekretář Grispek vyznamenal se horlivostí svou v zastávání osobních a dynastických záležitostí Ferdinanda I. v té míře, že ho tento obsypal milostmi a dary, jmenovitě za četné jeho komise v příčině Českých dolů, ještě více ale za neunavná pátrání a práce, mající za účel v platnost uvedení dědičných smluv Karla IV. s domem Rakouským. Tyto snahy popudily naň trpkou zášť stavovské opposice, která na sněmě, odbývaném na hradě Pražském bezprostředně před bitvou Mühlberskou, veřejně vypukla. Dne 20. dubna 1547 vystoupil výmluvný Vilém Křinecký z Ronova v zasedání sněmovním proti Florianovi Grispekovi a vytýkal mu ostrou řečí, kterak se jako cizinec opovážiti mohl, bez vědomí stavů vyhledávati v zemských deskách privilegie, přepisovati je a přepisy do cizích zemí posílati, kterak směl od listů majestátních v zrádném úmyslu odtrhovati pečeti, z nichž prý některé polámané byly nalezeny v hradním příkopě zrovna pod okny jeho domu.[3]) Následkem takového obvinění strhl se veliký hluk proti Floriánovi Grispekovi, nejvyšší purkhrabí Volf Krajíř z Krajku měl ho ihned zatknouti, ano slyšáno bylo i hlasy,

[3]) Tento dům Floriana Grispeka stál na místě nynějšího arcibiskupského paláce, i koupil jej roku 1538 z pozůstalosti Dr. Václava z Vilhartic. Roku pak 1562 prodal dům ten za 3000 kop králi Ferdinandovi, který jej téhož roku ještě daroval nově ustanovenému arcibiskupovi Pražskému, Antonínovi Brusovi z Mohelnice, za příbytek. Florian Grispek koupil roku 1568 v Praze nový dům na Oujezdě, nazvaný „Pekárna," i se zahradou za 600 kop od Felicity z Šorndorfu, manželky Dr. Antonína Carchesia, a synovce jejího Bernarda Pichla, jejž dal přestavěti a skvostným nábytkem opatřiti. Tento druhý dům Grispekovský jest nynější c. k. Malostranské gymnasium v Karmelitánské ulici. V průjezdu dosavádе spatřuje se zazděná veliká deska z Českého mramoru s nápisem latinským, pocházející od Floriana Grispeka.

které dolehaly na mučení Grispekovo. Proti všemu zdráhání a domlouvání nejvyššího purkhrabího, vzdor protestací i prosbám obviněného byl tento na místě zatknut a s bouřlivým průvodem odveden do bílé věže, a to před očima princezek královských, které byly právě k oknu přistoupily, když oddaný služebník jejich otce kráčel tudy do žaláře. Vězeň byl sice již 23. dubna, ovšem toliko na přísný revers, propuštěn na svobodu a dostavil se také v určitý čas k své obraně, ale tenkráte stály věci již docela jinak, bitva u Mühlberku byla vyhrána a Ferdinand I. byl vešel do Prahy co vítěz. Od soudu nad Grispekem bylo upuštěno, Ferdinand mu dal písemné ospravedlnění jeho poctivosti, a do nejprv příštího snešení sněmovního musil přijat býti zvláštní článek, že ani obvinění a zatknutí Floriana Grispeka, ani onen revers jeho nejsou v nejmenším na ujmu jeho cti. Na památku vězení svého v bílé věži a nebezpečenství šťastně minulého vyvolil si Florián Grispek za střední štít erbu svého, již roku 1542 o dvě pole rozmnoženého, bílou věž v modrém poli. Nyní dostalo se mu nových milostivých darů, a konfiskace po krvavém sněmu následující poskytovaly mu příležitost k lacinému zakoupení statků a vesnic. Maximilian II. poctil ho též obzvláštní svou důvěrou a užíval zkušené rady jeho ve mnohých záležitostech. V letech 1575 a 1586 byl Florián Grispek komisařem při upravování plavby po Labi, mimo to opětně vyřizoval věci hornické, jichž, jak se zdá, obzvláště byl povědom, jakož sám na několika místech vzdělával hory na vlastní účet. Přízní královského jeho pána Ferdinanda, ještě pak více opatrným hospodářstvím vzrostlo jmění pana Grispeka znamenitě. Mimo zboží Nelahozeveské, k němuž přikoupil rozličné vesnice a dvory, náležely Florianovi Grispekovi následující zámky, tvrze a statky: Kačerov a Kralovice, Miřevice a Lanov, Rožmitál s Mírešovem a Strejčkovem, Nečtiny, Libštein a Zikov, a konečně Kočov.

Při vší šetrnosti a opatrném hospodaření se svým jměním nezůstával Florián Grispek v nádheřivosti a šlechtické útratnosti pozadu za přednějšími svého stavu, což dokazoval hlavně obnovováním a ustrojováním svých zámků, z nichž dal tři vystavěti docela znova, totiž Kačerov, Floriansburk a Nelahozeves, kterýžto poslední svým novým německým jmenem Mühlhausen vždy známějším se stával. Florián Grispek sbíral vzácná díla umělecká i obrazy, mezi kterýmižto posledními byla pověstná stará podobizna Žižkova,[4]) v Kačerově zřídil zbrojnici, v níž i několik děl se nalézalo, a na zámku Nelahozevesském knihovnu. V Nelahozevsi nad Vltavou prožil pan Florián svá poslední léta. O novém roce 1588 vydal v Nelahozevsi česky sepsanou instrukcí svým hospodářským úředníkům a řád selský pro svůj lid poddaný, jež obojí vytiskl František Palacký roku 1835 v Časopise českého museum.[5]) Florián Grispek z Grispachu zemřel na zámku Nelahozevesském

[4]) Zachariáš Theobald praví o této podobizně ve své historii husitské války: „Es haben die Herren Griespecken ein altes Konterfeyt des Ziska, welche der alte Herr Florian Griespek fleissig aufgehoben," a Balbin v „Epitome rerum Bohemicarum" (IV. 464): „Effigiem veram et genuinam Joannis Ziscae Griespeckii equites inter cimelia sua servabant."

[5]) Pana Floriana Griespeka z Griespachu naučení ouředníkům hospodářským daná (Časopis českého museum 1835, II 43) a Pana Floriana Griespeka atd. řád selský čili artikulové soudní r. 1588 s heslem: „Milujte spravedlivost, Vy kteří soudíte zemi. — Ora et labora, dabit tibi Deus omnia bona." (Tamtéž II. 153.)

29. března 1588, [6]) tělo jeho odvezeno bylo na Kačerov v Plzenském kraji a odtud dne 12. dubna uloženo ve chrámě Kralovickém, jejž byl roku 1581 znova vystavěl. V hrobce Kralovické odpočívá Florián Grispek se svou chotí a deseti příbuznými neporušen. [7]) V kapli nad kryptou nalézá se pěkný náhrobek s podobiznami Floriána a jeho manželky, zhotovený od řezbáře Krištofa Hartvika z Verningrode a malířů Jana Budäa z Řezna a Samuela Brauna z Kadaně, jenž postaven byl 28. března 1593.

Florián Grispek měl za manželku Rosinu Holzovou ze Silianu, dceru Tyrolského rytíře Blažeje Holze, císařského rady a sudího Vellenberského, s níž zplodil čtyřiadvacet dětí, čtrnáct synů a deset dcer. Synů přežilo ho sedm: Václav, Ferdinand, Karel, Vratislav, Jan Jiří, Jaroslav Fridrich a Blažej. Moudrý a učený otec, jemuž věnováno bylo vícero spisů, staral se o nejbedlivější vychování svých synů, jež posílal na cizí vysoké školy. O dvou z nich, Vratislovu a Ferdinandovi, víme, že právě studovali v Paříži, když vypukly hrůzi Bartolomějské noci. Královna Francouzská Alžběta, dcera Maximiliana II., dala před početím strašné seče mladým pánům Grispekům dne 24. srpna 1572 skrze důvěrného komorníka tajnou výstrahu: aby sobě i s preceptorem svým zaopatřili černé šaty a na prsa připiali bílé kříže, aby nevycházeli z domu a chovali se doma tiše, ničeho na sobě znáti nedávajíce. [8]) Jakkoli byl cizinec, přiučil se Florián Grispek jazyku českému tak dobře, že v něm dokonale psal.

[6]) Den úmrtí Floriana Grispeka udává se obyčejně chybně; naše dátum jest pravé.

[7]) Druhdy bývalo v hrobce Kralovické šestnáct vyrostlých mumií a dvě dětská těla.

[8]) Václav Hanka v Časopisu českého museum na rok 1844, str. 553.

Synové Floriánovi, kteří otce svého přečkali (z nichž ale Vratislav již roku 1589 otce do hrobky následoval), ustanovili mezi sebou zvláštní smlouvou rodinnou, aby statky po otci zděděné zůstávali navždy při rodině co dědičné po meči. Z počátku spravovali bratří statky své v nedílnosti, později však podělili se o ně. Nejmladšímu z nich, Blažejovi, který měl za manželku Ofku z Bubna, dostal se za podíl skvostně započatý ale ještě nedostavený zámek Nelahozeveský, v němž nechána knihovna rodinná, jako na Kačerově rodinná zbrojnice, kterýžto poslední zámek považován za nové rodní sídlo Grispeků.

Blažej Grispek pokračoval ve stavbě zámku Nelahozeveského zvolna ale nákladně a docela v duchu svého nádhery milovného otce, i zdá se, že ji teprva roku 1614 dokonal. Potomci přísně katolického Floriána, též Blažej, obrátili se větším dílem ku protestantství; tohoto posledního nacházíme se dvěma synovci co horlivého přímluvce o zavedení evangelických služeb Božích v jazyku německém do kostela Božího těla v Praze. Roku 1603 byl berníkem kraje Slanského, roku 1616 relatorem stavu rytířského při sněmě. Týž Blažej Grispek oddělil statky Kamenici a Sázené od Nelahozevsi a postoupil je své manželce, tvrz Mirešov po bratru Ferdinandovi zděděnou prodal, vzdor smlouvě rodinné, rytíři Krištofovi Strauchovi z Chlumku. Při vypuknutí českého povstání roku 1618 žilo mimo Blažeje ještě šest synovců jeho: syn bratra jeho Václava na Nečtinech, tři synové Karla na Kačerově a dva synové Jana Jiřího na Rožmitále. Rychle po sobě zemřeli tři bratři Václav, Mikuláš a Albrecht Ferdinand, synové Karlovy, s nimiž vyhynula větev Kačerovská. Ostatní Grispekové učinili nové rozdělení rodinných statků,

a smlouvou uzavřenou ve středu po velikonoci 1620 odřekl se Blažej Nelahozeveský připadlé naň polovice Kačerova a svého podílu na rodinných domech v Praze a v Plzni v prospěch synovců svých Floriána a Jaroslava za sumu 20.000 kop, pojištěnou na Libšteině a Liblíně, a mimo to musili mu postoupiti svá práva na olověné doly Bleistadtské a na rodinnou knihovnu v Nelahozevsi, pak dvě veliká děla ze zbrojnice Kačerovské pro Nelahozeves [9]) Blažej Grispek zemřel v prosinci 1620, zanechav po sobě jedinou dceru Veroniku. V rozbrojích posledních tří let neúčastnil se, pročež také statky jeho nebyly v plen vzaty. Ale synovcové jeho byli se jich účastnili, pomáhajíce stavovskému vůdci hraběti z Mannsfeldu při vzetí anebo hájení Plzně svou hrubou střelbou, pročež roku 1622 Maximilian a Jan Jaroslav Grispek odsouzeni jsou od konfiskační komise ke ztrátě veškerého svého nemovitého zboží.[10]) Bohuslav Grispek na Nečtinech, syn Václavův, ztratil polovici svého jmění. Dvůr Vídeňský obzvláště nevřel na mladé pány Grispeky, že se byli připojili ku povstalcům, nepamětlivi milostí a dobrodiní, prokázaných od krále Ferdinanda I. jejich předku Floriánovi za jeho služby, jakožto základu zámožnosti jejich rodu.

Vdova Blažeje Grispeka, Ofka z Bubna, žádala roku 1621 za odeslání do Nelahozevsi komorníka od zemských desk ku předsevzetí inventury. Pozůstalost nacházela se v stavu velmi chatrném. Královská komora ustanovila Nelahozeves a ještě jiné některé pozemky ku prodání, aby z výtěžku dluhy na nich vězicí mohly býti zapraveny a zbytek vdově a dceři vyplacen. Za tržní sumu 40.000 kop 18 grošů a 4 peníze koupila to zboží opatrná a obezřelá paní na Roudnici, Polyxena z Lobkovic, rozená z Pernšteina, ovdovělá Rožmberková. Ofka Grispeková z Bubna měla též pěkné věno pojištěné na Nelahozevsi, i zakoupila se u samé Prahy, ujavši již roku 1622 od Anny Doroty z Liebenthalu, rozené Kamýtské ze Lstiboře, za 21.300 kop tvrz a ves Kunratice i s pustým zámkem někdy krale Václava IV., Nový Hrad nazvaným, a nabyvši spolu požívání tak zvané Královské louky naproti Vyšehradu. Dcera její Veronika Grispeková, provdaná nejdříve za některého z Boryňů ze Lhoty, později (1629) za Jetřicha Malovce z Malovic, která ještě roku 1654 žila, následovala ji v držení Kunratic. Pánové Grispekové z Grispachu, onou konfiskací těžce dotknuti, scházeli vždy více; někteří obrátili se do ciziny, jiní stali se zase katolíky a zůstávali v Čechách v chatrných okolnostech. Poslední Český Grispek, Jáchim z Grispachu, měl jenom dvorec ve vsi Střežiměři na panství Týneckém (v Klatovském kraji), kdež byl živ se svou manželkou Kateřinou Sommerovou z Heršetic a dcerou Annou Zuzanou. Zemřel roku 1678 dne 27. prosince. Tělo jeho odpočívá v hrobce hrabat Kolovratů ve farním chrámě Týneckém. Poslední ženy České větve Grispeků, které pana Jáchima přečkali a po něm dědily, byly dcera jeho Anna Zuzana, ježto se provdala za rytíře Hrušku z Března, a jeho sestra Alžběta Grispeková, provdaná Vrabská z Vrabí. V původní vlasti jejich Bavořích udržela se dosavad rodina Grispeků, nyní v stavu baronském.

Polyxena z Lobkovic vládla nad Nelahozevsi až

[9]) Král. dsky zemské 192. His. 95. C. 16.

[10]) Jeden ze statků jejich, Kačerov, přepustil Ferdinand II. cisterciensskému klášteru v Plasích, druhým, Rožmitálem, zlepšil nadání Pražského arcibiskupství.

do roku 1637, v kterémž dne 25. června zámek i ves postoupila synu svému Václavu Františkovi Eusebiu knížeti z Lobkovic, pozdějšímu pověstnému ministru.

Válka třicetiletá nemohla se nedotknouti zámku Nelahozeveského, jenž ležel při splavné řece, po které Sasové a Švédové kořist svou ze země odváželi; zajisté byli v letech 1631 a 1648 nepřátelští vojáci na tomto zámku. Knížata z Lobkovic, v jichž držení zůstal od roku 1623 nepřetrženě až podnes, nikdy ho nezvolili za své sídlo, ano i mimochodem jen velmi zřídka se v něm zastavovali. Zanedbáním správy přiveden jest zámek Nelahozeveský až hnedle na spadnutí, aspoň s veliké části, třeba dílem ještě byl obydlen. Důkladná obnova v původním slohu mohla by toto starodávné stavení a jeho zajímavé malby ještě zachovati, i byla by rovněž žádoucná jako díků hodná. V nejnovější době začata na straně, kde se nalézá brána, jakási oprava, která však hrozila zničiti starý, zajímavý ráz zámku; na štěstí přijel do Nelahozevsi Jeho Jasnost kníže Mauric z Lobkovic, vévoda Roudnický, který nejapně začatou práci ihned zastavil.

Zámek Mělnický.

Nad osamotnělém, daleko nad okolím panujícím návrši blíž stoku Vltavy a Labe, na pravém břehu této poslední řeky trůní velebně zámek Mělnický a vypínající se vedle něho starý proboštský chrám se svou dosti vysokou gothickou věží. Návrší toto má prostou výšku $37\frac{1}{10}$ sáhu nad pravidelnou hladinu Labe, jejíž výška nad mořem právě pod zámkem určena jest na $73\frac{8}{10}$ sáhu; na západ k řece spadá dosti náhle, na východ trochu povolněji, k severu a jihu ponenáhlu se vyrovnává. Velikou část úbočí zaujímá královské věnné město Mělník, proslulé od pěti set let svými vinicemi, vynikajíc půvabnou polohou. Domy jeho (Palacký jich čítá 199 s 1581 obyvateli) jdou až k samému zámku, který od města, na kteréžto straně se i brána nachází, není oddělen ani příkopem ani zdí, obraceje proti hlavní ulici k němu vedoucí právě svou nejužší část. Druhdy se tu asi nalézal nepatrný příkop s mostem zdvihacím, který jistě nemohl poskytovati vydatnou, trvalou obranu, ale město, zdmi, příkopy a věžmi dobře chráněné, bylo od prvopočátku s dvou stran výbornou hradbou zámku. K řece byla přirozená pevnost jeho uměle zvýšena, a zevnitřní zeď, nyní jen částečně zachovalá, pojímala v jeho obvod i některdejší proboštský, nyní děkanský chrám sv. Petra a Pavla,[1]) podívání hodnou gothickou stavbu s památným nářadím kostelním a velmi vzácným staročeským obrazem umučení Páně na zlaté půdě. Věž při samém kostele sto-

[1]) Proboštství zašlo v polovici šestnáctého století, a na jeho místo vstoupilo pak děkanství.

jící, vystavěná z mohútných kvádrů, nahoře s pavláčkou a bicími hodinami, obsahuje zvony, jichž největší váží 77 centů, galerie poskytuje překrásnou vyhlídku vůkol. Vedle věže spojovala druhdy zámek s kostelem chodba přes zděné oblouky vedená, která teprva v nejnovějším čase byla sbourána.

Bez překážky vcházíme nyní do zámku starodávnou zachovalou branou v ouzkém renaissančním průčelí, vedle níž na pravo zvenčí jest fortna pro pěší. Žádný znak, žádný praporec nevypíná se nad branou do hradu Lidmilina, Emmy Burgundské, Elišky, Barbory Cilské a Johanky z Rožmitála, velmi prosaicky dotýká se nás nápis, umístěný nad ní na veliké černé tabuli: „Hochfürstlich von Lobkowicz'scher Haupt-Keller-Wein-Verschleiss.“ Na levo od brány stojí nedávno teprv obnovený krucifix v podobě jednoduchého missionářského kříže; dle podání naznačuje místo, kde Melichar Schultz, katolický radní města Mělníka, dne 25. července 1632 v 44. roce svého věku padl na smrt poraněn od roty nekatolických buřičů, kteří povzbuzení vpádem Sasů opět byli svých hlav pozdvihli. [2])

[2]) Jednoduchý náhrobník zabitého radního Schultze, z červeného mramoru, zadělán jest do zevnitřní zdi Mělnického děkanského chrámu, vztahuje se též na jeho předtím již zemřelou manželku a dceru, Annu a Lidmilu, a má následující nápis:

CONSVLTISSIMO VIRO D. MELCHI-
ORI SCHVLTZ ANNOS NATO XLIV QVI
PLVRIMIS OB VRBEM PERPESSIS LA-
BORIBVS AB ACATHOLICIS GRAVITE
RVVLNERATq VITAM FINIVIT A° SALVTIS
MDCXXXII DIE IVLII XXV.
ET HONESTIS. MATRONAE ANNAE CON-
SORTI SVAE SIMVLQVE FILIAE LVDMILLAE

QVAS DNVS PRIVS A MALIS ERIPIENS
AD COELESTEM EVOCAVIT PATRIAM
POSVERVNT EORVM BENE MEMORES
HAEREDES HOC MONVMENTVM.

Opis kolem kamene zní:

IN OBITV SVO NON EST CONTRISTATVS, NEC CONFVSVS EST CORAM INIMICIS. ECCL. XXX. ANNO FATALI MDCXXXII.

Místo erbu uprostřed náhrobku spatřuje se měsíc oběma rohama nahoru obrácený a písmeny M. S.

Postranný dvůr zámecký, nepravidelný čtverhran, činí dojem nastávající spousty, jakkoliv se v rozsáhlém stavení doposavad nacházejí některé kanceláře a byty ouřednické, vyhlášený knížecí sklep a fundační zaopatřovací ústav pro chudé. Hned na pravo u vchodu spatřujeme jednoduchý gothický arkýř z patnáctého století. Nejlepší dojem činí levé křídlo pod dvoje poschodí, s dvojnásobnými pěknými arkádami, vysokými podivnými komíny a věžovitým, ač ne příliš vysokým přístavkem, na němž dosavad zachovalo se staré čtvercování rustikové s četnými jizvami od kulí, a sluneční hodiny téhož spůsobu. Tyto naznačeno jsou letopočtem 1554, jenž jest datum vystavění tohoto křídla, a následujícím veršem:

„Umbra horas signat, quota sit, nescitur ab umbra,
Quid sis dum mortis venerit umbra tuae.“

Ostatní části hradu byli v minulém století dílem obnoveny, pravé křídlo docela přestavěno a ven posunuto.

V prvním patře levého křídla, v někdejších příbytcích Berků a Černínů, bydlí chovanci knížecího opatřovacího ústavu, zde jest pod arkadami dvakráte vyobrazen erb hraběte Jana Humprechta Černína z Chudénic, ovinutý řetězem zlatého rouna. Pod ním nalézají se dva nápisy, český a

německý, oba stejného znění ale velmi porouchané, tak že jen stěží jsou čitelny. Český nápis ve svém nepravopisu jest následující:

Humprecht Ján Swate Řimske řiſſe Hrabě Czernin
z Chudienitz Hrabeciho Czernynſkeho Fidei Comiſſi prwny
držitel, hrabě a Skuteczny Pán na Gieshüblu, Negdeku,
Wynařzy, Welichowkach, Sönhofu, Levczich, Wliſowſy,
Koſtu, Koſmonoſſech v Čechach, gako i na Schmid-
berce, Na Landſteině, Koſtomlatech, Zdiarze Radonicich
Tyniſſti, Stakořich a Schlüſſelburce wlaſtni pan,
ritiř zlateho Rouna Jeho myloſti czysarske a Kra-
lowſke ſkutečne tajný Rada, neiprwneiſſi Komor-
nik kralowſký miſtodržicy a ſoudce zemſky
w kralowſtwy Czeſkem, wywolen k obecnimu Nyny
ſe držiczymu Snemu toto již oſmeikrat, Ciſarſky
a Kralowſký Principalni Prwni Comiſſar,
po tři leta v nejjaſnějſſi Benatſky Republiky
Czyſarſky Ambaſſiator
Na ten (čas) czyſarſkeho Kral. Panſtwy a Zamku
Melnika zaſtawny držitel
A. 1677."

V rohu tohoto křídla leží stará kaple zámecká o jednoduchém gothickém klenutí, pocházející zajistě ze čtrnáctého století. Dle pověsti byla zřízena z té jizby, ve které prý Česká kněžna Lidmila, manželka Bořivoje I. a dcera hraběte Slavibora, spatřila světla. Vnitřní úprava její jest chatrná, časem však přichází sem duchovní pro zámek Mělnický nadaný, který nyní v Hořině bydlí, aby sloužil mši v kapli sv. Lidmily. Mimo to konají tu denně svou pobožnost špitálníci v zámku chovaní. Veliký oltář zasvěcen jest svaté Lidmile. Po obou stranách jeho visí dva praporce s erbem Černínským. Schaller praví ve své topografii, že v té kapli „hlavně povšimnutí hodny jsou obrazy sv. Lidmily na velikém oltáři od Škrety, sv. Václava na straně epištolní a sv. Jana Nepomuckého nad vchodem co mistrovská díla slavného Brantla." Dotčené tyto obrazy jsou tak špatně obnoveny, že již nikdo by v nich nepoznal oba tyto umělce České. Za velikým oltářem spatřují se zazděné točité schody, kterými se druhdy chodilo s hořejšího patra až dolů do sklepa. Sklep, do kterého vedou, udává pověst za někdejší koupel sv. Lidmily.

Ostatní částky zámku, pokud víme, neobsahují nic pamětihodného, vyjma rozsáhlé výborné vinné sklepy. Teprv později prolomená zadní branka vede na příkrou stráň zámeckého vrchu, v jakýsi park zřízenou, odkudž otvírá se pohled na jednu z nejpůvabnějších krajin.

První stopa zámku Mělnického sáhá do pohanského věku Čech. Původně nazýval se Pšov, načež upomínají podnes jmena potoka Pšovky, padajícího zde do Labe, a místo Šopky, které snad původně též Pšovka slulo a nejspíše bylo podhradím k zámku náležejícím. Nynější město Mělník nepřipomíná se před jedenáctým stoletím.

Zámek Mělnický pokládá se za rodiště kněžny Lidmily, manželky prvního křesťanského knížete Českého Bořivoje I., která, byvši 15. září 927 na hradě Tetíně zavražděna, počtena jest mezi svaté. Lidmila byla dcera Slavibora, hraběte Pšovského. Ještě co pohanka podala ruky své knížeti Bořivojovi, který tehdáž také ještě Perunovi a Svatovidu se klaněl. [3])

[3]) — quae fuit filia Slaviboris comitis de castello Psow nomine Ludmila. (Cosmae Chron.) — filia Comitis Slaviboris de Castello Brzew, quod modo Mielnik dicitur. (Pulkava). — Fuit in provincia

Záhy již určen byl zámek Mělnický za doživotné věno Českých kněžen. Co takové držela jej vdova po Boleslavovi II., Pobožném († 999), Emma, dcera krále Burgundského, paní vzácných vlastností, tak že ji Kosmas jmenuje „klenotem ženského pohlaví.“ Emma Burgundská razila na Mělníce peníze, jichž Hanka čtvero rozličných vyobrazil a popsal. [4]) Všecky mají stejné legendy; na jedné straně, okolo strašné začátečnické podobizny nápis: *„Hema regina,“* [5]) na druhé straně: *„Civitas Melnic.“*

Ve dvanáctém století děje se již častější zmínka o Mělnické župě a o Mělnickém proboštství. Ve vojště Vladislava I. táhnoucím proti Milánu nacházel se Zvěst, župan Mělnický, který želen od vojska padl 24. července 1158 u řeky Addy. Na začátku dvanáctého století povstalo na Mělníce bohaté proboštství, sídlem buď uvnitř starého zámku anebo těsně u něho, jak doposavad viděti z položení kostela někdy proboštského. Roku 1125 proboštoval na Mělníce Severus (Šebíř), jemuž připsal Kosmas neocenitelnou svou kroniku. Známí nám nástupcové jeho ve dvanáctém století byli: Hroznata (1147), Jurata, jehož syn Chřen se připomíná (1160—1168), a hned po něm Vojtěch, syn krále Vladislava, po nějaký čas také biskup Pasovský a arcibiskup Solnohradský. Jak znamenité musilo tehdáž býti proboštství Mělnické, toho důkazem jest mezi jiným ta okolnost, že císař Fridrich I.

Boemorum quidam Comes nomine Boriwoj, paganico adhuc more vivens, et accepit uxorem de alia provincia filiam Zlauibori Comitis nomine Ludmillam. (Legenda o sv. Ludmile v Menckenových „Scriptores rerum Germanicarum,“ III. 1808.)

[4]) Památky archeologické. II. 142.

[5]) Jakožto dcera královská podržela Emma dle tehdejšího obyčeje královský titul.

žádal roku 1175 tuto prebendu pro jednoho ze svých příbuzných. Jak se dovídáme z pokračovatelů Kosmových, byl Mělník též vlastnictvím královny Kunhuty, manželky Přemysla Otakara II. [6]) Když Eliška, poslední Přemyslovna, roku 1319 v rozepři se svým manželem tomuto hrad Pražský odevzdala, ustoupila na Mělník, brzo ale dala se prosbami Pražanů pohnouti k návratu do hlavního města; avšak již následujícího roku odebrala se opět na svůj zámek Mělnický, kdež s malými přetržkami žila až do roku 1327. Na zámku Mělnickém porodila královna Eliška 12. února 1322 svého třetího prince, který tři měsíce na to byl v chrámě sv. Víta na hradě Pražském pokřtěn na jména Jan Jindřich. Roku 1327 založila špitál u města Mělníka, a poručila v něm správu duchovní cisterciákům kláštera Zbraslavského.

Karel IV., jenž se stal zvláštním dobrodincem Mělníka, město nadáními opatřil a vinařství tu v život uvedl, jmenuje ve své „Majestas Carolina“ město Mělník mezi oněmi statky koruny, které sice nikdy nesměli býti odprodány, jenom v čas nouze zastaveny, což také později až příliš často se dálo. K zámku Mělnickému náležel jistý počet rytířských len. Dne 8. října 1418 zavázalo se, u přítomnosti purkhrabí Mělnického Jana z Chlumu a hofmistra královnina Jana Kyjaty, více manů zámku Mělnického (Hašek z Malovar, Jan Ješín, Mařík a Vachek z Bučína, Beneš z Bykvy, Jakub Tichava z Postřižin, Matiáš z Vrbna, tři z Kozárovic, Jan a Ondřej z Postřižin, Šebroň Chudoba z Postřižin, Zdoň, Janek, Vojslav a Jíra ze

[6]) „(Regina Cunegundis) venit in Mielnik civitatem, quae specialis ejus erat.“ Script. rer. Boh. I. 445.

Chcebuz), že statky své žádné duchovní osobě neprodají ani nezastaví. [7])

Válka husitská minula téměř bez stopy město i zámek Mělnický. Dne 27. května 1420 táhl král Sigmund městem Mělníkem. Toto město bylo až dotud katolické, ale roku 1421 uzavřeli měšťané, zastrašení osudem Berouna a jiných měst, přistoupiti ke čtyřem Pražským artikulům a dáti se pod ochranu Jana Smiřického. Nicméně královští hejtmané měli tam předce zase brzo své sídlo; jeden z nich byl roku 1427 Mikuláš z Caisperka a roku 1429 Vaněk ze Zhoře.

Císař Sigmund dal 11. února 1437 manželku svou Barboru Cilskou co královnu Českou korunovati a zapsal jí Chrudím, Vysoké Mýto, Poličku, Jaroměř, Kralové Dvůr, Trutnov a Mělník, hrady a městečka Lichtenburk, Ronov, Albrechtice, Chotěbor a Svojanov; co z toho v cizích rukou se nalézalo, mělo býti vyplaceno, prozatím pak jí dáváno ročně 40 hřiven stříbra z důchodů Kutnohorských; kdyby se měla podruhé provdati, bylo královně určeno za odbytné 6000 kop. Po smrti Sigmundově panoval na Mělníce čilý politický život, náčelníci strany Kazimíra Polského scházeli se v letech 1438, 1439 a 1440 opětně na Mělníce, někdy tam přijížděli na důležité promluvení také někteří náčelníci strany protivné. Hynek Ptaček z Pirkšteina zdržoval se tehdáž nejčastěji na Mělníce, opětně jej navštívili Aleš Holický ze Šternberka, Jiří z Poděbrad, Jan Smiřický ze Smiřic, Petr ze Zvířetic, ba sám Menhart z Hradce, Hanuš z Kolovrat, Oldřich z Rožmberka, Jan z Rabí a Zbyněk z Hazmburka.

[7]) Kr. lenní desky. Nr. 61. Fol. 226.

Ovdovělá císařovna a královna Barbora zvolila roku 1441 zámek Mělnický za sídlo své, v červenci téhož roku provázena byla od šlechticů Uherských až na České hranice, od šlechticů Slezských a pana Krušiny z Lichtenburka až do Chrudími, odtud konečně od Hynka Ptačka, Alše Holického, Jiřího z Poděbrad a některých rytířů z Čáslavského a Boleslavského kraje do Mělníka. Několik dní na to pozval Hynek Ptaček purkmistra a několik radních pánů z Prahy na zámek Mělnický, kdež tito se bez průtahu dostavili a s císařovnou a královnou o některé příjmy, ku kterým si právo osobovala, narovnání učinili. Pobytem této tak mylně posuzované a mnoho tupené kněžny jest Mělník znova oživen a k důležitosti přiveden, tam shromažďovali se její rytíři, tam držela se i mnohá důležitá porada. Roku 1445 požádala Barbora Cilská pana Jiřího z Poděbrad za svého ochrance a hájitele, poručíc mu všecko své jmění, pan Jiřík navštívil na to hned vdovu císařskou na Mělníce a obnovil v jejím jméně radu městskou. Barbora zemřela dne 11. července 1451 na zámku Mělnickém, tělo její odvezeno bylo do Prahy k slavnému pochování a uloženo v postranní kapli ss. Ondřeje a Silvestra ve chrámě svatovítském, kde posud její jednoduchý dřevěný pomník se nalézá.

Johanka z Rožmitála, druhá jej přečkavší manželka velikého krále Jiřího, vyvolila si za vdovské sídlo zámek Mělnický a zemřela tam 12. listopadu 1475. Pochována jest tutéž v proboštském chrámě ss. Petra a Pavla. Zástavy a zápisy její dědili syn její Jindřich mladší kníže Minstrberský a bratr její Lev z Rožmitála a z Blatné. V prvních dnech února 1476 odevzdány jsou Mělník, Teplice a Lichtenburk knížeti Jindřichovi, Hluboká

pak panu z Rožmitála, s výminkou však neprodleného navrácení koruně, jak mile by král Vladislav II. složil ustanovenou výplatní sumu. Mělník byl v skutku brzo zlatem z Polska poslaným vyplacen, ale nedlouho nato opět zastaven pánům z Gutenšteina.

Roku 1537 postoupil Albrecht z Gutenšteina zastavené zboží Mělnické za 4500 kop Krištofovi z Vartemberka, od kteréhož přešla na známého nejvyššího sudího království Českého a zemského foita v Lužici, Zdislava Berku z Dubé a Lípy. Ten ustanovil v poslední své vůli, sepsané v Zákupech v úterý po svaté Trojici 1553 — ač jestliže by se mu nenarodil syn, což ale se nestalo — aby zámek Mělnický se všemi vesnicemi a vším příslušenstvím, jak to vše on sám právem zástavním držel, i se všemi na ně vynaloženými a prostavěnými penězi a jinými od krále a stavů na ně učiněnými postoupeními, dědili stejným dílem dvá strýcové jeho, totiž Zbyněk Berka z Dubé a Lípy, nejvyšší mistr Johanitů v Čechách a převor Strakonický, a Zdislav Berka z Dubé a Lípy, syn Krištofa Berky, s tou výminkou, aby ve dvou letech po smrti nejvyššího sudího vyplatili Isabelle z Martinic, rozené Berkové, 2000 kop a hraběnce Eleonoře Šlikové, též rozené Berkové, aby ročně až do její smrti dávali 120 kop grošů českých. Zdislav Berka, nejvyšší sudí zemský, byl se dal do velmi skvostného přestavování jedné strany Mělnického zámku, kterážto stavba již po jeho smrti od jeho strýců a dědiců Zbyňka a Zdislava dokonána jest. Od nich obdržela tato část zámku také onu rustikovou ozdobu, jejíž zbytky se dosaváde spatřují. Zdislav Berka, syn Krištofův, seděl ještě roku 1571 na zámku Mělnickém, brzo ale dostala se tato zástava Jiříkovi staršímu Popelovi z Lobkovic (1579), nejvyššímu zemskému sudí království Českého. Po jeho pádu (1594) ujala komora panství Mělnické a zastavila je nejdřív Jáchimovi z Kolovrat, potom synovi jeho Janovi. Za Rudolfa II. byl Mělník vyplacen a od Jakuba Horčického z Tepence v zástavu ujat.

Jakub Horčický, též Sinapius řečený,[8]) narozen v druhé polovici šestnáctého století v okolí Krumlovském z rodičů chudých, povznesl se od kuchtíka k vysoké vážnosti a velikému bohatství. Z kuchyně jesuitů Krumlovských dostal se nejdříve do Prahy do lékárny Staroměstské kolleje, studoval pilně, obzvláště botaniku a lučbu, a roku 1600 byl dozorcem nad jesuitským seminářem v Hradci Jindřichově, nejsa ani oudem řádu, jemuž ostatně zůstal oddán až do své smrti. Horčický vynalezl universální prostředek, který ještě dlouho po smrti vynálezce svého byl v Českých lékarnách běžný pod názvem sinapické vody. Rudolf II. povolal ho z té příčiny do Prahy a dal mu v jesuitské zahradě zříditi laboratorium. Když císaře onemocnělého šťastně vyléčil, povýšen jest Horčický roku 1608 do stavu šlechtického s predikátem „z Tepence“ a stal se dvořeninem císařským. Klášter panenský u sv. Jiří na hradě Pražském odevzdal mu skrze abatyši Žofii Albínovou z Helfenburka správu veškerých svých statků.[9]) Roku 1609 vydal Horčický v jazyku českém spis „Konfessí katolická,“ pro kterýž přijata jest podobizna jeho do Pelzlových vyobrazení Českých a Moravských umělců a učenců. Horčický nabyl velikého jmění, půjčil

[8]) Horčice = sinapis.

[9]) Na jedné listině ode dne sv. Tomáše 1613, dané „v knížecím klášteře sv. Jiří na hradě Pražském,“ podepsal se Horčický: „Jakub Horčický z Tepence, slavné paměti Jeho Milosti císaře Rudolfa II. dvořenín a hejtman kláštera sv. Jiří na hradě Pražském.“

císaři znamenitou sumu na tureckou válku a dostal v zástavu zámek i město Mělník, načež nějaký čas zastával úřad císařského hejtmana nad tímto panstvím. Vděčná jeho příchylnost k jesuitům a trvání v bližších stýčnostech s nimi spůsobily mu při vypuknutí Českých nepokojů těžké nesnáze. Roku 1618 byl uvězněn. Co příčinu jeho zatčení udávají stavové pod obojí, že Jakub Horčický z Tepence pomáhal na Mělníce ve věcech náboženských mezi lidmi toho panství působiti mnoho zlého, mluvil utrhačně o stavech, nechtěl se na jejich předvolání ani dostaviti ani ospravedlniti.[10]) Dále se podotýká: „Zatím však opatřeno jest panství dle potřeby osobou poctivou, což i Její Milosti císařovně poslušně psaním oznámeno.“ V následujícím roce propuštěn jest Horčický z vazby, avšak usnešením sněmovním „na věčné časy“ vypovězen ze země. Stavové zastavili zámek a panství Mělnické na sněmě roku 1619, zahájeném v Praze ve čtvrtek po neděli Oculi a ukončeném v pondělí po neděli Jubilate, rytíři Václavovi Šťastnému Pětipeskému z Chyše a Egerberka na Byšicích, Bosyni a Obřiství za 42.000 kop míšenských a dluh 15.000 kop na tak dlouho, pokud by mu nebyla vyplacena plná suma 57.000 kop.

Václav Šťastný Pětipeský musil Mělník beze vší náhrady navrátiti koruně České. Co horlivý přívrženec Fridricha Falckého ztratil po bitvě Bělohorské všecky své statky, a ušed stěží popravišti poslán do „věčného vězení“ na zámek Zbirov. Přestoupení jeho ku katolictví otevřelo mu sice brány jeho žaláře, ale nepomohlo mu k navrácení zabavených jeho statků a zástav. Jakub Horčický navrátil se na Mělník, avšak jenom na krátký čas. Pádem s koně smrtelně se porouchav dal se k léčení odnésti do Prahy, kdežto 25. září 1622 zemřel v náručí pověstného jesuity Adama Kravařského a pochován jest slavně v kostele sv. Salvatora blíž kamenného mostu. Na slovo vzatý kazatel Jiří Plachý (Ferus) měl při tom pohřební řeč. Jesuité stali se hlavními dědici Horčického.

S povolením své manželky, císařovny Eleonory, udělil Ferdinand II. zámek a panství Mělnické 24. dubna 1623 nejvyššímu zemskému sudímu Vilémovi hraběti Slavatovi z Chlumu a Košumberka v zástavu za dluh 200.000 zlatých, větším dílem slíbených náhrad za škody, utrpené od vyhození oknem. Nepřátelskými vpády a nehodami všelikého druhu scházely důchody z Mělníka čím dále tím více, tak že Slavata roku 1641 vyjádřil žádost, vrátiti toto panství a upustiti k tomu ještě 80.000 zlatých od svého požadavku na něm pojištěného, kdyby se mu jen ostatní suma šesti ze sta zúročila. Ještě roku 1643 stěžuje si Slavata v listu k hraběti z Martinic: — — „již od šesti let ničímž toho panství neuživše, neb co se z obrody vína prodá, to zase na náklad vinic vychází. Anobrž já ještě k zpravení dvorů v tomž panství z jiných mých důchodův nemálo přiložiti musím.“[11]) Konečně vyslyšena jest žádost Slavatova strany vrácení Mělníka a přiměřené náhrady. Mělník jest znova zastaven, totiž roku 1645 za 95.000 zlatých rýnských císařskému vyslanci Heřmanovi Černínovi, prvnímu hraběti z Chuděnic. Válka byla spustošila celou okolní krajinu, opětně vešli nepřátelé do města a pokaždé obsadili

[10]) Kurtzer Bericht und Ableinung der Beschwerungen, welche den Evangelischen Ständen im Königreich Böhem zu dero Vnglimmpff beygemessen werden wollen. Gedruckt im Jahr MDCXIX. (Ad 12. Articulum.)

[11]) Koncept Slavatův v archivu zámku Jindřichova Hradce.

i zámek, který, když město bylo vzato, nedal se dlouho držeti. Známky od kulí, tak četné na starším křídle na straně proti městu, dosvědčují, že vzdání zámku nestalo se vždycky bez boje. Když v listopadu 1631 hlavní město pod smlouvou Sasům se vzdalo, následoval jeho příkladu i Mělník; i viděl pode zdmi svými plouti dolů po Labi celá loďstva, na kterých Sasové vyváželi kořist svou ze země. Následujícího roku musila nepřátelská posádka opustiti zámek i město před vojskem Valdšteinovým. Banerovi Švédové přepadli Mělník a drancovali tam roku 1640. Nástupce pak Banerův, Linhart Torstenson, přešel zde roku 1642 bez překážky Labe a dobyl Mělníka dne 1. června. Při svém odchodu ku Praze zanechal tam silnou posádku. Ještě téhož roku ale opustili Švédové Mělník zase, pobořivše na rozloučení část městských zdí; naproti tomu ale musili část hrubé střelby své pro špatné cesty vházeti do Labe, do rybníků a studní. [12]) Roku 1648 byl Mělník bez obrany, když Švédové tudy po vodě odváželi svou Pražskou kořist, ano obec pokládala se za šťastnou, že za snesitelné výminky obdržela Švédskou ochrannou stráž.

Heřman hrabě Černín z Chuděnic přečkal celou třicetiletou vojnu, v které se již při jejim začátku účastnil, a zemřel 7. března 1651 co nejvyšší hofmistr království Českého, 78 let stár. Veliké jmění po něm pozůstalé zdědil jeho prasynovec Humprecht Jan hrabě Černín na Choustníku, Kostomlatech, Mitrovicích a Radoníně († 1682). Syn a dědic tohoto, Heřman Jakub hrabě Černín (nar. 1659), který později následkem sňatku svého s Marií Josefou, dcerou a dědičkou hraběte Jiřího Jachima Slavaty, uzavřeného dne 12. ledna 1687, došel nároků na titul „vládaře domu Jindřichohradeckého a Chuděnického," a nového přírostku statků, koupil 3. ledna 1687 zástavní panství Mělnické od komory k držení spupnému a rozšířil je rozličným přikoupením. Byltě c. k. komorníkem, tajným státním a konferenčním radou, vyslancem v Polsku a od roku 1703 až do své smrti dne 2. srpna 1710 nejvyšším purkhrabím království Českého. Starší syn jeho, František Josef, dědic majorátu a zakladatel Černínské hlavní větve Jindřichohradecké, kavalír duchaplný a mnohými vědomostmi proslulý, zemřel, teprv šest a třicet let stár, dne 7. března 1733 ve Vídni, kdež Černínská ulice v Leopoldově jemu ke cti tak nazvána jest. Mladší syn, František Antonín, zdědil po otci svém Mělník a ostatní jeho spupné statky, a jal se přestavovati zámek Mělnický. Různice s měšťanstvem [13]) znechutily mu další stavbu, obzvláště pak srocení, které se stalo, když dělníci při posunutí pravého křídla zámeckého rozrýpali kus městského hřbitova. Hrabě František Antonín Černín ustanovil zámeček Hořínský na levém břehu ramene Vltavy, které o něco doleji nežli hlavní proud do Labe padá a zrovna naproti Mělníku leží, za budoucí svůj příbytek, dal jej od Vlaského mistra u veliké míře přestavěti a ještě v poslední vůli přikázal dostavění zámku a kaple zámecké své manželce Marii Isabelle, rozené hraběnce z Merode, markhrabince z We-

[12]) Před několika lety nalezeno jest ve velké studni na náměstí Mělnickém několik Švédských děl, které jsou v radnici na památku postaveny.

[13]) Město Mělník vydobylo se záhy z područí zámku, avšak ještě roku 1612 uznal Matiáš zapotřebí pod přísným trestem zapověděti veliké skracování města Mělníka v jeho právech a svobodách se strany držitelů zámku a panství Mělnického.

sterloh, kterou byl co vdovu bratra svého Františka Josefa roku 1735 s dispensací papežskou pojal. Zanechal jedinou dceru Marii Lidmilu, která se vdala roku 1753 za Augusta Antonína knížete z Lobkovic a zemřela 20. července 1790. Jediný syn její, Antonín Isidor kníže z Lobkovic, narozen v Madridě 16. prosince 1773, dědil po ní Mělník a ostatní její statky. Dle žádosti své nebyla pochována v žádné hrobce, nýbrž na obecném hřbitově Hořínském uprostřed svých poddaných, jimž byla dobroditelkyní. Příkladu jejího následovalo více údů její rodiny. Čím pěkněji a skvěleji se vytvařoval Hořín, tím více scházel zámek Mělnický, z něhož i větší část kancelářů přestěhována jest na Šopku do někdejšího kláštera Augustianů, roku 1789 od Josefa II. zrušeného.

August Antonín kníže z Lobkovic (nar. 1729), syn hrdinského vojevůdce Jana Jiřího Kristiána z Lobkovic (nar. 1686, † 1755), stal se zakladatelem nové, Mělnicko-Hořínské větve slavné knížecí rodiny své. Byv vyslancem v Madridě, kde také syn a nástupce jeho Antonín Isidor se narodil, stal se nejvyšším maršálkem zemským a rytířem zlatého rouna a zemřel roku 1803. Nynější držitel zámku Mělnického, Jeho Jasnost Jiří Kristián František kníže z Lobkovic, narozen 14. května 1835, jest pravnuk knížete Augusta Antonína, jediný syn nezapomenutelného knížete Augusta Longina.

Z dávných len zámku Mělnického jest většina buď zamlčena, buď ztracena, zbylo jen několik dvoru lenních. Jsou to následující: lenní dvory Mličkovský, Zigmundovský, Křižovský, Pešulovský a Hrušovský v Postřižíně (nyní p. t. pana hraběte Jindřicha Chotka z Chotkova a z Vojnína) a lenní dvory Pervolfovský a Pišlovský v Kozarovicích (nyní rodiny Bradáčkové).

Dodatky a opravy.

Na str 5. Místo: Na Serovicích čti na Žirovnicích.

Na str. 76. Susanna, manželka Jana Černína z Chuděnic byla rozená Chomútová z Harasova.

Na str. 99. Ještě roku 1722 žili dva hrabata z Gutenšteina, totiž hrabě Jáchim, císařský setník, a Jan Ferdinand, císařský panoš a rytíř řádu sv. Jana Jerusalemského.

Na str. 144. Pan Román Voříšek jest kaplanem v Žinkovech.

Na str. 136, na předposlední řádce z dola, na místě 22. září 1600, oprav 20. září 1600.

Na str. 150. Kromě Forstu a Lauterwasseru zůstalo do dneška ještě jiné rytířské leno zámku Fridlandského, totiž: Mohren a Helfendorf (Javorník), od roku 1841 v držení svobodného pána Adolfa Theera z Silberšteina.

Na str. 177. Žatecký primator Maximilian Hoštálek měl predikát „z Javorčice."

400,-

KSIĄŻKI XIX I XX WIECZNE

1. STAROŻITNOSTI a pamatky zeme Ceske. Nakresy od Josefa Hellicha a Vilema Kandlera. Popisuje Ferdinand B.Mikovec. Dil pruni. V Praze (1860). Nakladatele Kober & Markgraf. 8 podł.,209,#36 stalorytów#,opr.psk.oryg. *Ślady zawilg. Stan dobry. Starożytne pamiątki ziemi czeskiej opisane przez F.B.Mikovec, a sztychowane wg. J.Hellicha i V.Kandlera w Lipsku. Opisy rycin w języku czeskim i niemieckim.*

400